

ANUL XXII
Chişinău

LIMBA ROMÂNĂ

Nr. 7-8 (205-206) 2012 Revistă de știință și cultură

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 7-8 (205-206) 2012

IULIE-AUGUST

CHIȘINĂU

Publicație editată cu sprijinul
Institutului Cultural Român

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

Fondatori Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ

Editor Echipa redacției

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactor-șef
adjunct** Viorica-Ela CARAMAN

**Secretar general
de redacție** Oxana BEJAN

Operator Veaceslav MOSCALU

Lector Veronica ROTARU

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

**Coperta
și interior** Nicolae GRIGORESCU, *Țărăncuța cu fuior pe cale* (fragment).
Reproduceri din cadrul Expoziției Internaționale de Artă
România – Moldova, iunie 2012

**Colegiul
de redacție** Alexei AXAN, Ana BANTOȘ, Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia
Mare), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ
(Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (București), Dorin
CIMPOEȘU (București), Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU,
Theodor CODREANU (Huși), Nicolae DABIJA, Mircea A.
DIACONU (Suceava), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia
Mare), Gheorghe GONȚA, Ion HADÂRCĂ, Dan MĂNUCĂ
(Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Cristinel
MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Sergiu
MUSTEAȚĂ, Adrian Dinu RĂCHIERU (Timișoara), Mina-Maria
RUSU (București), Marius SALA (București), Constantin
ȘCHIOPU, Ion UNGUREANU, Diana VRABIE (Bălți)

*Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul
de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.
Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.*

Pentru corespondență:

**Căsuța poștală nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova. Tel.: 23 84 58, 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

SUMAR

NAȚIONALUL ÎN RAMĂ

Viorica-Ela CARAMAN

Președintele Republicii Moldova la Casa Limbii Române

Nicolae Timofti: „Este o crimă să urăști o limbă în care a creat un geniu” 6

Nicolae TIMOFTI

Alocațiune rostită la Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”

(12 iunie 2012) 10

LECTIILE ISTORIEI

Alexandru BANTOȘ în dialog cu Ernest OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU

Drumul spre convergență nu va fi nici scurt și nici ușor 16

LABIRINTUL CARTOGRAFIC AL ISTORIEI

25

Vlad MISCHEVCA

O hartă sângerândă 31

Gheorghe GONȚA

Evoluția mentalității politice în Țara Moldovei până la finele secolului al XVI-lea

38

Dorin CIMPOEȘU

Evoluția și trăsăturile regimului politic post-totalitar din Republica Moldova (1990-2012)

48

Neculai MUSCALU

A.D. Xenopol despre cum trebuie scrisă istoria (o perspectivă stilistică) 70

EMINESCIANA

Theodor CODREANU

Basarabia în publicistica eminesciană (II) 80

LIMBA ROMÂNĂ AZI

Adrian Dinu RACHIERU

Limba vs „limbajul de lemn” 97

Adina DRAGOMIRESCU

Alte principii în ortografia limbii române: sintactic, simbolic, distribuțional

110

OBSERVATOR LINGVISTIC

Doina ARPENTI

**Bilingvism și contact lingvistic
în sânul emigrației românofone din Italia** 116**COȘERIANA**

Cristinel MUNTEANU

Eugeniu Coșeriu și problema «stilurilor funcționale» 124**CRITICĂ, ESEU**

Ana BANTOȘ

Spiridon Vangheli și lumea primară 132

Mihaela DOBOȘ

**Despre baladescul deviat în *Vânătoarea cu șoim*
de Ștefan Aug. Doinaș** 137

Iulian BOLDEA

Mariana Bojan. Fantezism și melancolie 142**POESIS**

Nicolae MĂTCAȘ

**Sunt, ca Manole, un umil zidar; Pe sol străin n-am mas și nici nu mânem;
O, Pyntia, conjură-l pe Socrate; În crepuscul, Nevski-și culcă creasta;
Când te-au momit cu strălucirea toată...; Mă-nclin sincerității și-ți sărut;
Când voi simți că scândura îmi sună** 147**DIMENSIUNI ALE UNITĂȚII NOASTRE**

Doina CERNICA

Sfășietor și înălțător, august la Sâmbăta de Sus 151**IUVENTUS**

Ana IURII în dialog cu Daniel MUNTEAN

Cu sau fără mijloace, o provocare estetică te oprește din mers... 155**DIALOGUL ARTELOR**

Tudor ZBÂRNEA

Semne de animare a pieței de artă din Republica Moldova 161**Clasic și modern. Reverberații în cotidianul chișinăuian
(*pagini color*)**

I-XVI

PROZĂ

Ion PROCA

Doliu roșu

166

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

Remy de GOURMONT

Plagiat, pastișă și parodie

177

Ion CIOCANU

Contribuții la salvarea și dezvoltarea culturii românești în Basarabia (II)

186

JURNAL

Leo BUTNARU

Peste bariere (III) (*Jurnal de Crimeea. 4-12 septembrie 2011*)

191

EVENIMENT

Constantin SCHIOPU

Memoria ca justiție sau refacerea drumului invers

200

Ilie ȘANDRU

A 15-a ediție a „Zilelor Miron Cristea”

205

ABONAMENT

Citiți revista noastră și în 2012

208

Viorica-Ela CARAMAN

Președintele Republicii Moldova la Casa Limbii Române

*Nicolae Timofti: „Este o crimă să urăști o limbă
în care a creat un geniu”*

V.-E.C. – redactor-șef adjunct al revistei „Limba Română”, doctorandă la Institutul de Filologie al A.Ș.M., autoare a volumului de critică literară *Ante-Scriptum*, Chișinău, 2009 (Premiul Tineretului municipiului Chișinău pentru Știință și Artă, Premiul literar pentru debut al Salonului Internațional de Carte, Chișinău, 2009).
Membri al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Condițiile inexistenței la nivel de stat a unei politici culturale (implicite) în Republica Moldova, pe fundalul interminabilelor hărțuieli politice și al imixtiunilor externe inalterabile, motivate din punctul de vedere al monopolului strategic internațional, starea de menținere a confuziei privind direcționalitatea vectorului de dezvoltare culturală și economică a spațiului pruto-nistean reclamă (re)configurarea unor structuri instituționale de autoritate culturală care să fortifice un substrat simbolic al societății: artistic și științific. Acesta ar constitui pandantul forței diplomatice sau mai curând substitutul acesteia, având o funcție efectivă de asanare a spiritului politic local derapat în șanțul intereselor corupte și marginale. Redimensionarea și impulsivitatea constantă a unui spațiu artistic și cultural în Republica Moldova, un stat inanimat politic și economic, reprezintă una dintre șansele minime de supraviețuire într-o lume bulversată pluridimensional și dominată de riscurile societății postmoderne. Cu toate că aceasta din urmă a prescris moartea istoriei și relativizarea absolută a valorilor, instituirea generalizată a *kitsch*-ului și subcultura excesului informațional, împingând fluxul existențial într-o zonă deconcertantă și de paralizie a spiritului critic, vom „sfârși” totuși prin a face cultură – un optimism profund motivat al Martei Petreu care spunea: „cultura, în primă instanță, nu e bună la nimic. În

a doua instanță, băgăm însă de seamă că, ontic vorbind, omul este o ființă culturală și tragem concluzia că acolo unde nu este cultură, nu mai este nici om”.

În virtutea faptului că limba este în același timp o chestiune de stat și „materie primă” a literaturii, raportul *literatură (cultură) – politică* derivând în mod direct din miza comună de marcare identitară și de afirmare a diferențelor interculturale în dialogul internațional al valorilor, patrimoniul literar delimitează o nouă geografie și principiile unei noi politici care nu coincid cu hărțile politico-economice, dar care afirmă implicit caracterul național al unei societăți. Pascale Casanova, în *Republica Mondială a Literelor* (1999), care abordează creația artistică din perspectiva unei funcționalități politice, invocă literatura ca formă specifică a naționalismului, la început, și ca miză pur politică pentru dezvoltarea la care a ajuns unul dintre cele mai puternice capitaluri literare – cel german, în opoziție cu francezii, care dominau politic, cultural și militar în secolul XIX. Un exemplu concludent pentru o miză politică, diabolică de data aceasta, poate constitui și literatura proletcultistă de care s-a servit comunismul secolului trecut pentru a converti social, politic și economic spațiile naționale antrenate în procesul replierilor utopice pe și-nele uniformizante. Cu alte cuvinte, virtualitățile diplomatice edificatoare, în cel mai larg sens, ale fondului artistic și literar sunt incontestabile, iar o aliere a celor două domenii (politică – artă, literatură, cultură), când ambele sunt captive fragilității de diferite naturi, ar putea oferi surpriza unor anumite rezultate pe calea dezvoltării. Situația Republicii Moldova care reflectă coexistența vernaculară a două realități contradictorii – pe de o parte, a dezbinării lingvistice a societății, generată de politicile insidioase care se tot perindă de-a lungul timpului, recidivând perpetuu, iar pe de altă parte, cea a afirmării

Președintele Nicolae Timofti cu participanții la eveniment

unor importanți artiști și oameni de cultură, inclusiv pe plan internațional, care constituie agenții unor reprezentări axiologice ale societății noastre – necesită declanșarea unei procesualități interne de convergere și armonizare.

Având la temelie asemenea resorturi, în mod efectiv și asumat, sau din alte intuiții și rațiuni, nedeclarate, la Casa Limbii Române „Nichita Stănescu” din Chișinău, un centru de cultură care din momentul fondării (1998) a încercat, la scară mică, dar în mod sistematic, să coaguleze, printr-o tradiție a toleranței și a armoniei interetnice, cele două falange (a înstrăinaților de nucleul cultural național și a celor care îl formează) – organizând deopotrivă activități didactice, predarea limbii române pentru aolingvi, și manifestații literare –, s-a produs în vara anului curent un eveniment în premieră. La 12 iunie, primul dintre cei patru președinți ai Republicii Moldova de până acum, Nicolae Timofti, a pășit pragul acestei instituții pentru a participa la ședința de bilanț a anului de studii 2011-2012, desfășurată cu participarea unor personalități importante ale vieții artistice din Basarabia: conferențiarul universitar, doctor habilitat în filologie Ana Bantoș, poetul și traducătorul Ion Hadârcă, poetul Arcadie Suceveanu, președinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova, profesorul Anatol Ciobanu, membru corespondent al A.Ș.M., pictorul Ghenadie Jalbă, președinte al Uniunii Artiștilor Plastici din Moldova, lingvistul Alexei Axan. În acest context a fost lansată și o expoziție personală de pictură a artistului plastic Anatol Mocanu.

În debutul reuniunii, directorul Casei Limbii Române „Nichita Stănescu” Alexandru Bantoș, un adevărat *spiritus rector* al acestei instituții, după cum a fost apreciat de către profesorul Anatol Ciobanu, salutând prezența înaltului oaspete și a invitaților care salahoesc la edificarea culturii noastre, precum și a celor aproximativ 300 de absolvenți ai cursurilor de limba română, a fixat o problemă amplă a discuțiilor pe marginea statutului limbii române în Republica Moldova. Al. Bantoș a punctat deficiențele politicii lingvistice, motivația redusă a cetățenilor în utilizarea limbii oficiale a statului, problema climatului lingvistic, în special cel urban, aflat în retard în pofida celor 22 de ani de democratizare și revenire la vechile valori identitare, adăugând următoarele: „Consider că la dialogul nostru în identificarea soluțiilor trebuie să participe în mod firesc și alogeniile care conviețuiesc cu noi și care sunt cetățeni ai acestui stat, cei pe care îi respectăm pentru maniera în care înțeleg ei să-și procure confortul social prin învățarea și utilizarea limbii oficiale a țării în care locuiesc”.

În mesajul său, Președintele Nicolae Timofti și-a exprimat convingerea că răspândirea limbii române și îmbunătățirea stării acesteia în comunicarea socială se află în raport direct cu funcționarea aceleiași limbi în rândul demni-

12 iunie 2012. Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”. Aspecte de la întrunire
Foto de Octavian Casian

Nicolae TIMOFTI,

Președintele Republicii Moldova

Alocuțiune rostită la Casa Limbii Române „Nichita Stănescu” (12 iunie 2012)

Onorată asistență, domnule director, doamnelor și domnilor,

Mă bucur să pot participa la o ceremonie care încheie încă un ciclu de studiere a limbii române de către persoanele alolingve. În ultimii 20 de ani, în țara noastră s-au purtat multe discuții în contradictoriu despre denumirea limbii oficiale, dar nu s-au făcut prea multe pentru ca limba noastră să fie însușită și respectată. În acest răstimp, dar mai exact în ultimii 14 ani, Dumneavoastră ați arătat o preocupare constantă și aplicativă pentru ca acest lucru să se întâmple, măcar în privința unor oameni, măcar în unele zone.

Noi nu ne mai putem permite să avem dezbateri sterile, pur politice, pur speculative legate de limba oficială. Legislația cu privire la funcționarea limbii oficiale, chiar dacă este pe alocuri depășită de vreme, trebuie pusă în aplicare.

La timpul convenit vom îmbunătăți și vom actualiza normele legale cu privire la limba oficială.

Beneficiul va fi comun, căci multe dintre neînțelegerile și confuziile actuale din societatea noastră se întâmplă uneori pentru că nu vorbim tot timpul aceeași limbă. Asta se referă în primul rând la oamenii aflați în serviciul public. Am cunoscut în cariera mea judecători care nu stăpâneau limba română, dar care pretindeau să înfăptuiască justiția în raport cu vorbitorii acestei limbi. Cunoașteți și Dumneavoastră politicieni care afirmă că se gândesc la binele poporului, dar care nu vorbesc limba acestui popor.

Exemplul Casei Limbii Române de la Chișinău trebuie preluat de raioane, unde există doritori de a studia limba română, dar unde nu există cursuri de specialitate. Guvernul și administrațiile publice locale trebuie să găsească resurse în acest scop. Nu este normal ca cea mai mare parte din fondurile destinate studierii limbii române de către alolingvi să fie donată de o organizație internațională, OSCE.

Statul trebuie să fie primul interesat ca limba oficială să fie studiată și cunoscută.

Departamentul de stat al limbilor trebuie reinststituit și investit cu atribuții clare de supraveghere a funcționării limbii oficiale în toate domeniile și sferile de activitate, de control asupra respectării legislației lingvistice, de sancționare a cazurilor de nerespectare a acesteia. E nevoie de multă implicare și responsabilitate din partea funcționarilor chemați să apere limba oficială în spațiul public. Îi îndemn pe aceștia să se mobilizeze și să aplice legea. Nu e de ajuns să-i vedem manifestându-se la sărbătoarea limbii române de pe 31 august.

Ministerul Educației ar trebui să continue ceea ce a început anul trecut, și anume să curme practica nesănătoasă din școlile alolingve și din facultăți, unde limba română este studiată în mod superficial, dar cu toate acestea notele date elevilor sunt maxime. Această mistificare trebuie să înceteze, iar profesorii care nu înțeleg să-și facă meseria cum se cuvine să fie readuși în legalitate și în spiritul deontologic.

Doamnelor și domnilor,

Vreau să-i felicit pe absolvenții cursurilor de limba română care astăzi vor primi un certificat. Sunt persoane de diferite naționalități și care provin din cele mai diverse sfere de activitate: diplomație, afaceri sau jurnalism. Dar pe toți Dumneavoastră v-a unit dorința de a comunica în limba lui Eminescu și a celui alt mare poet român căruia Casa Limbii Române îi poartă numele – Nichita Stănescu. Sunt sigur că vă va folosi cunoașterea limbii oficiale.

Doresc, de asemenea, să încurajez toți cetățenii noștri să vă urmeze exemplul. În ultimii câțiva ani, sute de funcționari publici, în special din autonomia găgăuză, și-au luat inima în dinți și au învățat limba română. Sunt sigur că înțelegerea și pacea interetnică din țara noastră vor avea de câștigat de pe urma acestui exercițiu.

Vă urez succes!

tarilor de stat, care, din păcate, sunt departe de a constitui exemple peremptorii pentru cetățeni – unii dintre parlamentari nu cunosc limba română și nici nu consideră necesară însușirea acesteia. Retorica prezidențială a lansat chiar certitudinea lipsei de onestitate a unor funcționari care se erijează în apărători ai intereselor acestui stat, necunoscându-i valorile culturale și în primul rând limba: „Cum putem califica intențiile unor judecători care pretind că servesc adevărul cetățenilor acestei țări a cărei limbă nu o cunosc, în virtutea exercițiului funcțiunii pe teritoriul republicii?”. Domnul Nicolae Timofti a încurajat preluarea exemplului Casei Limbii Române din Chișinău, „o candelă aprinsă a limbii române” (Anatol Ciobanu), și în alte localități, menționând faptul că statul trebuie să se implice mai mult în acest sens, inclusiv prin alocarea de fonduri destinate studierii limbii române de către cetățenii alogeni ai Republicii Moldova. Președintele a mai subliniat anormalitatea situației în care astăzi cei mai mulți bani investiți în acest scop sunt de proveniență străină (OSCE), întrucât studierea limbii române stă la temelia înțelegerii și păcii interetnice în țara noastră, și a accentuat în special practica nesănătoasă a acordării de note convenționale la limba română elevilor care studiază în școlile alolingve. De asemenea, președintele a menționat că motivația fiecărui vorbitor este decisivă în problema lingvistică a republicii, condamnând argumentul dificultății de studiere prin invocarea exemplului propriei generații care, după câteva decenii de scriere cu alfabet rusesc și de utilizare intensă a limbii ruse în structurile statului, a trecut cu ușurință la limba română și alfabetul latin de scriere. S-au dovedit incapabili să ne învețe limba doar cei care au avut o atitudine refractară față de patrimoniul spiritual și cultural al neamului nostru, ratând procesul însușirii românei la toate nivelurile acesteia.

Profesorul Anatol Ciobanu a accentuat că aceasta este „tragedia societății noastre”, când concetățeni de-ai noștri care locuiesc de câteva decenii aici nu cunosc limba română. Domnia Sa și-a exprimat acordul cu prevederile legale ale UNESCO din 2003 despre limbile locale minoritare care trebuie ajutate să dăinuie și să se dezvolte, dar fără să influențeze buna funcționare a limbii majoritare și a statului de drept constituțional. Domnul profesor i-a adresat, în acest context, președintelui republicii doleanța de a impulsiona voința politică în sensul soluționării conflictelor de opinie privind problema lingvistică și depolitizarea acesteia.

Printre participanții la discuție s-a numărat și Tatiana Jigău, cetățeană a Republicii Moldova de origine rusă, absolventă a unei facultăți la Moscova și profesoară de psihologie la Universitatea din Tiraspol (cu sediul la Chișinău), care a studiat româna la Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”. Vorbitor-

rea a afirmat că dincolo de necesitatea cunoașterii limbii pentru comunicarea în societate, dincolo de îmbogățirea culturală pe care i-o oferă, limba română îi este indispensabilă și dezvoltării profesionale, acumulării de competențe în vederea exercitării obligațiilor de activitate specializată. În acest context, Tatiana Jigău și-a exprimat recunoștința pentru ajutorul pe care i l-au oferit colaboratorii centrului didactic.

O altă parteneră de dialog, Anna Weirich, lingvistă din Frankfurt pe Main, aflată în Republica Moldova cu scopul desfășurării unui proiect de cercetare a fenomenului plurilingvismului și absolență a cursurilor de limba română în cadrul aceleiași instituții, a emis câteva observații privind particularitățile societății moldovenești. Specialista a apreciat din propria experiență în mod special, în pofida numeroaselor contraargumente pe care le aduc agenții importante de studiere a fenomenelor sociale din Republica Moldova, un grad înalt al deschiderii în comunicare și al toleranței în rândul cetățenilor moldoveni, majoritatea vorbitori ai cel puțin unei limbi străine. Anna Weirich a estimat că toleranța pe care a întâlnit-o în Republica Moldova este cu siguranță un produs prețios al unei societăți plurilingve care trebuie păstrat și promovat, iar Casa Limbii Române este în acest sens o instituție de o importanță majoră.

Referindu-se la spiritul dialogului intercultural, al comunicării pașnice și dezinteresate pe care-l promovează instituția, criticul literar Ana Bantoș, al cărei animator s-a dovedit a fi de-a lungul anilor alături de alți oameni de cultură, a menționat în intervenția Domniei Sale că „aici nu se face politică”, în sensul pe care-l afirmă astăzi clasa politică, ci doar cultură. Vorbitoarea a menționat că starea lingvistică actuală e o consecință a unei politici devianțe, „o moștenire pe care ar trebui s-o înlăturăm împreună, pentru că, citând o vorbă populară, totul se face cu oameni, iar deschiderea spre cunoaștere și comunicare, instituirea dimensiunii dialogului și al promovării valorilor naționale are loc prin numeroasele evenimente, întâlniri cu scriitori, lansări de carte, ateliere de creație etc. Dincolo de acestea, Casa Limbii Române și-a asumat și alte responsabilități deosebit de mari, precum cea de a sprijini inițiativele oamenilor de cultură care s-au opus desființării de acum doi ani a Institutului de Filologie al A.Ș.M., adresând mesaje de descurajare a acțiunilor ce aveau menirea să distrugă resursele de dezvoltare a culturii naționale. Se știe că alolingvii, spre exemplu, au fost lipsiți de cunoașterea adevăratei literaturi române, una de o complexitate considerabilă, deschisă spre comunicarea universală, iar numai detaliul că avangarda românească a influențat procesul literar european, prin Tristan Tzara sau Eugène Ionseco, este unul revelator. Aceasta a fost interzisă în școlile noastre, de ea am fost lipsiți și noi,

încercând să o recuperăm din mers, să o facem cunoscută, iar dumneavoastră, cei prezenți astăzi aici, sunteți un sprijin important în sensul recăștigării respectului față de patrimoniul literar-artistic autentic românesc”.

În completarea celor afirmate mai sus și condamnând faptul că limba română continuă să poarte povara rolului de cenușăreasă la ea acasă din cauza politizării excesive a acestei probleme, poetul Arcadie Suceveanu a recitat din creația proprie parabola peștelui mare care înghite peștele mic spre o interpretare conciliantă, decretând dreptul egalității limbilor purtătoare de cultură și spiritualitate națională.

Poetul și traducătorul Ion Hadârcă a vorbit despre învățarea unei noi limbi ca despre cucerirea unei noi cetăți, ca despre spargerea unui zid al ignoranței, al indiferenței și al pasivității, constituind totodată descoperirea unui nou univers expresiv și o îmbogățire instrumentală, optică și structurală a individualității creatoare de sens. Amintind despre traducerile Domniei Sale din Ivan Draci, Lermontov, Daniil Harms, Baudelaire, Cervantes și alții, Ion Hadârcă a menționat că experiența transferului expresivității dintr-o limbă în alta a însemnat o verificare a propriilor unelte de creație, o instituire a dialogului valorilor și chiar a competiției acestora, iar în ultimă instanță și o verificare a resurselor proprii limbi, pentru a vedea în ce măsură pot să-l restituie pe un Pușkin sau Harms într-o nouă matrice expresivă, fiecare traducere fiind o provocare deosebită pentru limba în care este adus un nou geniu. Traducătorul a apreciat importanța comunicării cu nativii limbii din care se traduce, dincolo de propriile cunoștințe lingvistice și de instrumentarul lexicografic folosit, declarând: „Dumneavoastră sunteți aliații cei mai apropiați într-o astfel de provocare a cunoașterii și îmbogățirii în lumea ideilor și a noilor orizonturi, iar limba română în care comunicăm este o limbă egală a competiției intelectuale, a toleranței culturilor, în virtutea descoperirii de noi resurse. (...) Așadar, limba română nu este doar lancea adevărului nostru istoric, nu doar comuna spiritului pe care o edificăm continuu, ci și nectarul de la masa zeilor”.

La finalul vizitei, Președintele Nicolae Timofti, accentuând virtualitățile culturale ale fiecărei limbi în parte și dreptul la afirmare al valorilor înalte, a conchis: „Și în calitatea mea de jurist, vreau să zic că este o crimă să urăști o limbă în care a creat un Eminescu, un Goethe, un Pușkin, un Shakespeare...”.

Așadar, prin simbolistica redimensionării valorilor culturale ale statului, cel mai recent eveniment de la Casa Limbii Române „Nichita Stănescu” prilejuește o repunere a problemei comunicării lingvistice și a convergenței forțelor politice și culturale aflate de-a lungul deceniilor în raporturi antagonice, condiționând neantizarea puținelor eforturi de dezvoltare plurinivelară

a societății noastre. Cel puțin două ar fi chestiunile majore de înlăturat în apanajul culturii lingvistice din Republica Moldova, suspendat între două indiferențe: voința politică a actorilor care guvernează statul conform unor principii și valori străine de interesele naționale, pe de o parte, iar pe de altă parte, repercusiunile unei îndelungate mutilări spirituale ale maselor de cetățeni, care au pierdut libertatea interioară și necesitatea cultivării și îmbogățirii spirituale, lăsându-se cuprinși în brațele morbide ale „îngerului foamei”, asemenea lui Leo, personajul Hertei Müller din *Leagănul respirației*. Acesta, revenit dintr-un lagăr comunist de concentrare, nu a mai fost în stare să-și re-aproprieze libertatea pierdută: „De la reîntoarcerea mea acasă, fiecare sentiment, în fiecare zi, își are foamea sa și așteptările la care eu nu răspund. Nimeni să nu se mai agațe de mine. Sunt inabordabil din smerenie, nu din trufie. (...) În loc să pomenesc de propoziția bunicii, ȘTIU CĂ TE VEI ÎNTOARCE, de batista albă țesută din cel mai fin batist și de laptele sănătos, am descris pe pagini în șir, ca pe un triumf, pâinea proprie și pâinea obrazilor. Și-apoi rezistența mea în trocul salvator cu linia orizontului și drumurile prăfoase. Îngerul foamei mi-a stârnit entuziasmul, de parcă doar m-ar fi salvat, nu chinuit. De aceea am tăiat PROLOG și am scris deasupra EPILOG. Era marele fiasco lăuntric – acela că în libertate fiind, îmi sunt, de unul singur și chiar mie însumi, irevocabil un martor fals”. Îngerul foamei care s-a născut din monstruozițiile deportărilor, printr-o simbolică asceză, l-a putut salva pe Leo în momentele-limită, astfel încât nici în libertate acesta nu putea părea decât o realitate izbăvitoare cu adevărat, personajul ratând însă prilejul condamnării acțiunilor antiumane, ratând argumentele dramatice ale acestora și rămânând în captivitatea unui instinct invincibil al conservării, sfâșietor și paralizant de această dată...

Alexandru BANTOȘ în dialog cu
Ernest OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU

Drumul spre convergență nu va fi nici scurt și nici ușor

E.O.T. – director general al Muzeului Național de Istorie a României. Numismat și arheolog. Șeful Cabinetului Numismatic al MNIR (1995). Șeful Cabinetului Numismatic și Tezaur Istoric (2004). Președinte al Comisiei Naționale a Muzeelor și Colecțiilor din cadrul Ministerului Culturii și Patrimoniului Național. Distins cu Ordinul Meritul Cultural în grad de Cavaler acordat de Președinția României (2004), cu Crucea Ordinului Isabela Catolica în grad de Comandor conferită de Regele Spaniei (2012).

– **Cu ocazia împlinirii a 200 de ani de la ocuparea Basarabiei de către Imperiul Rus, Biblioteca Națională a Moldovei în parteneriat cu Muzeul Național de Istorie a României și cu Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” au organizat în luna mai curent expoziția de documente istorice „Basarabia 1812-1947. Oameni, locuri, frontiere”. Pentru început vă rog, stimate domnule director general, să prezentați de ce lanțul evenimentelor istorice reperate documentar se oprește la anul 1947?**

– Alegerea anului 1947, ca dată finală a demersului nostru expozițional „Basarabia 1812-1947. Oameni, locuri, frontiere”, are o explicație prozaică, de natură pur tehnică. Această limită cronologică se datorează faptului că în colecțiile noastre, ca, de altfel, în toate colecțiile muzeale din România, în acest moment nu avem materiale originale care să acopere istoria Basarabiei dintre anii 1944-2012. Or, unul dintre scopurile expoziției noastre a fost să prezentăm publicului larg și specialiștilor „documentele” semnificative ale istoriei Basarabiei în cei 200 de ani care s-au scurs din 1812, pentru că acestea au fost inaccesibile atâta amar de vreme, atât la Est, cât și la Vest de Prut.

Nu vă ascund faptul că ne-am fi dorit realizarea unei mari expoziții comune, mult mai cuprinzătoare, rezultată din cooperarea cu colegii de la

Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei din Chișinău. Din păcate, nu s-a putut... Dar rămâne totuși un proiect impresionant și necesar, mai ales.

– În prefața catalogului editat cu prilejul expoziției aniversare vorbiți despre „glasul” „obiectiv” și „elocvent” al hărților, despre forța lor de a trasa „linii de falie geopolitică”, separând „două lumi iremediabil opuse”. De ce „iremediabil opuse”, domnule director general?

– Nașterea și evoluția conceptului de „Basarabia” din secolul al XVI-lea până azi nu poate fi înțeleasă fără a privi hărțile. În mod obiectiv, regiunea pe care o numim Basarabia face parte dintr-o uriașă falie geopolitică, întinsă pe un sfert din globul pământesc. Ea merge de la Marea Baltică spre Gurile Dunării, de aici coboară spre Strâmtoarele Mării Negre, apoi trece prin Anatolia, spre Caucaz, zona Caspică și se oprește în inima Asiei, la frontiera orientală a Afganistanului. Din Evul Mediu până azi, și cu siguranță și în secolul care va veni, ea controlează și va controla accesul spre resursele și căile de comunicații dintre Europa Occidentală, Balcanii și bazinul mediteranean, Europa de Răsărit, Orientul Apropiat și Mijlociu și Asia Centrală și de Răsărit.

Nu este întâmplător faptul că în Evul Mediu s-au confruntat pentru controlul „Basarabiei” marile puteri ale Europei și ale lumii de atunci – Hoarda de Aur, Ungaria, Regatul Polono-Lituanian, Imperiul Romano-German și Imperiul Otoman, iar în epoca modernă și contemporană Rusia / U.R.S.S., Franța, Marea Britanie și Germania. Din secolul al XIV-lea până la mijlocul secolului al XX-lea românii, fie că este vorba de principatul medieval al Țării Românești sau Moldovei, fie că este vorba de statul modern România, au controlat sau au pierdut acest teritoriu în cadrul unui joc strategic global, ca parte a „echipei europene”, în confruntarea cu Imperiul Otoman sau cu Rusia / U.R.S.S.

– Vă rog să vă referiți în continuare la hărțile adunate împreună cu ocazia bicentenarului Basarabiei. Care sunt „piesele” de rezistență, de referință și din ce colecții provin?

– În mod deliberat, unul dintre punctele forte ale expoziției a fost tocmai prezentarea unor hărți esențiale ale regiunii pe parcursul a patru secole. Din bogata colecție a Muzeului Național de Istorie a României, a Arhivelor Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe, a Arhivelor Naționale, dar și din mai multe colecții private din România am făcut o selecție foarte strânsă. În final ne-am oprit la vreo 30 de hărți, toate foarte semnificative.

Urmărindu-le, putem vedea și înțelege clar cum a evoluat toponimul „Basarabia” din secolele XVI-XVIII în limbajul cartografic, dar și în cel al cance-

lariilor diplomatice, din vremea când această denumire geografică acoperea doar colțul de Sud-Est al ținutului dintre Prut și Nistru, mai exact al ținuturilor Chilie și Cetății Albe, anexate de Imperiul Otoman în 1484 și incluse în Sangiacatul de Akkerman (Cetatea Albă) și Tighinei, apoi anexată în 1538 și transformată în Sangiacatul de Bender, raportându-l la situația de după 1812, până în 1940, când denumirea de Basarabia este extinsă arbitrar la întreg teritoriul estic al Moldovei, situat între Prut și Nistru, care până atunci nu avu- sese o denumire specială în cadrul Principatului Moldovei.

Între numeroasele hărți pe care le-am expus figurează și cea a lui Iacobo Castaldo (1584), Johann Baptist Homann (1720-1730), Georg Mattäus Seutter (cca 1740), harta Moldovei care însoțește lucrarea *Descriptio Moldaviae* a lui Dimitrie Cantemir (1771), a lui Jakob Schmidt (1781 și 1788), Antonio Zatta (1782), Philippe de Pretot (cca 1787), Johann Joseph von Rely (1791), Ferdinand Götze (1804), C. Brightly și E. Kinnersley (1806), harta otomană anexă la versiunea turcească a Tratatului de pace de la București (1812), J. Reidl și F. Fried (1812), J. Gellatly și H. Washbourne (1813), K. Sjoher și F. Handke (1820), Baldwin și Gradock (1835), hărțile județelor Cahul și Ismail din *Atlasul geografic și statistic al României* al lui Dimitrie Papazoglu (1865), *Harta Daciei moderne* a lui August Treboniu Laurian (1868), K. Wheeler (cca 1870), harta anexă la Procesul verbal încheiat de delegații României și Rusiei, referitor la trasarea frontierei pe Dunăre, după Tratatul de pace de la Berlin (1878), Harta generală a Republicii Moldovenești Basarabia (ianuarie 1918), Harta României Mari cu noile granițe trase conform Tratatului de pace de la Paris, Harta administrativă și politică a Basarabiei (1925), harta revendicărilor teritoriale sovietice, care a însoțit nota ultimativă din 26 iunie 1940, harta anexă a comisiei de stabilire în teren a traseului frontierei româno-sovietice (1940), harta anexă a Tratatului de pace de la Paris (1947).

Se poate lesne observa că termenul de „Basarabia” începe să apară pe hărțile vremii în contextul interesului politic tot mai mare pe care îl manifestă cancelariile europene pentru spațiul Dunării de Jos, începând cu declanșarea războaielor duse de Liga Sfântă contra Imperiului Otoman. Vedem că, pe măsură ce spațiul românesc devine teatrul operațiunilor militare ale Imperiului Romano-German, Poloniei și Rusiei contra Imperiului Otoman, reprezentările cartografice devenind foarte frecvente și mai realiste în secolele XVII-XVIII.

Nu întâmplător, în acest context al necesităților militare tot mai „stringente” ale vremii încep să apară și primele hărți precise ale teritoriilor românești, realizate pe baza măsurătorilor astronomice din teren, cum sunt cele ale lui

Schmidt și Zatta, sau prima hartă dedicată special „Basarabiei” stricto-sensu (acoperind zona de Sud-Est a Moldovei dintre Prut și Nistru, anexată de otomani în 1484 și 1538), a lui von Reilly (1791), datorită valorii strategice esențiale a acestui petec de teritoriu. Ulterior de exacte sunt și harta anexă a versiunii otomane a Tratatului de la București (1812) și cea a lui J. Reidl și F. Fried (1811), pe care apare întreg teritoriul Principatului Moldovei (fără Bucovina), după lichidarea Sangiacatelor de Hotin, Bender și Akkerman.

Trebuie subliniat faptul că până în 1812 termenul de „Basarabia” (Bessarabia) este aplicat exclusiv zonei de Sud-Est a teritoriului Moldovei dintre Prut și Nistru, chiar dacă pe o hartă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea acest toponim este extins și la est de Nistru, până la limanul Bug-Nipru (!!!), indiferent dacă autorii hărților erau cartografi italieni, germani, olandezi, francezi sau englezi. Termenul este folosit în paralel cu toponimul de origine turanică – Bugeac.

După 1812, hărțile încep să consemneze noua realitate politică, toponimul „Basarabia” fiind extins la întreaga regiune a Principatului Moldovei, dintre Prut și Nistru, anexată de Rusia, chiar dacă extrapolarea denumirii nu s-a făcut fără unele ezitări, după cum arată o hartă englezească din jurul anului 1829, pe care teritoriul apare sub denumirea de „Kichenau” („Chișinău”). Mai mult decât atât, după Tratatul de pace de la Adrianopol (1829), între frontierele Basarabiei este inclusă și Delta Dunării, deoarece linia de demarcație dintre Imperiul Rus și cel Otoman a fost fixată pe malul sudic al Dunării, de la vărsarea Prutului în fluviu până la vărsarea în Marea Neagră a Brațului Sfântu Gheorghe.

Din enumerarea de mai sus, se vede că în expoziție am prezentat nu numai hărți străine pe care apare Basarabia, dar și hărți întocmite de români, începând cu cea a lui Dimitrie Cantemir și continuând cu cele ale lui Dimitrie Papazoglu și August Treboniu Laurian. Impresionantă este și „Harta generală a Republicii Moldovenești Basarabia întocmită după ultimele date oficiale și desenată de Trayan Georgescu, maestru cartograf”, din ianuarie 1918.

De asemenea, pe lângă documente cartografice destinate informării publicului larg, în expoziția „Basarabia 1812-1947. Oameni, locuri, frontiere” am prezentat și o serie de hărți „secrete”, cum sunt cele care au însoțit diverse tratate, care nu au fost până acum aduse la cunoștința publicului.

– Deși în acest an „problema Basarabiei” a fost abordată intens, argumentat și sub cele mai diverse aspecte, mulți conaționali nu cunosc încă geneza, evoluția și, respectiv, utilizarea sau, dimpotrivă, interzicerea

acestui toponim (în perioada postbelică – în România populară și socialistă și în R.S.S. Moldovenească – dar și în anii regimului neocomunist din Republica Moldova, 2001-2009, cuvântul Basarabia era tabu și nu putea fi rostit la radio, tv, scris în presă etc.). Ce atitudine trebuie să avem față de acest „toponim” astăzi, când Prutul continuă să mai fie frontieră între două state locuite de același popor?

– Nu pot spune că termenul de „Basarabia” a fost complet interzis în România comunistă. Mai degrabă a fost vorba de o abordare a acestuia nuanțată în timp. Termenul nu a dispărut din limbajul cotidian, nici chiar în anii 1945-1964, când țara a fost puternic înfeudată față de U.R.S.S. În acei ani, am asistat nu numai la o punere în surdină a folosirii toponimului „Basarabia”, cât mai ales la o puternică distorsionare a adevărilor istorice despre modul și circumstanțele în care au intrat Rusia și apoi U.R.S.S. în controlul acestei regiuni. Sigur, subiectul era unul foarte delicat pentru comuniști, având în vedere faptul că majoritatea populației de atunci din România se născuse înainte de 1940 și avusese posibilitatea să se informeze, direct, din alte surse decât publicațiile oficiale ale partidului, s-a vorbit despre Basarabia cu o oarecare discreție doar atunci când era strict necesar ca să fie amintită.

În tratatele de istorie, ca și în manualele școlare ale vremii se vorbea despre caracterul „progresist” al anexării Basarabiei de către Rusia în 1812, despre cedarea de către Principatul Moldovei a celor trei județe din Sudul Basarabiei – Cahul, Bolgrad și Ismail, prin Tratatul de pace de la Paris din 1856 și retrocedarea lor către Rusia, în 1878, după Tratatul de la Berlin.

Fără îndoială, până în 1964, cele mai grave neadevăruri istorice și falsuri propagandistice se puteau citi în literatura istorică de la noi despre momentul și contextul unirii Basarabiei cu România în 1918 și despre pierderea Basarabiei și Bucovinei de Nord, ca urmare a ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940, precum și despre caracterul participativ al României la războiul contra U.R.S.S., mai ales la campania din vara anului 1941 în teritoriile dintre Prut și Nistru.

– Când, în ce împrejurări ați aflat de existența „Basarabiei”?

– Eu am aflat, în mod direct, despre existența „Basarabiei” și „basarabenilor”, din viața de fiecare zi, încă de pe vremea când încă nu mergeam la școală (prin anii 1955-1957), de la vecinii noștri – familia Ciumacenco, niște ucraineni fugiți, în 1944, din calea „fraților eliberatori sovietici” și care au trăit peste 12 ani cu groaza în suflet că vor fi „repatriați”, ascunzându-se în mai multe locuri, până a ajunge în orașelul Dr. Petru Groza (azi Ștei) din județul Bihor,

situat în partea opusă a României. Ceea ce am auzit din povestirile părinților colegei mele de școală, Ludmila Ciumacenco, despre comportamentul autorităților sovietice în Basarabia în anii 1940-1941 mi-a deschis ochii asupra a ceea ce însemna dimensiunea umană a „problemei basarabene” sau, mai exact, a „dramei basarabene”.

Apoi, fiind de mic pasionat de istorie, am citit foarte de timpuriu, până să fi împlinit 10 ani, compendiul de *Istorie a R.P.R.*, redactat în 1947, sub conducerea lui Mihail Roller, unde am putut lua cunoștință de punctul de vedere al mankurților comuniști despre rolul Basarabiei în relațiile româno-ruse și sovietice. Cam tot atunci am aflat că Basarabia a fost totuși, până în 1812, parte a Principatului Moldovei...

După 1964, s-a vorbit tot mai deschis despre „problema basarabească”, despre caracterul ilegitim și imperialist al anexării acestui teritoriu de către Rusia și U.R.S.S., inclusiv în documentele PCR.

Eu am avut avantajul să-mi fi făcut studiile gimnaziale și liceale și apoi primii ani de facultate între 1964-1974, într-un context ideologic mai relaxat, în care studiul istoriei României a intrat treptat în parametrii mai apropiați ai adevărului științific. Problema Basarabiei a început să fie prezentată tot mai corect și mai direct nu numai în paginile publicațiilor de specialitate, cu circuit limitat, dar și în mass-media. Așa am aflat despre esența evenimentelor din lunile ianuarie-martie 1918, care au culminat cu decizia Sfatului Țării de a proclama Unirea Basarabiei cu România, despre tratativele româno-sovietice din anii 1920, pentru reglementarea raporturilor bilaterale, despre prevederile secrete ale Pactului Ribbentrop-Molotov și despre natura ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940.

Ca o concluzie, pot spune că, după 1964, „problema basarabească” nu a mai fost un tabu, toți cetățenii aflând, cel puțin din paginile manualelor școlare, dacă nu și din alte surse de informare, datele esențiale despre soarta acestui teritoriu românesc, obiectul unei îndelungate confruntări între Rusia, România și aliatele sale europene.

Ca istoric, știu că termenul de „Basarabia”, desemnând întregul teritoriu românesc dintre Prut și Nistru, este un fals istoric grosolan, o invenție imperială rusească și sovietică.

Din păcate, după circa 200 de ani de difuzare generalizată a lui, pe toate canalele, inclusiv pe cele românești, am ajuns, în cele din urmă, la o acceptare a acestuia, atât pe plan local, cât și pe plan internațional. În același timp, este evident că în prezent avem nevoie de un toponim specific pentru desemna-

rea regiunii de Est a Moldovei istorice, deoarece nu putem nega faptul că, între timp, această zonă a căpătat „o coloratură” specifică, una care trebuie marcată ca atare.

Încercările recente de a înlocui termenul „Basarabia” cu tot felul de construcții tot atât de artificiale – „Moldova Răsăriteană”, „Moldova dintre Prut și Nistru” sau altele de acest gen – nu au avut și nu vor avea șanse de a se impune nici în cadrul publicului larg, dar nici în lumea academică sau politică.

În aceste condiții, tocmai pentru că majoritatea concetățenilor noștri și străinilor nu mai știu că termenul de „Basarabia”, așa cum îl folosim azi, este bazat pe un fals rusesc patent, consider că prin trecerea timpului el și-a schimbat încărcătura semantică originală, căpătând un sens nou.

– Cititorii noștri, pentru a înțelege adevărul istoric în integritatea lui deplină, trebuie să distingă configurația ținutului nostru la diferite etape. Cum arăta, de exemplu, harta geografică, politică, etnică, administrativă a Basarabiei la împlinirea a o sută de ani de la anexarea ei de către Rusia?

– În expoziție am prezentat o hartă etnică a teritoriilor românești (inclusiv a celor aflate sub stăpânire străină – austro-ungară și rusă) și a răspândirii comunităților românești existente între frontierele Bulgariei și Serbiei, realizată de prof. T. D. Florinski și V. L. Vojcehovski, editată la Kiev, în 1911.

În cazul Basarabiei, aceasta indică nu numai repartitia destul de fidelă a etniilor pe teritoriul dintre Prut și Nistru, cât mai ales viteza uluitoare cu care autoritățile imperiale ruse au procedat la modificarea compoziției etnice a guberniei în decursul a mai puțin de 100 de ani de administrație imperială. În primul deceniu al secolului al XX-lea, românii nu mai reprezentau decât circa 50% din populație. Ei erau minoritari nu numai în sudul provinciei (Basarabia istorică, propriu-zisă, adică fosta zonă aflată sub administrație otomană până 1812) și în orașe, dar și în unele arii situate în nordul și nord-vestul regiunii, plasate de-a lungul Nistrului și Prutului.

Privind harta etnică a Basarabiei de acum un secol, constatăm o politică deliberată de spargere a unității etnice a românilor, în zonele în care aceștia mai erau majoritari (zona centrală a guberniei), printr-un proces de colonizare masivă a elementelor alogene și scoaterea unei părți a populației locale și implicarea ei în operațiuni de colonizare în alte regiuni ale Imperiului Rus. Într-o altă hartă, de data aceasta una englezească, din 1835, intitulată *Russia in Europe, part VIII: Podolia, Bessarabia, Kerson, Iekaterinoslav, Taurida, Krimea*, este redat un teritoriu clar delimitat, situat între Sadaclia și Tatar Bunar și desemnat

ca fiind „Colonies of Poles and Germans” (Colonii de polonezi și germani), ceea ce indică existența unui amplu proces de colonizare în Basarabia cunoscut autorităților străine la numai 20 de ani de la anexare.

Un alt obiectiv al politicii de colonizare era asigurarea controlului principalelor căi de comunicație și izolarea masei românești din Basarabia de restul conașionalilor din Regatul României și Bucovina.

– Anul 1812 înseamnă demararea unui neordinar proiect rusesc, de durată, care urmărește crearea unei noi identități etnice, lingvistice, culturale pe o parte, cea de Est, a vechiului Principat al Moldovei, așa încât râul Prut să despartă nu numai o țară, ci și o limbă, o națiune, un destin, un trecut și mai ales un viitor. Cum poate fi stopat acest proces de de-naționalizare care continuă în virtutea noilor împrejurări politice, geopolitice? Cât timp Republica Moldova se va afla în căutarea unui drum de ieșire din labirintul fatidic al istoriei?

– Atitudinea Rusiei față de populația locală a Basarabiei a oscilat de-a lungul primului secol de stăpânire. În primii ani ai stăpânirii rusești s-a încercat transmiterea unui semnal pozitiv popoarelor creștine supuse Imperiului Otoman – că odată intrate sub oblăduirea țărilor se vor bucura de pace, prosperitate, dreptate și respectul tradițiilor lor seculare.

La scurtă vreme, stăpânirea rusească și-a arătat adevărata față – opresiune națională, deznaționalizare, tiranie politică, estorcere economică, arbitrarism administrativ, obscurantism, înapoiere socială, economică și culturală.

Începând cu domnia lui Nicolae I până la cea a lui Nicolae al II-lea, ultimele rămășițe ale autonomiei administrative și legislative ale Basarabiei au fost lichidate, limba română a fost interzisă în administrație, școală și biserică. Consecința a fost declanșarea unui proces agresiv de deznaționalizare, desfășurat în paralel cu o acțiune de colonizare de o intensitate fără precedent în Imperiul Rus. Consecința a fost reducerea populației românești în Basarabia de la 83,84%, în 1817, la numai 47,58%, în 1897.

Foarte grav a fost și faptul că o parte a elitelor politice și culturale s-au lăsat antrenate în procesul de asimilare, supunând și masele de populație rurală confruntării cu mașinăria birocratică rusă.

În plus, autoritățile ruse au practicat o politică cruntă de izolare culturală a românilor basarabeni de conașionalii lor din Regat sau teritoriile aflate sub administrația austro-ungară.

În debutul secolului al XX-lea, a început să se contureze o nouă strategie politică rusească – cea de a manipula elitele locale, inducându-le neadevărul că „ba-

sarabeni” sunt altceva decât „români”. Acesta este germele teoriei „națiunii moldovenești”, separată de cea română, dezvoltată de regimul sovietic.

Culmea este că manifestările legate de existența unei limbi și a unei națiuni moldovenești separate de cea română au continuat să se producă și după 1991, atingând forme de-a dreptul grotesci în timpul regimului Voronin, când a fost editat până și un dicționar moldovenesc-român!!!

Proclamarea independenței Republicii Moldova, la 27 august 1991, recunoscută imediat de către România, poate fi considerată ca reprezentând începutul unui lung drum de apropiere a românilor de pe ambele maluri ale Prutului. Însă, având în vedere situația complicată din Basarabia post-sovietică și din România post-comunistă, drumul spre convergență nu va fi nici scurt și nici ușor. Este clar că vom mai avea nevoie de timp până când aceste sechele vor fi eradicate. Eu estimez că va fi nevoie de 20-25 de ani, timp în care educația și moștenirea culturală comună vor juca un rol esențial în păstrarea vie a conștiinței naționale a românilor din Basarabia. Chiar dacă vor mai apărea sincope politice, în mod inerent, contactele dintre românii de pe ambele maluri ale Prutului nu mai pot fi oprite, ele urmând să se dezvolte în viitor, într-o Europă și o lume tot mai integrate.

Deși sunt un om de cultură, nu pot să nu recunosc că reunirea românilor de pe ambele maluri ale Prutului se va face doar atunci când vom tăia ombilicul energetic și dependența economică care leagă Basarabia de Rusia și Ucraina și când sărăcia, înapoierea socială, deficitul de democrație și intoleranța moștenite din era sovietică vor fi lichidate.

– Cu încrederea că „sincopele” și „dificultățile” despre care vorbiți vor dispărea cât mai curând, vă adresez, stimate domnule director general, sincera grațitudine pentru bunăvoința de a răspunde la întrebările noastre. Vă mai așteptăm la Chișinău și în paginile revistei „Limba Română”.

– Voi reveni întotdeauna cu plăcere și cu gândul de a contribui la diminuarea distanței și... a necunoașterii dintre noi.

Dimitrie Cantemir – harta Moldovei (în *Descriptio Moldaviae*)

Principati di Moldavia i Vallachia (Antonio Zatta, Veneția, 1782). MNIR

Generalcharte von der Moldau, entworfen von J. Riedl und unter dessen Leitung gezeichnet von F. Fried. Wien und Pesth, 1811 – hartă detaliată a Principatului Moldova înainte de Tratatul de la 1812. CVM

Districtele Cahul (sus) și Ismail (*Atlasul geografic și statistic al României* de Dimitrie Papazoglu, București, 1865). MNIR

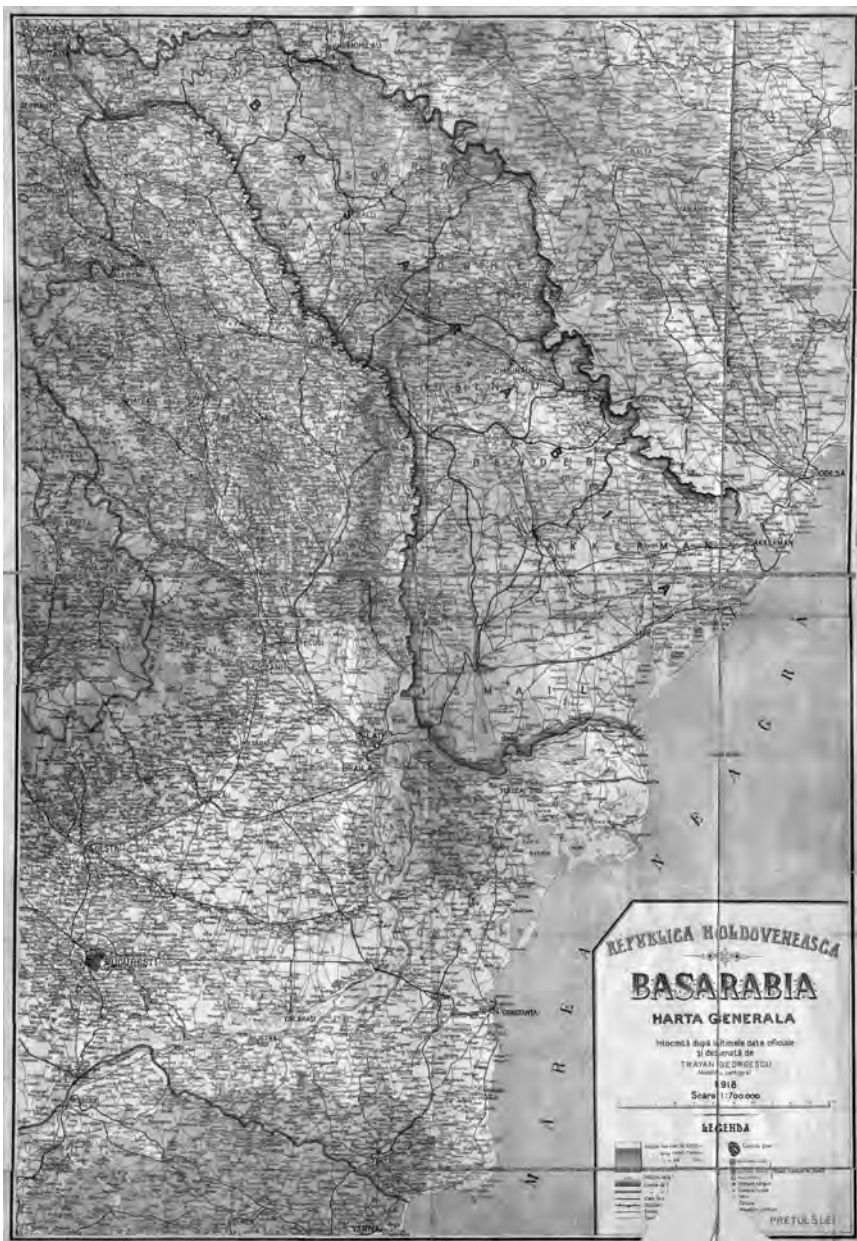

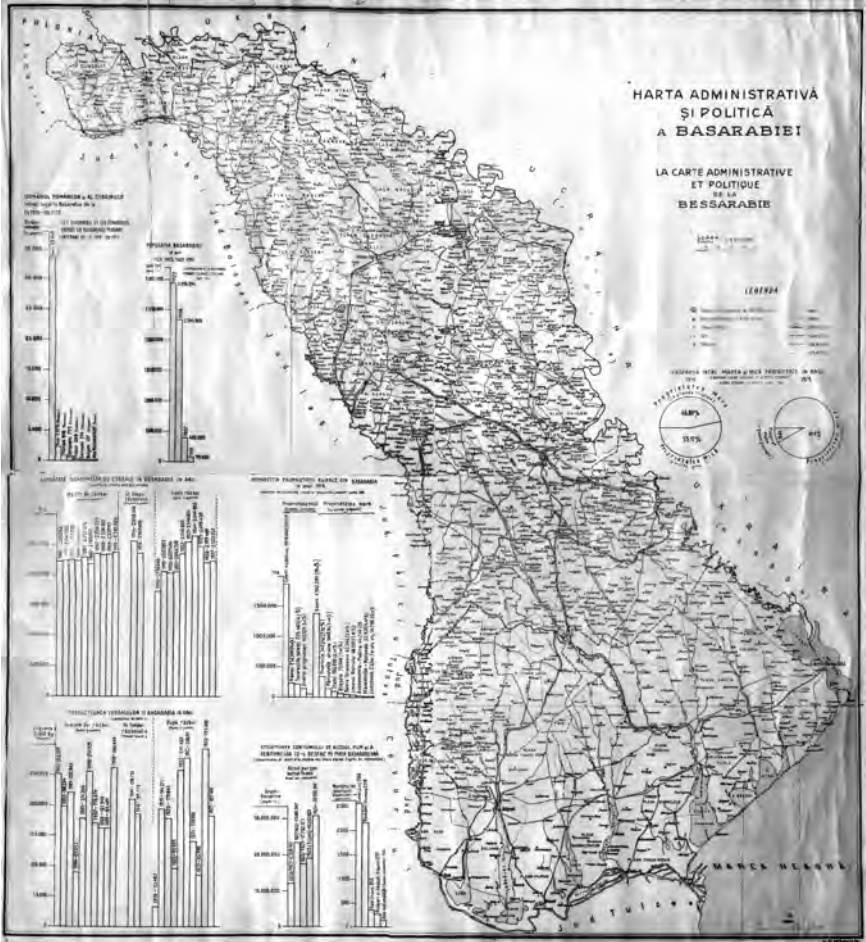
Russia in Europe, Part VIII, London, Published by Baldwin and Gradock, 47 Paternoster Row (May 1st 1835), under the Superintendence of the Society for the Distribution of Useful Knowledge. CVM

Harta negocierilor sovieto-române din 1940 – frontieră brațul Chilia. AMAE

Harta generală a Republicii Moldovenești Basarabia (ianuarie 1918). ANR

Harta administrativă și politică a Basarabiei (1925). ANR

Hărțile sunt reproduse din fondurile Muzeului Național de Istorie a României

Vlad MISCHEVCA

O hartă sângerândă

V.M. – dr., cercet. șt. coord., Institutul de Istorie, Stat și Drept al A.Ș.M., conf. cercet. (Associate professor, Ph.D.). Domenii de competență: istoria relațiilor internaționale din Sud-Estul Europei (sf. sec. XVIII – înc. sec. XIX), genealogie (fanarioți), vexilologie heraldică, raporturi istorice moldo-elene (în special cu Sf. Munte Athos). Distins cu medalia „Meritul Civic”, Diplomele de gradul I și II ale Guvernului Republicii Moldova, premiul „Gheorghe Bezviconi” al Societății de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore” din Chișinău.

*Da, suntem moldoveni, fii ai Vechii Moldove,
însă facem parte din marele popor român,
așezat prin România, Bucovina și Transilvania.
Frații noștri din Bucovina, Transilvania și Macedonia
își zic români. Așa trebuie să facem și noi.*

Alexei Mateevici

Declarația Grupului de inițiativă de la Chișinău intitulat „Anul 1812”, urmată apoi de constituirea Mișcării Civice „Anul 1812”, din care face parte și subsemnatul, a impulsionat comunitatea istoricilor să abordeze cu o mai mare atenție evenimentele legate de nefasta Pace de la București din 1812. Susținerea și aprecierea cititorilor atât din țară, cât și de peste hotare demonstrează actualitatea evenimentelor istorice ce țin de războiul ruso-turc din 1806-1812 și de culisele diplomatice ale politicii marilor puteri de acum două veacuri. În încercarea de a aduce lumină în ceea ce privește aspectul fundamental – *cine suntem și unde ne este locul* (cărei civilizații aparținem)? –, trebuie să reevaluăm cele două secole de istorie – 1812-2012 – și să examinăm evoluția și schimbarea frontierelor național-teritoriale de până și după actul fatidic din 1812.

Un șir de conferințe și manifestări, desfășurate la Chișinău, Cahul, Bălți, Soroca, Iași, Geneva ș.a., la care a participat subsemnatul, au adus în prim-plan noi dezvăluri și detalii despre această nedreptate istorică, săvârșită la adresa poporului nostru. De remarcat, în primul rând, acțiunile științifice din acest an organizate de către Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova, Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion

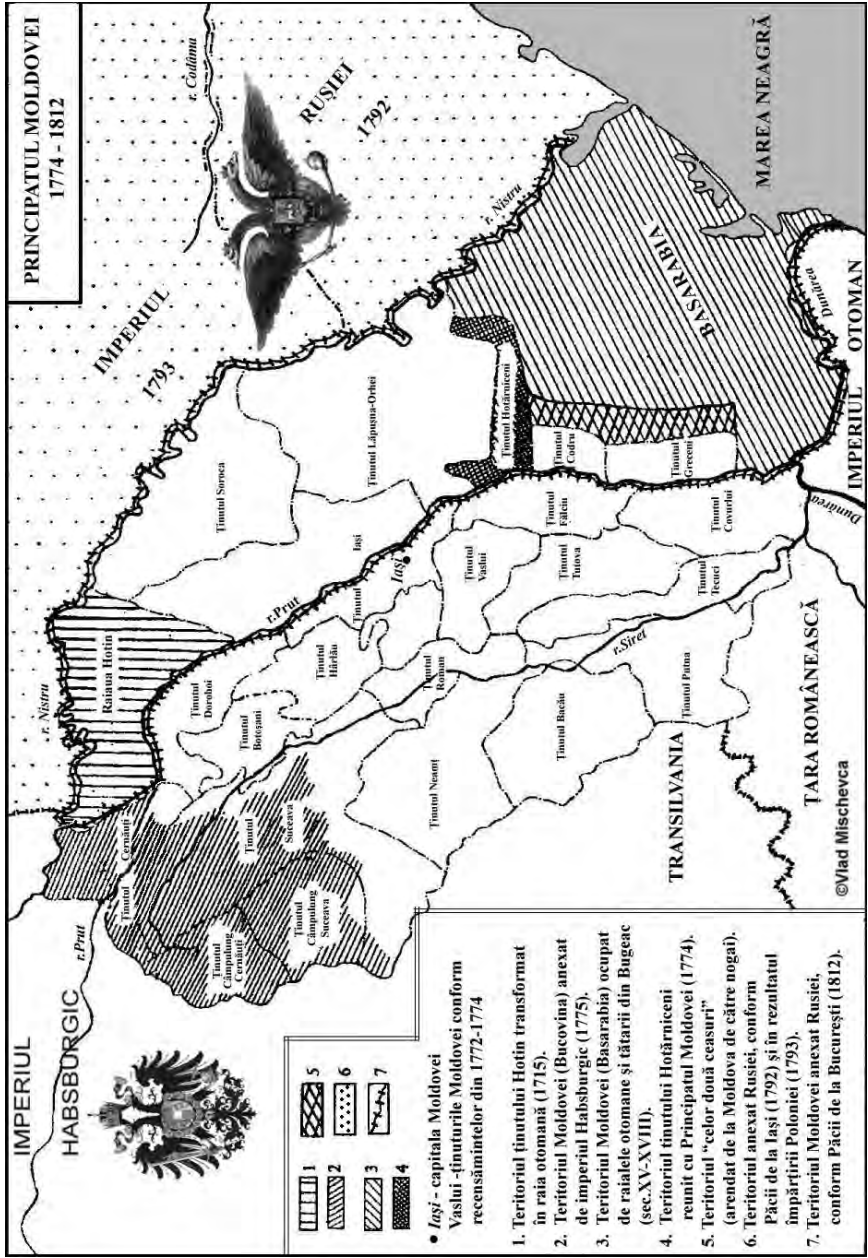
Creangă” din Chișinău, printre care și Conferința internațională „Tratatul de pace de la București din 1812 și impactul lui asupra istoriei românilor. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus” (Chișinău, 26-27 aprilie 2012). Academia de Științe a Moldovei împreună cu Academia Română au realizat proiectul comun al unei conferințe internaționale, pe 14-16 mai, la Chișinău și Iași, inițiativă susținută de Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău. Dialogul cultural dintre cele două maluri ale Prutului a fost reflectat și în dimensiunea grafic-spațială printr-o Expoziție extraordinară de hărți și documente (foto) a Muzeului Național de Istorie a României, în colaborare cu Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu”: „Basarabia 1812 – 1947. Oameni, locuri, frontiere”, desfășurată la București și Chișinău în lunile mai-iunie.¹

În completarea acestor demersuri documentare și cartografice ale vremii, care ilustrează elocvent evoluția geo-politică a granițelor din această parte a Sud-Estului continentului european, vom examina o hartă schematică a Principatului Moldovei din perioada anilor 1774-1812, de la Pacea de la Kuciuk-Kainargi până la Pacea de la București, ca important auxiliar al diplomaților și al tuturor actorilor implicați în raporturi beligerante.

O privire retrospectivă asupra trecutului istoric zbuciumat al spațiului etnic al românilor indică faptul că amplasarea geopolitică a Țării Moldovei, după aprecierea cronicarului Grigore Ureche – „în calea războaielor și stropșindu oștile, care de multe ori să făcea războaie pre acesta loc”², a determinat în mare măsură destinul dramatic al acestui teritoriu românesc, fapt istoric confirmat și de Mihail Kogălniceanu: „Patria noastră, prin o vrednică de toată jalea soartă, a fost menită din cea mai bătrână vechime să fie teatrul năvălirilor și a războaielor străinilor.”³

În epoca suzeranității otomane, Moldova a avut de suferit în câteva rânduri grave rapturi teritoriale. Inițial, sublima Poartă a scos de sub jurisdicția domnilor Țării Moldovei un șir de cetăți și târguri, formând *raialele* turcești de la Dunăre și Nistru: la 1484, turcii cuceresc Cetatea Albă și Chilia; la 1538 – cetatea Tighina; la 1621 – târgul Reni cu satele din preajmă (până la Valul lui Traian de Jos); în 1713 este ocupată cetatea Hotin, iar la 1715 fortăreața și ținutul sunt transformate în raia.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea Poarta acceptase stabilirea pe teritoriul Moldovei a *nogailor din Crimeea* – fixându-se hotarul habitatului lor pe linia râului Ialpug (la Vest) și Valul lui Traian de Sus (la Nord), așa-zisul *hotar al lui Halil pașa*. Către acea dată s-au constituit hotarele regiunii *Basarabia* (care includea inițial un teritoriu restrâns din apropierea gurilor Dunării), formată din circumscripțiile Reni, Ismail, Chilia, Cetatea Albă, Tatar Bunar, „satele hănești”, Tighina și Bugeac. „Nogaii locuiau în Bugeac, iar foștii iuriuci și tătarii, inclusiv cei veniți din Dobrogea – în teritoriul circumscripțiilor Is-

mail, Chilia, Cetatea Albă și Tighina și, într-o oarecare măsură, la hotarele de nord⁴. Abia în iunie 1807 aceste pământuri strămoșești au fost trecute sub jurisdicția Divanului Moldovei.

În urma înfrângerii țarului rus Petru I în *Campania de la Prut* din 1711 de către otomani, hanul Devlet Ghirai a convins Poarta să le cedeze nogailor din Bugeac teritoriul aflat sub jurisdicția domnului Moldovei din apropierea „hotarului lui Halil pașa” în lungime de 32 de ceasuri și în lățime de 2 ceasuri de mers⁵. Nogaii, timp de aproape un secol (până în 1807), au utilizat (*arendat*) pământul celor „două ceasuri” (aproximativ 10 km în lățime) în scopuri economice, plătind domnului și boierilor moldoveni arenda, numită *ușur* și *alăm* (zeciuiala pentru semănături și pentru pășunatul vitelor).

La 1775 Imperiul Habsburgic răpește teritoriul din nordul Moldovei – *Bucovina*, cu fosta cetate de scaun Suceava și orașele Cernăuți, Câmpulung, Baia, Siret (10 442 km²). Conform articolului II al *Convenției* în patru articole de cesiune teritorială și demarcație încheiată la Constantinopol între Austria și Turcia (26 aprilie [7 mai] 1775) se stipula cedarea Bucovinei, stabilindu-se noile limite teritoriale⁶. Conform *Convenției explicative*, semnate la Constantinopol la 1 (16) mai 1776, Austria renunța la cererea asupra teritoriului cuprins între Hotin și Rohatin. În schimb habsburgii obțineau „partea din teritoriile Moldovei” situată între râul Rachitna și Prut, cu cele 9 localități cuprinse în perimetrul acesteia, delimitând granița între râul Suceava și Siret⁷. *Convenția de la Palamutka* (21 iunie [2 iulie] 1776) a marcat frontierele stabilite de către Turcia și Austria (64 de sate și 10 cătune, cu o populație de 13.485 de suflete fuseseră retrocedate Moldovei)⁸, fixându-se în mod detaliat itinerarul graniței dintre Moldova și Transilvania⁹. Austria a fost susținută în raptul Bucovinei de către Rusia. Înțelegerea secretă dintre Ecaterina II și Iosif II din luna mai 1781 stipula angajamentul Rusiei de a acorda Austriei ajutor militar sau financiar, făgăduind în același timp garantarea înțelegerilor din lunile mai 1775 și 1776 privitoare la cedarea Bucovinei¹⁰. Domnul Moldovei Grigore Alexandru Ghica a plătit cu capul protestul său împotriva raptului teritorial al Bucovinei – fiind asasinat la 2 octombrie 1777¹¹.

În primii ani de stăpânire austriacă noul teritoriu anexat nu avea încă o denumire fixă – fiind numit fie „der ehemalige Theil der Moldau”, fie „moldavisher Distrikt”, fie „Bukoviner Distrikt”. În anul 1777 generalul guvernator Spleny a propus să i se dea numele de „generalatul Cernăuțan”, însă împărăteasa Maria Tereza hotărâse „că în privința numirii districtului să nu se facă nicio schimbare”, așa încât a învins numele desemnând pădurile de fagi – *Bucovina*¹².

În ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea Imperiul Rus devine țară limitrofă cu Moldova. Conform păcii de la Iași (29 decembrie 1791 /9 ianuarie 1792), Rusia încorporează pământurile dintre râurile Bug și Nistru, iar la

1793, după cea de-a doua împărțire a Poloniei, anexează și teritoriul situat mai la nord de râurile Codâma și Iagorlâc.

Războiul ruso-turc din 1806-1812 a avut drept rezultat cea mai gravă pierdere teritorială – anexarea de către Imperiul Rus a părții de răsărit a Principatului Moldovei. De remarcat că în prima etapă a războiului, în iunie 1807, s-a stipulat ca pentru realizarea hotărârii adoptate de Alexandru I „raialele Benderului, Akkermanului, Chilieii și Hotinului și toată partea Basarabiei ocupată de trupele ruse să se afle sub cârmuirea Divanului Principatului Moldovei”, iar toate veniturile strănse din aceste părți să fie păstrate separat și să nu fie folosite până la adoptarea unei decizii ulterioare a suveranului Rusiei¹³.

Ulterior, teritoriul răpit la 16 (28) mai 1812 de către Imperiul Romanovilor avea o suprafață de 45.630 km² (fiind cu 7.400 km mai mare decât cel ce rămăsese sub oblăduirea domnului de la Iași) și cuprindea 6 cetăți (Hotin, Bender, Cetatea Albă, Ismail, Chilia și Soroca), 17 orașe și târguri și 683 de sate¹⁴.

Ținuturile Hotin, Soroca, Orhei-Lăpușna, Greceni, Hotârnicești, Codru, parțial ținutul Iași, Basarabia propriu-zisă (*Bugeacul* cu Benderul, Akkermanul, Chilia, Ismailul, Căușeni și Reni sau Tomarova) – erau rupte de la Principatul Moldovei și anexate imperiului pajurei bicefale ruse. La 2 octombrie 1812, boierii moldoveni, într-o anaforă adresată noului domn Scarlat Calimah, semnalau că „s-au deosebit din trupul Moldovei partea cea mai bună și însuflețirea hranei..., poate mai mult decât jumătate de țară, într-un cuvânt, tot câmpul și inima țării”.

Astfel, teritoriul încorporat a fost numit de către administrația țaristă „Basarabia”¹⁵, extinzându-se numele istoric propriu doar părții geografice din sudul Moldovei (dintre Dunăre și Nistru), ce a format ulterior „oblastia”, iar mai târziu „gubernia” rusească sub același nume, până la prăbușirea țarismului în 1917. Rusia „...puse poreclă prin sceptru, prin sabie a guberniei noi – Basarabie”¹⁶.

Pentru o perioadă limitată, Basarabia deține statutul de autonomie în componența Imperiului Rus. Până la lichidarea în 1828 a autonomiei Basarabiei, cu suprimarea cordonului vamal de la Nistru și cu unificarea vamală a provinciei cu guberniile interne ruse (prin *Regulamentul* din 26 septembrie 1830) Basarabia este separată de guberniile ucrainene și ruse prin cordonul sanitaro-vamal de la Nistru, iar de țările europene – prin cel de la Prut și Dunăre¹⁷.

Astfel, către începutul secolului al XIX-lea cele „două corăbii plutind pe o mare furtunoasă”, precum erau numite metaforic Principatele Române de către A. M. del Chiaro, s-au nimerit a fi în calea expansiunii unei mari puteri spre Sud-Estul Europei. Timp de secole, Rusia a înaintat constant în direcția Strâmtoarelor și Balcanilor, iar în urma numeroaselor războaie purtate cu otomanii

și tătării au fost cucerite și colonizate noi teritorii și popoare. O consecință a expansiunii rusești, la 1812, a fost și anexarea Moldovei dintre Prut și Nistru.

Aruncând o privire în trecut, putem afirma și astăzi, precum a spus-o la 1878 marele Eminescu: „Deși nu s-a născut încă rusul care să fie în stare a ne insufla frică, grijă tot ne inspiră, ba putem zice siguranța că ne așteaptă vremi grele. Despre biruința cauzei drepte nu ne îndoim, precum nu ne îndoim că, oricare ar fi curentul ce se mișcă în contra civilizației, el trebuie să fie nimicित cu vremea. Dar acea vreme e adesea foarte departe”¹⁸.

Iar pentru a apropia „acea vreme” considerăm că este nevoie de a aduce cât mai multă lumină asupra trecutului istoric, indiferent de gloria sau de tragismul acestuia și, mai ales, de a face loc adevărului în cugetul compatrioților noștri. Una dintre filele dramatice ale istoriei neamului românesc a fost scrisă anume în anul 1812.

Documentele și mărturiile acelei epoci, studiile și cărțile istoricilor ne-au consolidat efortul și aspirația „iluministă” de a trezi elanul patriotic al moldovenilor întru înlăturarea amneziei istorice, înlesnirea cunoașterii și aprecierii adecvate a încheierii și semnificației actului din 1812, când s-a săvârșit anexarea și „botezul rusesc” al unei noi provincii țariste pe harta Europei de la începutul secolului al XIX-lea – *Basarabia*. Acel *Annus horribilis*, semnificând prelungirea pe parcursul unui întreg secol (1812-1918) a scindării de Țară, ruperea de neam, decuplarea de la procesele de consolidare națională și de modernizare europeană, retard – a fost o răscruce a unui drum lung, plin de suferințe, pe care l-am parcurs timp de 200 de ani. Impactul anului 1812 ne-a marcat adânc, sub multiple planuri, contribuind la debusolarea identitară a „basarabenilor” până în prezent...

Astfel, considerând de datoria istoricului că „e frumos și bine a înlătura minciuna panegiriștilor” (expresia lui Nicolae Iorga), am fost motivați, acum 20 de ani – când am consemnat în 1992 cei 180 de ani de la geneza *Problemei Basarabene*, să înfățișăm cititorului această hartă a Principatului Moldovei, ce reflectă situația geopolitică de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – 1812¹⁹. Preluată ulterior de mai mulți autori, harta „sângărândă” a Principatului Moldovei, din care face parte integrantă *Basarabia*, conturată cu sârma ghimpată a dominației seculare țariste (1812-1917), ilustrează nepărtinitor și veridic rapturile teritoriale ce au adus la sfârșirea Țării.

Note

¹ *Basarabia 1812-1947. Oameni, locuri, frontiere*, Catalogul expoziției. București, 2012, 156 p.

² *Marii cronicari ai Moldovei*, Editura G. Ștrempel, București, 2003, p. 6.

³ M. Kogălniceanu, *Scrieri literare, istorice și sociale*, Editura Litera, Chișinău, 1997, p. 169.

- ⁴ I. Chirtoagă, *Enigma unui nume: Basarabia*, în „*Historia*”, mai 2012, p. 13.
- ⁵ M. Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopiseșele Moldovei și Valahiei*, ed. a II-a, vol. II, p. 138-139.
- ⁶ I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Tratatetele internaționale ale României. 1354-1920. Texte rezumate, adnotări, bibliografie*, București, 1975, p. 128.
- ⁷ *Ibidem*, p. 129.
- ⁸ M. Popescu-Spinei, *Harta Bucovinei din anul 1774*, în „*Revista istorică română*”. 1941-1942. Vol. XI-XII, p. 159.
- ⁹ I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Tratatetele internaționale ale României. 1354-1920...*, p. 130.
- ¹⁰ *Ibidem*, p. 131.
- ¹¹ *Catalogul documentelor turcești*, București, 1965, vol. II, p. 289.
- ¹² M. Popescu-Spinei, *Harta Bucovinei din anul 1774...*, p. 157.
- ¹³ Arhiva AVPRI (АВПРИ, Москва). Фонд „Консульство в Яссах” (1807), дело № 156, л. 59.
- ¹⁴ Conform datelor statistice, posibil incomplete, furnizate autorităților țariste la 1812: *Arhiva Națională a Republicii Moldova*, F. 1, Reg. 1, Dosar 399S, f. 11-11v.
- ¹⁵ Referitor la toponimul *Basarabia* și la controversele despre evoluția acestuia, care desemna inițial un teritoriu mic din apropierea gurilor Dunării, vezi recente studii: I. Chirtoagă, *Enigma unui nume: Basarabia*, în „*Historia*”, nr. 125, mai 2012, p. 8-13; cf.: I. Țurcanu, *Descrierea Basarabiei: Teritoriul dintre Prut și Nistru în evoluție istorică (din primele secole ale mileniului II până la sfârșitul secolului al XX-lea)*, Editura Cartier, Chișinău, 2011.
- ¹⁶ O. Crușevan (Cantacuzino), *Pământul natal* (1973), în „*Literatura și Arta*”, 30.11.1996.
- ¹⁷ V. Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918): Instituții, regulamente, termeni*, vol. 1, Chișinău, 2012, p. 10.
- ¹⁸ M. Eminescu, *Între Scylla și Charybda. Opera politică*. Ediția a 2-a, Editura Litera Internațional, Chișinău – București, 2008, p. 168.
- ¹⁹ Vl. Mischevca, *1812 – anul dramei noastre naționale*, în „*Cugetul*”, 1992, nr. 2, p. 4-5. Harta a fost elaborată în baza izvoarelor istorice și cartografice publicate, iar împărțirea teritorial-administrativă a ținuturilor Moldovei din această perioadă aparține investigațiilor demografului P. G. Dimitriev (Dumitriu), *Народонаселение Молдавии*. Кишинев, 1973.

Gheorghe GONȚA

Evoluția mentalității politice în Țara Moldovei până la finele secolului al XVI-lea

Gh.G. – dr. hab. în istorie, cercet. șt. sup., Institutul de Istorie al A.Ș.M., prof. univ. Domenii de cercetare: istoria medievală, în special istoria relațiilor internaționale ale Țării Moldovei (sec. XV-XVI), istoria gândirii politice medievale, didactica predării istoriei în școală. Autor a peste 125 de studii și articole. Una dintre cele cinci monografii – *Viața politică a Țării Moldovei în epoca domniei lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi* (2004). Deținător al Premiului Prezidiului A.Ș.M. și al Titlului onorific „Om emerit”.

În orice societate, la diferite etape de dezvoltare, se cristalizează o anumită mentalitate politică. Ea este schimbătoare în detalii, nuanțe, dar există mereu un laitmotiv sesizabil.

Statul moldovenesc medieval s-a format către mijlocul secolului al XIV-lea. De la Bogdan I (1359/1363-1365) se instaurează în Moldova dinastia Bogdăneștilor. La 2 februarie 1365 regele Ungariei Ludovic I este nevoit să recunoască faptul că Țara Moldovei nu mai este stăpânită de el, ci devenise independentă („in regnum est dilatata”)¹. Către mijlocul anilor '80 ai secolului al XIV-lea procesul de constituire statală a Țării Moldovei era încheiat. Statul avea o dinastie și un principe de sine stătător, hotare naturale și Biserică proprie. Roman I (1391-1394) într-un hrisov din 30 martie 1392 se autodenumea „marele singur stăpânitor, din mila lui Dumnezeu, domn Io Roman voievod, stăpânind Țara Moldovei de la munte până la mare”². În documentele Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol noul stat est-carpatic Moldova mai este numit Moldovlahia (adică Țara Românească de pe râul Moldova), Rusovlahia (Vlahia Rusă) și Maurovlahia (Vlahia Neagră)³.

În izvoarele străine, Moldova apare și cu numele Valahia Minor, Valahia Major fiind Țara Românească. Uneori, dimpotrivă, Moldova era desemnată ca Valahia Major, iar Muntenia – Valahia Mi-

nor. Turcii au numit Statul Moldovenesc medieval Bogdania, după dinastia domnitoare a Bogdăneștilor. Este simptomatic faptul că în documentele interne domnii moldoveni nu-și numeau statul pe care-l conduceau altfel decât Țara Moldovei. În documentele adresate suveranilor străini ei se prezentau ca fiind din Valahia sau stăpânind o Valahie.

Procesul general de constituire și afirmare a statului medieval s-a manifestat pe teritoriul de la sud și est de Carpați diferit decât în spațiul intracarpatic (Transilvania), unde s-a instaurat dominația Regatului maghiar cu păstrarea autonomiei voievodatului și a „țărilor arhaice”⁴.

Formarea unor tradiții dinastice separate (Bogdăneștii în Țara Moldovei și Basarabii în Țara Românească) și prezența anumitor interese economice proprii, legate de traseele de comerț ce străbăteau aceste țări, diversitatea orientării politice externe: Muntenia preponderent spre Ungaria, iar Moldova spre Polonia și Lituania, precum și lipsa unui centru unificator, al cărui rol l-ar fi putut juca Transilvania, au determinat în parte evoluția istorică separată a Moldovei și Țării Românești pe parcursul epocii medievale și premoderne.

Dar dacă procesul etnogenezei române la Nordul Dunării Inferioare este similar celui de formare a celorlalte popoare romanice (francez, spaniol, portughez și italian), procesul formării și evoluției celor două state medievale românești se distinge în mod special. În rezultat se consfințește în Moldova și Țara Românească conceptul politic dinastic al izolării teritoriale și administrative. În Transilvania se aplică politic același concept de izolare a românilor de aici de către administrația ungară.

Iată de ce nu e justă părerea unor istorici că Moldova și Țara Românească pot fi comparate cu statele mici apărute în urma fărâmițării feudale a Europei și chiar interpretate ca regiuni ale unui organism statal unic⁵. În primul rând, Transilvania, Moldova și Țara Românească nu se desprind dintr-un stat unitar existent către acea perioadă. În al doilea rând, în cele trei părți nu se instaurează descendenții uneia și aceleiași dinastii, așa cum se întâmplă în țările europene pe parcursul confruntărilor politice interne. Pentru Moldova am putea identifica o astfel de situație doar în perioada răzmerițelor feudale după Alexandru cel Bun, când Iliș și Ștefan au împărțit Moldova în două părți: Țara de Sus și Țara de Jos, cu două capitale – Suceava și Vaslui, cu sfatul domnesc și cancelarii separate. Fără îndoială, menținerea în scaunul țării a aceleiași dinastii a permis în scurt timp întregirea Moldovei.

Dar se impune și o altă întrebare: de ce în Țările Române, odată cu dispariția lentă a dinastiilor Bogdăneștilor și Basarabilor în decurs de peste două seco-

le, nu apar altele, cum s-a întâmplat în Europa? De ce ne-am oprit la jumătatea drumului? Explicația trebuie căutată, după noi, în influența factorilor externi. Însă evoluția puterii domnești, pe de altă parte, e strâns legată și de schimbarea mentalității politice în țară.

Apariția în secolul al XIV-lea în arealul românesc a două monarhii, în frunte cu două dinastii, au determinat cursul dezvoltării tuturor aspectelor vieții politice. Stăpân de drept divin, ocupând tronul numai „din mila lui Dumnezeu”, domnul era în primele secole de viață statală românească urmașul întemeietorului țării, familia sa – înaintașii, colateralii și urmașii – forma dinastia țării. Pe parcursul dezvoltării ambelor state românești tot mai mult se întărește conceptul politic de centru al spațiului românesc: Moldova sau Țara Românească.

În acest context politic inițial Țara Românească a fost numită în Moldova – Basarabia, după numele întemeietorului dinastiei Basarab I, așa cum se regăsea și în alte cancelarii europene⁶. De semnalat că în vreme ce această denumire a fost treptat abandonată de către vecini, a persistat totuși în diverse variante – Țara Basarabilor, Țara Basarabească – numai în Moldova, fiind înlocuită mai târziu cu Țara Muntenească. Acest refuz consecvent în Moldova de a utiliza o terminologie care să recunoască și țării dintre Carpații Meridionali și Dunărea de Jos calitatea de Valahia este prin el însuși deosebit de sugestiv. În cadrul politicii de consolidare a Țării Moldovei Bogdăneștii tind să cristalizeze în sec. XIV – mijlocul sec. XV o mentalitate politică centripetă, optând pentru o singură Valahie în întreg spațiul românesc, anume la est de Carpați: Baia, Siret, Suceava, sub conducerea dinastiei Bogdăneștilor. Astfel, în scrisoarea către monarhii europeni din 25 ianuarie 1475, Ștefan cel Mare scrie „et anco lo signor de la Montagna con tutta sua possanza”⁷. În Cronica de la Bistrița se menționează că în 1473 Ștefan cel Mare a lăsat pe „Basarab Laiotă să domnească în Basarabia”⁸. Ștefan însuși avea să constate în vara anului 1475 pentru solii din Ungaria că „muntenii, sunt pentru noi (moldovenii) ca și turcii”⁹. În 1476, în aceeași cronică, autorul scrie că în vara anului 1476 asupra Moldovei „au năvălit blestemații turci și cu muntenii hiclei”¹⁰. În altă parte se subliniază „muntenii păgâni”¹¹, iar în 1484 „blestemat Călugăr Vlad Voievod”¹².

Aceste elemente reprezintă chintesența mentalității politice răspândite în Țara Moldovei. Secolul XIV și mijlocul secolului al XV-lea constituie prima etapă a evoluției gândirii politice moldovenești. Trebuie spus că în Țara Românească se atestă aceeași evoluție a mentalității politice. Centrul Valahiei unice în întreg spațiul românesc era desemnat Argeș, Târgoviște având în frunte dinastia Basarabilor. Anume în baza elementelor mentalității politice

din prima perioadă se dezvoltă concepția moldovenismului¹³, adepții căruia se întrebă: cum puteau moldovenii și muntenii, care nu se recunoșteau unii pe alții și nu se aliau să fie frați români, să vorbească aceeași limbă?

În a doua jumătate a secolului al XV-lea factorul extern fixează începutul schimbărilor în mentalitatea politică din Moldova. Este vorba de colosul otoman, care, după căderea Constantinopolului (1453), reprezintă o amenințare pentru țările din Europa Centrală și de Sud-Est. Reacțiile europene nu au întârziat: au fost înaintate multiple proiecte de recuperare a capitalei bizantine, realizabile doar în baza unificării forțelor europene și organizării unei cruciade creștine. Ideile acesteia din urmă sunt răspândite și în țările române. Mai mult, în cadrul acestor proiecte antiotomane apare și se răspândește dezideratul umanist al reconstruirii Daciei. În binecunoscutul mesaj către creștini tipărit în decembrie 1454 în Germania se pot citi următoarele rânduri: „Ridicați-vă toți regii creștini ai Franței, Angliei, Castiliei și Navariei, ai Boemiei și Ungariei, ai Portugaliei și Aragonului, ai Ciprului, **Daciei** și Poloniei, ai Danemarcei, Suediei și Norvegiei. Ajutați cu puterea voastră să învingem pe turci”¹⁴. Introducerea în sistemul terminologic politic al vremii a noțiunii „Dacia” echivalează cu un apel la unitatea forțelor românești.

Eminentul om politic și de stat Ștefan cel Mare, ținând cont de absența constantă a ajutorului din partea Europei creștine, mai ales după moartea lui Iancu de Hunedoara, a promovat ideea alcătuirii unui front comun cu Țara Românească pe linia Dunării de Jos. Pentru realizarea acestui plan, în perioada 1470-1482 domnul duce o politică specială în Țara Românească. Domnul Moldovei a căutat prilejul să-și alieze Țara Românească prin susținerea unor pretendenți domnești: Basarab Laiotă cel Bătrân, Vlad Țepeș, Basarab cel Tânăr sau Țepeluș, Mircea și Vlad Călugăru, încercând, se pare, chiar să instituie un sistem suzerano-vasalic. Observăm însă că Ștefan nu încalcă tradiția dinastică a Țării Românești și ridică la domnie în scaunul de la Târgoviște reprezentanți ai dinastiei Basarabilor.

Firește, pentru a realiza noul său proiect de constituire a frontului antiotoman comun, Ștefan cel Mare trebuia să accepte schimbarea mentalității politice răspândită până atunci în Moldova și să recunoască faptul că Țara Basarabilor (Muntenia) este o Valahie ca și țara sa. Adică diplomația moldovenească optează pentru conceptul uniunii politico-militare nu a două state obișnuite creștine, ci a două state românești înrudite. Textul italian al mesajului lui Ștefan cel Mare către dogele Veneției din 8 mai 1477 utilizează în două rânduri formula „l'altra Vlachia”, adică „cealaltă Țară Românească”, pentru a desemna statul dintre Carpații Meridionali și Dunărea de Jos¹⁵, de unde se deduce clar că în viziunea domnului și Moldova era o „Țară Românească”.

După un refuz consecvent în Moldova de a utiliza o terminologie care să recunoască Muntenia în calitate de Valahia – „Țara Românească” – are loc o schimbare evidentă. Aceasta ne-o confirmă și așa-numita „Cronică moldo-rusă”, apărută în primii ani de după moartea lui Ștefan cel Mare, unde pentru întâia oară apare înregistrată în scris tradiția descendenței din romani a moldovenilor. Frații Roman și Vlahata, așezați în această cronică la originea neamului, nu sunt altceva decât personificarea celor două denumiri ale românilor: internă – „român” și externă – „vlah” „valachus”¹⁶. În Cronică de la Bistrița din 1500 se menționează că „a decedat Maria Despina, soția domnului Radu voievod, domn al Ugrovlahiei, și a fost înmormântată cu cinste la mănăstirea Putna”¹⁷. În 1507 în timpul lui Bogdan al III-lea și al lui Radu cel Mare, a venit solul domnului muntean Maximilian, călugăr sârb, și, conform aceleiași cronici, l-a rugat pe domnul Bogdan voievodul, cu toate cele sfinte, să se împace cu Radu voievod „deoarece sunt creștini și rude”. Bogdan a acceptat încetarea confruntărilor și încheierea înțelegerii de pace¹⁸.

Cum însă soluția de uniune politico-militară a celor două state românești pe calea schimbării domnilor din Țara Românească nu s-a materializat, otomanii izbutind să-i atragă pe ultimii în orbita lor, Ștefan cel Mare pare să fi pregătit și o altă variantă pe care n-a mai apucat însă s-o pună în aplicare. Din căsătoria a treia cu domnița munteană Maria-Voichița, fiica lui Radu cel Frumos, s-a născut la 16 iunie 1479 un fiu, care a fost botezat cu nume dublu Bogdan-Vlad și apare astfel o perioadă în documentele cancelariei¹⁹. Atrage atenția în mod special cel de-al doilea nume, Vlad, obișnuit numai în dinastia Basarabilor, ceea ce presupune intenția lui Ștefan Vodă de a-l așeza la un moment dat în scaunul domnesc din Țara Românească, adică de unire politică nu numai a celor două Valahii, ci și a celor două dinastii – a Bogdăneștilor și a Basarabilor. Ipoteza capătă un temei în plus dacă avem în vedere că până în 1496 succesorul oficial al lui Ștefan cel Mare la tronul Țării Moldovei era fiul mai mare Alexandru, născut din prima căsătorie. Însă, după moartea lui Alexandru, succesor al domnului devine Bogdan-Vlad și al doilea nume dispare din actele vremii²⁰.

Astfel, Ștefan cel Mare a fost primul monarh român care a rupt tradiția dinastică din Țara Moldovei și a recunoscut existența a două Valahii ce trebuiau să facă un front comun pe linia Dunării de Jos contra otomanilor. Inițiativa legăturilor dinastice permanente moldo-muntene vor fi preluate de urmașii săi. Fiul Bogdan se va căsători cu Ruxandra, fiica lui Mihnea Vodă cel Rău (1508-1509) și sora lui Mircea III Pretendentul (1509-1510). Fiul lui Bogdan, Ștefăniță, se căsătorește cu fiica domnului Țării Românești Neagoe Basarab (1512-1521) – Stana. Soția lui Mircea Vodă Ciobanu (1545-1554;

1557-1559) a fost doamna Chiajna, fiica lui Petru Rareș. Sora sa Ruxandra era doamna Moldovei, soția lui Alexandru Lăpușeanu (1552-1561; 1564-1568).

În prima jumătate a sec. al XVI-lea tradiția dinastică a existenței celor două state românești cârmuite de Basarabi și Bogdănești încă se mai păstrează. Regimul suzeranității restrictive otomane instaurat în țările române în 1538-1541 la început a schimbat puțin gândirea politică din Moldova, cu toate eforturile Porții în această direcție. Concomitent cu proiectele unității românilor în fața pericolului otoman exista în continuare și tendința întăririi puterii în mâinile Bogdăneștilor, ale Basarabilor și ale noilor vasali ai Porții, voievozii din Transilvania. Acțiunile antiotomane ale lui Ion Vodă în primăvara anului 1574 sunt un exemplu elocvent în această direcție. O sarcină primă a campaniei oștii moldovenești în Țara Românească era alierea domnului muntean în lupta contra otomanilor. Ca și Ștefan cel Mare, Ion Vodă proiecta constituirea unui front antiotoman puternic pe linia Dunării de Jos. Iată de ce el îl schimbă pe vasalul fidel Porții Alexandru II Mircea (1568-1577) cu un domn adept al luptei antiotomane. Ion Vodă, ca și predecesorul său, nu încalcă tradiția dinastică din Țara Românească și ridică în scaunul domnesc de la București pe Vintilă, fiul lui Pătrașcu cel Bun (1554-1557), descendent direct al Basarabilor. Însă Vintilă, după retragerea lui Ion Vodă, va fi scos din domnie peste câteva zile de către Alexandru II Mircea.

În continuare se va realiza un eveniment de mare amploare, care practic va rupe tradiția dinastică separată a Bogdăneștilor și Basarabilor. În istoriografie e răspândită părerea că această schimbare a avut loc la finele secolului al XVI-lea, prin acțiunile antiotomane ale țărilor române sub conducerea lui Mihai Viteazul²¹. După noi, această ruptură are loc cu un sfert de veac mai înainte. Anume schimbările politice de la mijlocul secolului al XVI-lea au pregătit marea epopee a unirii politice a țărilor române sub conducerea lui Mihai Viteazul²². E vorba de urcarea la domnie a lui Petru Șchiopul, fratele domnului muntean Alexandru II Mircea, cu sprijinul oștilor otomane și muntene, după tragica moarte a lui Ion Vodă în bătălia de lângă iezerul Cahul (iunie 1574). În scaunele domnești de la București și Iași pentru prima oară se așază dinastia munteană a Basarabilor.

Ridicarea la tronul Moldovei a lui Petru Șchiopul (1574-1577; 1578-1579; 1582-1591) a înlăturat indicația filiației domnului, deoarece, cum a observat Nicolae Iorga, „el era prea cunoscut în rosturile sale de familie pentru ca să adauge în documentele sale mențiunea unui închipuit domnesc părinte moldovean”²³. Petru Șchiopul s-a intitulat simplu „Petru voievod, din mila

lui Dumnezeu, domn al Țării Moldovei²⁴. Astfel, în 1574 s-a creat un precedent deosebit. În mentalitatea medievală forma și simbolul aveau o mare semnificație, de aceea elementele noi introduse în 1574 în viața societății din Moldova sunt destul de importante²⁵. Iată de ce în Moldova noul domn a întâmpinat rezistență din partea boierimii moldovene. Într-o serie de documente din 1574-1578 se indică faptul că marii boieri și întreaga populație „nu vor să-l primească pe Petru, pentru că nu e din neamul (= dinastia) lor, fiind frate cu Alexandru, domnul Țării Românești”²⁶.

Ațiunile lui Alexandru II Mircea, încununate cu ridicarea în scaunul domnesc de la Iași a fratelui său Petru Șchiopul, nu puteau fi înfăptuite fără susținerea pe toate căile de către Poarta Otomană. Apare fireasca întrebare, care erau interesele sultanului turc în schimbările din Moldova? Astăzi nu suntem în stare să dăm un răspuns pertinent la întrebarea dată. Noile documente turce, sperăm, vor aduce detalii concludente suplimentare. Cert este că, prin actul din 1574, sultanul defavorizează vădit dinastia Bogdăneștilor în Moldova. Nicolae Iorga scrie următoarele despre evenimentul din 1574: „De fapt dinastia moldovenească fusese întreruptă prin atacul arbitrar al turcilor, care călcau o datină sacră până atunci, coborârea din întemeietorii Moldovei trebuind măcar inventată, ca un omagiu față de datină”²⁷. În rezultat, se configurează sistemul numirii domnului în țările române, conform căruia poate fi ridicat în domnie orice pretendent desemnat de sultan. Totodată, instalarea la tron a lui Petru Șchiopul avea și menirea slăbirii puterii centrale, deoarece noul domn nu se bucura de susținere în rândul boierilor moldoveni.

Numirea de către sultan la tronul Moldovei a lui Petru Șchiopul a întărit pozițiile Basarabilor în regiunea de la nordul Dunării Inferioare. Se pare că Poarta era la început interesată direct de întărirea unei dinastii unice în Moldova și Muntenia, fapt ce ar fi dus în perspectivă la formarea unui organism statal unic în frunte cu un Basarab fidel lor²⁸. Pe de altă parte, se pare că Poarta a întrevăzut instituirea în perspectivă a unei administrații locale unice în regiune, constituită din boieri în frunte cu pașa turc, asemănătoare cu cea a Egiptului și a altor țări arabe. Evenimentele de mai târziu, din 1585 și 1595, demonstrează că în acea perioadă la Istanbul existau proiecte de instituire a unei administrații centrale unice pentru Moldova și Țara Românească²⁹. Este revelator și faptul că turcii înșiși erau conștienți și de reversul posibil al medaliei în chestiunea uniunii dinastice a Țării Românești și Moldovei. Prin urmare, se iau măsuri pentru a slăbi poziția Basarabilor în regiune. Un lucru este cert, din 1574, cu concursul otomanilor, indiferent de interesele Porții, începe o etapă nouă de apropiere politică, economică și culturală dintre Moldova și Țara Românească.

Această apropiere a pregătit, desigur, evenimentele politice de la finele sec. XVI – actul unirii Țărilor Române sub conducerea lui Mihai Viteazul. Iată de ce evenimentele din 1574 au o mare însemnătate pentru destinul istoric al ambelor state medievale românești. După 1574 și domnii din dinastia Bogdăneștilor urcă la tronul Țării Românești: Ștefan Surdul, fiul nelegitim al lui Ion Vodă (mai 1591 – iulie 1592), și Alexandru cel Rău, pretins fiu al lui Bogdan Lăpușneanu (august 1592 – septembrie 1593). Este, astfel, limpede că ideea privind dinastiile separate în Moldova și Țara Românească a fost, practic, înlăturată încă înainte de înscăunarea lui Mihai Viteazul. Este de reținut faptul că deja la începutul secolului al XVII-lea se pune în aplicare o nouă variantă politică. Este vorba de fenomenul trecerii succesive a unor domni de la cârma unui stat românesc la cea a altuia, fără ca tradiția dinastică a fiecărei țări să mai prezinte un obstacol. Astfel, Simion Movilă, fratele domnului moldovean Ieremia Movilă, devine domn în Țara Românească (1600-1601, 1601-1602), iar apoi domn în Moldova (1606-1607). Simbolic, dar cu deplin temei, pe acoperământul său de mormânt de la mănăstirea Sucevița figurează, de o parte și de alta a capului voievodului, cusute cu fire de aur și argint, stema Țării Românești și cea a Moldovei. Din 1574 se intensifică procesul investirii unor boieri moldoveni pe treptele celor mai înalte dregătorii din aparatul central din Țara Românească și invers³⁰.

În sfârșit, trebuie să menționăm încă un fapt. Opoziția boierească munteană în 1599 apelează, prin intermediul boierilor moldoveni, la regele polon să susțină ridicarea în tron a lui Simion Movilă, fiindcă „suntem toți de-o lege și de o limbă”³¹. Faptul că s-a recurs la argumentul unității de neam și credință și aceasta într-un mediu boieresc, prin excelență conservator în chestiunea apărării structurilor și ideologiei politice proprii, mărturisește despre importanța experienței inițiate în 1574 pentru mentalitatea politică din Moldova și Țara Românească. Aceasta a întărit practic în chip hotărâtor conștiința de neam a moldovenilor și muntenilor, transformând-o și înălțând-o de la nivelul unui sentiment oarecum confuz până la rangul de argument politic. Este o evoluție deosebit de rapidă și elocventă, care a avut loc înainte de înscăunarea lui Mihai Viteazul în Țara Românească, fiind marcată definitiv de evenimentul din 1574.

Note

¹ DRH, seria D, vol. I, p. 82-83.

² DRH, seria A, vol. I, p. 3.

³ *Fontes Historiae Daco-Romaniae*, vol. IV, București, 1982, p. 243-249, 259, 269-277.

⁴ Ioan-Aurel Pop, *Românii și maghiarii în secolele XI-XIV*, Cluj-Napoca 1996, p. 36; S. F. Galați, D. C. Giurescu,

I. A. Pop, *O istorie a Românilor, Studii critice*, Cluj-Napoca, 1998, p. 42-46.

⁵ *O succintă trecere în revistă a istoriografiei la tema constituirii statului medieval Țara Moldovei*, vezi: V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV* (ediția a III-a), Chișinău, 1994, p. 25-31.

⁶ *Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв.*, Москва, 1976, p. 29.

⁷ „și domnul Țării Muntenestești cu toată puterea lui”. M. Neagoe, *Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476*. Monografie și culegere de texte, București, 1977, p. 128-129.

⁸ *Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв.*, Москва, 1976, p. 28.

⁹ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, p. 327.

¹⁰ *Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв.*, p. 29.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 30.

¹³ P. Parasca, *Semnificația anului 1359 în istoria Moldovei* // P. Parasca, *Moldovlahica. Studii*, Chișinău, 2009, p. 25-32.

¹⁴ Constantin I. Karadja, *Cea mai veche mențiune a Daciei în tipar* // *Analele Academiei Române, Memoriile Secției Istorice*, Supl. III, t. XXII, București, 1940, p. 602.

¹⁵ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 344.

¹⁶ *Cronicele slavo-române din sec. XV-XVI*, publicate de I. Bogdan, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 154-156, 158-160.

¹⁷ *Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв.*, p. 34.

¹⁸ *Ibidem*, p. 34.

¹⁹ *Pomelnicul Mănăstirii Bistrița*, publicat de Damian P. Bogdan, București, 1941, p. 86; C. Burac, *Bogdan-Vlad urmașul lui Ștefan cel Mare* // AIIA, 1988, t. XXV, partea I, p. 247-252.

²⁰ DRH, Seria A, vol. III, p. 408, 410.

²¹ Vezi istoriografia problemei: V. Ciobanu, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV-XVI*, București, 1985; Șt. Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I „Întemeietorul” până la Mihai Viteazul*, București, 1970; Gh. David, *Petru Șchiopul*, București, 1984.

²² Ștefan Andreescu, *Restitutio Dacia (Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania, în răstimpul 1526-1593)*, București, 1980, p. 123-185.

- ²³ N. Iorga, *Istoria românilor*, București, 1937, vol. V, p. 159.
- ²⁴ DIR, A., *Moldova*, veac XVI, vol. III, p. 40, 42.
- ²⁵ Pentru tradiția dinastică separată a Moldovei și Țării Românești vezi: P. P. Panaitescu, *De ce au fost Țara Românească și Moldova țări separate // Interpretări românești*, București, 1947, p. 139-140.
- ²⁶ *Hurmuzaki*, vol. IV, partea 2, p. 103; *Hurmuzaki*, vol. VIII, p. 179.
- ²⁷ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. V, p. 159.
- ²⁸ *Catalogul documentelor turcești*, vol. II (1455-1829). Întocmit de M. Gluboglu, București, 1965, nr. 172, p. 56.
- ²⁹ A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, III, București, 1931, p. 10. *Mihai Viteazul în conștiința europeană. Documente interne*, vol. I, București, 1973, p. 140.
- ³⁰ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XV-XVI)*, București, 1971, p. 66-67. *Idem*, *Lista marilor dregători moldoveni (1384-1711) // AIIA*, VIII, Iași, 1971, p. 406, 417, 418.
- ³¹ N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*. Ed. a III-a, Vălenii de Munte, 1932, p. 42; Șt. Ștefănescu, *Știri noi cu privire la domnia lui Mihai Viteazul // Studii și materiale de istorie medie*, vol. III, București, 1962, p. 188.

Dorin CIMPOEȘU

Evoluția și trăsăturile regimului politic post-totalitar din Republica Moldova (1990-2012)

D.C. – prof. univ. dr. în istorie, Academia „Al. I. Cuza”, București, autor, printre altele, al volumelor *Governarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1998-1999* (2009); *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Republica Moldova, între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010). Specialist în Istoria contemporană a României, inclusiv a Basarabiei (1918 – prezent), profesor de Istoria contemporană a românilor și Istoria instituțiilor românești contemporane.

Evoluția regimului politic post-totalitar

În cei peste douăzeci de ani care fac obiectul analizei noastre, inclusiv perioada ce s-a scurs de la declararea Independenței, la conducerea Republicii Moldova s-au succedat 6 guvernări:

- guvernarea agrariano-frontistă (1990-1994),
- guvernarea agrariano-socialistă (1994-1998),
- guvernarea ADR, de centru-dreapta (1998-1999),
- guvernarea de tranziție, Dumitru Braghiș (2000-2001),
- guvernarea (restaurația) comunistă (2001-2009),
- guvernările AIE, de centru-dreapta (2009-2012).

La o simplă analiză comparativă se poate observa, pe de o parte, că, timp de optsprezece ani, Republica Moldova a fost condusă de partide de stânga și extrema stângă și doar pentru o perioadă foarte scurtă (patru ani) de partide democratice de centru-dreapta. Ceea ce înseamnă, pe de o altă parte, că în toată această perioadă a existat o confruntare puternică între două curente diametral opuse privind calea de dezvoltare a Republicii Moldova:

- unul, al *rezistenței neocomuniste*, care s-a opus vreme îndelungată proceselor democratice și edificării statului de drept, pronunțându-se, concomitent, pentru menținerea acestuia în sfera de influență rusă;

– celălalt, al *progresului democratic*, pe plan intern, având ca obiectiv fundamental de politică externă integrarea Republicii Moldova în structurile paneuropene, așa după cum rezultă și din denumirea celor două guvernări de centru-dreapta.

Din păcate, primul curent a fost dominat, ceea ce a făcut ca Republica Moldova să piardă un timp prețios, atât în ceea ce privește democratizarea societății, cât și în privința integrării în UE.

Revenind la guvernările post-totalitare, se impun unele explicații pentru a înțelege mai lesne evoluția și caracteristicile regimului post-sovietic din Republica Moldova.

Trebuie precizat, încă de la început, că în Republica Moldova, ca, de altfel, și în celelalte state sovietice unionale, nu au existat forțe politice de orientare democratică, iar societatea civilă nu era organizată în acest sens. Deși a apărut o mișcare mai mult cu caracter național, cunoscută sub numele de Frontul Popular din Moldova (FPM), aceasta nu a fost capabilă să preia puterea de una singură.

Ca urmare, în vidul politic creat de destrămarea regimului totalitar și-au făcut apariția unele grupări politice nedoctrinare, care purtau diverse denumiri, precum „Viața satului”, „Democrații”, „Sovietskaia Moldova” și „Budjac”. Spre deosebire de *democrați*, care includeau, de fapt, reprezentanții FPM, celelalte trei grupări politice erau formate din foștii nomenclaturiști sovietici, președinți de colhozuri și sovhozuri, separatiști transnistreni și găgăuzi, în mare parte rusofoni și filoruși.¹

În condițiile inexistenței pluralismului politic, a unui cadru juridic și a instituțiilor democratice, reprezentanții grupărilor menționate au modificat *Constituția sovietică*, pentru a le permite organizarea unor alegeri pe bază alternativă, cât de cât libere și democratice. Acestea au avut loc între 25 februarie și 10 martie 1990. A rezultat un Parlament cvasidemocratic, care își mai păstra denumirea totalitară de *Sovietul Suprem*.

Întrucât niciuna dintre grupările politice nu a reușit să obțină majoritatea, s-a creat o *alianță ad hoc* între parlamentarii *Vieții satului*, cunoscuți și sub numele de *Agrarieni*, și cei ai FPM, care și-au împărțit principalele funcții în stat. Primul guvern post-totalitar, condus de Mircea Druc, a fost investit la 25 mai 1990.

Cum era de așteptat, colaborarea dintre cele două grupări conjuncturiste nu putea să dureze prea mult. De altfel, agrarienii au folosit tactica alierii cu FPM pentru a liniști spiritele străzii până la obținerea sprijinului celorlalte două grupări politice, de care se simțeau mult mai legați datorită trecutului lor politic comun sovietic.

În consecință, numai după un an, Guvernul Mircea Druc, sprijinit de FPM, a fost demis, iar Frontul a trecut în opoziție, spre sfârșitul anului 1991. La înce-

putul anului 1993, au fost înlăturați de la conducerea Parlamentului și ceilalți reprezentanți ai FPM, puterea fiind preluată în totalitate de agrarieni, în frunte cu Mircea Snegur, primul președinte al Republicii Moldova. Aceștia aveau un sprijin parlamentar precar și de conjunctură din partea celorlalte două grupări politice neocomuniste. Cu alte cuvinte, urmașii fostului regim totalitar comunist, îmbrăcați acum într-o cămașă așa-zis democratică, au revenit la putere.

Prima *guvernare agrariano-frontistă*, cu toate că a avut un caracter semitotalitar, a marcat și un fapt pozitiv pentru viitorul politic al Republicii Moldova. Acesta a constat în dezvoltarea pluralismului politic, la sfârșitul anului 1993 fiind înregistrate 26 de partide și organizații social-politice. Inclusiv în interiorul Frontului s-a produs o delimitare între *aripa moderată*, reprezentată de elita intelectuală basarabeană, și *cea radicală*, grupată în jurul lui Iurie Roșca, care a avut drept consecință spargerea acestei mișcări populare largi și formarea a două partide, cunoscute sub numele de Congresul Intelectualilor și Frontul Popular Creștin Democrat (FPCD).

În aceeași perioadă, Republica Moldova a fost, timp de un an și trei luni, *republică parlamentară*, primul președinte, Mircea Snegur, fiind ales de Sovietul Suprem la 3 septembrie 1990. Ulterior, luând exemplul lui Boris Elțin și al altor șefi de stat din republicile ex-sovietice, Snegur a forțat și a obținut introducerea *regimului prezidențial*. Schimbarea s-a produs în urma alegerilor din 8 decembrie 1991, pe care acesta le-a câștigat, în lipsa unui contracandidat, cu 98,18% din totalul voturilor valabil exprimate. Mandatul său era de 5 ani.

Numai la o distanță în timp de circa doi ani și jumătate, puterile președintelui aveau, însă, să fie mult prea restrânse, prin prevederile primei *Constituții democratice* a Republicii Moldova, adoptată de Parlament la 29 iulie 1994. Legea fundamentală a introdus, practic, un *regim semiprezidențial*, asemănător celor din România și alte țări europene.

Cu sprijinul unei majorități parlamentare conjuncturale, agrarienii au reușit să ducă până la capăt mandatul de patru ani al puterii neocomuniste, instalate în 1990, și să pregătească noi alegeri parlamentare.

De data aceasta, alegerile au fost, pentru prima oară în istoria recentă a Republicii Moldova, libere și democratice, desfășurându-se în condițiile existenței unui pluralism politic și ale unei Legi electorale moderne, care, pe lângă drepturile și obligațiile electorilor, stabilea și un prag electoral de 4%. În cursa pentru alegeri, desfășurată la 27 februarie 1994, s-au înscris 13 partide și alianțe electorale din cele 26 înregistrate, precum și 20 de candidați independenți.

Disponând de toate pârghiile puterii, *agrarienii*, organizați de data aceasta în Partidul Democrat Agrar din Moldova (PDAM), și-au adjudecat victoria, obținând 43,18% din voturile exprimate, respectiv 56 de mandate din totalul de 104.

În primul Parlament, ales în mod democratic, au mai intrat alte 3 alianțe electorale: Partidul Socialist din Moldova (PSM) și Mișcarea „Unitate-Edinstvo” (MU-E) – 28 de mandate; Blocul Țăranilor și Intelectualilor (BȚI) – 11 mandate; Alianța Frontului Popular Creștin Democrat (AFPCD) – 9 mandate.

Întrucât nu aveau decât o majoritate simplă, care nu asigura adoptarea unor legi organice de importanță națională, agrarieni i-au cooptat la guvernare și pe deputații grupului parlamentar al socialiștilor și rusofonilor. Astfel, *majoritatea agrariano-socialistă* rezultată deținea 84 de mandate din totalul de 104, restul de 20 de mandate revenind opoziției.

Primul Parlament democratic a jucat rolul și de *Adunare Constituantă*, care a adoptat, la 29 iulie 1994, prima *Constituție* a Republicii Moldova. În ciuda faptului că aceasta este o lege fundamentală modernă, inspirată din *Constituția franceză*, conține și un grosolan neadevăr științific și istoric. Astfel, în pofida identității evidente românești a populației majoritare din Republica Moldova și a limbii vorbite de aceasta, Constituția statuează falsele sintagme de *popor moldovenesc* și *limbă moldovenească*. Se impune precizarea că, de frica unui rezultat total negativ, precum și din cauza mentalității totalitare a majorității agrariano-socialiste, Constituția nu a fost supusă aprobării poporului printr-un referendum, ci a fost adoptată doar de către Parlament, așa cum s-a procedat cu legile fundamentale în regimurile dictatoriale comuniste.

Cea de-a doua guvernare agrariană, susținută de aliații săi socialiști, și unii și ceilalți cu rădăcini adânci în partidul unic comunist, a făcut ca Republica Moldova să se particularizeze prin temporizarea și încetinirea reformelor democratice și edificarea statului de drept, precum și prin inconsecvență și, chiar, prin rezistență în promovarea reformelor economice.

Primul ciclu electoral democratic complet din istoria actuală a Republicii Moldova s-a încheiat cu primele alegeri prezidențiale democratice, care au avut loc la 17 noiembrie 1996.

Cu toate că în cursa electorală s-au înscris 9 candidați, lupta politică s-a dat între cei 3 protagoniști: Mircea Snegur, președintele în exercițiu, Petru Lucinschi, președintele Parlamentului, și Andrei Sangheli, prim-ministru.

În primul tur, M. Snegur și P. Lucinschi, ambii foști nomencluriști sovietici de vârf, au obținut 38,75%, respectiv, 27,66% din voturi, premierul A. Sangheli fiind scos din cursă. Turul al doilea a fost o simplă formalitate pentru P. Lucinschi, deoarece a obținut majoritatea voturilor adversarilor lui M. Snegur, reușind să câștige alegerile cu 54,02% din totalul voturilor exprimate, devenind cel de-al II-lea președinte al Republicii Moldova.

Conform unei înțelegeri anterioare alegerilor între P. Lucinschi și premierul în exercițiu, A. Sangheli și-a prezentat demisia, noul șef al statului desemnându-l, la 16 ianuarie 1997, pe Ion Ciubuc, un apropiat al său din vechea gardă a fostului partid totalitar.

În absența unui sprijin parlamentar, președintele P. Lucinschi și premierul Ion Ciubuc, investit la 24 ianuarie 1997, au fost constrânși să accepte o formulă de guvern în care erau reconfirmați circa 70% dintre miniștrii fostului Cabinet Sangheli, celelalte 30% dintre posturi fiind ocupate de oameni de încredere ai celor doi înalți demnitari de stat.

Era pentru prima dată când un președinte de altă orientare politică trebuia să coabiteze cu o majoritate agrariano-socialistă, până la finalul mandatului acesteia, mai exact timp de aproape un an de zile.

Prima alternanță la guvernare din istoria post-totalitară a Republicii Moldova s-a produs în anul 1998, în urma alegerilor parlamentare din 22 martie.²

În cursa electorală s-au înscris 11 formațiuni politice, respectiv 5 partide politice și 6 alianțe electorale. Dintre acestea doar 4 au reușit să depășească pragul electoral și să acceadă în noul Parlament:

- Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM) – 30,08% din voturi sau 40 de deputați;
- Convenția Democrată din Moldova (CDM) – 19,31% din voturi, respectiv 26 de deputați;
- Blocul pentru o Moldovă Democratică și Prosperă (BpMDP) – 18,12% din voturi, adică 24 de deputați;
- Partidul Forțelor Democratice (PFD) – 8,86% din voturi, ceea ce echivala cu 11 deputați.

Alegerile au consemnat două surprize de proporții. Prima a constat în eșecul lamentabil al fostului partid de guvernământ, organizatorul scrutinului, care nu a reușit să mai intre în Parlament și, anticipând lucrurile, a dispărut, apoi, de pe scena politică. A doua a fost reprezentată de câștigarea alegerilor de către comuniști, succesorii direcți ai fostului partid totalitar sovietic, care revenise între timp pe scena politică sub o altă denumire.

În situația dată, președintele P. Lucinschi era nevoit să aleagă între două opțiuni: fie să numească un candidat pentru funcția de prim-ministru din rândul grupului parlamentar majoritar al comuniștilor, fie să desemneze o persoană așa-zis independentă, care să obțină sprijinul unei coaliții politice majoritare, formată din cele trei forțe anticomuniste din Parlament. În ambele cazuri era necesară constituirea unei coaliții, deoarece niciunul dintre partide nu putea asigura majoritatea parlamentară.

Nedorind să fie acuzat că i-a readus la putere pe comuniști, de care se simțea, de altfel, foarte atașat prin trecutul său politic, P. Lucinschi a optat pentru a doua variantă.

Cu toate că nu a agreat, încă de la început, formarea coaliției majoritare din alte partide decât comuniștii, cunoscută sub numele de Alianța pentru Democrație și Reforme (ADR), șeful statului a profitat de neînțelegerile dintre partidele constitutive privind persoana viitorului premier, desemnându-l, la 6 mai 1998, pe același Ion Ciubuc, aflat în exercițiul funcțiunii, pentru postul de prim-ministru.

Astfel, majoritatea parlamentară s-a văzut pusă în fața faptului împlinit, partidelor din componența acesteia nerămânându-le decât să se mulțumească cu celelalte demnități repartizate conform algoritmului stabilit de *Acordul* de înființare a ADR.

Guvernul Ciubuc II a primit votul de investitură al Parlamentului la 21 mai 1998, pentru care s-au pronunțat 59 de deputați din cei 61 ai majorității parlamentare. Patriotul Ilie Ilașcu, ales deputat pe listele PFD, în timp ce se afla în închisoarea din Tiraspol, nu a avut posibilitatea să voteze.

Pierderea funcției de premier, care revenea CDM, conform algoritmului, a făcut ca relațiile dintre aceasta și premierul Ion Ciubuc să se tensioneze *ab initio*. Ca urmare, spre sfârșitul anului 1998, în CDM a prins teren tot mai mult ideea retragerii sprijinului politic acordat premierului. Poziții similare aveau și celelalte două componente, MpMDP și PFD, ale majorității.

Tensiunile dintre *Alianță* și prim-ministru au fost alimentate și de slaba performanță a acestuia în promovarea reformelor economice, de lipsa de credibilitate din partea organismelor financiare internaționale, precum și de grava criză economică căreia trebuia să-i facă față Republica Moldova, după căderea rublei și scăderea drastică a exporturilor moldovenești pe piața Rusiei.

Acestea au fost, de altfel, și cauzele care l-au determinat pe Ion Ciubuc să-și prezinte demisia șefului statului, la 1 februarie 1999, ceea ce a echivalat cu căderea întregului guvern și deschiderea căii spre formarea unui nou Cabinet.

Noua perspectivă politică deschisă a dus la accentuarea disputelor dintre cele două componente ale CDM (Partidul Renașterii și Concilierii din Moldova – PRCM și FPCD) privind numirea unui candidat unic pentru postul de prim-ministru rămas vacant. Consecințele imediate au fost renunțarea de către M. Snegur, președintele PRCM, la calitatea de lider al majorității parlamentare, iar cele pe termen mediu – declanșarea procesului de destrămarea CDM și, implicit, a pierderii majorității în urma retragerii FPCD din ADR.

După o tentativă eșuată de a-l desemna prim-ministru pe Serafim Urecheanu, primarul Chișinăului, conform precedentului creat, P. Lucinschi a accep-

tat, la 19 februarie 1999, candidatura lui Ion Sturza, vicepremier și ministru al Economiei și Reformei în Cabinetul demisionar Ciubuc II, propunere făcută de FPCD și aprobată de coaliție.

Cu alte cuvinte, abia la un an de la constituire, *Coaliția de guvernare* a reușit să-și impună propriul candidat la funcția de prim-ministru.

Însă noul Cabinet avea să se confrunte, încă de la început, cu mari dificultăți, deoarece grupul parlamentar al FPCD, deși nu părăsise coaliția, și-a retras sprijinul politic pe motiv că noua structură guvernamentală cuprindea mai mulți miniștri suspecti de corupție sau cu o reputație dubioasă. În aceste condiții, a fost nevoie de „vot de aur” al lui Ilie Ilașcu, dat în scris de acesta din închisoarea din Transnistria, pentru ca Guvernul Ion Sturza să fie validat de Parlament, la 12 martie 1999.

Noul guvern a avut o viață destul de scurtă, de circa opt luni. Soarta acestuia a fost pecetluită, pe de o parte, de părăsirea majorității parlamentare de către FPCD, iar pe de altă parte, de inițiativa președintelui P. Lucinschi de a transforma Republica Moldova, ca și predecesorul său, într-o *republică prezidențială*, ceea ce a amplificat controversesele între adepții și adversarii acestei probleme din Parlament, determinându-i pe cei fideli șefului statului să se declare așa-zisi *independenți* și să părăsească partidele din cadrul ADR.

Drept consecință directă, la sfârșitul anului 1999, coaliția a pierdut majoritatea parlamentară, rămânând numai cu 48 de mandate din cele 101, ceea ce nu asigură un suport politic solid Cabinetului Ion Sturza. În vederea restabilirii sprijinului politic, liderii ADR au hotărât ca Guvernul să ceară, la 4 noiembrie 1999, un vot de încredere Parlamentului.

Contrar așteptărilor acestora, grupul parlamentar al comuniștilor, sprijinit de deputații FPCD și de cei 11 *independenți*, a introdus, la 9 noiembrie 1999, o moțiune de cenzură în urma căreia Guvernul Ion Sturza a fost demis. În acest fel s-a pus capăt *primei guvernări de centru-dreapta*, reformatoare, din istoria recentă a Republicii Moldova.

A urmat apoi o *guvernare de tranziție* de scurtă durată, de circa un an și patru luni, care a reprezentat un *intermezzo democratic* înaintea revenirii la putere a comuniștilor sovietici.

Președintele P. Lucinschi a avut 3 tentative de desemnare a unui prim-ministru și de formare a noului guvern – unul dintre candidați fiind chiar liderul comuniștilor, Vladimir Voronin – care au fost respinse de *majoritatea parlamentară conjuncturală*, creată după înlăturarea de la putere a ADR.

În cele din urmă, la 21 decembrie 1999, această majoritate pestriță și eterogenă a acordat vot de încredere premierului desemnat, Dumitru Braghiș, noului Cabinet de miniștri și programului de guvernare al acestuia.

În timpul acestei guvernări s-a acutizat în mod extrem confruntarea dintre Președinție și Parlament pe tema schimbării regimului politic. Lupta dintre acestea a fost exacerbată după aprobarea de către Legislativ, la 5 iulie 2000, a legii de modificare a Constituției și *trecerea de la un regim politic semiprezidențial la unul parlamentar*, revenindu-se, practic, la situația din 1990.

Eșecul Parlamentului, după 4 tururi de scrutin, de a alege noul șef al statului, conform noii reglementări constituționale, a dus la dizolvarea Legislativului și la convocarea *primelor alegeri parlamentare anticipate*, care urmau să dea și noul președinte al Republicii Moldova.³

Alegerile au fost fixate pentru 25 februarie 2001. Comisia Electorală Centrală (CEC) a înregistrat 17 partide și blocuri electorale, precum și 10 candidați independenți. Pragul electoral a fost ridicat de la 4 la 6% pentru partide și alianțe electorale, iar cel pentru candidații independenți a fost stabilit la 3%.

CEC a comunicat rezultatele finale ale alegerilor la 3 martie 2001. Potrivit acestora, situația se prezenta astfel:

- PCRM – 50,23% din voturi sau 71 de mandate;
- Alianța „Braghiș” – 13,45% din voturi, respectiv 19 mandate;
- Partidul Popular Creștin Democrat (PPCD), fost FPCD – 8,18% din voturi, adică 11 mandate.

Era pentru prima dată în istoria recentă a Republicii Moldova când un partid politic obținea o victorie zdrobitoare în alegeri și acesta nu era altul decât Partidul Comuniștilor sovietici, renăscut precum *pasărea Phoenix* din propria cenușă.

Aceasta anunța revenirea la putere în forță a comuniștilor bolșevici, ceea ce echivala, fără a exagera, cu o restaurație în mare parte a vechiului regim de sorginte totalitară. Astfel, și din acest motiv, Republica Moldova era un caz unic în Europa și în lume.

Cele 71 de mandate ale comuniștilor din totalul de 101 le-au permis acestora să exercite un control absolut asupra celor trei instituții ale puterii în stat: Parlament, Președinție, Guvern.

În buna tradiție totalitară, Vladimir Voronin, noul președinte, ales de Parlament la 4 aprilie 2001, își păstra și funcția de secretar general al Partidului Comuniștilor.

Conducerea Parlamentului și noul prim-ministru, Vasile Tarlev (un ilustru necunoscut – n. – D.C.), investit de Legislativ la 19 aprilie 2001, se subordona, atât pe linie de stat, cât și politic, liderului partidului de stat, sinonim cu partidul unic din vremurile sovietice.

Numărul redus de deputați ai opoziției făcea ca, practic, rolul acestora într-un sistem democratic să fie anulat și să devină doar decorativ, simbolic, o pată de culoare palidă într-un Parlament roșu.

Pentru a nu panica în mod excesiv lumea democratică occidentală, precum și opinia publică internă, comuniștii au acceptat ca în structura primului lor guvern să intre și reprezentanți al Alianței „Braghiș”, care, ulterior, au fost înlăturați.

Restaurația comunistă a început cu Programul de guvernare „Renașterea economică, renașterea țării” al Cabinetului Vasile Tarlev, elaborat pe baza platformelor electorale ale PCRМ și „Alianței Braghiș”, care stabilea ca obiective majore relansarea rolului statului în economie și un „control riguros al post-privatizării”. Calea de dezvoltare a Republicii Moldova urma să fie „socialismul contemporan”, direcție expusă de Vladimir Voronin la Congresul al IV-lea al PCRМ (21-22 aprilie 2001). Acesta a menționat, în context, că economia țării a fost distrusă de capitalismul promovat, în ultimii zece ani, de guvernările reformatoare, singura alternativă pentru „renașterea țării” fiind cea socialistă.

Tabloul restaurației comuniste era completat de revenirea la simbolistica de factură comunistă. Chiar dacă simbolurile oficiale ale statului nu fuseseră, încă, schimbate, a început un proces de înlocuire a acestora cu însemnele comuniștilor. Steagurile roșii cu secera și ciocanul și portretele lui Lenin au revenit în birourile noilor oficiali, indiferent de nivel, iar noua putere l-a omagiat, la 22 aprilie 2001, pe „conducătorul proletariatului mondial” cu mare fast. Recuzita comunistă nu a lipsit nici de la „înaltul forum al Comuniștilor” (Congresul al IV-lea, n. – D.C.), unde s-a vorbit numai în limba rusă și au fost reprezentanți ai partidelor comuniste din 17 țări, printre care cei din Federația Rusă, Ucraina, China și Cuba.

Odată cu restaurația roșie, comuniștii din Basarabia au trecut la aplicarea a ceea ce au învățat ei mai bine în perioada regimului totalitar bolșevic, marea majoritate a liderilor lor, la nivel central sau local, fiind persoane de vârstă a treia, care s-au născut, s-au educat și format în condițiile impuse de ocupanții sovietici, fără a avea nimic comun cu valorile democratice.

Pe fondul unei construcții democratice fragile, comuniștii au avut o sarcină destul de ușoară în reintroducerea unui regim autoritar de tip sovietic în Basarabia, care să permită partidului lor să controleze toate domeniile vieții social-economice și politice din Republica Moldova. Pentru aplicarea fermă a obiectivelor lor politice, comuniștii au întărit, mai întâi, rolul structurilor de forță, coercitive, readucând în prim-plan *securitatea și miliția* din timpurile sovietice, de data aceasta vopsite în culori democratice, de tipul Serviciului de Informații și Securitate (SIS) și carabinierilor, care au început să semene din nou teama și groaza de altădată în rândul populației. Procuratura a rede-

venit instrumentul de hărțuire și tortură în mâna noilor conducători de la Chișinău.

Neadmițând sub nicio formă pluralismul politic, regimul comunist restaurat a declanșat, în condițiile unui monopol total al puterii, o campanie amplă, dură și constantă împotriva oponentilor săi politici, îndeosebi a celor de orientare liberală, proeuropeană, menită să ducă la discreditarea, denigrarea și compromiterea acestora în rândul opiniei publice interne și internaționale.

În perioada celor opt ani în care au guvernat Republica Moldova, comuniștii au condus în mod discreționar, partidul lor manifestându-se ca *partidul unic* din vremurile sovietice. Valorile democratice, cum ar fi drepturile omului, libertatea presei și de expresie, independența justiției, libertatea de întrunire și multe altele erau străine *guvernanților roșii*, nerespectarea și cazurile de încălcare flagrantă a acestora devenind omniprezente.

În evoluția politică a regimului comunist restaurat s-au distins trei momente importante⁴:

- alegerile generale din 6 martie 2005;
- alegerile locale din 3 și 17 iunie 2007;
- alegerile generale din 5 aprilie 2009.

1. Alegerile generale din 6 martie 2005 au încheiat primul mandat al comuniștilor, după revenirea la putere, în condiții democratice, și au marcat un prim test al acestora în fața electoratului în urma unei guvernări de patru ani.

Cu toate că în perioada respectivă se acumulasera suficiente nemulțumiri ale populației, guvernarea autoritară le-a creat, îndeosebi electorilor cu o mentalitate sovietică, sentimentul unei anumite stabilități interne, atât din punct de vedere politic, cât și economic.

Această situație nu excludea însă un anumit grad de erodare a imaginii regimului comunist restaurat. Alegerile au demonstrat tocmai acest lucru, comuniștii recăștigându-le, dar cu un scor mai mic față de cel din 2001, de data aceasta obținând doar 56 de mandate⁵ din totalul de 101, față de 71 la scrutinul anterior. Pierderea celor 15 mandate îi priva pe comuniști de deținerea monopolului total al puterii, pentru alegerea președintelui țării având nevoie de cel puțin 61 de voturi.

Pe fondul neînțelegerilor dintre partidele din cadrul Blocului „Moldova Democratică” (BMD), unul dintre cele trei grupuri parlamentare, Vladimir Voronin și Iurie Roșca, sluga credincioasă a Moscovei, au pus la cale o diversiune politică abilă, menită să-i asigure liderului comunist un nou mandat de președinte. Astfel, sub pretextul unor potențiale sancțiuni economice⁶ ale Rusiei împotriva Republicii Moldova, determinate de refuzul Chișinăului de

a accepta „Planul Kozak” de federalizare a Basarabiei, cei doi au reușit să-i convingă pe Dumitru Diacov și Oleg Serebrian, liderii Partidului Democrat și Partidului Social Liberal, componente ale BMD, să sprijine candidatura lui Vladimir Voronin. Condiția a fost ca acesta să semneze „Declarația cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivului integrării europene a Republicii Moldova”.

Așa-zisul consens politic între PCRM și BMD s-a dovedit a fi o mare cacealma, în lipsa unor garanții ferme din partea lui Vladimir Voronin că avea să îndeplinească angajamentele asumate prin semnarea declarației. Evenimentele ulterioare au demonstrat că liderul comunist nu numai că nu a respectat înțelegerea respectivă, ci a dus o campanie dură de discreditare și de reprimare a opoziției, îndepărtând tot mai mult Republica Moldova de valorile democratice europene.

Singurul lider politic menajat de către *puterea roșie* a fost Iurie Roșca, căruia, pentru serviciile făcute, i s-a oferit un post de vicepreședinte al Parlamentului. De altfel, Vladimir Voronin declarase public că „Roșca este un om de credință în adevăratul sens al cuvântului și este un om credibil. Roșca «ne viliaet»” (nu umblă cu fofârlica, n. – D.C.)⁷.

2. Faptul că regimul roșu intrase într-o perioadă de cădere liberă a fost reliefat și de alegerile locale din 3 și 17 iunie 2007.

Comuniștii au pierdut postul de primar general al capitalei, câștigat de Dorin Chirtoacă, reprezentantul Partidului Liberal, cu 61,17% din voturile exprimate, precum și majoritatea în Consiliul municipal Chișinău, care a revenit partidelor de opoziție.

Deși la nivel național, comuniștii au câștigat cu 34,32% alegerile locale, partidele de opoziție, precum și candidații independenți au obținut majoritatea locurilor de primari și consilieri locali.

Schimbarea raportului de forțe în municipiul Chișinău și la nivel național în defavoarea comuniștilor a determinat din partea puterii comuniste aplicarea unei politici de confruntare dură în raporturile cu opoziția, activitatea structurilor locale ale acesteia fiind obstrucționată, inclusiv prin nealocarea de resurse financiare necesare de la Bugetul de stat. Iar liderii ei discreditați, denigrați, compromiși, hărțuiți și declarați inamicul public numărul unu.

3. *Alegerile generale* din 5 aprilie 2009 au reprezentat marea confruntare dintre regimul autoritar comunist și opoziția democratică.

Campania electorală s-a desfășurat în condiții total inegale. Puterea comunistă a folosit toate pârgھیile administrative, resursele materiale și financiare ale statului pentru propaganda electorală, inclusiv Televiziunea publică.

Pentru a slăbi opoziția și a împiedica unirea forțelor acesteia în perspectiva alegerilor, majoritatea comunistă, sprijinită de PPCD, aliatul său fidel, a schimbat *Codul electoral*, măbind pragul de intrare în Parlament de la 5 la 6% și interzicând realizarea unor alianțe electorale.

În condiții total inegale și nedemocratice, activiștii partidelor de opoziție au fost nevoiți să desfășoare o campanie electorală „de la om la om”, precum și prin puținele mijloace de informare în masă pe care le aveau la îndemână. Mesajul electoral al opoziției a fost unul modern și viza, în principal, scoaterea Republicii Moldova din marasmul comunist și integrarea acesteia în structurile europene.

Numărarea voturilor a relevat că PCRML a câștigat alegerile cu 49,48%, adjudecându-și, întâmplător sau nu, 61 de mandate în noul Parlament, ceea ce reprezenta exact numărul de voturi necesare alegerii șefului statului. Celelalte voturi au fost împărțite între trei partide de opoziție: Partidul Liberal – 13,13%; Partidul Liberal Democrat – 12,43% și Alianța „Moldova Noastră” – 9,77%⁸.

Marea surpriză a alegerilor a fost însă neintrarea în Parlament, pentru prima dată de la 1990 încoace, a PPCD, care a obținut doar 3,04% din voturi. Aceasta reprezenta prețul plătit pentru sprijinul acordat comuniștilor și serviciilor făcute Moscovei.

Liderii opoziției parlamentare au denunțat fraudarea alegerilor, au cerut anularea acestora și organizarea unui nou scrutin electoral. Revendicările acestora au fost susținute de zeci de mii de persoane, care au ieșit în stradă, începând cu data de 6 aprilie, când au fost date publicității primele date preliminare ale rezultatelor alegerilor.

Pentru a reprima revolta maselor și a-i discredita pe liderii partidelor care au intrat în noul Parlament, puterea comunistă a apelat la cunoscutele metode bolșevico-kaghebiste de tristă amintire, înscenând prin agenți ai propriei securități vandalizarea sediilor Președinției și Parlamentului și arborarea drapelului României. Odată pretextul creat, regimul comunist a scos trupele poliției și agenții acoperiți ai SIS în Piață pentru a înăbuși în sânge demonstrațiile pașnice ale populației. Sute de persoane au fost arestate, torturate și abuzate de către forțele de ordine. Bilanțul tragic al intervenției excesiv de brutale a autorităților a constat în trei morți și trei persoane dispărute⁹.

Pentru calmarea spiritelor, regimul comunist a acceptat doar *renunțarea voturilor*, nu și verificarea listelor electorale, așa cum ceruseră partidele de opoziție, care considerau că aceasta era principala metodă de a demonstra fraudarea scrutinului legislativ.

În semn de protest, la renunțare nu au participat reprezentanții partidelor de opoziție. Renunțarea, din 15 aprilie 2009, a relevat existența unui număr

de voturi nevalabile mai mare decât cele comunicate de Comisia Electorală Centrală, ceea ce a făcut ca, la redistribuire, comuniștii să piardă un mandat de deputat, rămânând doar cu 60 de locuri în noul Parlament. Deși, la prima vedere, acest lucru nu părea destul de important, „mandatul de aur” avea să decidă soarta alegerii noului președinte al Republicii Moldova.

După o oarecare stabilizare a situației, majoritatea comunistă a ales organele de conducere ale noului Parlament, proces la care cei 41 de deputați ai opoziției au refuzat să participe.

În continuare, trebuia ales președintele țării, pentru a putea fi format noul guvern. Comuniștii au prelungit în mod nejustificat procedurile, sperând să obțină „votul de aur” din partea opoziției, însă încercările de negociere cu reprezentanții acesteia au eșuat în mod lamentabil. În condițiile date majoritatea roșie a organizat două tururi de scrutin formale, la 20 mai și, respectiv, 3 iunie, în vederea alegerii șefului statului. La ambele, comuniștii au prezentat doi candidați, chipurile pentru a îndeplini normele democratice, în persoana premierului în exercițiu, Zinaida Greceanii, și a unor persoane de umplutură, precum Andrei Neguță și Stanislav Groppa. De fiecare dată, Z. Greceanii a obținut 33 de voturi, restul revenind „contracandidaților” săi. Opoziția a refuzat să participe la vot *in corpore* de ambele dați.

În urma acestei situații, președintele în exercițiu, Vladimir Voronin, care între timp devenise șeful Legislativului, a dizolvat abia alesul Parlament și a convocat alegeri parlamentare anticipate pentru 29 iulie 2009.

Campania electorală a comuniștilor pentru alegerile anticipate a fost foarte dură și agresivă, bazându-se pe acuzațiile aduse opoziției că ar pregăti o lovitură de stat și că ar vrea să distrugă independența Republicii Moldova.

Observatorii OSCE au prezentat un raport privind alegerile anticipate din 29 iulie 2009, în care au incriminat practicile totalitariste ale regimului comunist și au subliniat necesitatea „continuării reformelor democratice pentru a restabili încrederea publică”¹⁰.

Rezultatele alegerilor anticipate, date publicității la 31 iulie 2009, au consemnat înfrângerea comuniștilor și victoria partidelor de opoziție. Deși au obținut cel mai mare număr de voturi, 44,69%, comuniștilor le-au revenit în noul Parlament doar 48 de mandate, cu 12 mai puține decât la alegerile din 5 aprilie, pierzând pentru prima dată, în ultimii opt ani, majoritatea parlamentară.

Opoziția unită, formată din Partidul Liberal Democrat (PLDM), Partidul Liberal (PL) și Alianța „Moldova Noastră” (AMN), a obținut 38,60% din voturi, respectiv 40 de mandate de deputat. Aceștia li s-au adăugat cele 13 mandate (12,54% din voturi) acumulate de Partidul Democrat (PDM), un

alt partid de opoziție intrat în Parlament, totalizând astfel 53 de locuri din cele 101¹¹.

Scrutinul a consemnat dispariția de pe scena politică a PPCD, condus de Iurie Roșca, care a suferit două înfrângeri usturătoare consecutive, la alegerile anticipate obținând doar 1,91% din voturi, cel mai scăzut scor din istoria acestui partid.

Cu o majoritate parlamentară de 53 de mandate, cele 4 partide ale opoziției au format, la 8 august 2009, în urma unor negocieri intense și dificile, o coaliție politică de guvernământ, cunoscută sub numele de „Alianța pentru Integrare Europeană” (AIE)¹².

În Declarația de constituire a AIE a fost înscris ca prim obiectiv major restabilirea statului de drept în Republica Moldova, ceea ce echivala cu o *a doua decomunizare a Basarabiei*, după cea produsă în anii '90, odată cu declanșarea mișcării de renaștere și rededeșteptare națională a românilor basarabeni.

Conform algoritmului stabilit, cele mai înalte funcții în stat au revenit PLDM, care a obținut postul de prim-ministru, și PL, căruia i s-a repartizat funcția de șef al Parlamentului și, implicit, cea de președinte interimar al Republicii Moldova, până la alegerea acestuia de către Legislativ. Deci funcția de președinte rămasă vacantă, la 11 septembrie 2009, după ce Vladimir Voronin și-a prezentat demisia, a fost ocupată de Mihai Ghimpu, președintele Parlamentului.

Alianța a format un nou guvern, avându-l ca prim-ministru pe Vladimir Filat, liderul PLDM, și o structură constituită din 16 ministere și 8 agenții. Acesta a fost investit de către noul Parlament, la 25 septembrie 2009, în urma aprobării și Programului de guvernare, intitulat „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare”¹³.

La 10 noiembrie și 7 decembrie 2009, s-au desfășurat 2 tururi de scrutin pentru alegerea președintelui țării de către Parlament. Ambele s-au încheiat cu un eșec, Mihai Ghimpu, liderul PL și speaker al Legislativului fiind reconfirmat de Curtea Constituțională în calitate de *președinte interimar* al Republicii Moldova.

Problema alegerii noului șef al statului trebuia rezolvată până la 16 iunie 2010, termen prevăzut de normele constituționale. Ca urmare, în perioada următoare, majoritatea parlamentară a studiat diverse posibilități legale de soluționare, inclusiv organizarea de negocieri cu grupul parlamentar al comuniștilor pentru obținerea voturilor necesare. Toate acestea, însă, nu au dus la niciun rezultat concret, ceea ce a determinat majoritatea parlamentară să ia decizia consultării poporului în privința alegerii șefului statului prin votul direct al alegătorilor. Referendumul constituțional¹⁴ a avut loc la 5 septembrie 2010, dar rezultatele acestuia nu au fost validate, deoarece la urne s-au

prezentat 30,29% dintre cetățenii cu drept de vot, minimumul necesar fiind de 1/3 dintre persoanele înscrise pe listele de vot.

După epuizarea și a acestei căi, președintele interimar a dizolvat Parlamentul și a stabilit organizarea alegerilor¹⁵ anticipate, pentru 28 noiembrie 2010. Au participat 39 de concurenți electorali, dar numai 4 partide au reușit să intre în noul Parlament, voturile și mandatele acestora fiind distribuite astfel:

- PCRM – 39,34% voturi, respectiv 42 de mandate;
- PLDM – 29,42% voturi, echivalent 32 de mandate;
- PD – 12,70% voturi, adică 15 mandate;
- PL – 9,96% voturi, respectiv 12 mandate.

Și de data aceasta comuniștii au câștigat alegerile, fără a avea însă majoritatea necesară preluării puterii. Scrutinul a mai consemnat dispariția din Parlament a Alianței „Moldova Noastră”, una dintre componentele majorității parlamentare anterioare, precum și o creștere notabilă a numărului de mandate obținute de PLDM.

Se reedita, practic, situația din 2009, când niciunul dintre partide nu avea numărul necesar de mandate pentru formarea majorității. Numai că, de data aceasta, PCRM avea mai puțin cu 6 mandate față de 2009, iar cele 3 partide ale AIE mai mult cu 6 mandate.

În aceste condiții, singura opțiune era refacerea AIE¹⁶, ceea ce s-a și întâmplat, la 30 decembrie 2010, dată la care a fost semnat Acordul de constituire a noii AIE de către liderii celor 3 partide. Potrivit stipulărilor acestuia, lui Marian Lupu, liderul PDM, îi revenea funcția de președinte al Parlamentului și, în același timp, de președinte interimar al Republicii Moldova, iar lui Vladimir Filat, șeful PLDM, cea de prim-ministru.

Noul guvern al AIE, condus de Vladimir Filat, avea o structură asemănătoare cu cel anterior, cele 16 ministere fiind distribuite în felul următor: PLDM – 7, PD – 5 și PL – 4. Acesta a fost investit de Parlament la 14 ianuarie 2011.

Singura problemă care rămânea de rezolvat era cea a alegerii șefului statului de către Parlament, cea care, de fapt, determinase și organizarea alegerilor parlamentare anticipate.

Pe parcursul anului 2011, alianța de guvernare nu a găsit o soluție la această chestiune, ceea ce a făcut ca instabilitatea politică să se mențină. Negocierile cu comuniștii au eșuat, ca și tratativele cu un grup de 3 deputați, desprinși din cadrul PCRM, care au înaintat AIE oferta de a vota un candidat la funcția de președinte apolitic, din afara majorității parlamentare.

În situația dată, Alianța a hotărât organizarea primului tur al alegerilor șefului statului¹⁷, la 16 decembrie 2011, susținând candidatura lui Marian Lupu, actualul președinte interimar al Republicii Moldova. Acesta a întrunit doar 58 de voturi din necesarul de 61, toate aparținând Alianței. Deputații comuniști nu au participat la scrutin, iar cei 3 disidenți au votat împotriva. Cel de-al doilea tur a fost programat pentru 15 ianuarie 2012.

După primul tur, pentru a înlătura orice suspiciuni privind potențiale tratative subterane între un partid din majoritate și comuniști, liderii AIE au semnat, la 17 decembrie 2011, un Supliment¹⁸ la Acordul de constituire a Alianței, care exclude orice „negocieri separate, votări separate și vot comun cu PCRM care ar duce la reconfigurarea guvernării și constituirea altei majorități parlamentare”.

Între timp, mai exact la 12 ianuarie 2012, Curtea Constituțională¹⁹, răspunzând la o sesizare a unui deputat, a declarat neconstituționale alegerile pentru funcția de președinte din 16 decembrie 2011, deoarece a fost încălcat secretul votului. Aceeași curte a decis că, prin urmare, și hotărârea Parlamentului prin care s-au stabilit alegeri repetate, pentru 15 ianuarie 2012, este neconstituțională.

În urma acestei decizii, Parlamentul a fost pus în situația de a relua procedura de alegere a șefului statului de la zero.

Parlamentul a stabilit printr-o hotărâre, adoptată la 7 martie 2012, ca alegerile prezidențiale să aibă loc pe 16 martie. Propunerea a fost făcută de președintele Legislativului, Marian Lupu. Concomitent, deputații au adoptat și o hotărâre cu privire la crearea comisiei speciale pentru alegerea președintelui. Dumitru Diacov, liderul grupului parlamentar al Partidului Democrat (PD), a menționat că această decizie a fost una istorică și că la ea s-a ajuns cu greu. „Parlamentul este o oglindă a societății în care lucrurile încă nu merg perfect, iar societatea încă nu este la un nivel înalt de democrație”²⁰, a precizat acesta.

La rândul său, liderul deputaților Partidului Liberal (PL), Ion Hadârcă, a arătat că, după stabilirea datei și alegerea președintelui țării, urmează a fi echilibrat și Acordul de constituire a AIE.

La 12 martie a.c., cu ocazia unei conferințe de presă susținută de liderii AIE²¹, a fost prezentat candidatul Alianței pentru alegerile prezidențiale, în persoana lui Nicolae Timofti, președinte al Consiliului Superior al Magistraturii.

În prima sa declarație de presă, acesta a spus că nu va fi un președinte al unui grup de oameni, ci unul al întregului popor. În context, a precizat că este gata să se întâlnească cu grupul Dodon (desprins din cadrul PCRM), dar și cu opoziția parlamentară.

Liderul PL, Mihai Ghimpu, a confirmat că Timofti este un candidat identificat prin consens și este persoana de care Republica Moldova are nevoie. „Este un om al legii și va fi un președinte bun și astfel vom pune capăt speculațiilor”.

Președintele liberal democraților (PLDM), Vlad Filat, a mulțumit celor ce au acceptat să figureze în calitate de candidat la președinție și a spus că Veronica Bacalu, candidatul anunțat anterior, a renunțat să mai candideze. „Toți cei 31 deputați PLDM au semnat pentru susținerea lui Timofti. Eu privesc încrezător către ziua de vineri când vom vota solidar”.

Liderul PD Marian Lupu a spus că deputații din formațiunea pe care o conduce îl susțin pe Timofti și vor vota în favoarea acestuia. „Timofti întrunește toate viziunile AIE privind direcțiile de politică internă și externă și odată cu alegerea lui în funcție se va completa cadrul instituțional.”

Cu o zi înainte de alegerile din 16 martie, candidatul la președinție, Nicolae Timofti, și-a anunțat, în cadrul unei emisiuni televizate²², viziunile sale politice și reformele pentru care va opta, în cazul în care va fi ales în funcția de șef al statului.

Astfel, a menționat că va susține programul de guvernare al AIE, iar Moldova ar trebui să urmeze calea integrării europene. „Trebuie să avem un vector clar, care este calea spre UE, însă nu trebuie să uităm și de relațiile istorice cu țările vecine. Moldova este o țară mică și trebuie să promoveze o politică deșteaptă.”

El a mai afirmat că prima sa vizită oficială o va face la Bruxelles. „Vreau să-i convingem pe europeni că avem un program de guvernare bun, care trebuie dus la bun sfârșit.”

Candidatul AIE la președinție a spus că optează pentru modificarea Constituției, în special a articolului care privește alegerea președintelui. Timofti a afirmat că Republica Moldova ar trebui să adopte și o lege a opoziției, deoarece locul ei nu este în stradă, ci în Parlament. Referindu-se la reforma în justiție, acesta a arătat că „Este vorba despre modul de tragere la răspundere a judecătorilor, formarea organelor de autoadministrare, cum este CSM, selectarea judecătorilor”.

Abordând problema raporturilor sale cu majoritatea parlamentară, Timofti a specificat că liderii AIE nu i-au pus condiții când l-au înaintat la această funcție, ci i-au cerut doar să respecte legea. El a promis că va avea rolul unui arbitru și va echilibra relațiile dintre puterea legislativă și cea executivă.

La 16 martie 2012, Parlamentul a ales președintele Republicii Moldova. Nicolae Timofti, candidatul coaliției de guvernământ, a obținut 62 de voturi, cu unul mai mult decât era necesar²³. Opoziția parlamentară, formată din deputații comuniști, nu a înaintat un candidat pentru postul de președinte și a refuzat să participe la alegerile din 16 martie a.c.

Nicolae Timofti²⁴ este cel de-al patrulea președinte al Republicii Moldova și a fost ales după o criză politică de aproape trei ani, timp în care deputații de la Chișinău nu au reușit să aleagă un șef al statului. Din 11 septembrie 2009, după demisia ex-președintelui Vladimir Voronin, Republica Moldova a fost condusă numai de președinți interimari, deoarece șase tentative de alegere a șefului statului au eșuat.

Curtea Constituțională a validat, la 19 martie 2012, alegerea lui Nicolae Timofti în funcția de Președinte al Republicii Moldova²⁵. În discursul său în fața Înaltei Curți, prim-vicepreședintele Parlamentului, Vlad Plahotniuc, a cerut validarea alegerilor prezidențiale, iar președintele ales, Nicolae Timofti, a spus că nu a sesizat abateri de la norma constituțională în procesul de desfășurare a alegerilor. În aceeași ședință, curtea a respins ca nefondată o sesizare a Partidului Comuniștilor, prin care se cerea anularea rezultatelor alegerilor prezidențiale și dizolvarea Parlamentului. Trei deputați comuniști, Vladimir Voronin, Artur Reșetnicov și Serghei Sârbu, au acuzat Parlamentul de obstrucționarea alegerii președintelui, invocând depășirea termenului de două luni în care Legislativul trebuia să aleagă un nou președinte. În pledoaria sa în fața Curții Constituționale, parlamentarul comunist Serghei Sârbu a acuzat comisia parlamentară specială a Parlamentului pentru organizarea alegerii președintelui că nu ar fi asigurat exprimarea liberă a votului în cadrul alegerilor din 16 martie. După validarea Curții Constituționale, liderii Alianței pentru Integrare Europeană au anunțat²⁶ că *ceremonia de învestire* în funcția de președinte a lui Nicolae Timofti va avea loc pe 23 martie 2012, în cadrul unei ședințe speciale a Parlamentului.

Potrivit legislației, ceremonia de învestire în funcția de șef al statului trebuie să fie organizată în decurs de 45 de zile de la validarea alegerilor de către Curtea Constituțională.

Cert este că alianța de guvernământ s-a dovedit incapabilă, în cei peste doi ani și jumătate sau 917 zile de când se afla la putere, să găsească o soluție a crizei constituționale, care confrunta grav Republica Moldova. Cauzele acestei neputințe trebuie căutate în orgoliul nesăbuit al liderilor AIE, în lipsa de voință politică a acestora și în incapacitatea lor de a face compromisuri în folosul interesului național, deși oportunități în acest sens existau.

De altfel, după ce Marian Lupu a hotărât să nu mai candideze la președinție, Partidul Liberal să renunțe la funcția de președinte al Parlamentului, care îi revenea conform algoritmului, iar coaliția de guvernământ să accepte propunerea *grupului Dodon* privind desemnarea unui candidat apolitic și independent, criza constituțională a fost rezolvată într-un timp foarte scurt, prin alegerea lui Nicolae Timofti într-un singur tur de scrutin.

La realizarea acestui compromis a contribuit în mare măsură și presiunea enormă exercitată asupra deputaților actualului Parlament de perspectiva pierderii mandatelor, deoarece, în cazul unui nou eșec în alegerea președintelui, ar fi urmat să se organizeze alegeri parlamentare anticipate, pentru a treia oară în ultimii trei ani.

Trăsăturile regimului politic post-totalitar

Principala trăsătură a regimului politic post-totalitar este aceea că, în condițiile pierderii monopolului puterii de către partidul unic, o parte a fostei nomenclaturi comuniste mai „reformatoare” s-a disipat într-o serie de grupări politice, care ulterior s-au transformat în partide specifice unui regim democratic. În categoria acestora au intrat, îndeosebi, PDAM, FPM și PSM, care au dominat viața politică în perioada 1990-1998.

Cea mai dură linie a partidului totalitar, în frunte cu Vladimir Voronin și alți activiști sovietici, sprijiniți de membrii de partid cei mai habotnici și fanatici, a conservat structurile locale și, odată cu reintrarea în legalitate, a început să urce treptele puterii, reușind să câștige toate alegerile parlamentare din 1998 și până în 2010.

Mai mult chiar, în anul 2001 comuniștii au obținut o victorie zdrobitoare în alegeri, acaparând puterea politică în totalitate și la toate nivelurile, ceea ce le-a permis să *restaureze regimul totalitar* de sorginte sovietică, pentru o perioadă de 8 ani.

Ca urmare, pe drept cuvânt se poate afirma că, în cei 22 de ani, perioadă care face obiectul analizei noastre, urmașii fostului partid unic, unii mai reformați, alții mai puțin, s-au aflat la conducerea Republicii Moldova timp de peste 18 ani.

Altă caracteristică a acestui regim constă în faptul că partidele democratice, de centru-dreapta, s-au dovedit a fi destul de slabe din punct de vedere politic, dezbinat și liderii acestora foarte orgolioși, ceea ce a făcut ca accederea lor la putere să fie anevoioasă, iar colaborarea în cadrul coalițiilor de guvernământ tensionată și precară. Din aceste motive s-au menținut la putere perioade scurte de timp, nereușind să-și ducă până la capăt mandatele.

O caracteristică importantă este aceea că regimul politic post-totalitar a avut o evoluție deosebit de sinuoasă, lucru care a determinat, mai ales în ultimii ani ai perioadei, o criză constituțională, căreia nu i s-a găsit o rezolvare până la începutul anului 2012. Astfel, în urma alegerilor cvasidemocratice din 1990, în Republica Moldova a fost instituit un regim politic parlamentar, care a durat până la sfârșitul anului 1991, când, tot ca o consecință a unor alegeri, acesta a fost transformat într-un regim prezidențial. Caracterul regimului a fost schimbat,

după adoptarea Constituției democratice în 1994, într-unul semiprezidențial. Conflictul dintre Președinție și Parlament, izbucnit în 1999, ca urmare a dorinței șefului statului de a-i fi extinse atribuțiile constituționale, a determinat deputații să modifice Constituția și să reintroducă, la 5 iulie 2000, regimul politic parlamentar. În condițiile restaurației comuniste, cu o majoritate parlamentară solidă, regimul s-a bucurat de stabilitate. După pierderea puterii de către comuniști și preluarea conducerii de către o coaliție politică democratică, fără o majoritate suficientă, regimul parlamentar a intrat în criză constituțională, determinată de neputința alegerii președintelui Republicii Moldova.

Caracteristic este că, în cei 22 de ani, un singur partid, respectiv Partidul Comuniștilor, a fost capabil să câștige alegerile parlamentare (în anul 2001, n. – D.C.) într-o manieră categorică, care să-i permită să formeze singur o *majoritate absolută* (peste 2/3 din mandate, n. – D.C.). La toate celelalte alegeri, a fost nevoie fie de alianțe pre-electorale, fie de coaliții post-electorale pentru constituirea majorităților parlamentare și formarea guvernelor.

Pe de altă parte, ca o *altă trăsătură*, trebuie menționat că, exceptând alegerile din 2005 și cele din 2010, care au marcat a doua guvernare comunistă, respectiv, menținerea la putere a AIE, toate celelalte *confruntări electorale au fost pierdute de partidul / coaliția de guvernământ*, organizatorul acestora. Mai mult, în 1998, PDAM nu a mai intrat în Parlament, dispărând apoi din viața politică. În plus, câștigătorii alegerilor au venit la putere pe un vot negativ, acordat de electoratul nemulțumit fostei guvernări, decât pe o dezbatere de platforme electorale și proiecte fezabile și atractive pentru populație.

În cei peste 20 de ani ai actualului regim post-totalitar, au existat perioade atât de stabilitate, cât și de instabilitate politică. Astfel, pe linie parlamentară, au fost organizate 8 rânduri de alegeri, dintre care 5 la termen și 3 anticipate (2001, 2009 și 2010). În ceea ce privește stabilitatea guvernamentală, situația s-a diferențiat foarte mult, în perioada respectivă succedându-se la guvernare 11 cabinete, ceea ce înseamnă o medie de 2 ani pentru fiecare guvern. Cea mai mare stabilitate guvernamentală s-a înregistrat în timpul restaurației comuniste, când au existat doar 2 guverne, dintre care cel condus de Vasile Tarlev s-a aflat la putere mai mult de un mandat și jumătate (2001-2008).

Fenomenul migrației deputaților dinspre opoziție spre putere și invers, în funcție de interesele oportuniste ale acestora sau de șantajul exercitat asupra lor de către putere, nu a cunoscut o amploare semnificativă, dar nici nu a lipsit, fiind înregistrat de toate partidele parlamentare, inclusiv de comuniști.

Corupția aproape generalizată la nivelul administrației, atât centrale, cât și locale de stat și eficiența redusă a structurilor specializate în lupta cu aceasta este o altă trăsătură a regimului politic post-totalitar.

În concluzie, cursul lent și foarte sinuos al tranziției spre construcția unui regim democratic parlamentar, în ultimii peste douăzeci de ani, a plasat Republica Moldova pe ultimele locuri în rândul țărilor ex-sovietice și central și sud-est europene cu democrații întârziate și tributare în mare parte mentalităților totalitare. Trecerea spre noul regim a fost marcată de creșterea exponențială a inegalităților sociale, corupția agresivă și generalizată la toate nivelurile societății, un stat cu instituții politizate și ineficiente și o pseudoelită politică și intelectuală autointeresată, manipulată și decadentă.

- Note** ■
- ¹ Marian Enache, Dorin Cimpoeșu, *Misiune diplomatică în Republica Moldova, 1993-1997*, Editura Polirom, Iași, 2000, p. 50-122.
 - ² Dorin Cimpoeșu, *Gubernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova), 1998-1999*, Editura Renaissance, București, 2009, p. 17-176.
 - ³ Dorin Cimpoeșu, *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova*, Editura Ars Docendi, București, 2008, p. 7-148.
 - ⁴ Dorin Cimpoeșu, *Republica Moldova între România și Rusia, 1989-2009*, Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, Chișinău, 2010, p. 248-261.
 - ⁵ Site www.e-democracy.md, ultima accesare la 15 iunie 2005.
 - ⁶ Duma de Stat a Federației Ruse adoptase trei rezoluții, în acest sens.
 - ⁷ „Flux”, ediția de vineri, nr. 2008134, din 25 iulie 2008.
 - ⁸ „Interlic” din 7 aprilie 2009.
 - ⁹ „Adevărul”, nr. 5836, din 23 aprilie 2009.
 - ¹⁰ „Jurnalul Național”, anul XVII, nr. 5100, din 31 iulie 2009.
 - ¹¹ <http://www.e-democracy.md>, ultima accesare la 31 iulie 2009.
 - ¹² „Interlic” din 8 august 2009.
 - ¹³ „Moldpres” din 28 noiembrie 2009.
 - ¹⁴ <http://www.e-democracy.md/elections/referendum/2010/>, ultima accesare la 13 ianuarie 2012.
 - ¹⁵ *Idem*.
 - ¹⁶ „Publika” din 30 decembrie 2010.
 - ¹⁷ „Interlic” din 16 decembrie 2011.
 - ¹⁸ „Moldpres” din 17 decembrie 2011.
 - ¹⁹ „Interlic” din 12 ianuarie 2012.
 - ²⁰ Agenția „Moldpres”, din 7 martie 2012.
 - ²¹ *Ibidem*, 12 martie 2012.
 - ²² *Ibidem*, 15 martie 2012.

²³ *Ibidem*, 16 martie 2012.

²⁴ Nicolae Timofti s-a născut la 22 decembrie 1948, în localitatea Ciutulești, raionul Florești (Nord-Est), în familia unor deportați în timpul regimului totalitar sovietic. În anul 1972, a absolvit Facultatea de drept a Universității de Stat din Moldova, după care a activat câțiva ani la Ministerul Justiției. În 1990 devine vicepreședinte al Judecătoriei Supreme și președinte al Colegiului Penal. Din 1996 deține funcția de președinte al Asociației Judecătorilor din Republica Moldova. Are o experiență judiciară de 36 de ani, timp în care a deținut mai multe funcții, inclusiv pe cea de președinte al Curții de Apel Chișinău, de unde a fost demis în 2001, la scurt timp după venirea la putere a Partidului Comuniștilor. În martie 2011 este președinte al Consiliului Superior al Magistraturii, instituție care are ca scop asigurarea independenței puterii judiciare și efectuarea controlului asupra activității judecătorilor. Nicolae Timofti a fost decorat cu ordinul „Gloria Muncii” și deține titlul de „Om Emerit”. Nicolae Timofti este căsătorit, are trei fii, dintre care unul este jurnalist.

²⁵ Agenția „Moldpres”, din 19 martie 2012.

²⁶ Agenția „Publika”, din 21 martie 2012.

Neculai MUSCALU

A.D. Xenopol despre cum trebuie scrisă istoria (o perspectivă stilistică)

N.M. – doctorand,
Universitatea „Ștefan cel
Mare” din Suceava.

0. Într-o lecție (din 1897) menită să definească „frumusețea în scrierea istoriei”, discipolul cel mai însemnat al lui A.D. Xenopol, Nicolae Iorga, susține că „într-o operă istorică sunt patru elemente: material, critică, organizare, stil. Cele dintâi determină soliditatea și adevărul, celelalte frumusețea”¹. Aceste exigențe ale redactării textului istoric erau cunoscute de foarte multă vreme; parțial, încă din vremea lui Lucian din Samosata (aprox. 125-180 d.Hr.), care a și lăsat o lucrare intitulată *Cum trebuie scrisă istoria*. Cei vechi numeau «organizarea» în cauză *oikonomia*, iar «stilul», *lexis*². Doar cea din urmă problemă, cea a stilului, va face obiectul studiului nostru.

1. În cele ce urmează, ne propunem să prezentăm câteva aspecte ce țin de stilul recomandat (și practicat) de Xenopol cu privire la scrierea operelor istorice. Pe această linie, ne vom ocupa îndeosebi de monumentală sa realizare științifică, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, apărută între anii 1888-1893, în 6 volume. Vasta lucrare – mai ales în ediția populară, în 12 volume, din 1896 – a pătruns, după estimarea lui Al. Zub, „până în ultimul cătun”, constituind una dintre lecturile de căpătâi ale epocii: „Nu exagerăm deloc afirmând că această operă a fost multă vreme un element formativ al conștiinței civice și că ea a contribuit într-o măsură importantă la crearea solidarității naționale”³.

2. Fără îndoială, se poate demonstra că *există un mod particular de a scrie istorie în limba română, un*

mod purtând amprenta specifică a lui A.D. Xenopol. Altfel spus, deși natura și rigoarea științei îi impun cercetătorului / omului de știință o exprimare sobră și neutră – în principiu, nemarcată stilistic –, totuși, mai ales în cazul marilor personalități, se poate dovedi (evident, într-un grad mai mic decât în privința literaturii artistice) că și în știință „stilul este omul însuși” (Buffon).

2.1. Cazul lui A.D. Xenopol este însă unul deosebit de complex și, pentru o atare cercetare, ar trebui să ținem seama și de alte aspecte suplimentare, care influențează, într-o măsură mai mare sau mai mică, modul în care savantul își scrie opera:

- a) faptul că el este atât un istoric (în sensul de practicant al disciplinei istorice), cât și un teoretician al istoriei⁴;
- b) faptul că el este atât un vorbitor („practicant” / utilizator al limbii române literare, *in genere*, și al stilului științific, în special), cât și un om de știință având o concepție proprie asupra limbii literare și asupra felului în care trebuie scrisă istoria⁵.

2.2. Fiindcă nu putem trata toate aceste probleme aici (inclusiv din lipsă de spațiu), vom avea în vedere numai următoarele chestiuni (extrase îndeobște⁶ din *Istoria* menționată):

- a) reflecțiile și recomandările lui Xenopol privind stilul istoriei;
- b) judecățile sale referitoare la stilul precursorilor;
- c) particularități frapante ale stilului lui Xenopol.

3. Recomandările stilistice ale lui Xenopol se împletesc cu reflecțiile pe marginea stilului personal.

3.1. În prefața primei ediții a istoriei sale, savantul, conștient de felul riguros în care ar trebui redactată o asemenea operă, mărturisește „vina” de a nu fi folosit pretutindeni tonul rece al obiectivității. Stilul „încălzit” (de pe alocuri) este justificat totuși de o anumită convingere, fiindcă omului de știință nu-i este (sau n-ar trebui să-i fie) indiferent veșmântul sub care se înfățișează adevărul: „Se va găsi poate un alt neajuns lucrării mele, anume de a nu fi egală în stilul ei în toate părțile sale. Când era vorba de a fixa o dată sau de a determina succesiunea unor domni, stilul trebuia să iee caracterul unei discuții științifice. Aiurea, unde simțiam pulsul cel mare al nației răsunând în inima mea, la privescerea faptelor mărețe, sau la trecutul de durere al poporului român, fără să fi vrut, mi se încălzia condeiu și povestirea lua un caracter mai literar. Eu sunt anume de părere că istoria trebuie să scruteze spre a afla adevărul; dar că acestuia nu-i va sta niciodată rău, când va fi învălit în o haină frumoasă.

De aceea cred că, deși istoria tinde a deveni o știință, scrierea ei nu trebuie să înceteze a rămâne pe cât se va putea mai mult, și o lucrare literară și în îmbinarea acestor două caractere stă tocmai partea cea mai grea a formei în istorie.” (XIR, I, p. 35-36, *Prefață* la ediția I, 1888).

Peste ani, această concepție va rămâne neschimbată. Iată ce declară istoricul în prefața celei de-a doua ediții (începută în 1913, proiectată în 14 „volumuri”): „Istoria Românilor cuprinsă în aceste 14 volumuri este o lucrare științifică, care nu lipsește însă de a fi încălzită de focul sfânt al iubirei de țară și neam, de câte ori s-a înfățișat prilejul de a o face.” (XIR, I, p. 38, *Prefață* la ediția a II-a).

3.2. Mare profesor / pedagog totodată, Xenopol a fost interesat și de modul în care ar trebui să fie predată istoria în școală, pledând pentru un stil inteligibil, adecvat cunoștințelor lingvistice ale copiilor și, în același timp, arătându-se împotriva învățării mecanice. Sfaturile sale sunt încă actuale: „Cum trebuie să fie predată istoria pentru a ajunge la acest scop? Se vede de la sine că condiția cea dintâi va fi ca ea să fie *înțeleasă* [subl. lui A.D.X.] de copil. Nu este nimic mai periculos pentru mintea tânără decât învățarea pe de rost, care mai ales în istorie este încă din nenorocire atât de răspândită în țară la noi. Nu știm cum să ferim mai energic pe învățător de această metoadă ucigătoare de spirit care face pe elev robul literii moarte și a cuvântului, adesea fără de înțeles în capul său. Să nu uităm că avem a face cu copii, că cele mai multe din cuvintele cari au un înțeles pentru noi, n-au niciunul pentru dâșii, așa sunt: *guvern, cultură, cauză, efect, civilizație* și câte altele. Toate aceste cuvinte, sau ideile corespunzătoare când se întâlnesc, trebuiesc explicate copilului prin exemple luate din sfera noțiunilor ce le are acesta și nu din sfera profesorelui [sic!]. Tocmai aceasta e treaba cea mai grea a profesorului; de a ști să se pună cu mintea sa la nivelul minții acelora pe cari îi învață, a le vorbi astfel precum își vorbesc ei între ei, pentru ca să fie înțeles. Prin urmare profesorul va căuta înainte de toate ca materia predată să fie înțeleasă de copil și se va feri ca de o ciumă de învățarea pe de rost.”⁷.

Profesorul nu trebuie să excludă utilizarea anecdoticului din predarea istoriei, numai că recurgerea la acesta se cuvine să fie făcută cu măsură: „Se înțelege că profesorul trebuie să caute a face cursul său și interesant prin aruncarea pe ici pe colea de anecdote, care să înveselească pe copii. Unele din aceste care au luat caracterul de credințe poporane, precum istoria cu zimbrul lui Bogdan etc. s-au primit chiar în textul acestei cărți. Însă noi n-am putut face din cartea noastră o adunătură de anecdote, precum nici profesorul nu trebuie să o facă din explicarea sa. Nu trebuie să uităm că dăm copilului ceva de învățat, prin urmare ceva serios și nu înțelegem când copilul se necăjește atât

de greu pentru a înțelege matematica, pentru ce nu s-ar necăji și ceva spre a înțelege istoria.”⁸.

În fine, în aceeași rețetă se include și problema neologismelor, lăsate frecvent deoparte pentru a respecta, la acest nivel, exigența clarității: „Totul ce am căutat a fost de a fi clari și de a ne exprima într-o limbă înțeleasă copiilor. De aceea nu ni se va ținea de rău dacă am părăsit cam cu totul neologismele franceze și dacă ne-am întors pe cât se poate la vechea limbă, adevărata limbă a copiilor pe care ei o învață de la mamele, de la dădacele și de la slugile lor cu care mai ales vin în atingere în cei dintâi ani ai copilăriei. Date cronologice nu am pus prea multe, fiindcă știm din experiență că pentru copil ele nu au o valoare mare și că un copil cu greu este în stare a pricepe ce vrea să zică 500 de ani înainte de Christos când chiar 500 de ani sunt pentru mintea sa o noțiune cu mult prea mare.”⁹.

4. Xenopol a formulat judecăți legate de stilul precursorilor începând de la primii cronicari și ajungând până la un contemporan cum era B.-P. Hasdeu. Chiar dacă, în unele privințe, opiniile sale s-ar putea să nu-i mai satisfacă într-un tot pe specialiștii de astăzi, este interesant și laudabil totuși că marele cărturar s-a ocupat și de această latură. Presentăm aici câteva dintre caracterizările întâlnite.

4.1. Astfel, în cazul lui Grigore Ureche, el notează: „Stilul celui întâi cronicar moldovean – căci până la el avem numai lucrări impersonale, cronici și nu cronicari – este îndeobște frumos, lesne curgător, înțeles și plin de energie. O sumă de rostiri plastice și de comparații potrivite și frumoase îl înfloresc.” (XIR, IV, 424). Pentru ilustrarea „felului cum mănuieste limba”, Xenopol alege prezentarea secetei de la 1585 (ce „arată puterea lui de descriere”) și „vestitul portret” al lui Ștefan cel Mare (ca exemplu „al modului cum Grigore Ureche închea în limbă cugetările sale”).

La Miron Costin, dincolo de virtuțile limbii românești utilizate, istoricul apreciază o calitate deja specifică stilului funcțional științific, obiectivitatea: „Ca scriitor, Miron Costin mlădie mai ușor încă decât Grigore Ureche limba românească; stilul său este mai curgător și, cu toate aceste, mai străbătut de gândiri și de cugetări proprii, decât povestirea lui Ureche. Am putea spune că cronicarul cel dintâi al Moldovei este mai obiectiv în expunere decât acest de-al doilea, care reflectează mai adeseori asupra faptelor ce le întâlnește, rostește hotărât simțămintele ce i le inspiră evenimentele țării, adeseori chiar cu o mare amărăciune; este, într-un cuvânt, mai subiectiv în așternere decât predecesorul său. Cu toate aceste, și el se silește pe cât se poate a păstra nepărtinirea istoricului, și spune într-un loc că «noi, măcară că am fi datori

cu pomenire laudată mai mult lui Ștefan-Vodă [Gheorghe], de la care multă milă am avut, decât de la Vasile-Vodă, de la carele multă urgie părinții noștri au petrecut, iar dreptatea socotind nu pot <poci> scrie într-alt chip», căci, adaugă cronicarul, «nimic nu strică credința așa celor ce scriu letopisețele cu fătărie, când veghe voia unuia și coboară lucrul cu hula altuia.» (XIR, IV, p. 430).

Pentru Neculai Costin are următoarea caracterizare: „Și în descrierea evenimentelor Moldovei el arată o citire și o cunoștință mai apropiată a cărților sfinte, pe care le citează mai des, când se potrivesc sentințele lor cu morala întâmplărilor ce le povestește.” (XIR, IV, p. 431). Și acesta încearcă, asemeni tatălui său, să fie obiectiv: „El laudă pe domnii aceia sub care era bine boierilor; este însă îndestul de nepărtinitor chiar cu aceia ce le făceau rău. [...] Și ca să nu se creadă că ar apăsa prea mult condeiul asupra acestui domnitor, spune că «este cu greu a nu se scrie aceste lucruri, că spune Sfânta Scriptură că, de vor tăcea oamenii, pietrele vor răspunde.»” (*ibid.*).

Și la Mihail Moxa (bănuțat a fi autorul celei mai vechi cronici muntenești), care reproduce cam frecvent (prin traducere *ad litteram*) sursele străine, Xenopol identifică o anumită originalitate a stilului: „Apoi stilul său, pretutindene unde nu enumeră numai înșirarea mai mult cronologică a faptelor și se poate arunca în descrieri, îl arată ca stăpân pe pana lui, cu toate că, inspirat de izvorul consultat, reproduce în deplină libertate ideile împrumutate.” (XIR, IV, p. 443); „Aiurea întâlnim un portret invers, colorat însă cu aceeași putere... [...] Într-un loc exclamă cu energie... [...] că aceste însușiri ale stilului său nu sunt numai reproduceri ale textelor slave, ci în mare parte datorite propriei lui creațiuni, se vede mai întâi de pe turnarea lor dintr-o singură fiertură a gândului său, apoi de pe aceea că în puținele bucăți, care provin învederat numai din concepția lui, se întâlnește aceeași bogăție de idei și pompă a expresiei.” (XIR, IV, p. 444); „După acest fragment [= o notiță „stilizată” despre alcătuirea cărții sale], scris din propria îmboldire a lui Moxa, se vede că dânsul ținea pana lui cu oarecare destoinicie, că mânuia limba nu ca ucenic, ci ca meșter pentru acele timpuri, care căutau, cum zice Cantemir, mai mult să facă fapte decât să le scrie.” (*ibid.*).

4.2. În *Hronicul a vechimei romano-moldo-vlahilor*, scrisă de Dimitrie Cantemir, Xenopol vede o serie de calități care, *mutatis mutandis*, se potrivesc și *Istoriei românilor din Dacia Traiană*: „...este o lucrare de mare însemnătate, care se deosebește în totul de letopisețele cronicarilor moldoveni. Aici nu mai avem a face cu o cronică, ci cu o lucrare istorică în adevăratul înțeles al cuvântului, plină de o vastă și bogată erudiție și în care izvoarele sunt analizate, confruntate, luminate sau combătute unele prin altele, cu o sârguință și o

destoinicie care te pune în uimire. Simți că ai înaintea un învățat care posedă de minune toată știința trebuitoare pentru vasta lucrare pe care o întreprinsese. Aceasta nu era nimic mai puțin decât încercarea de a schița istoria românilor, de la prima lor urzire ca daci și apoi ca romani pe pământul Daciei, și în urmă dovedirea stăruinței lor în acea țară din an în an, până la întemeierea principatelor...” (XIR, IV, p. 434).

Stilul științific întrebuițat de eruditul domnitor moldovean i se pare unul accesibil: „Deși scrierea lui Cantemir e o lucrare de erudiție, totuși ea este așa scrisă ca citirea ei să fie ușoară și plăcută oricui, și în afară de citația câtorva texte latinești și grecești, care însă sunt toate puse pe românește, ea nu înfățișează nicio greutate la înțelegere.” (*ibid.*).

În plus, Xenopol înregistrează la Cantemir o particularitate care (după cum am văzut anterior, la 3.1.) îl caracteriza și pe el: „Uneori, când simțământul îl năbușea, gândirea lui rece și științifică se urca la o adevărată poezie, din care raportăm numai următorul loc care dovedește că Cantemir, când vroia, știa să închege gândirea lui în cea mai frumoasă rostire: «Într-acesta chip dară pre romano-moldo-valahii noștri, Roma maica, din lăuntrurile sale născându-i, i-au aplecat și i-au crescut. Traian părintele cu obiceiile și armele românești [sic!] învățându-i, a Dachiei adevărați moștenitori i-au pus și cu curat sângele fiilor săi pre Dachia, care mai înainte barbară era, au evghenisit-o.»” (XIR, IV, p. 435).

4.3. Contemporan lui Xenopol, B.-P. Hasdeu a fost un savant cu o solidă pregătire multilaterală, inclusiv în domeniul istoriei; un om de știință pe care Xenopol l-a admirat, în pofida polemicilor și a disensiunilor pe care le-au avut uneori (mai ales din cauza temperamentului lui Hasdeu¹⁰). În privința stilului practicat de acest învățat în unele scrieri de natură istorică, Xenopol n-a avut întotdeauna cuvinte de laudă. De pildă, criticând, într-o amplă notă de subsol, scrierea lui B.-P. Hasdeu, *Ioan Vodă cel Cumplit* (București, 1965), „eminentă prin mulțimea și noutatea izvoarelor consultate”, dar „cu totul exagerată, atât în fond, cât și în formă” (XIR, III, p. 93), Xenopol îi impută acestuia – dincolo de faptul de a fi pus „prea multă imaginație în reconstituirea trecutului”¹¹ – un stil inadecvat: „Exclamațiuni de cel mai rău gust, bazate pe niște premise ce nu le justifică întru nimic, se întâlnesc la fiecpe pas în scrierea lui Hasdeu; de ex.: «Puteți judeca cine fu Ioan Vodă» (p. 75) sau «închipuiți-vă acum o oaste moldovenească sub un Ioan Vodă!», «Ioan Vodă din față, Ioan Vodă din dreapta, Ioan Vodă din stânga» (p. 87). [...] Forma ei este potrivită cu fondul. Pretutindeni se întâlnesc declamații pompoase, fraze sforăitoare și am numărat vreo *trei sute* [subl. lui A.D.X.] de puncte de exclamație. Pretutindeni aluziuni la timpurile actuale care turbură liniștea istorică, pre-

cum de ex. că: «camerile legislative nu fac un 2 mai!» (p. 31) sau următoarea fenomenală comparație: «Aventurierul ne apare deodată milionar, ca cel mai avut comerciant de pietre scumpe din capitala Turciei, întunecând prin bogățiile și luxul său pe pașale și pe agale! Faptul e tot atât de cert precum e cert că d. Török sau d. Bossel posed cele mai frumoase și cele mai scumpe case în București [subl. lui A.D.X.]»!! Și, cu toate acestea, lucrarea lui Hasdeu are o valoare netăgăduită: pune în lumină o sumă de puncte nouă, aduce multe izvoare necunoscute la lumină care trebuie însă culese precum grăunții de aur ce trebuie să-i speli îndelung din năsipul râurilor.” (XIR, III, p. 94)¹².

5. În ultima parte a studiului nostru, am ales să evidențiem, din multitudinea procedeelelor stilistico-retorice la care apelează Xenopol, doar două – însă cele mai frapante –, și anume metafora (ori analogia de ordin științific) și interogația retorică.

5.1. Cea mai izbitoare trăsătură a stilului științific xenopolian o reprezintă, de departe, utilizarea frecventă a metaforelor și a comparațiilor menite să lumineze anumite aspecte istorice. Pe parcursul unei cercetări extinse (urmărind elaborarea tezei noastre de doctorat, *Scrierea istoriei în limba română: A.D. Xenopol*), am identificat, în cele șase volume ale *Istoriei românilor din Dacia Traiană*, aproximativ 300 de analogii (comparații și metafore).

Ne-am oprit aici doar asupra elementului vegetal (metafora arborelui, una dintre imaginile preferate de Xenopol) luat ca bază de comparație, pe de o parte, pentru apariția și dezvoltarea poporului român, pe de altă parte, pentru conturarea cu pregnanță a ideii unirii tuturor românilor: „...poporul român nu poate năbuși o speranță ce *încolțește* în el [...], anume că din păturile adânci ale unui viitor oricât de îndepărtat va răsări odată *frumosul arbore al unirii tuturor românilor...*” (XIR, I, p. 44); „Este fără îndoială o tendință foarte firească de a căuta departe în timpuri *rădăcinile* unei idei mari întrucât ne vine greu a crede că un *arbore* atât de uriaș să-și găsească sprijinul său numai în păturile superioare ale *pământului*. Ideea unirii este într-adevăr un product al dezvoltării noastre, însă nu a celei politice, ci a celei culturale care tocmai în timpurile noastre coborându-se în viața poporului dădu din ea *roade* politice.” (XIR, III, p. 288); „Atunci se născu ideea unirii politice, din *zămislirea* ei pusă pe timpul lui Matei Basarab și Vasile Lupu, unirea intelectuală. Deocamdată ea strânse în un singur *corp* numai cele două *ramuri* rășchirate din poalele Carpaților, fără a putea lega existența lor de *trunchiul* cel puternic rămas dincolo de piscuri.” (XIR, IV, p. 88).

Imagina-idee îmbracă la un moment dat caracterul unei alegorii copleșitoare: „Aceasta [= epoca năvălirilor] a dezvoltat *sâmburele* vechi într-un *arbore*

puternic cu *ramurile* întinse, *coroana* bogată și *rădăcinile* adânci. El *răsare* însă din această epocă, *sălbatic* și neregulat, ca *trunchiurile* primitive ce cresc în umbra *desișurilor*. Trebuia curățit și îngrijit, desfăcut la *rădăcină* și răsuflat la *crengariu*, spre a da întreaga dezvoltare puterilor sale latente. Curățirea, întreprinsă de mult, a fost dusă tot mai spre desăvârșire de epoca *regenerării*, care este aproape de a fi încheiată și care este menită a face din *sălbaticul fiu al pădurei* un *arbore* civilizat.” (XIR, I, p. 218).

5.2. Interogațiile retorice (dublate de răspunsuri adesea ironice) sunt foarte frecvente în discursul istoric al lui Xenopol: „Ei bine, pe toți acești trădători ai cauzei naționale a dacilor, pe toate aceste eminente ajutoare ce veneau la Traian chiar în țară dușmană, să-i fi ucis romanii fără cruțare? Credem că o asemenea părere este curat vorbind absurdă.” (XIR, I, p. 139); „Unde sunt românii Peninsulei Balcanului? Să se întrebe autorii greci ei înșiși, care des-tăinuiesc, adeseori, fără să vrea, origina eroilor, de la care ei își fac atâta glorie; să se întrebe numele satelor din care ei sunt originari, și apoi să se cerceteze populația, tradițiile, numele patrimonice a acelor locuitori, limba pe care o vorbesc, însă numai pe ascuns și în sânul familiilor lor, și atunci se va arăta adevăratul caracter al populației lor române, acoperite de valul grecesc.” (XIR, I, p. 408).

Alături de interogații, își găsesc loc în paginile istoricului ieșean și numeroase exclamații retorice. Iată una dintre cele mai frumoase, prinzând în cuvinte o idee care l-a animat toată viața: „De câtă încordare va avea nevoie simțământul național la români, pentru ca, luându-și zborul peste culmile carpatine, să prindă într-un singur lanț viața lor ca popor!” (XIR, I, p. 43).

6. În concluzie, se poate susține că *Istoria românilor din Dacia Traiană* a influențat, în mod cert, nu doar cunoașterea românilor privind istoria lor, ci (până la un anumit punct) și limba (și, poate, chiar și stilul) celor care au citit-o. Păstrând proporțiile și raportându-ne îndeosebi la registrul grav al științei, nu la cel artistic, trebuie spus că nu doar poeții sunt creatori de limbă (literară), ci și oamenii de știință. Unii, cum este și Xenopol, mai mult decât alții.

Note ■ ¹ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ediția a IV-a, Polirom, Iași, 1999, p. 69, *apud* Alexandru Zub, *Discursul istoric actual între criză și (re)construcție*, în „Analele Universității «Dunărea de Jos» din Galați”, Seria Istorie, 2004, nr. 3, p. 215.

² Vezi și cele spuse de Tobias Peucer în paragraful XX din disertația sa referitoare la jurnalism, în care punctul de plecare îl constituie istoria: „Dacă se cercetează forma relatărilor de acest fel, ea este variată. Vorbind în general,

ea constă totuși în *oikonomia* și *lexis*, din moment ce în această formă de obicei este constituit, de altfel, *corpul istoriei*. *Oikonomia* privește ordinea și aranjarea relatării faptelor, *lexis* se referă la limba și stilul potrivit faptelor.” (Tobias Peucer, *De relationibus novellis / Despre relatările jurnalistice* [Leipzig, 1690], prologul editorului, studiu introductiv și postfață de Cristinel Munteanu, text latin stabilit, versiune românească și note de Cristian Bejan [ediție bilingvă], Editura „Independența Economică”, Pitești, 2008, p. 99).

³ Al. Zub, în *Prefață* la XIR, I, p. 5.

⁴ Având idei proprii inclusiv în ceea ce privește clasificarea științelor și locul pe care îl ocupă istoria într-o asemenea taxonomie.

⁵ Pentru aceste din urmă chestiuni, vezi, în special, studiul excelent al lui Stelian Dumistrăcel, *Rolul limbii române în cultura națională și necesitatea cultivării limbii în concepția lui A. D. Xenopol*, în L. Boicu, Al. Zub (coordonatori), *A. D. Xenopol. Studii privitoare la viața și opera sa*, Editura Academiei RSR, București, 1972, p. 367-379.

⁶ Cu o excepție: manualul de istorie a românilor publicat cu aproape un deceniu mai devreme (vezi nota următoare).

⁷ A.D. Xenopol, *Istoria Românilor pentru clasele primare de ambe-sexele*, Editura Librăriei Socecu & Compania, București, 1879, p. 5-6.

⁸ *Ibidem*, p. 6-7.

⁹ *Ibidem*, p. 7.

¹⁰ Să nu uităm, totodată, că A. D. Xenopol era membru al „Junimii”, societate cu care Hasdeu nu a fost în relații tocmai cordiale.

¹¹ Xenopol remarcă, printre altele, că „argumentele aduse în această privire sunt așa de extraordinare, încât trebuie cetite spre a putea crede că au putut fi scrise” (XIR, III, p. 94).

¹² Iată, în schimb, câteva dintre exclamațiile (mai reușite, oare?) ale lui Xenopol, când vine vorba de același erou: „Izbânzile lui Ioan-Vodă sunt cu atât mai extraordinare cu cât sunt datorate personalității lui, a cărei mărire era simțită din instinct tocmai din cugetele simple ale ostașilor de rând, care nu puteau să-l înțeleagă. Câtă bucurie se răsfrângea în vasta lui inimă când izbânzile urmau izbânzilor, în primele momente ale luptelor lui! Și câtă durere nespūsă, câtă amărăciune și deznădăjduire trebuiră să-l cuprindă când văzu flamura mândrei sale cavalerii, a oștirii sale celei mai alese, plecându-se înaintea dușmanului!” (XIR, III, p. 93).

Izvoare*

XIR, I = A. D. Xenopol, *Istoria românilor* [sic!], ediția a IV-a, vol. I, *Dacia anteromană, Dacia romană și năvălirile barbare, 513 înainte de Hr. – 1290*, text stabilit, note, comentarii, postfață și indice de V. Mihailescu-Bîrliba, prefață și studiu introductiv de Al. Zub, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

XIR, II = A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a IV-a, vol. II, *De la întemeierea Țărilor Române până la moartea lui Petru Rareș, 1546*, text stabilit de Nicolae Stoicescu și Maria Simionescu, note, comentarii, prefață, indice și ilustrația de Nicolae Stoicescu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

XIR, III = A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a IV-a, vol. III, *De la moartea lui Petru Rareș până la Matei Basarab și Vasile Lupu, «Epoca lui Mihai Viteazul»*, text stabilit de Nicolae Stoicescu și Maria Simionescu, note, comentarii, prefață, indice și ilustrația de Nicolae Stoicescu, glosar de Maria Simionescu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.

XIR, IV = A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a IV-a, vol. IV, *Istoria modernă (de la Matei Basarab și Vasile Lupu până la fanarioți, 1633-1821)*, text stabilit de Maria Simionescu și Nicolae Stoicescu, note, comentarii, indice, ilustrație și postfață de Nicolae Stoicescu, notă asupra ediției de Maria Simionescu, Editura Enciclopedică, București, 1993.

XIR, V = A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, volumul V, *Istoria modernă, Partea II, Epoca fanarioților*, Tipo-Litografia H. Goldner, Iassi, 1892.

XIR, VI = A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, volumul VI, *Istoria contimpurană, de la restabilirea domniilor pământenii până la îndoita alegere a lui Alexandru Cuza*, Tipo-Litografia H. Goldner, Iassi, 1893.

* Precizare: Ediția pe care am utilizat-o pentru cercetarea de față este ediția critică (cea de-a IV-a a *Istoriei* lui Xenopol) publicată sub îngrijirea lui Al. Zub între anii 1985-1993 (cu siglele XIR, I; XIR, II; XIR, III și XIR, IV). Deoarece din această ediție critică nu au apărut decât volumele I-IV din cele șase proiectate, restul cercetării s-a bazat pe celelalte două volume rămase, V și VI (vezi siglele XIR, V și XIR, VI), consultate în versiunea lor originală din anii 1892-1893.

Theodor CODREANU

Basarabia în publicistica eminesciană (II)

Th.C. – prof. dr., critic și istoric literar, prozator și eseist, Huși. Autor al mai multor volume, dintre care *Dubla sacrificare a lui Eminescu* (a cunoscut trei ediții), *Complexul Bacovia*, (2003), *Basarabia sau drama sfârșirii* (2003), *Duminica mare a lui Grigore Vieru* (2004), *Transmodernismul* (2005), *A doua schimbare la față* (2008), *Istoria „canonică” a literaturii române* (2009), *Eminescu în captivitatea „nebuniei”* (2011), *În oglinzile lui Victor Teleucă* (2012).

Laureat al mai multor premii acordate de Uniunile Scriitorilor din România și din Republica Moldova.

5. Către a treia pradă imperială

Reamintesc: prima, răpirea Bucovinei de către Austria, a doua, raptul rusesc de la 1812. Acum urma ca Rusia să mai „libereze” o dată Basarabia de la gurile Dunării și de la Marea Neagră, precum și țările din Balcani. Alexandru al II-lea făcea pregătiri intense pentru atacarea Turciei. În 1876, Eminescu oferă dese relatări despre semnele pregătirii războiului. Ziarele rusești se întreceau în a sublinia „jertfele” pe care le face Rusia pentru a-i „apăra pe creștini”. Un jurnal chiar amenința că dacă țarul nu va asculta „cea mai populară din mișcările câte s-au întâmplat vrodată în Rusia”, atunci se va striga: „Jos țarul!”. Și asta o scria, subliniază Eminescu, un *conservativ*, adică un „moderat” și un „politicos”. Problema orientală devenea din ce în ce mai acută și mai complicată. În Balcani, se produceau rebeliuni împotriva asupririi turcești, susținute de Rusia din solidaritate slavă. Carol I se menține în rezervă față de mișcările din Sudul Dunării și guvernul ia măsuri de a stopa traficul de arme în Balcani. Cuvântul de ordine este *neutralitatea*, deocamdată. În context, puterile europene fac presiuni asupra Turciei pentru a declanșa reforme care să stopeze nemulțumirile. O intensă activitate diplomatică tatonează terenul situației între Turcia și Rusia. În România, chestiunea Basarabiei este nod gordian între cei care îndemnau orientarea către Poarta Otomană sau Rusia. În 1928, Nicolae Iorga va aprecia astfel

■ * Continuare. Începutul în nr. 5-6, 2012, p. 42-55.

poziționarea noastră față de beligeranți, comparativ cu a slavilor sud-dunăreni: „Pentru români, turcii nu sunt de văzut. Există o mare diferență între atitudinea românilor și atitudinea slavilor din Peninsula Balcanilor. Pentru slavii din Peninsula Balcanilor, turcul era stăpânul, sau cel puțin vecinul, în vreme ce în România turcul era invizibil.” Altfel spus, România nu avea niciun interes de a se poziționa alături de Rusia împotriva Turciei. Era, în principiu, și poziția lui Eminescu, adept al neutralității în conflictul care se profila.

Cum va reacționa România în această ecuație a războiului?, se întrebă Eminescu, la 12 noiembrie 1876: „Unul din pericolele războiului eventual este însă neclaritatea ținutei României. Guvernul rusesc nu se simte deloc sigur față cu românii, a căror afaceri externe se clatină aproape ca vibrațiunea, așa încât, dacă România n-ar renunța *singură* la neutralitatea ei, pericolul cel mare al războiului ar rămânea înfrângerea acestei neutralități. Cu drept cuvânt se-ntrebă deci un ziar dacă această evazivitate a diplomației române e născută din nesiguranța întâmplărilor sau dacă în ea este un mod cert, care ține în eșec tendințele puternicului vecin.”¹. Spre a testa terenul românesc și a face presiuni, Rusia trimite trupe în Basarabia: „În mare apropiere de noi românii se petrec însă îngotirea a șase corpuri de armată. Aceste șase corpuri, compuse din 214.000 oameni, cărorora se vor mai adauge 90.000, își au ștabul lor general la Chișinău. Vechea cetate moldovenească, Hotinul, împrejurul căruia au avut loc nenumărate bătălii și care ne amintește atât trecutul de glorie cât de cădere a Moldovei, Hotinul va căpăta un parc de artilerie de 92 tunuri.”².

Devenea clar că România era, pentru Rusia, cheia războiului din Balcani, teritoriul acesteia fiind calea de acces spre Dunăre. În octombrie 1876, Rusia inițiază primele contacte de la Livadia (în Crimeea), din delegație făcând parte I.C. Brătianu, ministrul de război Gheorghe Slăniceanu, mareșalul Curții și un aghiotant al regelui Carol I. Rușii s-au prezentat în frunte cu țarul, cu Marele Duce Nicolae, cu ministrul de război și cu generalul Nikolai Ignatiev. O soluție finală însă nu se materializează. În decembrie 1876, eșuează conferința de la Constantinopol, pierzându-se ultima șansă a păcii. România rămânea, în continuare, parte a Imperiului Otoman, ceea ce l-a bulversat de Carol I și dădea apă la moară Rusiei de a pune condiția „retrocedării” celor trei județe din Sudul Basarabiei. Catherine Durand în consemnează că, la reluarea tratatelor, la București, după mărturia lui Nelidov, Brătianu ar fi declarat: „Văd bine că într-o zi veți sfârși prin a ne lua înapoi partea din Basarabia care v-a fost luată prin tratatul de la Paris. Înțeleg, am simțit-o la Livadia, este o chestiune de onoare pentru împărat. Dar în acest caz, preveniți-ne. Spuneți-mi deschis. Vom căuta compensații iar eu aș putea să pregătesc în acest scop opinia noastră publică.”³.

Uimitor cum revine moftul „onoarei” țarului în privința Basarabiei și cum politicieni de primă mână precum Brătianu sunt gata să cedeze din nou în fața „motivației”. Cu fațada „onoarei”, Rusia intenționa să strivească militar, mai întâi, Principatele Unite, ca parte a imperiului turcesc. A fost cauza pentru care Carol I va juca pe cartea Convenției încheiate la 16 aprilie 1877. La 22 ianuarie 1877, principele îi scria tatălui său, Carol-Anton: „Oamenii politici de aici sunt mai neliniștiți decât mine în ceea ce privește urmările unui conflict ruso-turc și asupra subiectului constituit de viitorul României. Eu însă mi-am trasat calea încă de la început: să închei o convenție militară cu Rusia și, dacă este necesar, să mă bat împreună cu rușii împotriva turcilor. Convenția este gata să fie semnată.” Prin această hotărâre, Carol I spera că România va fi primită ca beligerant la tratativele de pace. Dar oare nu se repeta situația alianței lui Dimitrie Cantemir cu Petru cel Mare, iar, cu bătaie lungă, în viitor, cu pseudoarmistițiul de la 23 august 1944? Cu o diferență: acum Imperiul Otoman își dădea suflarea, pe când Moldova a avut norocul să ia bătaie cu tot cu marele aliat, în 1711. La 1877, asemenea porțiță de scăpare nu mai era. Geniul lui Eminescu a intuit situația și ziaristul va scrie, în contra euforiei și a curentului general, că acest război a fost inutil, deci potrivit țării, că n-a slujit decât expansiunii rusești care și-a „recuperat” partea sudică a Basarabiei. Iluzia că am obținut independența prin arme este spulberată de poet, care arăta că această desprindere de Poarta Otomană era inevitabilă în condițiile în care imperiul turc își trăia ultimele ceasuri. *De facto*, influența Porții în România devenise cu totul *invizibilă*, fiind doar formală, cum s-a exprimat Iorga în 1928. Dar parlamentul și guvernul au ținut la ipoteza *vizibilității* puterii otomane și la 9 mai 1877 s-a proclamat solemn „independența absolută a României”, declarându-se război Porții prin asedierea fortăreței de la Plevna. Aceasta a fost decizia supremă a grupului liberalilor radicali, în numele statului-națiune. Armata, reînființată de Cuza și înzestrată de Carol I (în jur de o sută de mii de ostași) a dat iluzia redeșteptării eroismului din timpul marilor voievozi. Contribuția a fost decisivă pentru înfrângerea forțelor otomane, nevoite curând să ceară negocieri de pace. Altfel spus, sosea momentul adevărului alianței româno-ruse. „Semnarea de către ruși – sintetizează situația Catherine Durandin – a unui armistițiu și a preliminarilor de pace cu Constantinopolul în ianuarie 1878 deschide o perioadă dificilă. Români, sârbi și greci descoperă că Sankt Petersburgul girează, fără a ține seamă de ei, obiectivele de război prezentate în afara concluziei preliminarilor Păcii de la San Stefano din 3 martie 1878. Proiectul creării unei Bulgarii mari, după care trupele rusești ar staționa timp de doi ani la sud de Dunăre este o sfidare adresată Marilor Puteri, care supraveghează drumul Constantinopolului. Bucureștii nu sunt tratați ca aliați, iar cabinetul de la Sankt Petersburg suspendă corespondența diplomatică cu românii.”⁴

Celelalte urmări se cunosc. Parlamentul României protestează zadarnic împotriva luării Basarabiei. Conservatorii l-au acuzat pe I. C. Brătianu de comportament dictatorial, dar tot ei l-au îndepărtat, cu diplomație, pe Eminescu din București, singura voce care nu se sfia să spună adevărul, în editorialele de la „Timpul”, privitor la culisele evenimentelor. Atunci, sub pretextul căldurii din București, l-au trimis într-o vacanță la moșia lui Nicolae Mandrea de la Floreștii Gorjului, dându-i-se sarcina să traducă din tratatul de istorie al lui Eudoxiu Hurmuzaki.

Politicienii români se trezesc că Tratatul de la San Stefano este potrivit țării, că rușii își rezervau dreptul să ia Basarabia sub falsul pretext că se face schimb cu Dobrogea, deși se stipula, în art. 19, că Turcia trebuie să cedeze Dobrogea, o veche provincie romanizată, dar eterogenă etnic. Imaginea României era dezastruoasă în fața Marilor Puteri. Împăratul Germaniei și cancelarul Bismarck îl considerau pe Carol I un simplu aventurier, oblăduind un guvern de „revoluționari”, în vreme ce conservatorii moldoveni i-ar fi oprimat pe evrei, refuzându-le cetățenia în masă. România, între altele, este amenințată că nu i se va recunoaște independența fără rezolvarea chestiunii evreiești. Dar e vremea să ne întoarcem la atitudinea ziaristului Eminescu.

Un studiu amplu publică poetul în cinci numere din „Curierul de Iași”, în noiembrie 1876, care începe cu o consemnare a hotărârii Consiliului de Miniștri al României „de a face întrebare tuturor puterilor garante, afară de Rusia, ce purtare să păzească România în caz de i se cere din partea guvernului rusesc permisiunea de a trece c-o armată prin țară. S-a hotărât totodată de a nu răspunde Rusiei la o asemenea cerere decât atunci când vor fi răspuns definitiv puterile la întrebarea României.”⁵ Eminescu e de părere că o asemenea hotărâre e o tatonare a celor două tendințe europene: cea de Nord-Est, panslavă, care tindea „a schimba fața Europei”, și cea vestică, menținătoare a *statu quo*-ului. Răspunsul la întrebarea României va clarifica opțiunea europeană. În cazul dorinței de menținere a stabilității, puterile occidentale se vor vedea în postura de a-și apăra cu armele strategia, „fără chiar ca Rusia să poată fi supărată pe noi”. În situația unui răspuns evaziv, România și-ar lua libertatea să hotărască precum e mai bine pentru ea, alegerea cea mai bună fiind, finalmente, crearea acelei confederații dunărene pe baza egalității dintre națiuni. Patronatul Rusiei ar însemna câștigul de cauză al soluției orientale, pe când al Austriei – al celei occidentale. Eminescu e pentru a treia cale. În studiul amintit, el analizează soluția occidentală a patronatului Austriei. Și întrucât contextul geopolitic nu permitea încă refacerea unității politice a vechii Dacii, poetul optează pentru menținerea *unității de limbă, credință și cultură*, singura care garantează, pentru viitor, împlinirea idealului Daciei

Mari: „Așadar idealul românilor din toate părțile Daciei lui Traian este mântuirea unității reale a limbei strămoșești și a bisericii naționale. Este o Dacie ideală aceasta, dar ea se realizează pe zi ce merge, și cine știe dacă nu-i de preferat celei politice.”⁶ Geniul lui Eminescu înțelege că fondul ontologic al unui popor vine din limbă și spiritualitate, că atâta vreme cât acestea sunt vii, la oricâte divizări geopolitice ar fi supus teritoriul României, viitorul unității politice este asigurat: „Dar ceea ce voiesc românii să aibă e libertatea spiritului și conștiinței lor în deplinul sens al cuvântului. Și fiindcă spirit și limbă sunt aproape identice, iar limba și naționalitatea asemenea, se vede ușor că românul se vrea pe sine, își vrea naționalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin.”

În cei 200 de ani de dominație rusească (exceptând scurtele perioade), acesta a fost argumentul-cheie al rezistenței Basarabiei: „În limba sa numai i se lipesc de suflet preceptele bătrânești, istoria părinților săi, bucuriile și durerile semenilor săi.” Cine a spus aceste cuvinte? Eminescu, desigur, dar nu seamănă ele izbitor cu ale lui Grigore Vieru din celebra lui poezie *În limba ta?* Și chiar în studiul din care citez emite Eminescu celebrele considerații, ieșite din text și devenite „folclor”: „Daci sau romani, romani sau daci: e indiferent, suntem români și punctum. Nimeni n-are să ne învețe ce-am fost sau ce-am trebui să fim; voim să fim ceea ce suntem – români.”⁷

Între timp, diplomația europeană era în fierbere. Anglia ar fi vrut ca problema orientală să nu ducă la război împotriva Porții. Lordul Salisbury a fost bine primit la Paris, consemnează Eminescu (la 17 noiembrie 1876), dar nu și la Berlin, unde el a convenit că Rusia poate ocupa teritoriile „turcești”, dar temporar, în condiții stricte, însă Bismarck nu voia să deranjeze „vechile legături ale curții sale cu Rusia”⁸. Ceea ce putea oferi Germania era neutralitatea, în caz de război. Nouă zile mai târziu, Bismarck trebuie să constate că „războiul ruso-turc este inevitabil”⁹, dar nu va renunța la neutralitate. Totuși emite opinia că războiul trebuie „localizat”, mai ales pentru a nu afecta Austria.

În ședința Camerei din 27 noiembrie, deputatul Nicolae Blaremburg cerea, într-o interpelare, ca guvernul să aducă limpeziri în privința păstrării neutralității României în raport cu conflictul ruso-turc. „Turcia – adaugă și Eminescu, aprobându-l – nu mai este primejdioasă pentru noi, dar o alianță cu Rusia însemnează primejdia absorbirii și a absolutismului. Toate națiile Europei, nu numai Rusia, doresc îndreptarea soartei popoarelor din Orient, dar nici o gazetă cuminte n-a susținut că Orientul trebuie dat pe mâna rușilor. La ordinea zilei se află două politici, una onestă și conformă tractatelor, alta aventurieră și setoasă de cuceriri. Tot ce ni s-ar oferi pentru a renunța la binefacerile tratatului de la Paris ar fi mic lucru. Nu suntem deloc în poziția de a opta pentru una din cele două părți, ținta noastră e prescrisă de tratatul din Paris. Când nația

au încuviințat mijloacele pentru armată, au făcut-o pentru ca soldații noștri să apere vatra strămoșească, nu ca să prezenteze arma cuiva, deci tratatul de la Pariz ne impune de a apăra teritoriul nostru contra oricui ar voi să ne calce.”¹⁰

Se clarifică din nou poziția realistă a lui Eminescu. El știe că această opțiune e în concordanță cu orientarea pașnică a Europei, nu cu tendința aventurieră de cuceriri. La interpelarea lui Nicolae Blaremburg, ministrul de externe a răspuns diplomatic: „Neutralitatea noastră coincide cu dorințele Europei, dar dacă am fi siliți a ieși din ea atunci o vom face-o; în orice caz însă nu vom urmări o nouă direcție politică fără învoirea reprezentățiunei țării.”¹¹. Și guvernul turcesc declarase că va respecta neutralitatea României și că linia de apărare va fi malul Dunării. Ministrul credea că puterile europene vor dezbate la conferință problema neutralității României, oferind garanții speciale. În context, Eminescu admite că România trebuie să urmeze cea mai bună cale pentru apărarea propriilor interese. Dar ce te faci cu mărturia ciudată a regelui Carol I că el a hotărât, de la bun început, să intre în război alături de Rusia? Nu cumva Bismarck nu greșea considerându-l pe Carol I un aventurier? Dar dacă simpatiile proruse ale Germaniei au înclinat balanța spre apropierea de Rusia a guvernului României?

În orice caz, la 5 ianuarie 1877, lucrurile păreau să se mai calmeze. Guvernul României protestase pe lângă Poartă împotriva articolelor 1, 7 și 8 din constituția turcească, având susținere și din partea Austriei și Germaniei. Savfet Pașa a răspuns conciliant, dând asigurări că „Poarta n-a avut niciodată intenția de a modifica poziția excepțională de care se bucură România în puterea tratatelor sale și că constituția otomană nu atinge nici într-un fel drepturile recunoscute ale României”¹². În plus, Poarta recunoscuse cinci din cele șapte puncte din protestul Principatelor. Mai mult, Eminescu reține, ca noutate a zilei, o apropiere „foarte energetică” a Germaniei de Poartă, „pe baza independenței României, care ar servi de barieră sub garanția Germaniei”. Ceea ce însemna păstrarea neutralității. Dar ceva misterios și neprevăzut, desigur, lucrează împotriva acestui drum favorabil în diplomația internațională.

Mai întâi, la conferința din 4/16 ianuarie 1877, lordul Robert Salisbury prezintă delegației otomane cerințele în patru puncte ale delegațiilor europeni, neadmiterea lor ducând la părăsirea Constantinopolului, întreaga răspundere căzând pe umerii Turciei. În cele patru puncte, se revendicau rectificări de granițe în Balcani, libertatea navigației pe Boiana, neutralizarea forturilor de pe lacul Scutari, numirea, în primii cinci ani, a guvernatorilor din Balcani cu acordul puterilor europene, iar pentru România, evacuarea trupelor otomane, schimb de prizonieri și amnistierea celor arestați politic. Cerințele, apoi, priveau diferite probleme de organizare internă, libertate religioasă, drepturi

la folosirea limbilor naționale și la cultură proprie etc. Consiliul convocat de Midhad Pașa a respins, în unanimitate, cerințele. În răspunsul final, din 8/20 ianuarie, Savfet Pașa a precizat că Poarta poate conveni asupra unor puncte de detaliu, dar nu și în ce privește numirea guvernatorilor și crearea unei comisii europene de control, căci nu se cadrează cu „onoarea suveranului”. Cum se vede, sultanii și țarii aveau ceva în comun: *onoarea!* Or, ultimele două cerințe erau considerate esențiale. Generalul Ignatiev a întâmpinat cu satisfacție indignată respingerile Porții, amenințând că toată responsabilitatea războiului va fi a Turciei. Protocolul final a pus capăt negocierilor și delegațiile au părăsit Constantinopolul. „Întrebarea este – reflectă Eminescu pe 14 ianuarie 1877 – cum trebuie privit acest fiasco al conferinței, această solidaritate aparentă care avea totdeauna drept corelat o nesolidaritate în esență?”¹³

Răspunsul e că Rusia a reușit esențialul, transformarea chestiunii orientale în una europeană, dar panslavistă. Sub masca platonismului și generozității, „Rusia au voit să dovedească Europei că rasa mahometană promite tot și nu dă nimic, că le va lua ochii puterilor cu reforme pe hârtie, iar când i s-ar cere garanții pentru punerea lor în lucrare ea va refuza pân-în sfârșit. Rusia au început dovada, cauza slavilor de sud a devenit o cauză europeană, îndărătnicia turcilor notorie, încât rușii, declarând război, își vor putea spăla mâinile ca Pilat din Pont, căci au dovedit că turcul e de vină, că el trebuie estermnat.”¹⁴ Rusia a jucat așa de bine în fața Europei, observă Eminescu, încât lordul Salisbury era cât pe ce să semneze un ultimatum „egal cu al Rusiei către Poartă”. Poetul mai subliniază o nuanță devenită opinie publică: anume că negocierile n-au avut decât rolul unei tactici a amânării, pentru a pregăti total furia rușilor în contra turcilor, consacrand legitimitatea războiului. Slavofobia Europei, în același timp, venea în ajutorul Austro-Ungariei, care sugerează, diplomatic, că românii din Ardeal și din Bucovina stau bine în imperiu și că România le-ar face un rău îndemnându-i la unire cu Principatele, căci ar cădea sub barbaria slavă, precum Basarabia.

Pe 2 februarie, generalul Ignatiev făcea presiuni diplomatice asupra Vienei de a-și preciza poziția în legătură cu intrarea în război a Rusiei¹⁵. Între timp însă Serbia și Muntenegru negociau cu Turcia, prin intermediul Vienei, apropiindu-se de o înțelegere, încât insistențele lui Ignatiev aveau noimă, fiindcă tocmai slavii sud-dunăreni puteau strica planurile Sankt Petersburgului. Diplomația, spune Eminescu, la 6 februarie, e cuprinsă „de cutremur nervos”¹⁶. O telegramă a Agenției Havas anunță, pe 12/24 februarie, că pacea între Serbia și Turcia e aproape încheiată: „Serbii au primit garanțiile cerute, însă punctele cari ating egala îndreptățire a evreilor și numirea unui agent diplomatic turc nu sunt atinse în convenție.”¹⁷ Urma ca după zece zile de la sem-

nare armatele turcești să părăsească Serbia. La fel se profilau lucrurile și cu Muntenegru. Londra negocia, la rândul-i, cu Petersburgul ca să i se dea Porții un an pentru a permite aplicarea „reformelor promise”. În asemenea condiții, Alexandru al II-lea dezmente că ar fi dat ordin ca trupele să treacă Prutul la 28 februarie. Dar armistițiul acordat Porții expira peste trei zile. Eminescu speră că, date fiind negocierile din Balcani, armistițiul va fi prelungit „în caz când aceste negociațiuni nu s-ar termina până la 1 martie”¹⁸. Generalul Ignatiev se vede nevoit să plece din nou pe la Berlin, Paris și Londra, consemnează Eminescu pe 25 februarie 1877. Încearcă o ultimă viclenie: Rusia se va dezarma, dar cu condiția abrogării tratatului de la Paris, care privea Basarabia¹⁹. Petersburgul se agită că puterile europene întârzie cu cerința Rusiei. Țarul amintește răspicat, prin intermediul contelui Piotr Andrunci Șuvalov, că nu există decât două soluții în chestiunea Orientului: ori eliminarea tratatului de la Paris, ori menținerea lui, promisă Turciei, deși „Poarta au respins hotărârile conferenței bazate pe acel tratat; sau *cabinetul din St. Petersburg va privi acel tratat ca neexistând*.”²⁰. Aceasta era chiar ținta ultimă a Rusiei, care-i permitea să negocieze cu România fără a respecta tratatul de la Paris. Pentru a se evita asemenea cale, Rusia punea o condiție imposibilă: silirea Porții de a respecta integral conferința de la Constantinopol, fără a se ține cont de negocierile ulterioare cu Serbia și Muntenegru: „*Prin urmare Rusia va privi tratatul, în toate punctele ce o ating, nul și fără valoare, și-și va păstra deplina libertate de acțiune*.”²¹. „Urmările acestor concluzii ale Rusiei pentru România – spune Eminescu – sunt bătătoare la ochi. După cât știm numai «Timpul» din București au atras atenția publicului român asupra greutății frazei din urmă, căci între stipulațiile ce-o privesc pe Rusia este și cesiunea Basarabiei române, între care privesc așa-numitul «corp turcesc» sunt cuprinse garanțiile de autonomie și suveranitate ale României. / Așadar șanțurile de pe Siret capătă acum o deosebită însemnătate.”²²

Or, „șanțurile de pe Siret” nu erau adresate Turciei, ci eventualei invazii rușești! O corespondență din Ismail, pentru „Neue Freie Presse”, informa (9 martie 1877) că Rusia comandase, la Borssig, în Germania, cincizeci de locomotive și o mie de vagoane potrivite căilor ferate din România. Turcia, din păcate, tocmai respinsese mai multe cerințe ale Muntenegrului, iar în convenția cu Serbia exista un spin, care va deveni de o importanță specială și pentru România: chestiunea evreiască. Iar Eminescu simte că, în curând, acest spin se va îndrepta și împotriva României, principala cauză pentru care țara a fost frustrată de avantajele majore ale recunoașterii *neutralității* sale.

Pe 19 martie, Bismarck încă mai credea în pace și în dezarmarea Rusiei. Dar în Balcani încep provocările. Ca răspuns la acestea, o mie de turci, comandați

de caimacamul Petrovaț, măcelăresc două sate bosniace²³. Balansând prin capitalele europene, generalul Ignatiev recunoaște, pe 14/26 martie 1877: „Noi n-am avut niciodată intenția de-a dezarma, ci numai de-a retrage de la graniță trupele noastre și a aștepta întâmplările din Turcia; nu putem dezarma după ce-am trezit entuziasmul nației, cu-n cuvânt: cred în război.”²⁴. Generalul se plânge, pe 20 martie 1877, că nu a găsit înțelegere în capitalele europene, că Rusia nu urmărește o politică de cucerire (*sic!*, n.n.), dar că toate evenimentele o silesc să intre în război²⁵. Pe 23 martie, pacea pare încă asigurată. Europeanii cred că Rusia și Turcia se pot „dezarma” simultan²⁶. Un protocol de la Londra conține o *invitare amicală* către Poartă spre a se dezarma. Turcia era împuternicită să trimită un delegat la Petersburg, care „să roage cabinetul de acolo să dispună dezarmarea”. Turcia chiar a numit pe Reuf Pașa pentru asta, dar Rusia știa ce știa (25 martie)²⁷.

Pesimiștii însă, constată Eminescu, sunt cei care vor avea dreptate, în final. El interpretează jocul ruso-turc prin imaginea binecunoscută a celui dintre Roma și Cartagina: „Cum că între slavi și turci există o antiteză tot atât de pronunțată ca între Roma și Cartago e sigur.” Evident, Poarta era în situația Cartaginei, iar Rusia în postura de a cere raderea celei dintâi de pe fața pământului. Prințul Muntenegrului, cel care punea bețe-n roate tratativelor cu Poarta, om al Petersburgului, a avut același rol de provocator ca Masinissa, regele Numidiei, încât tabloul este complet, zice Eminescu, în editorialul din 1 aprilie 1877 al „Curierului de Iași”²⁸.

Războiul nu mai putea fi evitat. Încercând, pentru ultima oară, să facă uz de *neutralitate*, România „descoperă” cu stupeoare că aceasta nu-i era garantată de puterile europene. Cine avea interesul să facă uz de un asemenea chițibuș diplomatic? O știre consemnată de Eminescu la 10 aprilie sună sec: „O depeșă din Londra spune că generalul englez consideră pe România ca făcând parte din Imperiul Otoman și că neutralitatea specială a României nu e garantată prin nici un tratat.”²⁹. Deși până atunci nimeni nu contestase dreptul țării la neutralitate. Atitudinea perfidului Albion arunca România între Scylla și Charribda. Cine determinase Anglia să-și schimbe opinia în legătură cu neutralitatea României? Rămâne de cercetat în subteranele istoriei. Declarația subsecretarului de stat Bourke este astfel comentată de Eminescu: „Aceste puține cuvinte ale subsecretarului de stat nu sunt deloc îndreptate contra Rusiei, că adică, trecând Prutul, ea ar viola teritoriul otoman, ci ele vor să constituie numai un drept pentru Turcia de-a încălca teritoriu român oricând i-ar dicta-o aceste vederile sale strategice. Pe de altă parte guvernul englez mai pare a zice că țara noastră nefiind neutrală, ci formând parte integrantă a Turciei, nici se poate opune ocupării din partea trupelor otomane

și, dacă ar încerca a se opune, Turcia ar avea dreptul să ne trateze ca pe o țară inamică, ca pe o provincie răsculată chiar.”³⁰

Eminescu aduce argumente că excluderea României de la dreptul neutralității este tendențioasă: „Fără a ne preocupa de înțelesul pe care Albion cearcă a-l da poziției internaționale a României, vom aduce numai aminte că purtarea acesteia pân-în momentul de față a fost cea mai corectă din lume. Pusă sub garanția colectivă a puterilor, neavând nici o legătură reală cu Imperiul Otoman, ea era și este neutrală prin natura lucrurilor, chiar dacă neutralitatea n-ar fi fost stipulată prin un anume tratat. Când art. XXII a tratatului de Paris spune că nici o putere n-are voie să s-amestice în cele dinlăuntru ale țării și art. XXVII că nici Turcia chiar n-are voie de-a interveni cu armata în România fără învoirea tuturor puterilor celorlalte, e evident că România a fost considerată cel puțin pe atât de autonomă și suverană ca și statele germane după pacea vestfalică, deși ele «formal» făceau parte din corps germanique. Deși neutralitatea era de sine înțeleasă, România au făcut apel la puteri ca să fie neutralizată în mod clar și necontroversat. Dar memoriul României au fost pus frumușel ad acta, căci puterile au binevoit a ne considera ca nevrednici a ocupa un moment înalta atenție a profunzilor ei diplomați.”³¹

„Prietenii” europeni ai României atenționează imediat Poarta că românii n-au garanția neutralității, ceea ce este primit cu satisfacție de „Agenția rusă” de presă, la 13 aprilie 1877. Eminescu amintește, cu ironie, cum credulii politicieni dâmbovițeni erau buni bazați pe dreptul la neutralitate și chiar au cerut desființarea armatei pentru a reduce deficitul bugetar, problemă grea și pe atunci. Dacă Europa n-ar fi găsit, în mod subit, că trebuie să nu recunoască neutralitatea României, Rusia n-ar mai fi avut motivul pornirii războiului: „Pentru orice inteligență mai pătrunzătoare era însă aproape dovedit că mijlocul cel mai puternic contra războiului, dacă acesta nu era dorit, ar fi fost neutralizarea României, sub garanția colectivă a Europei și-atunci desigur Rusia nu se ispitesc de-a începe o luptă contra lumii întregi. Motivele secrete și înțelegerile intime între puteri se sustrag vederii publicului mare și abia istoricul viitor va putea să discoasă din arhive icoana adevărată a lucrurilor, în care comedia oficială nu-i va părea decât ceea ce este într-adevăr: o piesă cu roluri învățate pe de rost, în care actorii înșii nu cred în ele, deși în momentul jocului ei se identifică cu rolurile și produc public uimitoarea iluzie că ei sunt convinși de ceea ce zic.”³²

Deși Eminescu n-a fost un „fan” al regelui Carol I, el laudă acum prevederea acestuia de a crea „această oștire disciplinată și ecuipată, pe atâta pe cât l-au iertat starea noastră înapoiată în cultură și calamitățile economice”, în pofida intereselor „păturii superpuse”, cea care credea că n-avem trebuință de tunuri și de baionete. Eminescu răspunde și jubilației presei austro-ungare

față de știrea că neutralitatea României este inexistentă, acuzându-ne, totodată, de „rusofilie” și cum că am fi „reprezentanți ai politicii slave”. Poetul caută cauzele aceste trădări din partea Occidentului în slăbiciune, rea-voință, în „rezervațiile mentale ale diferitelor cabinete”, sucite de anumite interese, pentru a conchide că trebuie să ne bazăm pe noi înșine, în ultimă instanță: „Locuind pe un teritoriu strategicește nefavorabil și înconjurați de seminții străine nouă prin limbă și origine, având înlăuntrul nostru chiar discordia civilă, acest patrimoniu al statelor slabe și turburate de prea mari înrăuriri străine, trăind sub invectivele presei europene pentru că nu dăm drepturi politice evreilor, care nici nu ne știu limba, toate mișcările noastre a fost tratate de vecini c-o rară lipsă de generozitate și c-o nedreptate nemaipomenită față cu alte popoară.”³³. Intuiția poetului mergea la țintă!

Abandonați sub gheara rusească, România a fost nevoită să joace tragic cartea războiului ruso-turc, după cum recunoaște și Catherine Durandin, citându-l pe Vasile Alecsandri și necunoscându-l pe Eminescu³⁴, din pricina propagandei care s-a făcut și se face împotriva lui. Principelui Carol I nu i-a mai rămas decât să trimită o delegație care să-l întâmpine politicos pe Alexandru al II-lea la Ungheni, pe 11/23 aprilie 1877, după o ultimă încercare de a conserva neutralitatea³⁵. La curtoazia mitropolitului Iosif Gheorghian, țarul răspunde cu aceeași monedă: „Sunt foarte mulțămît a vă vedea. Cunosc țara voastră, căci de mai multe ori am venit pe acolo. Întru și acum, însă ca și altădată nu ca inimic, ci ca amic. Vă mulțumesc pentru buna venire.”³⁶.

Trupele rusești au fost lăsate să intre în țară. Pe 20 aprilie 1877, Eminescu consemnează primele abuzuri. Zarafii evrei fac speculă financiară cu soldații ruși. Poetul mai speră că turcii nu vor încălca granița sudică și că armata română va rămâne în „strictă defensivă”³⁷. Dar sultanul a semnat curând un document prin care *principele vasal din România se detronează* (1 mai 1877)³⁸. Presa din Viena și Pesta începe o propagandă antiromânească, ridiculizând armata și vehiculând fel de fel de zvonuri, între care că principele și-ar fi încărcat averea personală și că mai mult de treizeci de lăzi au plecat deja din București spre Sigmaringen (4 mai)³⁹. Pe 9 mai, *independența absolută* este declarată și, ca urmare a votului din Cameră de pe 29 aprilie, războiul se declanșează, odată cu rupearea relațiilor diplomatice⁴⁰. Declarația a fost necesară, admite Eminescu, drept răspuns la atitudinea Angliei: „Drept că în realitate era altfel, căci România n-a fost niciodată vasală Turciei; dar în ochii diplomației engleze și a unei părți din jurnalistica austriacă România era ceea ce e și după opinia lui Savfet Pașa: parte integrantă a Imperiului Otoman.”⁴¹. Aceeași presă ostilă insinuează că România va trece de sub vasalitatea Turciei în aceea a Austro-Ungariei.

Eminescu consemnează fidel desfășurarea evenimentelor de pe front și din țară, acțiunile pentru ajutorarea răniților etc., în „Curierul de Iași”, apoi în „Timpul”, de îndată ce a ajuns la București. Pe 27 mai, consemnează primirea, la Iași, a țărilor, în acordurile muzicii dirijate de Gavriil Muzicescu, oaspetele fiind primit, la coborârea din tren, de către I. C. Brătianu și de Mitropolitul Moldovei și al Sucevei⁴². Toate păreau că merg bine, în pofida jertfelor și cheltuielilor de război împovărătoare pentru țară.

6. Pe baricadele „Timpului”

Rămas fără slujbă, după conflictul cu proprietarul ziarului „Curierul de Iași”, Eminescu este chemat la București de către Ioan Slavici. Activitatea de la „Timpul” se produce la începutul lui noiembrie 1877, ca simplu redactor. Soarta războiului încă nu era decisă, așa că primele articole stau sub semnul „diplomației”. „Ordinul de zi – îi scrie Slavici lui Iacob Negruzzi, la 14 decembrie 1877 – este rezerva –, astfel încât fiecare cuvânt se cumpănește de trei ori și cel mai bun articol este, în care nu se zice nimic. În curând vom începe o campanie strașnică.”⁴³

Vârful de lance al acestei „campanii strașnice” va fi, desigur, Eminescu. Abia sosit la ziarul conservator, el va încălca directivele de partid, alarmându-l deja pe I. A. Cantacuzino, care-l acuză că se străduia să facă din ziar „un organ personal de presă”. În realitate, poetul voia o presă pusă exclusiv în slujba intereselor națiunii. Anunțata campanie se declanșează cu articolul *Dorobanții*, apărut în nr. din 30 decembrie 1877. Eminescu este indignat de starea în care se întorceau de pe front ostașii, în zdrențe și vlăguiți de foame: „Nu sunt în toate limbile omenești la un loc epitețe îndestul de tari pentru a înfiera ușurința și nelegiuirea cu care stărpiturile ce stăpânesc această țară tratează cea din urmă, unica clasă pozitivă a României, pe acel țăran care muncind dă viață pământului, plătind dări hrănește pe acești mizerabili, vărsându-și sângele onorează această țară.”⁴⁴

Pe 3 ianuarie 1878, Eminescu amintește partidului de guvernământ că ideea independenței României a fost pusă întâia oară de conservatori, în anii 1870-1871, dar nu prin război, ci prin tratative comerciale și politice, fără a neglija întărirea armatei care combătea acum pe front. Poetul le amintește liberalilor că, pe atunci, se împotriveau ideile de independență: „Ei au combătut cheltuielile pentru armată, concentrările și tot ce a făcut necesitatea din soldații de paradă de altădată armata de la Plevna și de la Grivița. Ei, în fine, proclamau necesitatea de a ne ține legați de Turcia, inventau o pretinsă politică occidentală, care de la 1870-1871 nu mai exista, ei trimeteau la Constantinopol pe Mazar Pașa; ei felicitau sus și tare prin acte publice pe un ministru turc care se împotriveau din toate puterile, cum era datoria lui de turc, estensiunei drepturilor și privi-

legiilor națiunii române guvernate de conservatori.⁴⁵ Asemenea, ziaristul le amintea că, în 1876, guvernării „desființau armata prin buget”, au suprimat recrutările și anunțau „vânzarea prin meza a efectelor de îmbrăcăminte”, încât au intrat în război „cu o armată nepregătită”, dar „și fără o convențiune stipulând și marginea sacrificiilor și întinderea beneficiilor pentru români, mulțumită închinății lor diplomații”. Întrebați de presă dacă au vreun tratat cu „împărăția alături de care luptau, ei răspunseră cu cutezanță că acea împărăție nu putea să trateze cu un stat care este încă vasal” și că ei „nu fac insultă generosului țar a-i cere *zapis, amanet* etc.” Eminescu recuză slăbiciunea diplomației guvernanților, fundată pe ideea că nu pot negocia din cauza „vasalității”: „Dacă eram un stat vasal cu care nu se poate trata, de ce Rusia a făcut cu noi tratatul de comerț scris sub ministrul Lascăr Catargi de însuși Maiestatea Sa Împăratul Alexandru alături cu M. Sa Domnitorul?”. Desigur, n-a fost ușor să negociezi cu Petersburgul, dar fermitatea diplomatică a ministerului condus de Catargi a adus impunerea punctului de vedere românesc. „Dacă eram stat vasal, de ce înainte de intrarea noastră în acțiune guvernul rus a iscălit cu noi convențiunea pentru trecerea armatei în care se stipulează condițiuni curat politice, cum este integritatea teritoriului?”⁴⁶ În toate polemicile sale, Eminescu aduce argumente solide și raționale. În finalul editorialului din 3 ianuarie, poetul își exprimă speranța că acea convenție cu Rusia va fi fost bine concepută spre a nu ne trezi cu noi pierderi: „Dacă dar România nu va ieși din acest răzbel cu nici un avantaj, sau cu avantagiuri disproporționale cu riscurile și cheltuielile sale, responsabilitatea va privi pe acești miniștri inepti și slugarnici, care n-au știut a vorbi și a stipula în numele unui popor liber și stăpân pe sine.”⁴⁷

Din nefericire, bănuielele poetului se vor adevăra cu asupra de măsură. Pentru Eminescu, un semn, de exemplu, este alegerea lui Candiano Popescu să onoreze armata română „pentru a purta marelui duce Mihail cordonul ordinului Steaua României”⁴⁸. Candiano Popescu, trădătorul, de la 11 februarie 1866, al domnitorului Alexandru Ioan Cuza și ridicolul protagonist al „revoluției de la Ploiești”, a avut, în câteva luni, o ascensiune bizară, de la maior, înzordonat cu medalii, până la gradul de locotenent-colonel și șef al misiunii de la Tiflis (6 ianuarie 1878). Pe 25 ianuarie, deja Eminescu se lămurește în legătură cu fermitatea negocierilor cu Petersburgul. Este momentul când generalul Ignatiev face publice pretențiile asupra Basarabiei, oferind, chipurile, compensații câteva „petice de pământ de preste Dunăre”, încât: „România este singurul stat care azi e în primejdie de a fi dezmembrată de chiar aliatul ei, după ce au încheiat cu el o convenție prin care i se garantează integritatea teritoriului. România vede zburând ca pleava în vânt asigurările unei convenții a cărei iscălituri sunt încă umede și pe care a încheiat-o c-o împărăție mare, pe a cărei cuvânt se credea în drept să se întemeieze.”⁴⁹

De-acum încolo, principala țintă este *dezonoarea* Rusiei, care și-a găsit în guvernul liberal un șoricel cu care să se zbunguie pe tărâmul alunecos al geopoliticii orientale. Eminescu întoarce cu strălucire pseudoargumentul țarului cu privire la „*onoarea*” de a poseda, de a i se cuveni Basarabia. Poetul elaborează, cu acest prilej, originala sa teorie cu privire la *drept*⁵⁰, aplicând-o, cu o logică fără fisuri, la cazul Basarabiei. În loc de probe care să țină de dreptul național și internațional, Rusia nu putea aduce decât pe cea a... onoarei și mistificările sugerate de reflecția lui Napoleon, amintită în paginile anterioare: „Dar cu ce drept pretinde Rusia bucată noastră de Basarabie, pe care am căpătat-o înapoi, drept din dreptul nostru și pământ din pământul nostru? Pe cuvântul cum că onoarea Rusiei cere ca să se ia o bucată din România. Va să zică onoarea Rusiei cere ca să se ia pe nedrept o bucată din România și aceeași onoare nu cere respectarea convenției iscălită de ieri. Ciudată onoare într-adevăr!”⁵¹.

Eminescu subliniază că Rusia nu poate nici măcar să aducă argumentul că ar fi cucerit Basarabia cu sabia în mână, fiindcă atunci când a luat-o, prin fraudă, nu era în măsura de a se lupta măcar cu armata Moldovei, fiindcă nu știa cum să se retragă mai repede din calea uriașei trupe a lui Napoleon. Raptul de la 1812 n-a fost rezultatul unei păci, căci nu Turcia avea nevoie de pace grabnică, ci Rusia. Împărăția de la răsărit nu putea invoca nici faptul că Moldova, apoi România i-ar fi fost ostilă în timp, dimpotrivă: „Căci prin ce păcătuisе Țările Românești Rusiei? Nu le-am hrănit într-atâtea rânduri oștirile, nu erau țările noastre adăpostul lor, doveditu-ne-am vreodată dușmani ai ei? Într-adevăr nu găsim cuvinte pentru a califica această pretențiune, necum împlinirea ei. Oare puterea cea mare a Rusiei i-ar da dreptul de a-și bate joc de lume, de noi, de ea însăși?” Apoi, de ce nu ține seamă aliatul că românii au adus 15.000 de jertfe omenești, zeci de mii de răniți, zeci de milioane cheltuieli de război? Logic, ar fi fost ca, drept recunoștință, Rusia să ne restituie toată Basarabia, nu să ceară ce ne-au înapoiat puterile europene la 1856: „Basarabia întreagă a fost a noastră pe când Rusia nici nu se megieșa cu noi, Basarabia întreagă ni se cuvine, căci e pământ drept al nostru și cucerit cu plugul, apărat cu arma a fost de la începutul veacului al patrusprezecelea încă și până în veacul al nouăsprezecelea.”⁵². În fine, un ultim gest de „onoare” ar fi fost dacă, cel puțin, Rusia ar fi avut curajul să ne ceară să dăm Basarabia de bunăvoie. Dar marile puteri, de felul Rusiei, sunt lașe, ele recurg totdeauna la mijloace dezonorante, la viclenii și trădări. Răspunsul nostru, spune, apăsat și demn, Eminescu, nu poate fi decât acesta: „De bunăvoie niciodată, cu sila și mai puțin.” El se adresează diplomaților și guvernanților noștri că acesta este adevăratul drum al politicii naționale, chiar de-ar fi să fim striviți de forța Rusiei. Nu întrevede, de la un stat care se și pretinde a fi creștin, decât să reacționeze în conformitate cu justiția: „Ei bine! Rusia nu se va face vinovată de o faptă care ar fi pentru dânsa o vecinică pată în ochii lumii; ea nu va lua ce noi nu voim să dăm.”⁵³.

Neîndoielnic, Eminescu știa că Rusia nu se va lepăda de trufia de prădător, dar o asemenea logică este o construcție de înaltă persuasiune, cuvintele fiind adresate, în definitiv, diplomației și jurisdicției europene. În orice caz, știa că lașitatea guvernărilor nu va reacționa hotărât la pretențiile „aliatului” de război și, în următorul editorial (28 ianuarie 1878), se va adresa conservatorilor, ca măcar ei să adopte linia dreaptă a națiunii. El comentează cu ironie zvonul că țarul n-ar voi să-și calce cuvântul din Convenție, dar că este presat să nu-l respecte de „voința poporului rusesc” care cere imperativ luarea Basarabiei! Cu asemenea motivație de doi bani, spune poetul, orice tratat între state poate fi încălcat a doua zi: „Convenția a fost încheiată între guverne, adică între oameni cu pleinpotențe din partea poporului lor, și tocmai voința popoarelor este angajată prin convenție. Deci nu înțelegem ca o voință angajată să vrea ceva contra angajamentelor ce le-au luat în mod formal. Ce deosebire mai este între popor, ca personalitate juridică, și niște bande neorganizate?”⁵⁴. Eminescu găsește formula diplomatică, deși ironică, de a-i numi pe ruși prădători asiatici. Altfel spus, Rusia nu vrea să respecte mandatarea primită de la Europa în a rezolva, în spiritul justiției, chestiunea orientală. Argumentul eminescian este imbatabil: „Noi nu recunoaștem în ea decât pe mandatară Europei, care n-au declarat război Turciei pentru a schimba soarta noastră, ci pe aceea a bulgarilor, sârbilor, muntenegrenilor, în sfârșit a popoarelor de care a fost vorba la conferențe. De noi n-a fost vorba la conferență; războiul ce l-am purtat au fost poate o imprudență ce se iartă unui popor tânăr și arzător, și alianța de fapt o măsură care să ne asigure succesul armelor noastre, iar acolo n-avem a împărți nimic cu Rusia nici în clin, nici în mânecă. Poate din partea noastră să cucerească toată țara turcească, dacă o vor lăsa alte puteri, cu noi n-a avut război, deci n-are a ne lua nici pământ nici a ne da cu sila ceea ce nu-i cerem ei. Dacă avem a cere, nu Rusia este aceea de la care vom primi.” Desigur, se referă la „generozitatea” Rusiei de a ne da Dobrogea: „Vrea Rusia să ne dea independența? N-o primim de la ea. / Vrea să ne dea Dobrogea? Asemenea n-o primim.”⁵⁵. Pe 10 februarie, întărește cele spuse: „Rusia voiește să ne ia Basarabia cu orice preț: noi nu primim nici un preț.”

De-acum încolo, păstrând și adâncind matca *dreptului*, Eminescu reacționează împotriva propagandei antiromânești din străinătate întreținută de Rusia și extinde considerațiile la destinul poporului român în fața barbariei asiatice. Războiul mediatic antiromânesc era, în bună măsură, o replică la argumentele minții de laser a lui Eminescu. Rusia nu se aștepta ca să găsească într-o țară mică, disprețuită o asemenea rezistență la nivelul filozofiei dreptului, al geopoliticii, al etnologiei. Pe 10 februarie, poetul apreciază: „Cestiunea retrocedării Basarabiei cu încetul ajunge a fi o cestiune de existență pentru poporul român.”⁵⁶.

Note

¹ M. Eminescu, *Opere*, IX, p. 248.

² *Ibidem*.

³ *Apud* Catherine Durandin, *Istoria românilor*, Editura Institutul European, Iași, 1998, p. 114-115.

⁴ *Ibidem*, p. 116.

⁵ M. Eminescu, *op. cit.*, p. 251.

⁶ *Ibidem*, p. 252.

⁷ *Ibidem*, p. 253.

⁸ *Ibidem*, p. 265.

⁹ *Ibidem*, p. 271.

¹⁰ *Ibidem*, p. 284.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 296.

¹³ *Ibidem*, p. 309.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 320.

¹⁶ *Ibidem*, p. 322.

¹⁷ *Ibidem*, p. 327.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 331.

²⁰ *Ibidem*, p. 332.

²¹ *Ibidem*, p. 333.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 342.

²⁴ *Ibidem*, p. 343.

²⁵ *Ibidem*, p. 346.

²⁶ *Ibidem*, p. 350.

²⁷ *Ibidem*, p. 352-353.

²⁸ *Ibidem*, p. 353-354.

²⁹ *Ibidem*, p. 358.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. 358-359.

³² *Ibidem*, p. 360.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Iată cuvintele lui Alecsandri citate de Catherine Durandin, la p. 118 a cărții sale: „Când ești Franța, când ești și pitic și uriaș, îți poți permite orice, chiar și greșeli care sunt plătite foarte scump, căci ai cu ce să le plătești. Dar când ești din România, adică dintr-un pitic prins între trei coloși, ce poți face pentru a-ți păstra existența și naționalitatea? Coloșilor le place să-și măsoare forțele la fiecare cincisprezece sau douăzeci de ani. Îi preocupă nefericirea piticului aflat în calea lor? Bineînțeles că nu. Ei trec, îl zdrobesc și, odată jocul terminat, se reîntorc acasă lăsându-l plângând, răsturnat cu picioarele în sus. Atunci

vin la el bunele bătrâne ale diplomației pentru a-l îngriji și a-l acoperi de bandaje care se schimbă în adevărate lanțuri. Nefericitul geme mai tare ca oricând, în vreme ce Europa își spune: «Ce-o mai fi vrând țâncul ăsta gălăgios? Niciodată nu-i mulțumit. Ai face bine să taci, țestoaso!»”. „Punctul de vedere al lui Alecsandri este tragic.”, conchide Catherine Durandin.

³⁵ M. Eminescu, *op. cit.*, p. 363.

³⁶ *Ibidem*, p. 365.

³⁷ *Ibidem*, p. 369-370.

³⁸ *Ibidem*, p. 371.

³⁹ *Ibidem*, p. 373.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 374.

⁴¹ *Ibidem*, p. 375-376.

⁴² *Ibidem*, p. 382-383.

⁴³ *Apud* Dimitrie Vatamaniuc, studiu introductiv la M. Eminescu, *Opere, X, Publicistică. 1 noiembrie 1877 – 15 februarie 1880. „Timpul”*, Editura Academiei, București, 1989, p. VII.

⁴⁴ M. Eminescu, *Opere, X*, p. 33.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 34.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 34-35.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 37.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 40.

⁵⁰ Profunzimea teoriei dreptului la Eminescu, singulară în secolul al XIX-lea, în contemporaneitate, a fost analizată de doi specialiști în drept, C. Jorjescu și C. Petrescu, în lucrarea *Valori etice în opera lui Eminescu*, Editura Minerva, București, 1989. A se vedea și Theodor Codreanu, *Modelul ontologic eminescian*, Editura Porto-Franco, Galați, 1992 și *Mitul Eminescu*, Editura Junimea, Iași, 2005, cap. *Teoria dublului binom*, p. 46-57.

⁵¹ M. Eminescu, *op. cit.*, p. 40.

⁵² *Ibidem*, p. 41.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 42.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 46.

Adrian Dinu RACHIERU

Limba vs „limbajul de lemn”

A.D.R. – prof. univ. dr., decan al Facultății de Jurnalistică, Universitatea „Tibiscus”, Timișoara. Dintre volumele publicate (peste 20): *Elitism și Postmodernism*, Editura Junimea, Iași, 1999; *Bătălia pentru Basarabia*, Editura Augusta, 2000; *Alternativa Marino*, Editura Junimea, Iași, 2002; *Legea conservării scaunului* (roman, vol. I, II), Editura Eubee, Timișoara, 2002, 2004; *Globalizare și cultură media*, Editura Institutul European, Iași, 2003; *Nichita – un idol fals?*, Editura Princeps Edit, Iași, 2006; *Eminescu după Eminescu*, Editura Timpul, Iași; *Poeți din Basarabia* (antologie critică), Editura Academiei Române, București, și Editura Știința, Chișinău, 2010.

Prinși în furnicarul urban, printre claxoane și manele, suntem martorii unui fenomen îngrijorător. Limba, desigur un organism viu, în prefacere, suportă în ultimele decenii, dincolo de invazia anglicismelor, un alarmant proces de sărăcire și „birjărire” (cum ar spune Constantin Călin), acompaniind explozia vulgarofilă. Degradarea vieții societale, dezinhibarea limbajului odată cu erupția libertară (întreținând iluzia permisivității) au încurajat acest atentat, impunând, pe vectorul *globish*, o limbă corcită (așa-zisa romengleză), împănată cu înjurături neaoșe. Încât, ne întrebăm: o mai fi „dulce și frumoasă” limba ce-o vorbim?

Cum lumea a încăput „în mâinile media” (alarmanta profeție adevărându-se cu asupra de măsură), soarta limbii nu poate fi desprinsă de ceea ce, generic, numim *discursul mediatic*. Încât, sociologic judecând, pornind de la constatarea că produsele culturii media nu sunt un „divertisment nevinovat”, cum, îndreptățit, sublinia Douglas Kellner [1, p. 115], rezultă că *dependența de media*, și ea o evidență, favorizează, fie și insidios, manipularea; iar suprasaturația care ne asaltează nu încurajează o atitudine critică. Fără a fi, explicit, produse ideologice (în sensul coerenței și „purității”), astfel de produse standardizate, „amalgamate”, prin mesaje și efecte, își dovedesc cu prisosință încărcătura ideologică dacă avem în vedere, dincolo de controlul individului, impactul oprimitiv și dominator, oricum persuasiv la scară societală. Ceea ce ar presupune un sporit activism media în noua *ciberdemocrație* tocmai în sensul unei *educații media*, cultivând deprinderile critice și promovând un interes în creștere pentru formele alternative,

frecventând și alte rute informaționale (ca sursă a schimbării) în contextul exploziei tehnologice. Pe de altă parte, sunt voci care, cu o înduioșătoare navitate, cer o abordare „protecționistă”, incriminând, îndeosebi, violența mediatizată. Întrebarea – de neocolit – privește putința (eficiența) unei asemenea recomandări. Cum mass-media au devenit *un mediu de existență*, altfel zis chiar „aerul social” al epocii, ambientul nostru, e limpede că nu putem scăpa de o astfel de putere „apăsătoare”, cotidian amprentată. Și nici de experiența mediată care ne marchează, covârșitor, traiectul existențial. *Alfabetizarea media*, idee dragă lui Douglas Kellner, ar încuraja exersarea facultăților critice, îndepărtându-ne – conform profețiilor optimiste – de pasivismul consumerist, pentru a face loc, după John B. Thompson, unui veritabil „proces hermeneutic” în „enigma” receptării, firește într-o combinatorie personală. Dacă degradarea *loisir*-ului nu poate fi contestată, nici gestul incriminator, sub umbrela unor metafore totalizatoare („cultura excrementală”, de pildă) nu poate fi acceptat. Dar extensia canceroasă a societății de divertisment, serializarea galopantă și impunerea „identității de piață” (Kroker și Cook, 1986) sunt realități de netăgăduit, conducând la implozia identității într-un acaparant vârtej informațional, favorizând dezorientarea și nesiguranța. Supremația mass-media nu mai poate fi contestată. Noul tip de intimitate desocializează și, prin superficialitatea excitantă a noilor modele „învățate” (norme, roluri, valori), întreține o dependență dezinteresată de reflexivitate. Încât a inculca și a consolida sentimentul responsabilității pare un imperativ al epocii, punând „sub control” oferta mediatică, de o teribilă bogăție de voci ideologice și coduri în conflict. Pare posibil? Ne amintim, Școala de la Frankfurt a respins în totalitate cultura de masă. Or, corespondentul ei de azi – cultura media – „are viitor”. Opinia aceluiași Douglas Kellner [1, p. 392] nu poate fi zdruncinată, se pare. Dar soluția întrevăzută de sociologul american gravitează în jurul acelei obsesiv invocate pedagogii media de tip critic, cu „strategii explicite de pedagogie culturală” [1, p. 393], frecventând forme alternative de cultură. Cultura fragmentului, reamintim, prin atentatul la identitate (dezintegrearea subiectului), provoacă implozia sinelui postmodern și ne aruncă în dispersie și incoerență. Cartea era cândva simbolul „culturii de stoc” (Jean François Barbier-Bouvet).

Azi, cultura „de flux” întreține un consumerism exacerbat și o instabilitate permanentizată, desacralizând lumea. *Media* sunt realul în spectacol, forțând vedetismul meteoric și nu fac decât să potențeze irealismul societății reale (G. Debord). „Invazia electronică” are o certă „disfuncție narcotică” (Joseph Klapper, 1960), obligându-ne la a trăi „prin delegare” (Jean Stoetzel, 1951), compensativ, seduși de evazionism (*escapist world*), retrăind o experiență regresivă (J. Hartley, 1987). Lumea media pare a umple vidul (Jean Caze-neuve), iar consumul media, de neevitat, mărește gradul de dependență și

sporește *grupul V*. (al „violabililor”, după formula lui Tchakhotine, 1939). În fine, după atâtea vorbe grele să mai adăugăm șirului de acuze un simptom de o maximă gravitate: *dispariția sensului*. Scena postmodernă, de o năucitoare caleidoscopie, marchează *ruptura* cu societatea tradițională, acuzată de un organicism neguros și ne invită în hiperrealitate; ea, spuneam, pulverizează sensul, fragmentarizează subiectul și, nu în ultimul rând, pierde legătura cu realul. Totuși, poate fi ignorată cultura media? Și, mai ales, suspendă ea ideologicul? După Douglas Kellner, copios citat aici, ecranul mental postmodern ne îmbie într-un „deșert unidimensional de imagini” [1, p. 281], oferind modele de identitate. E vorba însă de un individ „diminuat”. Fiindcă *ideologia divertismentului*, dincolo de confortul clișeistic, este de pură ventilație mentală, „așezându-ne” în stereotipie și sărăcie ideatică. Și dacă blamata limbă de lemn slujea ca mijloc de mascare a realității (deturnând comunicarea), nu mai puțin epoca mediatică, prin indistinția construită savant (hibridând realul), produce prin standardizare și infantilizare *teleintelectuali* (P. Bourdieu), aspirând chiar la planetarizare. Răvnitul caracter universal-posibil [4, p. 57] al limbii de lemn capătă o ciudată concretizare în societatea „de supraveghere”, ivită sub paradigma vulnerabilității. Aici rezidă, de altfel, și distincția fundamentală. Eroismul triumfalist, slujind tot o identitate de grup (în cazul comunismului), face loc unui individualism „precauționist” al tehnoglobalismului [5, p. 95], subminând valorile tradiționalismului. Dar în ambele cazuri recomandabilă rămâne inserția în „angrenaj”. Cultura eroică recunoștea apartenența clasială (în sens marxist), piața mondializată a societății de consum, conștientizând riscurile (legate de diversitate, alteritate), fără a atenta la mentalitatea confortului (imposibil de a fi dislocat), procură mecanisme consolative, recunoscând omniprezența riscurilor și, implicit, vulnerabilitatea insului. De unde nesiguranța, apatia socială, regresivitatea emoțională, la adăpostul unor șabloane comunicaționale și comportamentale. Fiindcă raționalizarea tehnicistă nu poate înlătura această anxioasă conștiință a vulnerabilității; extazul postmodern, până la urmă, interesat de „suprafețe”, produce „un nou tip de nivelare” (Jameson, 1984), înlocuind oferta polisemică, aptă de o bogată decodare. Centrată pe imagine, cultura postmodernă, chiar încurajând amestecul de stiluri, pare a se dispensa de profunditate; în consecință, decodarea, trăind sub fascinația imaginilor, nu comportă dificultăți și în niciun caz nu provoacă o frenezie hermeneutică, saturată de ideologie. Conținutul ideologic se rezumă la descifrarea frivolă a suportului narativ, subjugat de „piața de identitate” [1, p. 279]. Și atunci putem vorbi de o *critică ideologică* aplicată fenomenului mediatic? Subcultura tehnologiei de vârf a devenit copleșitoare, proliferarea codurilor narrative – vidate, de regulă, de o dominantă culturală sub presiunea „comercializării” – încercând doar a oferi *individului electronic* ceea ce D. Kellner numea „efectul de real”. Riscurile sunt

imense, deoarece *societatea spectacolului* încurajează masiv *teledependența*, implicit lansează invitația la superficialitate, promovând un terifiant *neoanalfabetism TV*. Iar pe de altă parte, în „era standardizării”, democrația însăși pare primejduită, câtă vreme întârzie afirmarea unei *contra-puteri*, capabilă să blocheze efectele sociale media (persuasiune, manipulare) ori, dimpotrivă, desocializarea pe scară largă pe care o induce, cum s-a observat, noul tip de intimitate, tot de cauzalitate mediatică. Declinul comunităților organice este evident. Iar peisajul media, aplicând „categoriile gramaticale ale interesului globalizat” (V. Nemoianu), se uniformizează. El, ciudat, întreține bulimia consumeristă pe fundalul unei atomizări sociale, stimulând individualismul agresiv, standardizat, aliniat unei limbi de lemn pe care discursul mediatic o cultivă dezinvolt și o impune eficient, la scară planetară. Dacă așa stau lucrurile, a discuta funcția lui ideologică (voalată) devine chiar o necesitate.

*

Într-o lucrare monumentală (din 1951), încercând a descifra „originile totalitarismului” și propunându-și a identifica mecanismele care au făcut posibilă instaurarea unor regimuri totalitare (fie ele fasciste sau comuniste), fosta studentă a lui Heidegger și Jaspers, Hannah Arendt, observa că menținerea lor convoacă acțiunea conjugată a propagandei (sfidând realitățile prin îndoctrinare) și a instaurării teroarei, firește, după preluarea puterii. Mai mult, Eugen Hadamowsky era de părere că „folosirea violenței poate face parte din propagandă” [apud 2, p. 448]. Cum propaganda totalitară, dovedind calități demagogice și îmbrățișând limbajul *scientismului profetic* [2, p. 459], evadează în ficțiune, e limpede că ea scapă de sub „controlul prezentului” [2, p. 454]. Atât comunismul care anunța triumfalist, în pofida unor eșecuri temporare, viitorul de aur (incontrolabil) în numele *verdictului implacabil al istoriei*, cât și nazismul care flutura teza *verdictului genetic* își propuneau să transforme chiar natura umană, nu doar circumstanțele sociopolitice. Firește, considerând în prelungirea convingerii pozitivistice, pe urmele lui A. Comte, nu doar că previzibilitatea e cu putință, ci că ea devine infailibilă. Ceea ce se cuvine imediat semnalat în legătură cu propaganda totalitară ar fi teribila ei eficiență, combinând – nota tot H. Arendt – scientismul ideologic cu tehnica profetică [2, p. 454].

Vom încerca, în cele ce urmează, să evidențiem rolul *limbajului de lemn* în articularea și folosirea acestui mecanism. Cu o precizare însă, probată deja: nu credem că limbajul de lemn ar fi o exclusivitate a regimurilor comuniste, așa cum sugerează Françoise Thom, o expertă în sovietologie. Cartea sa (*La Langue de bois*, Julliard, Paris, 1987), tradusă și la noi, consideră că limbajul de lemn, cu fluxu-i malefic, ar fi „un produs jalnic al ideologiei” [3, p. 223],

iar „ora perestroikăi” ar fi vestit o nouă fază a limbajului de lemn [3, p. 230]. Ca să fim drepți, orice epocă își inventează un limbaj de lemn și el însoțește fidel societatea umană. Altminteri, colapsul comunismului ar fi condus și la decesul acestui limbaj, ceea ce, din păcate, nu s-a întâmplat. Ca dovadă, înfloritorul limbaj de lemn al tranziției, stimulat de societatea mediatică.

Nu ne-am propus aici să descifrăm „funcționalitatea” limbajului de lemn în contextul regimurilor totalitare. Ne vom sprijini, bineînțeles, pe ipotezele reductabilei cercetătoare Fr. Thom, cea care afirma tranșant că „istoria limbii de lemn coincide cu cea a ideologiei” [3, p. 177]. Evident, limbajul devine instrument al puterii și se urmărește dominația prin limbaj, ceea ce ar fi (potrivit lui H. Schelsky, 1976) „ultima fază a sclavizării”. Discursul, oferind o carcasă doctrinară, devine mecanic, suferă de maniheism, polemism și automatism, are o izbitoare monotonie și este lipsit de spirit autocritic. Dacă limba naturală este anihilată de discursul ideologic, prin marxism – observa Fr. Thom [3, p. 206] – limbajul de lemn capătă „o vigoare nouă”. Totuși, Marx nu scrie într-un astfel de limbaj primitiv, devenit instrument de luptă politică și prescriind, pe un ton belicos, *cuvinte-fanion*. Experiența totalitară cultivă frenetic ficțiunile ideologice, folosind abuziv discursul hegemonic și tehnicile manipulatorii, ascunzând realul. Canoanele *sovlimbii*, de pildă, oferă un confort clișeistic divorțând de gândire [cf. 3, p. 78] și alunecă în vorbărie, fiind, de fapt, un mijloc de mascare a realității în numele „logocrației populare”. Suntem în plină *realitate discursivă* (ca să preluăm sintagma lui J. Baudrillard, sociologul francez denumind astfel societatea mediatică de azi). În ultimă instanță, prin limbajul de lemn înțelegem frazeologia stereotipă, acea „vorbire încremenită” impunând un stil standard, conducând la pasivitate și disimulare, rod al intoxicației și osificării. Acest *Newspeak* (G. Orwell), trăgându-se din „limba de stejar” („greoaie”, figurativ) a lui Usakov (1935) și cunoscând, prin anii '70, consacrarea sub eticheta de *langue de bois*, intră, negreșit, prin efecte, în lista stratagemelor comunicaționale, generând „tăvălugirea stilistică” (cf. Tatiana Slama-Cazacu; vezi 4).

Statul totalitar are nevoie de un astfel de discurs politic, folosit abuziv, suferind de impersonalizare și maniheism. Limba de lemn servește ca vehicul ideologic și, în pofida stilului scientoidal (Zinoviev), e carentată de un *dualism de bază*: pe de o parte, dezvoltă o imagine războinică, agresivă și, pe de altă parte, această fecunditate lexicală cade într-o sintaxă sărăcăcioasă, uniformizatoare. Idiomul sovietic, preluat în toate țările-satelit, eliberează acest șuvoi verbal golit de conținut, pendulând între vigilență și frică și folosește cuvinte-clîșeu (mobilizatoare, verbe la imperativ sau viitor, anunțând angajamente ferme), cu rol hipnogen [4, p. 75] evidențiind stereotipii de gândire cu pretenții de „incantație magică”. Mascând realitatea, regimurile totalitare iau,

astfel, în stăpânire limbajul, ridicând baraje cenzurale. Sechestrat, limbajul de lemn devine „organul central al statului totalitar” [3, p. 142], oferindu-se ca discurs multiplicat, cu sens unic, dorindu-se „a îngheța” societatea civilă. Ca instrument al unei ideologii, limbajul de lemn – omniprezent – ocupă și existența publică, servind drept trambulină carieriştilor și impunând, la scara societății, o *pedagogie de lemn* [3, p. 142]. Ceea ce nu înseamnă că astfel de categorii „de lemn” întâlneam doar în defuncta pășărească sovietică; societățile hedoniste, explozive în numele unui consumism fără frontiere, sunt, și ele, private de spiritualitate, oferind o cultură epidermică, slujind *ideologia divertismentului* (ca supra-ideologie a epocii noastre). Logoreică, limba de lemn sfârșește prin a mima comunicarea. Ea evidențiază, la o cercetare atentă, prăpastia dintre realitate și limbaj (invocând, cu orice prilej, valorile supreme); energia verbală, astfel eliberată și cheltuită păgubos, cade într-o „mare trăn-căneală” (cum definea criticul M. Iorgulescu universul caragialean). Privat de funcția critică, limbajul de lemn, chiar „eliberat” de servituțile și presiunile statului totalitar, nu poate fi eradicat. Dincolo de cariera glorioasă la noi a unor cuvinte-cheie (Schimbare, Reformă, Tranziție etc.), asistăm, la nivel planetar, la impunerea unui limbaj mediatic „lemnos”, infantilizând publicul. Cultura „de flux”, oferind o avalanșă de imagini, ne aruncă – potrivit lui Douglas Kellner – într-un „vârtej caleidoscopic de semiurgie radicală” [1, p. 281]. Iată de ce studiile culturale sunt o armă a criticii sociale [1, p. 398], trezind capacitatea de discernământ, în timp ce lava informațională revărsată nemilos și practica *zapping*-ului conduc, dimpotrivă, la atrofierea spiritului critic.

Limba de lemn ca „produs jalnic al Ideologiei” (cf. Fr. Thom) întreține un gol ideatic. Hiperbolică, repetitivă, îmbibată cu îndemnuri mobilizatoare, ruptă de real și pândită de parodie, ea servește manipulării, realizând o comunicare deturnată. Fiind o particularitate lingvistică existentă în orice dogmă / ideologie, limbajul de lemn și-a descoperit potențialitățile politice ale ideologiei prin conducerea totalitare. *Raționamentul totalitar* oferă la tot pasul câte un „alibi retroactiv” [2, p. 458]. Să ne amintim că, în 1939, Hitler acuza financiarii evrei că ar intenționa să declanșeze un război mondial, avertizându-i că astfel se va ajunge la anihilarea rasei. Sau că Stalin, în 1930, numea deviaționiștii o „clasă muribundă”. În ambele cazuri, e vorba de o exterminare anunțată (profetizată), inserată însă unui proces istoric care va confirma aserțiunile conducătorilor. Încât, concluziona Hannah Arendt, locuitorii unei țări totalitare nu pot fi decât executanți sau victime [2, p. 606]. Or, mijlocul de acțiune rămâne ideologia, iar vehiculul ei – faimoasa limbă de lemn, paralizând spiritul civic. Să reținem însă că toate ideologiile, ne asigură H. Arendt, cuprind elemente totalitare [2, p. 609]. Firește, mișcările totalitare vor dezvolta maximal aceste potențialități, *gândirea ideologică* având pretenția unei

explicații totale, cu aură de infailibilitate, aptă însă de a oferi previziuni veridice. Instaurând, așadar, „tirania logicii” (ideologia fiind, literal vorbind, logica unei idei), statul totalitar perfecționează constrângerea terorii totale. Iar succesul dominației totalitare ar fi asigurat de incapacitatea oamenilor de a face distincția dintre realitate și ficțiune, de neputința de a separa adevărul de fals. Limbajul de lemn a fost exploatat nemilos în acest sens și s-a dovedit un instrument de o diabolică eficacitate.

Oricum, *mitul comunicării transparente* trebuie abandonat, reamintea Jean-François Dortier [6, p. 11]; omniprezentă, generalizată, *comunicarea* este asimetrică (ambiguă / ambivalentă), cu numeroase capcane, obstacole, mize ascunse. Iar receptarea, ca proces interpretativ, inferențial, trezind rezonanțe emoționale, rămâne, nota Xavier Molénat [6, p. 212], *o enigmă sociologică*.

*

O constatare la îndemână ne avertizează că cei ieșiți dintr-un regim totalitar suportă „amprenta totalitară” și acuză conflictul dintre presiunea formativă a statului-partid (cu efecte perverse, încurajând minciuna, jocul duplicitar) și rezistența pe care unii chiar au dovedit-o. *Personalitatea totalitară* (ca personalitate „dirijată”, depersonalizată, rod al eforturilor propagandistice) ar fi tocmai produsul epocii totalitare. Trecând peste o ușoară inadecvare (poate fi omul „strivit” o personalitate?), ne întrebăm dacă modelul de om nou, parțial internalizat, cum recunoaște Dan-Ioan Dascălu [7, p. 235], poartă sigiliul totalitarismului și manifestă, la scară de masă, un astfel de comportament? Parcă nu am subscrie unei atari concluzii pe care titlul ales o anunță ca posibilitate. Dar pe care, să recunoaștem, semnatarul cărții nu o aruncă, imprudent, pe masa demonstrației.

Dan-Ioan Dascălu purcede la o lectură în cheie psihosociologică a fenomenului totalitar și constată că noul tip de personalitate, suportând severul control al regimului totalitar, fenomenele de masificare, persuasiune, manipulare traversează experiența *resocializării* [7, p. 77]. Modelul omului nou – ca proiect ideologic – țintește, de fapt, depersonalizarea. Iar internalizarea râvnită, angajând voința politică a sistemului, rămâne – în majoritatea cazurilor – parțială, eșuând într-o adaptare / adoptare instrumentalistă (V. Havel folosind chiar sintagma de „autototalitarism social”). Socialismul și-a propus programatic omogenizarea socială. Altfel spus, o societate fără clase (ca obiectiv ideologic), rezultând un ansamblu amorf, manipulabil, obedient [7, p. 103]. Este contextul totalitar un mediu prielnic multiplicării personalităților? Dimpotrivă, câtă vreme vom accepta, presați de realități, că „funcționarea capilară a puterii” (M. Foucault), sistemul carceral, gregaritatea, arbitrariul puterii

totalitare, impunând – după formula lui C. Miłosz – o „gândire captivă”, politizează viața socială și ideologizează politicul, desfășurând o „voință originară”: cea care vizează transformarea radicală a ordinii sociale în funcție de o anumită ideologie. Iar ideologia pusă la lucru de partidul-stat avea nevoie de o pedagogie socială pe măsură. Idealul educativ viza, de fapt, înregimentarea. Personalitatea totalitară (ca personalitate modală) este o construcție dirijată (A. Neculau, 1999), oscilând între internalizare și manipulare, sub presiunea „influențelor sociale”, orchestrate de aparatul propagandistic. Această pedagogie inventată, fluturând idealul omului nou, doritor a se lepăda de „vechile obiceiuri”, produce un individ de serie, adaptat noilor condiții prin supunere. Contextul totalitar, observa A. Michnick, este un amestec de teroare și promisiune socială, cultivând obediența. Individul, integrat în mecanismele sociopolitice, devine un instrument eliberat de responsabilitate morală sau, ca să preluăm sintagma lui S. Milgram, atinge „starea agentică”. Dar conflictul, semnalat stăruitor de Dan-Ioan Dascălu, nu poate fi escamotat. Proiectul omului nou întâmpină o rezistență difuză sau coagulată, îmbrăcând haina unei false adeviziuni. Încât personalitatea totalitară, ca *produs* al presiunii unui regim forte, face din ideologie doar „coloratura unui ritual al supunerii” [7, p. 237]. Să fie vorba de un ins captiv, care s-a predat definitiv, îmbolnăvindu-se de conformism? Sau, poate, eforturile aparatului birocratic al partidului-stat, modelând personalitățile prin depersonalizare, nasc efecte perverse, îndemnând la o domnie a minciunii (în dublu sens): pe de o parte, mistificarea realității (practică obișnuită a regimurilor totalitare), pe de altă parte, ritualismul (înșelând puterea), alimentând, dincolo de aparențe, o rezistență difuză, dar lăsând urme în mentalul colectiv. Experiența totalitară păstrează astfel de reziduuri traumatice și subiecții, chiar „neortodocși” fiind (în sens ideologic) – după vorba lui J. P. Deconchy –, rămân marcați, psihic și moral.

Să ne amintim că, în chingile totalitarismului, la adăpostul limbii de lemn, mimând obediența, înflorește cea *double think* (Orwell), ambiguitatea morală, schizofrenia la scară națională, cultivând ambivalența și dedublarea, limbajul esopic. Noul „limbaj” (*newspeak*) întreține vorbirea cu dublu sens (*doublespeak*), procedând orwellian: manevrând propagandistic „cuvinte hipnogene” și *minciuni fundamentale*, acceptate cu rol protector (adaptare, apărare), cosmetizând realitatea; conștientizând însă falia care despărțea arsenalul propagandistic de adevărurile inconfortabile. Încât *sinele fals*, trecut printr-un proces terapeutic, trebuie să recupereze în spațiul public memoria autentică a epocii, regenerându-se moral, lepădându-se de memoria „laminată” a propagandei și de poncifele ei, ar spune E. Lungu, reamintindu-ne că, recent, spectacolul coreean, hohotul colectiv, isteric al „milioanelor de zombi” propuneau o tragedie (montată), căzută în ridicol sub „hilara mască a farsei” [8, p. 17].

Așadar, pentru a rezuma, vom conchide că personalitatea totalitară ar fi un produs al totalitarismului, nu o premisă [7, p. 9]. Omul nou este un executant docil, un simplu instrument, un „obiect amorf”. Ca „om de masă”, personalitatea totalitară suportă impregnarea ideologică și, testând oferta de integrare, învață „codul supraviețuirii” (obediința, secretizarea, raportarea falsă, dezinformarea). Ne intrigă însă aserțiunea că în regimurile democratice „fenomenul nu poate fi întâlnit”. Vom încerca să demonstrăm contrariul, convinși că masificarea nu este o invenție comunistă. Și, în paralel, acceptând (cu rezervele menționate) formula *personalității totalitare*, să chemăm la rampă *personalitatea mediatică*, acuzând, credem, o simptomatologie comună. Fiindcă, până la urmă, societățile de masă (cunoscând disoluția grupurilor primare, favorizând alienarea, sugestionabilitatea, interșanjabilitatea) sunt pepiniera totalitarismelor [7, p. 101]. H. Arendt era și mai tranșantă: regimurile totalitare apar în societățile masificate, ocupând scena istoriei odată cu „era mulțimilor” (G. Le Bon). Dar totalitarismul ca mod de guvernare este un regim ideologic, instaurând teroarea. Chiar dacă aceeași H. Arendt distingea între caracterul totalitar al unui sistem și „faza (lui) totalitară”, controlul total presupus de un astfel de regim ne obligă să constatăm că „teroarea penetrează societatea în profunzime” [7, p. 31]. Totalitarismul, evident, este un regim politic aflându-și impulsul în „voinea originară” (R. Aron), oferind un proiect ideologic și asigurându-și dominația prin represiune. „Caz patologic”, după J.-Fr. Revel (1992), totalitarismul instaurează teroarea și, prin ideologizarea brutală a societății, se autolegitimează. Presiunea regimurilor totalitare, fie ele de stânga sau de dreapta, asigură o dominație totală; firește, după ce promisa schimbare socială, fluturând proiecte utopice, anunță radicalismul. După ce un B. Mussolini anunțase și experimentase „statul totalitar”, interesul pentru fenomenul totalitar s-a relansat odată cu cercetările de anvergură inițiate de H. Arendt. Ca regim politic, totalitarismul este o „descoperire” a secolului trecut, dovedindu-se o temă atractivă și alimentând apoi, prin sovietologie, o bogată literatură. Unii, acuzând tocmai balastul ideologic, au pus sub semnul întrebării condiția științifică a conceptului. Definit expres ca „regim ideologic” (cf. A. Besançon, 1995), totalitarismul, antrenând dramatice costuri sociale, nu este doar fenomen politic. Așa cum problema ideologiei nu poate fi privită, credem, doar ca opțiune rațională. O mișcare totalitară într-o societate atomizată exploatează tocmai bazele psihologice ale mecanismului „fugii de libertate” (E. Fromm). Există, neîndoielnic, o tendință spre supunere și dominație, instalând apatia pe care o „profesează” acea *majoritate ațipită* (H. Arendt). După cum un caracter autoritar, setea de putere, fascinația ei țin (și) de zestrea genetică și definesc structuri de personalitate care ar îndreptăți eticheta *totalitaristă* mai degrabă decât cei care, viețuind într-un regim totalitar, își conștientizează neputința, insignifianța, sfârșind prin a fi resocializați după o cură de depersonalizare.

Fascismul și comunismul, deopotrivă, ca *ideocrații*, pun mare preț pe imaginea propagandistică, în divorț cu adevărul. Rolul ideologiei în regimurile totalitare presupune, se știe, un control total, asigurând monologul puterii în limbaj ritual. Logica gândirii ideologice cere imperativ controlul și manipularea informației, statul fiind „confiscat” de partidul revoluționar (unic). „Înghițind” societatea, partidul strangulează comunicarea socială și cultivă mistificarea. Introduce, altfel spus, propriul tip de „normalitate”: apatie socială capitulară, psihologia captivității, neobișnuința cu adevărul și libertatea. Chiar și mitul situației ireversibile (A. Marino), câtă vreme regimul clamează zgomotos propria-i credibilitate și imuabilitate.

Totuși, chiar ideologie dominantă fiind (mai exact: unică), marxismul – ca „religie de substituție” (M. Djilas), și-a erodat în timp credibilitatea. El, ca „reflex al puterii” și-a dovedit – cum cerea Lenin – combativitatea, utilitatea politică. Ritualizarea regimului comunist i-a șubrezit eșafodajul doctrinar, adâncind prăpastia dintre adeziunea entuziastă și cea formală. Dar cum orice societate „secretă” ideologie, având doar legitimitate ideologică, regimul comunist a intensificat aberant educația ideologică și a impus un sever *filtru ideologic*. Apropiată sistemului de credințe, repudiată în urma colapsului comunismului și dizolvării hinterlandului sovietic, ideologia de inspirație marxistă supraviețuiește ca o *forma mentis* (G. Sartori). Sub formula de *totalitarism post-totalitar* (sau sistem post-totalitar, cum numea, în 1978, V. Havel comunismul post-stalinist, ceva mai relaxat) ar trebui să includem nu doar experiența totalitară descrisă în teoriile „clasice”. Mai ales că J. B. Talmon vorbea de o „democrație totalitară” (1960) și, cu totală îndreptățire, având în vedere eficacitatea mecanismelor de manipulare, am putea identifica azi un *totalitarism media*. Și, pe acest temei, o *personalitate mediatică*, tributară industriei divertismentului (în fond, o supra-ideologie). Infantilismul social (terifiant) al personalității e înlocuit, prin bombardament mediatic, cu un deprimant infantilism psihologic; tragismul de altădată face loc omniprezenței culturii „de divertisment” (chiar dacă nu e foarte sigur că ar exista în acest sens un ferm „proiect ideologic”). În fine, ștergerea distincției dintre adevăr și fals prin mistificare face loc în societatea mediatică hibridării dintre realitate și ficțiune. Șirul paralelismelor ar putea continua. Izbutoare ni se pare însă convergența efectelor uniformizante, multiplicând – în toate aceste variante – omul „de serie”, depersonalizat. Sigur, vor exista voci gata să conteste așa-zisul mit al receptorului pasiv, victimă a invaziei culturii epidermice (a sub-culturii). Dar în *era tehnoculturii* (Scarpetta), într-o societate care face din informație o resursă-cheie, transmisia culturală a devenit cu adevărat accesibilă, democratică; o comunicare de masă, așadar. Cu precizarea că această cultură pentru mase nu se regăsește în ceea ce s-a numit cultura maselor.

Este de ordinul evidenței că atotputernicia divertismentului mediatic favorizează, la rândul-i, pasivitatea socială, conformismul, evaziunea, „participarea imaginată” (E. Morin). Piața mediatică a devenit un narcotic social. Iar divertismentul funcționează, repetăm, ca o supra-ideologie (Neil Postman). Să ne gândim apoi că veritabilul loc al culturii se află în acțiunile individuale (Sapir, 1949); antropologia culturală a exploatat intuiția lui Sapir și interacționismul și-a tăiat vad printre curente în vogă. Și Margaret Mead era de părere că indivizii „constituie cultura”; ea rămâne un proces achizitiv și se răsfrânge în comportamentele individuale. Oricum am privi cultura, ea nu este un dat, nu se transmite „ca genele”, nota etnologul francez Denys Cuhe [9, p. 66]. Individul își „apropriază” cultura și efortul, se înțelege, nu este întotdeauna îmbietor. Exceptând expunerea media (TV, îndeosebi), și ea ritualică, care produce *teleintelctuali* (P. Bourdieu) pe bandă. Și care îndreptăța semnalul de alarmă tras de unii analiști lucizi (Noam Chomsky, printre alții; vezi *Media Control*, Europa Verlag / Hamburg, Wien, 2002), pledând pentru un „sistem de autoprotecție” al cetățenilor, dezorientați în democrațiile consolidate, nu mai puțin vulnerabile la fenomenele de masificare și manipulare.

Chiar dacă ne înecăm în informație (cum pare a crede J. Naisbit), nu putem fi „surzi la media”. Poate că totuși R. Escarpit avea dreptate când denunța iluzia comunicării globale. Comunicarea de masă este, potrivit aceluiași, o fantasmă; veritabilul subsistem de comunicație ar fi *grupul*. Or, încercând o privire contextuală, dincolo de sistemele normative, regulile și convențiile funcționale într-un cadru societal dat, s-ar cuveni să observăm că astfel de suporturi (grupale, clasiale) prezintă teribile inegalități (economice, sociale, politice). Și, desigur, culturale, abordarea interacționistă impunând termenul (impropriu) de *sub-culturi* și impulsionând, în avalanșă, studiile asupra comunităților (cu deja faimosul Robert Lynd, deschizând lista). Nu e un secret că sociologia americană a fost puternic influențată de antropologia culturală, „descifrând” prin lentila multiculturalității soarta valurilor de imigranți în societatea americană (receptoare). Iar cultura globală (de referință) se situează, spun unii analiști, „la intersecția sub-culturilor” [7, p. 78]. Așa fiind, ar fi cazul să medităm dacă nu cumva *cultura media* este cultura globală a epocii noastre.

În fine, *instituția media*, stârnind interesul roiurilor de analiști, este, nu încapă nicio îndoială, o sursă de putere și o industrie. Ea impune un câmp cultural (în expansiune) și, mai grav, impune „propriile sale constrângeri” (P. Bourdieu). Apariția tehnicilor de comunicare moderne asigură democratizarea culturii. Și orizontalizarea ei. Fiindcă media, condiționând opinia publică și uniformizând gusturile, slujește, cu egală devoțiune, fenomenelor de *masificare* și *mediocrizare* pe fundalul alienării. Și dacă *socializarea secundară* este un proces continuu, trecând prin desocializare și resocializare (cum am văzut că

se întâmplă cu *personalitatea totalitară*), nu mai puțin *personalitatea mediatică* suportă, după noi, presiunea unui alt totalitarism, invocând acum „puterea globală”. *Totalitarismul media*, virulent în societățile cu „identitate suplă” (Amselle, 1990) s-ar părea că refuză monoidentificarea (etnocentrismul). El cere însă o analiză „polemologică” a culturilor [2, p. 102], fiind vorba aici de raporturi de dominare culturală fără a beneficia, neapărat, de o superioritate intrinsecă, prin acest *imperialism media*, o cruciadă devastatoare purtată în numele globalizării.

*

Chiar stigmatizată, cultura media, văzută globalizator, se dispensează de constrângeri. Dependența de confort și de consum, întreținerea reflexelor consumeriste printr-o penetranță de largă audiență au atras și un feroce val de critici, îmbrățișând chiar o viziune apocaliptică. Democratizarea accesului a fost însoțită de sărăcirea conținutului simbolic; încât *industrializarea culturii*, prin egalizarea și orizontalizarea ofertei, decăzută la statutul de marfă, a marcat, de fapt, o pronunțată *despiritualizare*, impunând prevalența (supremația) criteriului economic. Altfel spus, invazia subculturală, confiscând interesul omului mediu, a instaurat, insidios, o *cultură brutală* (E. Shils), vidată de reflexivitate tocmai prin „simplificarea conținuturilor”. Trăind sub presiunea etichetărilor negative, cultura media prosperă însă, sub auspiciile transconsumerismului. Critica industriilor culturale nu obosește în a blama deriva, insistând pe omogenizarea peisajului (în sensul prăbușirii culturii înalte). Totuși, existența unor câmpuri culturale (subculturi, în regim alternativ) nu poate fi tăgăduită. Dar calea către o nouă civilizație (hedonistă) urmează, se pare, rețeta euforică a divertismentului narcotizant. Așa-numita cultură „de flux” aduce cu sine instabilitatea, incoerența, fragmentarizarea, odată cu planetarizarea galopantă a efectelor. În același timp, nu se poate să nu observăm că redistribuirea puterii și a prosperității creează disfuncții la scara planetei, agravând asimetriile lumii și întărind relațiile de dominație / periferializare. Implicit, de erodare a coeziunii sociale și de atrofiere a funcției critice. Încât *sistemul media* (adică suma instituțiilor, dar și suportul ori tehnologia lor) cultivă, la adăpostul confortului clișeistic, o subtilă tehnică manipulatorie, într-un stil standard, de sărăcie lexicală și gol ideatic. Noua limbă de lemn, plonjând în „realitatea discursivă” a lui Baudrillard, ascunde, de fapt, realul, tot sub ambalajul unor ficțiuni ideologice (e drept, mascate). Devenind un imperiu mediatic, SUA își exportă triumfalist modul de viață. Din păcate, preluările se fac pe latura superficialității, în numele unui integrism nivelator, servil, gata de a sufoca diversitatea, alungând spiritul critic. De unde și alerta identitară,

încercând, fals-salvator, un refugiu în etno-cultură, reanimând arhaicita-
tea în fața tăvălugului globalizării. Culturile „tari”, în prelungirea relațiilor
inegale de putere, omologate politic, nu mai folosesc azi tezismul ideolo-
gic, de brutalitate doctrinară (precum coercitiva sovietizare), ci provoacă
insidios, subliminal, reflexele consumeriste, de succes populist, câștigând
bătălia. Nu mai e vorba, firește, de retorica dictaturilor ori de găunoasele
clișee propagandistice ale învățământului politic. Convingerea noastră e că
limba de lemn nu a dispărut odată cu prăbușirea regimurilor comuniste
(cum pare a crede Fr. Thom, cea care oprea analiza la „epoca gorbaciovia-
nă”). Abia acum cultura media dobândește acel „caracter universal-posibil”
[4, p. 57] și îndreptățește o privire critică, prin revigorarea unei ramuri în
eclipsă: *pedagogia media*. Așa cum, de altfel, îndeamnă chiar unii analiști
americani (cazul proeminent fiind Douglas Kellner), invitând, repetat, la
efortul de alfabetizare a criticii media și la impunerea unui *control social*
responsabil. Care ar fi însă contraputerea în stare să țină în frâu explozia
mediatică? Sunt, să recunoaștem, „vremuri de primejdie” pentru limba ro-
mână și pentru cultura națională.

Note

1. Douglas Kellner, *Cultura media*, Editura Institutul Eu-
ropean, Iași, 2001; traducere de Teodora Ghiviriză și Lili-
ana Scărlătescu. Prefață de Adrian Dinu Rachieru.
2. Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, Editura Hu-
manitas, București, 1994, traducere de Ion Dur și Mircea
Ivănescu.
3. Françoise Thom, *Limba de lemn*, Editura Humanitas,
București, 1993; traducere de Mona Antohi; studiu in-
trodactiv de Sorin Antohi.
4. Tatiana Slama-Cazacu, *Stratageme comunicaționale și
manipularea*, Editura Polirom, Iași, 2000.
5. Ovidiu Hurduzeu, *Sindromul vulnerabilității*, în „Con-
vorbiri literare”, nr. 1 (85) / ianuarie 2003, p. 94-97.
6. Philippe Cabin, Jean-François Dortier (coord.), *Comu-
nicarea: perspective actuale*, traducere de Luminița Roșca
și Romina Surugiu, Editura Polirom, Iași, 2010.
7. Dan Ioan Dascălu, *Personalitatea totalitară*, Editura Di-
dactică și Pedagogică, București, 2002.
8. Eugen Lungu, *Ultimele grimase*, în „Contrafort”, nr. 1-2
(207-208), ianuarie-februarie 2012, anul XVIII.
9. Denys Cuhe, *Noțiunea de cultură în științele sociale*,
Editura Institutul European, 2003; traducere de Mihai-
Eugen Avădanei; prefață de Camelia Grădinaru.

Adina DRAGOMIRESCU

Alte principii în ortografia limbii române: sintactic, simbolic, distribuțional

A.D. – cercetător la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, Departamentul de gramatică, asist. univ. la Facultatea de Litere a Universității din București, Departamentul de Lingvistică. Doctor în filologie din 2009. Cărți: *Ergativitatea. Tipologie, sintaxă, semantică*, 2010; *Morfosintaxa limbii române*, 2010 (în colab.); *Gramatica de bază a limbii române* (în colab.); *Ești COOL și dacă vorbești corect*, 2010 (în colab.); *101 greșeli de lexic și de semantică. Cuvinte și sensuri în mișcare*, 2011 (cu Alexandru Nicolae).

În articolele anterioare, am acordat atenție principiilor fonologic (fundamental), tradițional-istoric și morfologic. În acest număr, ne vom opri la alte principii din ortografia limbii române: sintactic, simbolic, distribuțional. Ca și până acum, punctul de pornire este sinteza din Hristea (1981), îmbogățită și actualizată conform instrumentelor normative actuale.

1. Principiul sintactic

1.1. Ce este principiul sintactic?

Principiul sintactic se aplică în cazul unor perechi de secvențe sonore identice, în care unul dintre componente este un cuvânt compus sudat, iar celălalt este o îmbinare (liberă) de cuvinte. Acest principiu are o aplicare destul de limitată, pentru că situația descrisă se întâlnește destul de rar (1.2.1.). La acestea, se adaugă și situația – nediscutată, de obicei, în lucrările despre ortografie – în care unul dintre componente este un compus scris cu crată, iar cel de-al doilea este o îmbinare liberă. Această situație se întâlnește mai frecvent, de aceea lista de exemple de mai jos nu este exhaustivă (1.2.2.).

1.2. Aplicarea principiului sintactic

1.2.1. Principiul sintactic se aplică în scrierea următoarelor secvențe (inventariate, în mare măsură, de Hristea, 1981):

• adverbul de timp *altădată* „odinioară” vs *altă dată* „în altă împrejurare”, adjectiv pronominal nehotărât + substantiv

(a) Nu mai ninge acum ca **altădată**.

(b) O să alegem **altă dată** pentru întâlnire, pe 4 iunie nu pot veni.

• adverbul de mod *altfel* „în alt mod; în caz contrar” vs *alt fel* „fel diferit”, adjectiv pronominal nehotărât + substantiv

(a) A procedat **altfel** de data asta; Te rog să mă ajuți, **altfel**, nu mai vorbesc cu tine.

(b) O să gătească **alt fel** de mâncare azi.

• adverbul *bineînțeles* „desigur” vs *bine înțeles*, adverb + participiu

(a) **Bineînțeles** că mi-a plăcut.

(b) Acest scriitor nu a fost **bine înțeles** de elevi.

• substantivul *bunăstare* „prosperitate” vs *bună stare*, adjectiv + substantiv

(a) Englezii trăiesc în **bunăstare**.

(b) Bicicleta era în **bună stare**.

• adverbul *decât*, care poate funcționa și ca prepoziție care cere cazul acuzativ (a_1) sau conjuncție (a_2) vs *de cât*, prepoziție + pronume / adjectiv pronominal (relativ-)interogativ

(a) N-au venit **decât** doi studenți; (a_1) Vii mai des **decât** mine; (a_2) Mai mult stă **decât** scrie.

(b) **De cât** timp a avut nevoie?

• adverbul *defel* „deloc” vs *de fel* „originar”, prepoziție + substantiv, pe cale de a deveni locuțiune adjectivală

(a) Nu întârzie **defel**.

(b) Este **de fel** din nordul țării.

• adverbul *deloc* „nicidecum” vs *de loc* „originar, local”, prepoziție + substantiv

(a) Nu-mi place **deloc** să stau.

(b) Este **de loc** din Iași; Am identificat un circumstanțial **de loc**.

• adverbul de timp *demult* „odinioară” (răspunde la întrebarea *când?*) vs locuțiunea adverbială de timp *de mult* „de vreme îndelungată” (răspunde la întrebarea *de când?*)

(a) Acest lucru s-a întâmplat **demult**. (*Când s-a întâmplat?*)

(b) N-am mai mâncat **de mult** o prăjitură. (*De când n-ai mai mâncat o prăjitură?*)

• adverbul *deoparte* „la oarecare depărtare; izolat” vs *de o parte* (opus lui *de altă parte*), prepoziție + articol nehotărât + substantiv

(a) El a pus **deoparte** mulți bani.

(b) **De o parte** a mesei stăteau femeile, de altă parte, bărbații.

• *dinafară* (din locuțiunea adverbială *pe dinafară* „pe de rost”) vs *din afară* „din exterior”, prepoziție + adverb

(a) A învățat poezia **pe dinafară**.

(b) **Din afară** nu poți avea o perspectivă corectă.

• conjuncția consecutivă *încât* vs *în cât*, prepoziție + pronume / adjectiv pronominal (relativ-)interrogativ

(a) A fost așa de frig, **încât** am înghețat.

(b) **În cât** timp ai scris lucrarea?

• adverbul *încontinuu* vs *în continuu*, prepoziție + adjectiv

(a) Am lucrat **încontinuu** trei zile.

(b) Suntem **în continuu** progres științific.

• conjuncția *întrucât* „deoarece” vs *întru cât* (rar) „în ce măsură”, prepoziție + adverb

(a) Demonstrația nu e bună, **întrucât** conține o eroare.

(b) Nu știi **întru cât** ne-ar putea ajuta o astfel de inițiativă.

• adverbul *întruna* „mereu” vs *într-una*, prepoziție + numeral/pronume nehotărât

(a) Se plânge **întruna**.

(b) **Într-una** din zile, s-a hotărât să plece.

• adverbul *nicicât* „deloc” (rar) vs *nici cât*, adverb + adverb

(a) N-a vrut să muncească **nicicât**.

(b) N-a durat **nici cât** ai clipi.

• adverbul *nicicând* „niciodată” vs *nici când*, adverb + adverb

(a) Nu va pieri **nicicând**.

(b) Nu știi **nici când** vine, **nici când** pleacă.

• adverbul *numai* „doar” vs *nu mai*, adverb + adverb

(a) A mâncat **numai** o banană.

(b) De ieri, **nu mai** mănâncă banane.

• adverbul de timp *odată* „cândva” vs numeralul adverbial *o dată*

(a) A fost **odată** ca niciodată.

(b) Un astfel de lucru ți se întâmplă numai **o dată** în viață.

• adverbul *totuna* „la fel” vs *tot una*, adverb + numeral

(a) Mi-e **totuna** dacă vine sau nu.

(b) Am mâncat **tot una**, nu două prăjituri.

• adverbul *totodată* „în același timp” vs *tot o dată*, adverb + numeral adverbial

(a) *Aș vrea să plec, dar **totodată** mi-e teamă.*

(b) ***Tot o dată** pe zi mâncăm și noi.*

• *Niciun, nicio*

Una dintre modificările recente din DOOM², explicată la p. LXIX, scrierea într-un cuvânt a pronomelor și a adjectivelor negative *niciunul, niciuna, niciun, nicio*, reprezintă o aplicare a principiului sintactic (la fel ca în cazul pronumelui *vreunul, vreuna* și al adjectivului pronominal *vreun, vreo*). Gruparea liberă corespunzătoare, *nici un*, este formată din adverb/conjunctie + articol (b_1), + numeral (b_2) sau + pronume nehotărât (b_3).

(a) *N-a venit **niciunul** dintre concurenți; N-am văzut **nicio** concurentă.*

(b_1) *Nu este **nici un** om prost, **nici un** incult;* (b_2) *Mă confundați, eu nu am **nici un** frate, nici mai mulți;* (c) *Nu-mi place **nici unul**, nici celălalt.*

1.2.2. Așa cum am văzut în definiție, tot principiul sintactic reglementează scrierea unor perechi formate dintr-un compus scris cu cratimă și o îmbinare liberă:

• substantivul compus *bun-simț* „decentă” vs *bun simț*, adjectiv + substantiv

(a) *El este un om cu **bun-simț**.*

(b) *N-am avut niciodată un **bun simț** estetic.*

• adverbul compus *după-masă* „după-amiază” vs *după masă*, prepoziție + substantiv

(a) *De dimineață mergem la bibliotecă și **după-masă**, la plimbare.*

(b) *Înainte de masă a mâncat un măr, iar **după masă** a băut apă.*

• substantivul compus *ochi-de-pisică* „disc reflectorizant” vs *ochi de pisică*, substantiv + prepoziție + substantiv

(a) *Mi-am pus **ochi-de-pisică** la bicicletă ca să pot circula și noaptea.*

(b) *Există oameni cu **ochi de pisică**, care văd în întuneric.*

• substantivul compus *prim-plan* „cadru filmat de aproape” vs *prim plan*, adjectiv + substantiv

(a) *Acest actor a fost în **prim-plan** tot filmul.*

(b) *Dacă acest **prim plan** nu funcționează, va trebui să găsim altul.*

• substantivul compus *primă-doamnă* „soție de președinte de țară” vs *primă doamnă*, adjectiv + substantiv

(a) ***Prima-doamnă** a Statelor Unite este foarte frumoasă.*

(b) ***Prima doamnă** care a intrat era profesoara lui.*

• substantivul compus *sânge-rece* „calm” vs *sânge rece*, substantiv + adjectiv

- (a) Crima a fost săvârșită cu **sânge-rece**.
 (b) Transfuziile nu se fac cu **sânge rece**, ci puțin încălzit.

2. Principiul simbolic

2.1. Ce este principiul simbolic?

Principiul simbolic reglementează scrierea aceluiași cuvânt (sub aspect sonor), fie cu literă mică, fie cu majusculă la inițială, în funcție de sens. În general, este vorba despre substantive (și, mai rar, alte clase de cuvinte) care apar în structura unor substantive proprii, și deci se scriu cu majusculă, pentru a se diferenția de corespondentele lor obișnuite, scrise cu literă mică (pentru scrierea cu majusculă, vezi și DOOM²: LVI-LXI).

2.2. Aplicarea principiului simbolic

Principiul simbolic se aplică în scrierea cu majusculă a unor nume proprii de diverse tipuri; în alte contexte, cuvintele în cauză se scriu cu literă mică:

- (a) Rolul **Avocatului Poporului** este acela de a apăra interesele cetățenilor vs Am consultat un **avocat**.
 (b) Am fost la Școala „Vasile Alecsandri” vs Am fost la școală.
 (c) America de **Sud** este spectaculoasă vs A luat-o spre **sud**.
 (d) 24 **Ianuarie** este o sărbătoare importantă vs M-am născut pe 24 **ianuarie**.
 (e) Am fost cazați la cabana **Trei Brazi** vs În parc sunt **trei brazi**.
 (f) **Armstrong** este primul om care a ajuns pe **Lună** vs În noapte asta e **lună plină**.
 (g) În **Primul Război Mondial** au murit mulți oameni vs Acesta este **primul război politic**.
 (h) În istoria noastră, au fost multe războaie cu **Poarta Otomană** vs Deschide **poarta!**, În Turcia există încă mâncăruri **otomane**.
 (i) Îmi place foarte mult în **Delta Dunării** vs Fluviile se varsă în mare printr-o **deltă**.
 (j) Citește toate numerele din revista „**Limba Română**” vs Vorbește **limba română**.

3. Principiul distribuțional

3.1. Ce este principiul distribuțional?

Principiul distribuțional (al poziției în cuvânt) are un grad de aplicare foarte redus în ortografia românească. De fapt, singura situație pe care o reglementează este scrierea cu *â* sau cu *î*. Conform *Hotărârii Academiei Române* din

anul 1993, sunetul [i] este redat în două moduri, după criteriul poziției în cuvânt și după criteriul structurii interne a cuvântului; aplicarea *Hotărârii* este obligatorie în învățământ și în publicațiile oficiale din România, însă, în realitate, noile norme nu sunt întotdeauna respectate (DOOM²: XLIV, DIN: 587); recent, în 2010, noile norme ortografice au fost acceptate și în Republica Moldova. Această reformă ortografică, îndelung contestată, a dus la limitarea principiului fonologic, în favoarea celui distribuțional (Stan, 2011).

3.2. Aplicarea principiului distribuțional

Așa cum am spus deja, principiul distribuțional se aplică într-o singură situație: scrierea cu *â* vs *î*. Regulele sunt sintetizate în DOOM²: XXXIII-XXXIV, XLV.

- Se scrie *î*: la început de cuvânt (*înger, începe*); la sfârșit de cuvânt (*urî, coborî*); în interiorul compuselor în care al doilea element începe cu *î* (*bineînțeleles*); în interiorul derivatelor cu prefixe de la cuvinte care încep cu *î* (*neînțeleles, reîncepe*); în interiorul unor nume de persoane, prin tradiție sau din voința celor care poartă aceste nume (*Rîpeanu*).
- Se scrie *â* în interiorul cuvintelor (*rând, sârmă*), inclusiv în forme ale verbelor de conjugarea a IV-a terminate la infinitiv în *-î* (*coborâi, coborâsem, coborând, coborât*) și în derivate cu sufixe de la cuvinte terminate în *-î* (*hotărâtor, târâtor*).

Bibliografie și sigle

1. Mioara Avram, *Principii gramaticale în ortografie, în „Limba Română”, III, nr. 1, 1954, p. 45-50, republicat în Probleme ale exprimării corecte, Editura Academiei, București, 1987, p. 55-59.*
2. DIN – Ioana Vintilă Rădulescu, *Dicționar normativ al limbii române ortografic, ortoepic, morfologic și practic, Editura Corint, București, 2009.*
3. DOOM² – *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, coord. Ioana Vintilă-Rădulescu, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005.
4. Theodor Hristea, *Principiile ortografiei românești actuale*, în: Th. Hristea (coord.), *Sinteze de limba română*, ediția a doua, revăzută și mult îmbogățită, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1981, p. 99-109.
5. ÎOOP⁵ – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a V-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 1995.
6. Camelia Stan, *Ortografia și ortoepia (secolele al XIX-lea – al XX-lea)*, în: Gh. Chivu (coord.), *Tratatul de istorie a limbii române*, vol. III, 2011, ms.

Doina ARPENTI

Bilingvism și contact lingvistic în sânul emigrației românofone din Italia

D.A. – magistru în italiană, Universitatea din Bologna, profesoară de limba rusă la Benedict School, Modena, profesoară de limba italiană pentru alolingvi la Centrul Intercultural „M. Zonarelli”, Bologna.

O lume în care va supraviețui doar o singură limbă va fi o catastrofă fără precedent a ecologiei intelectuale. Acest scenariu, în teorie, ar putea să se afirme în următorii cinci sute de ani.

Crystal, 2005: 48

Intenția acestui studiu este să abordeze sub diverse aspecte problema bilingvismului și a contactului lingvistic în experiența vorbitorilor românofoni emigrați în Italia. Ciclul de articole care va urma este destinat unui public vast: lingviști, dar și nespecialiști, tuturor celor care sunt preocupați de destinul limbii române în „exil”. Demersul nostru obligă la adoptarea unui limbaj strict specializat, dar, din atenție pentru toți cititorii revistei, ne vom strădui să nu abuzăm de tehnicisme, să fim cât mai expliți și generoși în elucidări și referințe bibliografice.

Caracterul științific al acestei investigații impune respectarea principiului obiectivității, latura subiectivă dovedindu-se o prerogativă insidioasă, având în vedere dubla calitate de cercetător și obiect al cercetării în același timp. Am trăit experiența bilingvismului în repetate rânduri în circumstanțe diverse: prima – a bilingvismului precoce¹ român / rus rezultat din mediul social și politic al timpului și din spațiul geografic în care m-am născut și am crescut; a doua experiență, cea a bilingvismului tardiv² român / italian, a început cu aproape 20 de ani în urmă, când am ales limba italiană pentru itinerarul meu universitar, încân-

tată de noutatea materiei (pe atunci de-abia introdusă în curriculele învățământului superior din Republica Moldova), dar și tentată în sufletul meu romantic de a cunoaște „il bel paese” leagănul culturii și al artei europene. Ca urmare, opțiunea formativ-educatională a convers cu una de viață. Pentru mine, ca și pentru mulți alți concetățeni, „călătoria” mi-a marcat destinul. Am învățat să fac din limba „altuia” limba mea și am reconstruit, pornind de la identitatea și cultura „altuia”, cultura mea.

Argumentul pare mai actual ca oricând, cu toate că bilingvismul nu poate fi considerat nicicum un fenomen nou, mai mult decât atât, e vechi ca însăși umanitatea, de fapt, un blestem divin în mitul despre Turnul lui Babel, sau o grație cerească în cel al Rusaliilor (*Pentecostes*)³. La începutul celui de-al treilea mileniu societatea europeană, în general, și cea italiană, în mod particular, înfruntă o dublă sfidare: pe de o parte, lărgirea frontierelor UE și globalizarea, care implică toate domeniile activității umane, necesită o cunoaștere imperativă a mai multor limbi străine; pe de altă parte, mobilitatea populației și mișcările migratorii incrementează speța alogloților pe teritoriul statelor naționale. Aceste două fenomene generează diverse forme de bilingvism.

Tema bilingvismului nu este nouă nici pentru realitatea noastră. Începând cu ultimele decenii ale secolului XVIII, limba română pe teritoriul național pruto-nistean (al Basarabiei inițialmente, al R.S.S. Moldovenești în continuare și în fine al Republicii Moldova) a trebuit să reziste hegemoniei limbii ruse în condiții de bilingvism social⁴, iar în ultimele două decenii luptă pentru supraviețuire în cadrul bilingvismului individual⁵ din sânul emigrației spre Occident. În pofida faptului că Republica Moldova a fost întotdeauna un teritoriu bilingv, acest fenomen a generat totuși puține studii autohtone. Lingvistica sovietică a cercetat problema la nivel unional, dar obiectivul acestor investigații era în mod evident anihilarea culturilor naționale, după principiul celebrei teorii a politicii lingvistice staliniste: *сближение и слияние*.

Actualmente argumentul suscită interes în mediul științific al lingviștilor din toată lumea. Rușii, ca întotdeauna, mari naționaliști, orgolioși în privința tezaurului lor – *великий могучий русский язык* – investesc resurse și eforturi în propagarea limbii și a culturii lor peste hotare atât la nivel politic, cât și academic: amintim în acest sens doar de revista „Русский язык за рубежом” și o serie de lingviști neobosiți: Čirševa, Glovinskaja, Krysin, Zemskaja ș.a. O analiză a titlurilor bibliografice disponibile în Republica Moldova revelează o anumită carență editorială în materie. Rămânem cu speranța că în cea de peste Prut se fac mai mulți pași în acest sens.

În articolele noastre vom acorda o deosebită atenție bilingvismului infantil, rezultat al studierii tot mai timpurii a limbilor străine (grădiniță, școală) sau al achiziționării / învățării⁶ limbii materne și a limbii țării-gazde de către

copiii emigranților, născuți în străinătate sau sosiți aici din fragedă copilărie împreună cu părinții lor.

În Italia există deja numeroase lucrări care abordează tematica interculturalismului și a fenomenelor legate de emigrația infantilă în continuă creștere, dar toate aceste studii urmăresc problema integrării culturale și lingvistice a nou-sosiților, preocupându-se prea mult de promovarea unei politici de ameliorare a procesului de integrare a emigraților prin intermediul însușirii eficiente a limbii și a culturii italiene, cheie a socializării și a accesului la învățământul public, în detrimentul limbii și culturii originare, anihilând diversitatea ca fenomen și produs al culturii universale. În mod evident, integrarea acestor copii nu este un fenomen natural și spontan care se realizează de la sine, iar succesul lor depinde de o monitorizare atentă atât din partea părinților, cât și din partea instituțiilor abilitate, cu atât mai mult cu cât vârsta imersiunii copilului în noul mediu lingvistic și cultural este definitorie pentru eficiența procesului de adaptare și integrare (cu excepția unor cazuri izolate de marginalizare).

Lingviștii din toată lumea bat alarma: limba și cultura maternă a emigranților este în pericol! Dacă prima generație păstrează limba și cultura originară, generația a doua se desprinde în mod ireversibil de rădăcini, riscând să fie asimilată completamente de cultura poporului adoptiv. La prima vedere pare a fi acesta rezultatul scontat, căci până nu demult *asimilarea* era considerată sinonim al *integrării*. Începând cu anii '60 în SUA, unde fenomenul migrației era deja un fapt istoric, specialiștii în pedagogie interculturală reelaborează această teorie. Bilingvismul infantil nu mai este văzut astăzi drept un fenomen periculos și dăunator pentru dezvoltarea psihofizică și intelectuală a copilului⁷, iar integrarea nu mai coincide cu un proces de abandonare a propriei identități culturale, ci de edificare a unei noi identități prin armonizarea culturii originare și a celei de destinație.

Obiectivul ce ni-l propunem este analiza bilingvismului și a biculturalismului ca fenomen expus riscului de a deveni monolingvism și monoculturalism. Viziunea noastră asupra fenomenului este în perfectă consonanță cu principiile de bază ale politicii lingvistice europene: „Uniunea Europeană este fondată pe unitatea diversității: diversitate de culturi, obiceiuri, tradiții, credințe și limbi. Pe lângă cele 20 de limbi oficiale există peste 60 de limbi autohtone și zeci de limbi ne-autohtone vorbite de comunitățile de emigrați. Anume această diversitate face ca Europa să fie ceea ce este: nu un «melting pot» în care diversitățile se topesc, ci o casă comună în care diversitatea este celebrată, iar numeroasele limbi materne sunt o sursă de bogăție și constituie o punte spre o solidaritate și o înțelegere reciprocă majoră.” (Dell’Ascenza, 2005)⁸. Această prerogativă a politicii europene se traduce într-o serie de

documente⁹, proiecte și finanțări care promovează achiziția plurilingvistică începând cu cea mai fragedă vârstă.

Intenția acestui ciclu de articole este explorarea fenomenului bilingvismului infantil la fiii concetățenilor noștri emigrați în Italia, acordând o atenție deosebită problemelor legate de moștenirea și transmiterea limbii române. Atitudinea cercetării nu este exclusiv de natură sociolingvistică, ci și antropologică, întrucât micuții emigrați nu „sunt suspendați” numai între două limbi, dar și între două culturi pe care acestea le vehiculează. Așadar, obiectul cercetării noastre este copilul bilingv și familia sa, căci anume în sânul familiei copilul învață să vorbească și să socializeze. Dacă în cazul copiilor monolingvi autohtoni misiunea transmiterii limbii italiene revine familiei și școlii, în cazul copiilor emigrați transmiterea limbii române este o misiune exclusivă a familiei. O educație bilingvă eficientă e posibilă doar grație perseverenței părinților, chiar dacă această cale este lungă și insidioasă.

Articolele care urmează își propun obiective de natură empirică, cognitivă și investigațională, reflectând bilingvismul român / italian cu o deosebită atenție pentru:

- modalitățile achiziționării bilingve;
- atitudinea copilului față de propriul său bilingvism;
- strategiile educației lingvistice și culturale în familie;
- repertoriul și uzualitățile lingvistice ale familiei în care crește copilul bilingv, obiect al cercetării;
- impactul societății asupra conservării limbii originare;
- dezvoltarea cognitivă a bilingvului și construirea personalității multiculturale;
- contribuția școlii, a centrelor didactice și a cursurilor specializate în promovarea limbii și a culturii.

Primele articole din acest ciclu vor avea un caracter propedeutic, dictat de faptul că bilingvismul poate fi studiat sub diverse aspecte științifice: lingvistic, sociolingvistic, psihologic, psiholingvistic, neurolingvistic, antropologic etc. Există diverse teorii și teze ale bilingvismului, care deseori urmăresc linii de gândire diferite sau chiar contradictorii. Va urma o trecere în revistă a celor mai importante teorii, specificând la care dintre ele face apel punctul nostru de vedere. Vor fi elucidate diverse aspecte ale bilingvismului infantil: psihologic, neurologic, biologic și vor fi aduse în discuție principalele noțiuni indispensabile cunoașterii acestui fenomen.

Vom continua cu o serie de articole dedicate nemijlocit cercetării noastre lingvistice de teren: colectarea datelor, analiza și concluziile studiului. Vom analiza diverse tipuri de familii în care cresc micii bilingvi: românofone și

mixte (italofon+românofon) și strategiile lor educaționale în materie de transmitere a limbii și a culturii românești.

Vom cerceta cu deosebit interes strategiile comunicative și fenomenele lingvistice proprii comunicării bilingve: interferența¹⁰ (calcul, împrumutul) și alternanța de cod¹¹ (code switching și code mixing) atât la copii (în cazul lor însușirea limbajului este încă în plină fază evolutivă, fie că e vorba de L1 / L2 sau de LA / LB¹²), cât și la adulți. În încheiere vom reflecta asupra raportului limbă – cultură și dificultățile construirii unei personalități bilingve și biculturale.

Evident, intenția noastră nu este de a elabora o rețetă perfectă de educație bilingvă. Fiecare caz este unic și irepetabil și nu există o soluție universală. Ne interesează mai curând să efectuăm o radiografie a limbii române în exil și să oferim o anamneză a stării de sănătate și vitalitate a acesteia dincolo de hotarele Patriei-mamă. Finalitatea lucrării ține de o dezvoltare de natură practică: elaborarea de itinerarii formative atât pentru părinți, cât și pentru operatorii învățământului și educației, identificarea de noi strategii care ar putea fi implementate în serviciile educative și monitorizarea din partea instituțiilor, care ar trebui să dirijeze și să faciliteze misiunea unui părinte-educator emigrat. Speranța noastră majoră este sensibilizarea instituțiilor atât italiene, cât și române care fac prea puțin pentru a garanta supraviețuirea limbii române, dar și a altor limbi minoritare din spațiul italian care contribuie cu certitudine la ecologia culturală universală.

Note ■ ¹ Vezi: Abdelilah-Bauer, B. (2006), Baker, C. and Prys Jones, S. (1998), Čirševa, G. N. (2000), Deprez, C. (1994), Francescato, G. (1981), Moretti, B., Antonini, F. (2000), Romaine, S. (1995), Titone, R. (1979) etc.

² *Idem.*

³ În cea de-a cincizecea zi de la Învierea lui Cristos Duhul Sfânt a pogorât peste Sfinții Apostoli în Ierusalim, sub chipul unor limbi de foc. Duhul Sfânt a umplut de darurile sale pe Apostoli, pentru început aceștia căpătând marea putere de a grăi în limbi străine, necunoscute de ei până atunci. Spre mirarea multor oameni aflați în Ierusalim, cei doisprezece au început să facă cunoscută învățătura Mântuitorului către neamuri, în diferite limbi, deși acești ucenici erau știuți de mulți dintre cei prezenți ca fiind evrei simpli, în niciun caz preocupați de învățarea limbilor străine. *Faptele Apostolilor* (cap. 2).

⁴ Vezi: Berutto, G. (2006).

⁵ *Idem.*

⁶ A se vedea diverse teorii ale achiziționării / învățării lingvistice în: Chomsky, N. (1975), Daloiso, M. (2009), Fabbro, F. (2004), Krashen, S. (1981), Slobin (1975), Perruchet, P., Peerman, R. (2005) ș.a.

⁷ Titone R. (1979: 95-119) face o trecere în revistă a celor care au contribuit la revizuirea pericolului bilingvismului: Darcy (1963), Lambert (1962), Panfield și Roberts (1959), Leopold etc.

⁸ Traducerea ne aparține.

⁹ Rezoluția din 1997, Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (prima ediție 1996-1997, revazută în 2001), Lifelong Programme (2009) etc. Pentru aprofundare: <http://europa.eu/education/>

¹⁰ Vezi: Gusmani, R. (1989), Lüdi, G. (online), Romaine, S. (1989) Weinreich, U. (1974) etc.

¹¹ Vezi: Berutto, G. (1995), Gumperz, J., Hymes, D. (1986), Mabrou, A. (2007), Mayes-Scotton, C. (1993), Poplack, S., Sankoff, D. (1988), Saina, S. T. (2000), Weinreich, U. (1974) etc.

¹² L1/L2 sunt siglele utilizate pentru a desemna limba maternă și limba străină; LA/LB sunt siglele pentru două limbi materne în cazul bilingvismului precoce simultan.

Bibliografie

1. Abdelilah-Bauer, B., *Il bambino bilingue. Crescere parlando più di una lingua*, Milano: Raffaello Cortina Editore, 2006.
2. Appel, R., Muysken, P., *Language contact and bilingualism*, London: Edward Arnold, 1987.
3. Baker, C. and Prys Jones, S., *Enciclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*, Clevedon, Avon: Multilingual Matters, 1998.
4. Balboni, P. E., *Fare educazione linguistica*, Torino, Utet, 2008.
5. Berruto, G., *Fondamenti di sociolinguistica*, Bari: Laterza, 2006.
6. Bettoni, C., *Usare un'altra lingua*, Roma-Bari, Editori Laterza, 2006.
7. Biazzini, M., „Lingue e movimenti migratori nell'Unione Europea: 30 anni di politica linguistica per i migranti”, în *Indagini sociolinguistiche nella scuola e nella società italiana in evoluzione*, Vedovelli, M. (a cura di) Milano: Franco Angeli, 1999, 203-223.

8. Čirševa, G.N., *Vvedenie v ontobilingvologiju*, Čerepovec: ČGU, 2000.
9. Čirševa, G.N., *Osnovy ontobilingvologii: russo-anglijskij material*, Sankt Peterburg: SPGU, 2001.
10. Chomsky, N., *Riflessioni sul linguaggio*, Einaudi, Torino (trad. di *Reflections on Language*, Pantheon, New York, 1975), 1981.
11. Crystal, D., *La rivoluzione delle lingue*, Bologna: Mulino, 2005.
12. Daloiso, M., *I fondamenti neuropsicologici dell'educazione linguistica*, Venezia: Libreria Editrice Cafoscarina, 2009.
13. Dell'Ascenza, C., *Comunicazione della Commissione al Consiglio, al Parlamento Europeo, al Comitato Economico e Sociale, al Comitato delle Regioni*, 22 novembre 2005 <http://europa.eu/language/servlets/Doc?id=1035>, 2005.
14. Deprez, C., *Les enfants bilingues: langue set familles*, Paris: Saint-Cloud, Crédi, 1994.
15. Francescato, G., *Il bilingue isolato. Studi sul bilinguismo infantile*, Bergamo: Minerva Italica, 1981.
16. Fabbro, F., *Neuro pedagogia delle lingue*, Roma: Astrolabio, 2004.
17. Genovese, A., *Per una pedagogia interculturale. Dagli stereotipi dei pregiudizi all'impiego dell'incontro*, Bologna: Bonomia Università Press, 2003.
18. Grosjean, F., „A psycholinguistic approach to code-switching: the recognition of guest words by bilinguals”, *One speaker, two languages*, ed. L. Milroy and P. Muysken, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
19. Gusmani, R., *Saggi sull'interferenza linguistica*, Firenze: casa editrice Le Lettere, 1986.
20. Gumperz, J., Hymes, D., *Directions in Sociolinguistics. The Ethnography of Communication*, Oxford; New York: Blackwell, 1986.
21. Krashen, S., *Second language acquisition and second language learning*, Oxford: Pergamon press, 1981.
22. Lüdi, G., „L'enfant bilingue: chance ou surcharge?”, Anexe 8, *Sprachenkonzept Schweiz*, http://sprachenkonzept.franz.unibas.ch/Anexe_8.html.
23. Mabrou, A., „L'alternance codique arabe/français: emplois et fonctions”, *Constellations francophones*, 2, (2007), http://publiforum.farum.it/ezone_printarticle.php?id=67.
24. Minuz, F., *Italiano L2 e alfabetizzazione in età adulta*, Roma, Carocci editore, 2005.

25. Moretti, B., Antonini, F., *Famiglie bilingui*, Osservatorio linguistico della Svizzera italiana, 2000.
26. Muysken, P., *Bilingual speech: a typology of code mixing*, Cambridge, University Press, 2000.
27. Myers-Scotton, C., *Duelling Languages. Grammatical structure in Codeswitching*, Oxford: Clarendon Press, 1993.
28. Perotto, M., *Lingua e nazionalità nelle repubbliche post-sovietiche*, Santarcangelo: Fara editore, 1996.
29. Perotto, M., *Lingua e identità dell'immigrazione russa in Italia*, Napoli: Liguori editore, 2009.
30. Perruchet, P., Peerman, R., „Aprandre sa langue maternelle, une question de statistique?“, *Pour la science*, nr. 327, gennaio 2005, <http://upmf-grenoble.fr>.
31. Poplack, S., Sankoff D. (1988), „Code-Switching“, *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of language and Society*, ed. by U. Ammon, N. Dittmar, K. J. Mattheier, II vol. Walter de Gruyter Berlin New York, 1174-1180.
32. Romaine, S., „Pidgins, creoles, immigrant, and dying languages“, *Investigating obsolescence. Studies in language contraction and death*, ed. by N. Dorian, Cambridge: Cambridge University Press, 369-383, 1989.
33. Romaine, S., *Bilingualism*. Second Edition, Oxford, Cambridge: Blackwell, 1995.
34. Saina, S.T., „Dvujazyčie i mnogojazyčie v semejnoj žizni“, *Rečevoe obščenie v uslovijach jazykovej neodnorodnosti*, Moskva, U.R.S.S., 60-75, 2000.
35. Slobin, D.F., *Psicolinguistica*, Firenze: La Nuova Italia, 1975.
36. Titone, R., *Bilinguismo precoce e educazione bilingue*, Roma: Armando, 1979.
37. Titone, R. (a cura di), *La personalità bilingue. Caratteristiche psicodinamiche*, Milano: Bompiani, 1996.
38. Vedovelli, M., *Guida all'italiano per stranieri. Dal Quadro comune europeo per le lingue alla Sfida salutare*, Roma, Carocci editore, 2011.
39. Weinreich, U., *Lingue in contatto*, Torino: Boringhieri (traduzione della prima edizione del 1953), seconda edizione (2008) con premessa di Orioles, V. e Introduzione di Cardona, R., Novara: De Agostini scuola SpA, 1974/2008.

Cristinel MUNTEANU

Eugeniu Coșeriu și problema «stilurilor funcționale»

*Domnului Profesor univ. dr. Stelian Dumistrăcel,
în semn de omagiu, cu ocazia împlinirii vârstei
de 75 de ani*

C.M. – dr. în filologie (magna cum laude) al Universității „Al. I. Cuza”, Iași, lector la Universitatea „Constantin Brâncoveanu” din Pitești, Filiala Brăila. A publicat *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale* (2007), *Fundamente ale comunicării* (2007, în colaborare), *Tehnici de redactare în comunicare* (2008, în colaborare), *Discursul repetat între alteritate și creativitate* (Institutul European, 2008, ca editor) și *Tobias Peucer, De relationibus novellis / Despre relatările jurnalistice* [Leipzig, 1690 – prima teză de doctorat din lume dedicată jurnalismului] (2008, ca editor).

1. Am afirmat în mai multe rânduri (vezi Munteanu 2012: 65)¹, referindu-mă la taxonomia stilurilor funcționale, că – cel puțin pentru mine –, în această privință, clasificarea cea mai coerentă și mai bine justificată din punct de vedere teoretic este cea aparținându-i lui Stelian Dumistrăcel. Mă convinsese, printre altele, și faptul că, în delimitarea acestor stiluri funcționale, cercetătorul ieșean pornea de la distincțiile operate de trei iluștri înaintași: Aristotel, Ion Heliade Rădulescu și Karl Bühler. Astfel, în baza relației dintre „funcții” (după Bühler – denotarea, manifestarea și apelul²), „úzuri” (după Aristotel – uzul științific, cel poetic și cel practic), respectiv „limbi” (după Heliade Rădulescu – „limba științelor sau a duhului”, „limba inimii sau a simțimentului” și „limba politicii”)³, rezultau doar **trei stiluri funcționale** (primare): *stilul tehnico-științific*, *stilul beletristic* și *stilul comunicării publice și private* (vezi Dumistrăcel 2006: 37-51)⁴.

1.1. Dar motivul principal pentru care consider că avem de-a face aici cu cea mai pertinentă clasificare a stilurilor funcționale (de până acum) îl constituie rațiunea fundamentală care conduce la această distincție tripartită, și anume FINALITATEA (care se vedește mai ales în conceptul de «funcție»;

Relația „funcții” – „uzuri” – „stiluri”

0.	FUNCTII (după Bühler)	UZURI (după Aristotel) „limbi” (la Heliade Rădulescu)	STILURI „funcționale”
1.	Denotarea →	„uzul științific”; „limba științelor sau a duhului” =	tehnico-științific
2.	Manifestarea →	„uzul poetic”; „limba inimii sau a simțimentului” =	beletristic
3.	Apelul →	„uzul practic”; „limba politiciii” =	(al) comunicării publice și private

Sursa: Dumistrăcel 2006: 44

vezi Munteanu 2010: 121-122). Știm de la Coșeriu (care pornea de la cele patru cauze aristotelice: *eficientă, materială, formală și finală*) că discursurile, ca fapte omenești intenționale, nu se pot defini prin structura lor [expresivă] (ce constituie *cauza lor materială*), ci numai prin *cauza finală*, determinantă în activitățile umane. În cultură, structura trebuie să fie întotdeauna în acord cu finalitatea și nu invers (Coșeriu 1990: 91; cf. și Coșeriu 1997: 176-177).

1.2. Sunt, într-adevăr, interesante intuițiile lui Heliade Rădulescu în această direcție (cu sesizarea celor trei „limbi”), deși sunt amestecate, inconsecvent, două criterii de delimitare: pe de o parte, *obiectul* (corespunzător „științelor” sau „politicii”), pe de altă parte, *dimensiunea conștiinței* (fie că-i vorba de „duh”, fie că-i vorba de „inimă / simțiment”). Însă, pe linia celor spuse la 1.1. (apropro de FINALITATE), mult mai importantă, în economia și pentru justificarea clasificării de mai sus, este atragerea în discuție a funcțiilor identificate de K. Bühler și a „úzurilor” / „modurilor de actualizare” / „modalităților de utilizare” a limbii, așa cum le-a înțeles Coșeriu în impresionantul său efort hermeneutic dedicat operei aristotelice (vezi, recent, și Coșeriu 2011: 125). Reamintesc că, la Aristotel, *limbajul semantic* (*lógos semantikós*) este limbajul în esența sa (adică limba / *langue*), fără alte determinări ulterioare, în timp ce *limbajul apofantic* (*lógos apophantikós* – enunț, judecată; poate fi „adevărat” sau „fals”), *limbajul poetic* (*lógos poietikós* – uzul limbii ca expresie a imaginației) și *limbajul pragmatic* (*lógos pragmatikós* – uzul limbii ca formă de acțiune) sunt, de fapt, tipuri de *discurs*, adică „limbaj determinat ulterior”.

2. Pentru Profesorul Stelian Dumistrăcel (și pentru majoritatea elevilor pe care i-a format ori îndrumat), Eugeniu Coșeriu reprezintă un reper epistemologic solid și constant. De altfel, chiar în cartea în care este propusă și teoreti-

zată clasificarea invocată (*Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale* [2006]), trimiterile la Coșeriu sunt frecvente, fie că-i vorba de critica modelului comunicațional al lui R. Jakobson prin comparație cu *Organon*-ul semiologic al lui K. Bühler, fie că-i vorba de distingerea acelor *logoi* aristotelici (úzurii), fie că-i vorba de o serie de concepte coșeriene esențiale, precum «stiluri» și «niveluri» de limbă, «discurs repetat» ș.a.m.d. Toate dovedesc o bună înțelegere și asimilare a teoriei lingvistice elaborate de Magistrul de la Tübingen.

2.1. În timpul vieții lui E. Coșeriu, Stelian Dumistrăcel s-a bucurat de aprecierea acestuia⁵. Ar fi fost cu adevărat extraordinar dacă învățatul de origine basarabeană ar mai fi trăit câțiva ani și ar fi apucat să se pronunțe și cu privire la temeinicia proiecției lingvistului ieșean referitoare la structura stilurilor funcționale. *Dar oare n-ar putea-o face încă și altfel, prin ceea ce ne-a lăsat deja?* Cred că E. Coșeriu ar fi fost de acord cu demersul lui St. Dumistrăcel și voi arăta imediat pe ce mă bazez făcând o asemenea presupunere.

2.2. Eugeniu Coșeriu este mereu surprinzător nu doar prin rigoarea și luciditatea sa, ci și prin vastitatea preocupărilor sale. În plus, se știe că era cea mai informată persoană din domeniul lingvisticii. În consecință, întrucât multe dintre lucrările sale, scrise în diverse limbi, ne sunt [în continuare] inaccesibile, ne putem întreba dacă nu cumva distincțiile pe care le-am operat sau le operăm astăzi în cercetările noastre au fost făcute sau intuite de genialul savant înaintea noastră. Să fi făcut și Coșeriu, bunăoară, legătura între funcțiile lui Bühler, úzurile (tipurile de *lógos*) aristotelice și anumite stiluri / limbaje funcționale? Sunt semne că el se gândise la așa ceva, încă din 1952, în studiul *La creación metafórica en el lenguaje* (publicat abia în 1956). Iată câteva citate relevante:

[1] „...putem distinge în conformitate cu funcția predominantă (sau, mai bine-zis, conform finalității, din punctul de vedere al vorbitorului și al efectului obținut la ascultător), mai multe tipuri de limbaj, care adesea se prezintă [adică sunt prezentate de alții, n.m. C.M.] ca fiind *tot* limbajul, ca esență a sa, deși acestea nu se manifestă niciodată sau aproape niciodată în stare pură.” (Coșeriu 1956/2009: 177).

[2] „Fără îndoială, triada funcțională stabilită în această privință de K. Bühler – *Kundgabe* sau *Ausdruck* (manifestare [în orig. sp.: *manifestación anímica* ‘manifestare psihică’, n.m. C.M.], expresie, exteriorizare), *Darstellung* (reprezentare) și *Auslösung* sau *Appell* (acțiune asupra ascultătorului, apel) – aduce precizări esențiale realității limbajului. Într-adevăr, conform prevalării uneia sau alteia dintre aceste funcții, distingem: un limbaj *representativ* sau *enuunțiativ* sau *informativ*, în care finalitatea este, mai ales, aceea de a informa

cu privire la ceva exterior atât pentru vorbitor, cât și pentru ascultător [...]; un limbaj *expresiv* (*afectiv* sau *emotiv*), în care finalitatea principală e aceea de a exprima o stare psihică, «sentimentală» a vorbitorului; și un limbaj *apelativ* (sau *volitiv*), a cărui finalitate o reprezintă obținerea unui comportament anumit al ascultătorului.” (*ibid.*).

[3] „În plus, «limba» nu poate fi identificată cu nicio funcție particulară, pentru că este un sistem abstract și, ca atare, indeterminat: funcțiile se manifestă în vorbirea concretă. [...] Filozoful și omul de știință își creează un limbaj propriu în egală măsură ca oratorul sau poetul.” (*ibid.*: 178)⁶.

Cel de-al treilea citat (prezent, în studiul amintit, în imediata vecinătate a celorlalte două) ne îndreptățește să afirmăm că E. Coșeriu înțelegea prin limbajul filozofului și al omului de știință tocmai logusul apofantic (sau, în termeni actuali, stilul tehnico-științific), prin limbajul oratorului, chiar logusul pragmatic (sau stilul comunicării publice și private), iar prin limbajul poetului, logusul poetic (sau stilul beletristic).

3. Cele spuse mai sus nu au nicidecum scopul de a diminua meritele profesorului Dumistrăcel, dimpotrivă: pe de o parte, precizările lui Coșeriu confirmă demersul corect proiectat al lingvistului ieșean (care nu cunoscuse pe atunci afirmațiile în cauză)⁷; pe de altă parte, ceea ce la Coșeriu se găsește doar menționat ori schițat, la St. Dumistrăcel apare ca fiind dezvoltat, rafinat și suplimentar justificat. De pildă, pe aceeași linie, Dumistrăcel stabilește corelații și cu alte distincții tripartite: cu „împărțirea trinitară a psihologiei”: „inteligență – sensibilitate – voință” (observată de D. Caracostea ca reflex în concepția lui K. Bühler, aspect ce l-ar fi condus pe învățatul vienez la deosebirea celor trei funcții ale limbajului) ori cu cele trei „limbaje” („logic sau intelectual”, „afectiv” și „activ”) la J. Vendryes etc. (vezi Dumistrăcel 2006: 41). De altfel, un argument în plus l-a reprezentat și o altă observație coșeriană. Amintindu-l – într-o prelegere de filozofia limbajului – pe Juan Luis Vives, un important umanist spaniol din secolul al XVI-lea, Coșeriu citează (din memorie) teza fundamentală a acestuia: „*lingua est speculum hominis universi, et rationis, et affectus, et voluntatis* – «limbajul este oglinda omului întreg, și a rațiunii, și a afectivității, și a voinței»; avem deci indicate limpede cele trei dimensiuni esențiale ale conștiinței.” (Coșeriu 1994: 21).

3.1. Există totuși o nepotrivire în acest tablou... Spre deosebire de celelalte serii de concepte (funcții, dimensiuni ale conștiinței, tipuri de *lógos* etc.) ce justifică armonios autonomia stilului tehnico-științific și al celui al comunicării publice și private, în cazul stilului beletristic seria conceptuală nu mai este la fel de omogenă. Este considerată relevantă funcția expresivă (sau emotivă

ori „manifestarea”, la Bühler), pusă în relație cu afectul (*affectus*, la Vives), cu limbajul „afectiv” (la Vendryes), cu „sensibilitatea” (la Caracostea) și cu „limba inimei sau a simtimentului” (la Heliade Rădulescu). Ruptura se produce când vine vorba de *lógos*-ul aristotelic corespondent, adică *lógos*-ul *poietikós*, ce are de-a face, înainte de toate, cu fantezia (este „uzul limbii ca expresie a imaginației”), și nu cu afectul⁸.

3.2. Mai mult decât atât, oricât de convenabilă ar fi, în cadrul expus, citarea aproximativă a cuvintelor lui Vives (vezi *supra*, 3.), trebuie spus că, de fapt, în redarea lui Coșeriu, citatul în cauză este inexact. În studiul *Acerca de la teoría del lenguaje de Juan Luis Vives*, Coșeriu reproduce fragmentul originar (din lucrarea *De anima et vita*), de unde se și vede – dincolo de formularea sensibil diferită – că Vives avea în vedere patru dimensiuni ale conștiinței: „*voces in homine signa sunt animi universi, et phantasiae, et affectuum, et intelligentiae, et voluntatis, in bellis autem tantummodo affectionum, quemadmodum in nobis voces inconditae, quaeque a Grammaticis interjectiones nominantur*” (apud Coseriu 1971: 65). Trăsătura specifică a discursului literar (ca literatură artistică), a logosului po[i]etic, este aceea de a construi lumi posibile, or, pentru aceasta este nevoie, în primul rând, de imaginație (*phantasia*). În literatura autentică, expresivitatea (generată de afect) nu este esențială / primară, ci secundară.

3.3. Să remarcăm și un alt aspect. Nici în cazul lui Vives nu este încă vorba de *lógos* (ca discurs), ci de cuvinte izolate (*voces*, ca semne [*signa*] ale dimensiunilor conștiinței); referindu-se la *phantasia* și *affectus*, umanistul spaniol va fi avut în vedere, probabil, așa-numitele „cuvinte expresive”. El antcipa, astfel, stilistica lui Iorgu Iordan (ce încerca să împace stilistica lui Ch. Bally cu cea a lui L. Spitzer), având ca obiect de cercetare „cuvintele și construcțiile expresive, înțelegând prin aceasta elemente lingvistice produse ale *afectului* și *fantaziei* [sic!] subiectelor vorbitoare [subl. m. – C.M.]” (Iordan 1975: 16).

4. În fine, aș dori să mai atrag atenția asupra faptului că în tabloul de corespondențe realizat de Stelian Dumistrăcel avem de-a face cu o relație (și nu cu o identificare) a „úzurilor” [adică a tipurilor de „discurs”] cu „stilurile” (cum are grijă să sublinieze chiar St. D., vezi *supra*, 1.). De aceea, mi se pare nimerit să închei reluând o constatare personală: „La o primă vedere, judecând contemporan lucrurile, relația dintre *stil funcțional* (ori *limbaj*) și *text / discurs specializat* este ca aceea dintre *limbă* și *vorbire* (*discurs*), respectând opoziția *in abstracto vs in concreto*. Cu toate acestea, sfera conceptului de «discurs specializat» a ajuns astăzi să interfereze cu cea a «stilului funcțional» sau chiar să se suprapună acesteia: trăsături ale discursului specializat sunt preluate de unii cercetători în caracterizarea stilului funcțional (când, de fapt, unele parti-

cularități discursive nu au cum să figureze în limbă și, prin urmare, nici într-un stil funcțional).” (Munteanu 2012: 71).

Note

¹ Vezi și Cristinel Munteanu, [recenzie la] Stelian DUMISTRĂCEL, *Limbaajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale* [Iași, Institutul European, 2006, 278 p.], în „Philologica Jassyensia”, an III, nr. 1, 2007, Editura Alfa, Iași, 2007, p. 329-330.

² Terminologia provine din prima formă a teoriei lui Bühler. *Denotarea* este, de fapt, *funcția de reprezentare* (sau *referențială*), *manifestării* îi corespunde *funcția expresivă*, iar *apelului*, evident, *funcția apelativă*.

³ Profităm de prilej pentru a adăuga – tot în spiritul tradiției – că și cele trei genuri ale elocinței, așa cum sunt descrise de Quintilian (*Arta oratorică*, XII, 10, 58-65), puteau constitui încă o coloană de corespondențe în acest tabel.

⁴ Utilizând criteriile suplimentare, Stelian Dumistrăcel încadrează riguros, în sfera celui din urmă stil funcțional, o serie de sub-stiluri funcționale (pe care le numește „limbaje”), precum limbajul conversației, limbajul epistolar, limbajul publicisticii, limbajul publicității, limbajul instrucției școlare, limbajul organizațiilor politice, limbajul juridico-administrativ și limbajul religios.

⁵ Iată, ca dovadă, și o mărturisire a lui Stelian Dumistrăcel: „Să-mi fie permis să amintesc două aprecieri de care m-am bucurat enorm (în pofida vârstei, destul de înaintate, la care le-am primit, dar față de un astfel de Profesor te simțai mereu ca un elev ce-și așteaptă nota!): după ce a citit, într-o noapte, la Tübingen, *Expresii românești*, m-a gratulat (am martori!) prin cuvintele «frumoasă carte ai scris!» (ca semn de prețuire, mi-a sugerat, firește, mai multe completări și corectări, de care am ținut seama în ediția a doua a dicționarului, aducându-i, și în *Prefață*, îndatorate mulțumiri). Când, la «Colocviile filologice gălățene», ediția din octombrie 2001, ce i-a fost dedicată, am prezentat o primă comunicare având ca obiect modificarea enunțului aparținând discursului repetat din perspectiva «quadripartita ratio», prin care am stabilit că, în ciuda multitudinii de variante la care se ajunge prin cultura, îndemânarea și fantezia vorbitorilor, a scriitorilor și gazetarilor, toate acestea pot fi ordonate și analizate după regulile lui Quintilian, la discuții, subliniind esențialul abordării, Magistrul m-a felicitat: «Domnule Dumistrăcel, ne-ai copleșit!» (în tezele doctoranzilor săi acest as-

pect privind modificarea EDR nu a fost luat în considerare).” („Cercetarea lingvistică îi poate favoriza cititorului lecturi de conștientizare, pe diferite planuri, a înseși condiției umane” (interviu cu Stelian-Traian Dumistrăcel, realizat de Cristinel Munteanu”), în „Limba Română”, Chișinău, anul XVII, nr. 7-9, 2007 p. 99-112).

⁶ Despre tipurile de *lógos* aristotelice, care îi erau foarte clare încă de la începutul perioadei uruguayane (sau poate chiar din Italia), E. Coșeriu a vorbit explicit și *in extenso*, prima dată (probabil), în studiul *Logicism și antilogicism în gramatică* (vezi Coșeriu 1957/2004: 250-251 și 253).

⁷ Conform unui principiu foarte prețuit de Coșeriu: *Intersubiectivitatea este garanția obiectivității lucrurilor*. Și Coșeriu avusese, la rândul-i, astfel de „surprize” citindu-i pe clasici, dar își însușise apoi o idee de-a lui Croce, potrivit căreia trebuie să ne facă plăcere dacă descoperim că ceea ce am gândit noi a gândit, bunăoară, și Platon. Pentru numeroasele surprize pe care le-am avut chiar eu la contactul cu opera extinsă a lui Coșeriu, vezi Cristinel Munteanu, *Când Coșeriu (pare că) greșește* (articol în curs de publicare).

⁸ De altfel, într-o primă formulare, Coșeriu (1957/2004: 250) îl numea pe acesta *logos „fantastic”* (din gr. *phantastikós*).

Bibliografie selectivă

Coșeriu 1956/2009 = Eugeniu Coșeriu, *Creația metaforică în limbaj*, în Idem, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Antologie, argument, note, bibliografie și indici de Dorel Finaru, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009, p. 167-197.

Coșeriu 1957/2004 = Eugeniu Coșeriu, *Logicism și antilogicism în gramatică* [1957], în Idem, *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, Ediție în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 239-264.

Coseriu 1971 = Eugenio Coseriu, *Acerca de la teoría del lenguaje de Juan Luis Vives* [1971], în Idem, *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje. Estudios de historia de la lingüística*, Editorial Gredos, Madrid, 1977, p. 62-85.

Coseriu 1990 = Eugenio Coseriu, *Información y literatura* [1990], în Eugenio Coseriu, Óscar Loureda Lamas, *Lenguaje y discurso*, EUNSA, Pamplona, 2006, p. 85-99.

Coșeriu 1994 = Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, ca supliment al publicației „Anuar de lingvis-

tică și istorie literară”, T. XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică, Iași, 1994.

Coșeriu 1997 = Eugeniu Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, Versiune în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 1997.

Coșeriu 2011 = Eugeniu Coșeriu, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, Ediție nouă, augmentată de Jörn Albrecht, cu o remarcă preliminară de Jürgen Trabant, Versiune românească și indice de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu, Cu o prefață la ediția românească de Eugen Munteanu, București, Editura Humanitas, 2011.

Dumistrăcel 2006 = Stelian Dumistrăcel, *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale*, Editura Institutul European, Iași, 2006.

Iordan 1975 = Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române* (ediția a II-a), Editura Științifică, București, 1975.

Munteanu 2010 = Cristinel Munteanu, *Reflecții privind „funcția criptică” a limbajului medical*, în „Limba română”, Chișinău, anul XX, nr. 1-2, 2010, p. 120-128.

Munteanu 2012 = Cristinel Munteanu, *O clasificare antică a «stilurilor funcționale» în opera lui Diogenes Laertios*, în „Limba Română”, Chișinău, anul XXII, nr. 1-2, 2012, p. 64-73.

Quintilian, *Arta oratorică* = M. Fabius Quintilianus, *Arta oratorică* (traducere de Maria Hetco), vol. I-III, Editura Minerva, București, 1974.

Ana BANTOȘ

Spiridon Vangheli și lumea primară*

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, cercetător științific la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, Academia Română. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, teorie literară. Publicații recente: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010.

VANGHELI, Spiridon (14.06.1932, Grinăuți, Bălți). Prozator, poet, traducător și editor. Urmează Școala primară din comuna natală, își continuă studiile în com. Pelinesia și în or. Bălți. Absolvește Institutul Pedagogic „Ion Creangă” (azi, Universitatea Pedagogică „Ion Creangă”) din Chișinău, 1955. Profesor, apoi redactor la editurile Cartea Moldovenească și Lumina. Debutează în 1962 cu placheta *În țara fluturilor*. Alte volume publicate: *Soarele* (1963), *Pe lume* (1964), *Băiețelul din coliba albastră* (1964), *Balade* (1966), *Isprăvile lui Guguță* (1967), *Ministrul bunelului* (1971), *Columb în Australia* (1972), *Primiți urătorii?* (1975), *Guguță – căpitan de corabie* (1979), *Steaua lui Ciuboțel* (1981), *Calul cu ochi albaștri* (1981), *Privighetoarea* (1985), *Pantalonii – țara piticilor* (1989), *Ghiocica* (1991), *Guguță și prietenii săi*, vol. I-II (1994), *Copii în cătușele Siberiei* (2001) ș.a. A tradus din poezia și proza universală pentru copii: *Iepurașul albastru* (1968), *Fetița din Hiroshima* (1981), *Peter Pan și Wendy* de James Barrie (1975, 1988) și *Pepi Cioraplung* de Astrid Lindgren (1973, 1984).

Cu vârsta ne îndepărtăm tot mai mult de cărțile copilăriei, însă în adâncul ființei noastre ele ne lipsesc. Spiridon Vangheli prin cărțile sale se adresează eului profund din noi, acel eu care, în cazul dat, se cuvine să fie amplasat și într-un anumit context istoric, micile personaje explicând, în mare parte, nu doar nevoia lor de a fi degajate și pe deplin libere, dar ilustrând și maturitatea oarecum

* Articol elaborat în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, Academia Română, cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013 „Investește în oameni”.

precoce a copilului basarabean. Aceasta din urmă devine total explicită după lectura lucrării *Copii în cătușele Siberiei*, în care realitățile istorice dramatice, chiar tragice nici măcar nu au nevoie să fie transfigurate la modul artistic, „documentul” întrecând puterea de imaginație.

Atent la destinul copiilor în diferite perioade istorice, Spiridon Vangheli este unul dintre scriitorii pentru copii ale cărui merite au fost recunoscute la Chișinău, dar și într-un spațiu geografic amplu, dincolo de hotarele Basarabiei, multiplele distincții naționale și internaționale constituind dovezi incontestabile: Diploma Internațională de Onoare „Andersen” (1974), Premiul de Stat al R.S.S.M. (1980), Premiul Ministerului Învățământului din R.S.S.M. (1982), Maestru Emerit în Artă din R.S.S.M. (1982), Premiul de stat al U.R.S.S. (1988), Scriitor al Poporului (1992), Ordinul Republicii (1996), Premiul „Ion Creangă” al Academiei Române (1996), Premiul special al Uniunii Scriitorilor din România (2002), Marele Premiu „Ion Creangă” al Salonului Internațional de Carte pentru Copii (2007).

Coleg de generație și prieten cu poetul Grigore Vieru, S. Vangheli va contribui substanțial la îmbunătățirea calității manualelor pentru clasele primare, fiind coautor al *Abecedarului* (1970, 1990). Atenția acordată literaturii în școală este una dintre preocupările sale constante, în 2006 editând *Carte de citire și gândire* pentru cl. I-IV, în 4 volume. Sunt lucrări care certifică, de fapt, interesul nedeținut al autorului față de universul copilului și al copilăriei. Poate că anume în acest fel scriitorul răzbună soarta unei întregi generații de autori basarabeni din care face parte și care s-au autodefiniți drept „copii ai anilor treizeci”. Acestora le-a fost dat să se afirme în literatură în condiții extrem de dificile, pătura intelectualilor basarabeni formați în perioada interbelică fiind extirpată – cei mai valoroși dintre ei au fost deportați în Siberia sau exterminați, unii reușind să se refugieze în România. După anii grei de foamete, de război și de regim stalinist, Chișinăul revenea cu mare dificultate la normalitate. Într-o atmosferă în care viața spirituală era dominată, în primul deceniu postbelic, de preceptele proletcultiste, iar mai apoi de opresiunea ideologică, tradițiile și obiceiurile locului fiind, de asemenea, persecutate, era importantă repunerea în circuit a unui sistem de valori nepoluante, necontrafăcute. Iată de ce scriitori precum Spiridon Vangheli, recurgând la viziunea proaspătă a copilului, contribuie la redescoperirea izvoarelor firești ale vieții. În majoritatea scrierilor sale Spiridon Vangheli vizează un univers de acasă, rustic, marcat de simbolismul vechimii, al dăinuirii și al rezistenței. Cu ajutorul protagoniștilor din lucrările sale: Guguță, rudele și consătenii lui din satul Trei Iezi, Ciuboțel, Ghiocica, mătușa Dalba și moș Dalbu, Titirică, cititorul descoperă o lume feerică a copilăriei, micii eroi fiind investiți cu puterea de a impulsiona starea de bine și

Cu neîntrecutul naist Vasile Iovu

Cu Andrei Strâmbeanu, Ion Ungureanu, Ion Hadârcă și Dumitru Matcovschi

Spiridon Vangheli omagiat de colegi și prieteni

Poze de Nicolae Răileanu

optimismul celor din jur. Secvențe precum cele cu micii urători, care le amintesc maturilor de obiceiurile de iarnă (menționăm că în perioada ex-sovietică era interzisă consemnarea sărbătorilor religioase și a celor moștenite din străbuni), îndreaptă cititorul către lucruri neperisabile, pline de sens uman și de învățăminte. Scenarii pline de umor cu oameni de zăpadă care merg și pitici care fac nunți, fluturi care protejează cu aripile lor somnul celor mici sunt axate pe o comunicare fără limite (unul dintre protagoniști, pe nume Grăia-Singur, certifică același interes al autorului de a accentua importanța transmiterii mesajului, a dorinței de comunicare): melcii comunică cu luna și cu cei mici, „no-urul dă de un munte cu capul gol și se face căciula lui”, Steaua Lio îi protejează drumul nocturn al lui Ciuboțel, cel pornit în căutarea ierburilor de leac pentru mama și care aduce Steaua în pălărie acasă, pe când tot satul alertat îi sare în ajutor, crezând că i s-a aprins casa. Sentimentul solidarității face parte din modul de a fi al comunității rustice, pe care scriitorul o evocă magistral: „Și mama lui Ciuboțel își revenea, dar nu atât de ierburile de leac, cât de bucurie că băiatul ei împarte lumina Stelei la toți”.

Spiridon Vangheli reface comuniunea dintre om și natură, în viziunea scriitorului aceasta constituindu-se ca un principiu fără de care copilăria nu poate avea dimensiunile normalității. De aici prenumele personajelor, spre exemplu, Ghiocica, moș Dalbu și mătușa Dalba, precum și o întreagă toponimie: satele se numesc Trei Iezi, Turturica, Pitpalac, Cucuieti, Traista-Ciobanului, Gurița-Cucului etc. Scriitorul dă frâu liber imaginației, stimulând fabulația și oferindu-i micului personaj prilejul de a se pune în valoare pe sine însuși ca un reprezentant expres al societății. Nevoia imperioasă a copilului de a se „exprima” în cetate trebuie, de asemenea, raportată la realitățile concrete în care era proliferată o literatură scrisă după precepte ce contraveneau vieții firești. Pentru exhibarea dimensiunilor existențiale ontologice autorul pune în mișcare resorturile unei mentalități izvorâte din adâncul istoriei neamului care a dăinuit și prin creația anonimă. Spiridon Vangheli plăsmuiește, de asemenea, narațiuni fabuloase pe potriva nevoii copilului de autoafirmare fără impedimente. Pantalonia, bunăoară, e țara cu șapte împărății: Împărăția Luni, Marți, Miercuri, Joi, Vineri, Sâmbătă, Duminică, în care copilul se maturizează cunoscând etapele vieții privity ca în basmele populare. Prin oceanul fermecat al basmelor lui Spiridon Vangheli ziua de mâine a copiilor se revendică printr-un raport inversat dintre maturi și cei mici: totul aici funcționează conform unor fantezii bulversante, copiii fiind investiți cu puteri miraculoase, întrecându-i pe maturi, și maturii acceptând regulile impuse de „guvernatorii” din lumea celor mici, construită după principiile unor posibilități nelimitate în a face bine și a trăi frumos. Diminuarea caselor, a oamenilor și a lucrurilor, pe măsura îndepărtării de ele, este procedeu

care face posibilă aducerea la același numitor a percepțiilor, pe de o parte, ale celor mici și, pe de altă parte, ale celor maturi: la întrebarea bunelului dacă a fost pe turn, Ciuboțel răspunde: „Când ești sus, toate casele rămân jos și se fac mici... Și uriași atunci nu-s pe pământ. Ia, niște omuleți acolo...”. Micii Robinzoni din scrierile lui Spiridon Vangheli descoperă o lume plină de evenimente incitante, universul naiv al copilăriei fiind unul extrem de dinamic: convinși de către Guguță, la un moment dat, consătenii se lasă antrenați la săniuș, excepție nu fac nici figurile cele mai importante ale comunității, directorul școlii și contabilul, care își pierde ștampila pe pârție, spectacolul încheindu-se cu înălțarea unui om de zăpadă, ce seamănă leit cu Guguță, eroul care a reușit să-i scoată pe toți din cotidianul cenușiu. Este o lume primară în care ne întâlnim, ca în poveștile lui Ion Creangă, cu vietăți întruchipând bunătatea, seninătatea, binele și frumosul (rândunica, iepurele, mielul, cocostârcul). Explorat în cuvinte puține, acest univers este aureolat de pacea și înțelegerea dintre cei mici și cei maturi. Există la Vangheli o înțelepciune precoce a celor mici, de care sunt contaminați și maturii: aceasta vine din dorința autorului de a-i da copilului libertatea deplină pentru a crește, descoperind în mare parte lumea pe cont propriu. Copilul din povestirile lui Vangheli va crește mare și va ști să refacă drumul spre copilăria de altădată, așa încât comunicarea umană indispensabilă să se producă în mod firesc. Căci pentru scriitorul Vangheli comunicarea cu cei mici, comunicarea ca artă constituie fundamentul lucrărilor sale. Anume acest lucru îl promovează de o viață Spiridon Vangheli, ale cărui povestiri sunt un antidot la incomunicabilitatea de care e afectat omul modern, dinamismul scrierilor sale fiind stimulat și de dialogul prezent la tot pasul. Stilul metaforic, predominant de simboluri, limbajul marcat de oralitate și de jocul de cuvinte menit să pună în valoare spiritul inventiv al copilului, energia personajelor sunt orientate să spargă tiparele înțepenite ale percepției maturilor. Este un univers în care valorile tradiționale, din bătrâni intră în dialog cu dinamismul percepției copilului de azi, de aici și de pretutindeni, scriitorul demonstrând fidelitatea față de copil. Spiridon Vangheli creează un basm modern pentru copiii de azi, un basm în care puterea de imaginație a micilor protagoniști este conectată la fantezia populară străveche.

La ceas aniversar îi dorim distinsului nostru scriitor Spiridon Vangheli să se bucure și de aici încolo de aceeași dragoste din partea micilor cititori care să-l mențină pe culmile creației artistice.

La mulți ani!

Mihaela DOBOȘ

Despre baladescul deviat în *Vânătoarea cu șoim* de Ștefan Aug. Doinaș

M.D. – drd., Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, profesor de literatura română la Colegiul „Costache Negruzzi”, Iași. Autoare a 12 lucrări de specialitate apărute la editurile Polirom, Paralela 45, Art. Printre studiile publicate: *Textul și spectacolul – ecuația dramaticului în metafora literaturii* (2009), *Jurnalul ultim al ființei în „Sonetele fără sunet” de Ștefan Aug. Doinaș* (2011), *Modele românești de traducere a poeziei. Ștefan Aug. Doinaș* (2011), *Proza lui Ștefan Aug. Doinaș între Ludus și Logos* (2012) etc. Beneficiar al unei burse doctorale în cadrul proiectului DOC PAIDEIA (107/15/S/783420).

O lectură transversală a baladelor lui Ștefan Aug. Doinaș revelează existența a două mari câmpuri stilistice și tematice în care se situează acestea, corespunzătoare „baladelor de tinerețe” – sintagmă deja consacrată în critica literară – și, am spune, *baladelor târzii*, scrise sau, cel puțin, publicate de Doinaș începând de prin anii '80, dar anunțate de texte mai vechi, cum este *Five-o'clock*. Este cert, de asemenea, că metamorfozele baladelor urmează schimbările generale din lirica autorului, trepte de evoluție asemănătoare ca viziune înregistrându-se în poeme și în sonete, dacă este să ne referim, păstrând criteriul genericității, doar la două dintre direcțiile operei sale poetice. Deși nu se înregistrează, nici în interiorul baladelor, seisme lirice care să le transforme fundamental, există totuși mutații sensibile ale timbrului poetic ce coordonează „lirica narativă” (Vladimir Streinu) a autorului.

Astfel, din prima serie de balade răzbate echilibrul compozițional, reflexivitatea și vizionarismul, dizolvate într-o veritabilă retorică a armoniei celebrând universalul, departe de „tentațiile lumești ale emoționalului dermic și epidermic, țintind

Cercetările au fost finanțate din Fondul Social European de către Autoritatea de Management pentru Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013 [proiect POSDRU/CPP 107/DMI 1.5/S/78342].

o înfiorare a spiritului, nu a substructurilor sale, o revelare a străfundurilor ideatice ale lumii și nu o etalare a suprafețelor ei pitorești¹. Acum poetul se arată preocupat de tipare eterne, caută idealul, cercetează repetabilitatea principiilor în aparența fenomenelor, gândește și creează la o scară planetară și arhetipală, departe de toate convulsiile istoriei (*Acela-care-nu-se-teme-de-nimic*, *Mistrețul cu colți de argint*, *Strajă zadarnică*, *Viță de vie la paralela 80*, *A cerului pădure răsturnată*, *Balada celor trei puncte de vedere*, *Alexandru refuzând apa*, *Funeraliile lui Demetrios*, *Soarele și scoica*, *Balada întrebării lui Parsifal*, *Regele, ful copacului*). În drumul către *baladele târzii*, poetul execută o fandare ludică, adoptând în unele texte noi categorii estetice și morale, precum grotescul, urâtul, monstruosul, miraculosul, burlescul, satiricul (*Crai de ghindă*, *Sfântul Gheorghe cel Fals*, *Forma omului*, *Lucullus pe ruinele cetății Amisus*, *Five-o'clock*).

Ceea ce aduce nou cealaltă categorie de balade, reprezentată de *Vânătoarea cu șoim*, care „indică o presiune a realului asupra idealității, o agresivitate și un triumf al decepției asupra sublimului”², este poziționarea lucidă și, de aici plecând, critică, ironică și satirică a poetului în fața realității percepute acum la o scară heraclitiană, în opoziție cu viziunea eleată din etapa anterioară. Autorul caută acum „întemeierea etică” (Virgil Ierunca) a lucrurilor și, mai ales, a relațiilor, se arată „înzestrat cu facultățile apostrofei” (Aurel Pantea), practică „absurdul ironic” (Virgil Nemoianu), într-un evident proces al „dezidealizării” (Al. Cistelecan) lumii care îl îndepărtează, totodată, de specificul baladescului. De aceea, volumul amintit ar reprezenta, în opinia noastră, încheierea carierei de baladist a lui Doinaș, deși unii comentatori vorbesc de supraviețuirea *baladescului* și în volumele *Interiorul unui poem* (1990) și *Aventurile lui Proteu* (1995) – care nu includ balade vechi – atașat sau asimilat altor categorii lirice³.

Un adevărat punct de cotitură al baladescului doinașian se produce, așadar, odată cu balada *Vânătoare cu șoim* din 1985, text esențial pentru poezia lui Doinaș din anii '80, comparabil, din acest punct de vedere, cu *Mistrețul cu colți de argint* din anii '40, la care trimite, de altfel, intertextual, iar din acest motiv vom recurge la o analiză comparativă, în oglindă, a celor două texte.

Deși simetrice în organizarea ritualică, în tematica primară, în profilul instanțelor lirice intratextuale și în relațiile dintre acestea, cele două texte ipostaziază, fără doar și poate, două atitudini diferite ale poetului în sfera raporturilor din seria eu – univers, real – ideal, unu – multiplu, individ – societate, supuși – conducători etc. *Mistrețul...* prezintă vânătoarea în sine, înaintarea febrilă a prințului către vânatul ideal, narată într-o tonalitate solemnă de către o voce impersonală, pe când celălalt poem surprinde *povestea* unei vânători nemaivăzute („mai mare-n evul ce mi s-a predat / o altă întâmplare nu

există”), rostite de protagonistul acesteia, „un prinț al vânătorii”, care, iată, supraviețuise acestei experiențe. Servitorul obraznic, rațional și cinic din primul text, care îl avertizează „isteț”, „îndrăzneț” și, finalmente, „cu dispreț” pe stăpân că aleargă după o himeră este înlocuit sau evoluează în *Vânătoare cu șoim* către identitatea unui „grămătic”, un fel de cronicar ce are misiunea de a nota povestea relatată ca în transă, halucinat, de stăpânul lui. Intervențiile sale demistificatoare sunt însă mult mai frecvente și mai dure decât ale servitorului – dar la fel de nebăgate în seamă –, luând forma unui paratekst constant, care evoluează în paralel și independent structural de primul, în sensul că cei doi nu intră deloc în dialog, replicile lor succesive având, paradoxal, ținuta unor solilocvii. Grămăticul – arhaism transmițând ironia amară a autorului la adresa rolului scriitorilor, dar sugerând și percepția acestora de către societate și de către putere – se întâlnește totuși cu servitorul în efectul ultim al acțiunii lor: acela de a transmite mai departe, unul suflând în corn, altul scriind cu pana șoimului, fapta exemplară. Miza vânătorii este, de asemenea, schimbată, pentru că „mistrețul cu colți de argint, fioros” este substituit nu de șoim – care e pretextul și inspirația prințului –, ci de plăcerea sau, mai degrabă, de beția vânătorii în sine, ca formă de putere absolută și irațională: „parcă vânam prin mine urmărind / pe dincolo de orice cuviință / o pasăre ce zboară ca pe-un grind / ce mă răsfrânge-n ape o ființă / ce mă-ntrecea și mă urma în timp / și vălurea cu-o ritmică aripă / oglinda unui aprig anotimp / în care toate concentrate-n clipă / mă proslăveau liturgic împrejur”.

Mesajul acestei „antibalade” – îndrăznim să o numim astfel, pe de o parte, prin similitudine cu termeni precum „antiliteratură” sau „antipoezie”, iar pe de altă parte, datorită răstălmăcirii voite, într-o baladă „răsturnată”, a tuturor simbolurilor consacrate de categoria baladescului – este concentrat, în primul rând, în natura discursului celor două personaje, prințul și grămăticul, care trădează idealul de viață al fiecăruia, ca ecou artistic al unor straturi diferite, chiar opuse, ale umanului. Textul devine, astfel, teatrul unui joc verbal cu cheie, în care aluziile la prezent sunt cât se poate de transparente: „«în colivia-i strâmtă fără somn / lipsit de zări murea de trândăvie» / – sunt zări care se nasc mărite domn! / și scapără cumplit în colivie / «aidoma cu el tânjeam spre cer / să-ndestulez vederile-mi înguste» / – stăpâne! poftele mării cer / cât nu e-n stare limba ei să guste / «atunci l-am scos din laț!» – ba nu l-ai scos! / «știam simțind cum mușcă din mânășă / ce patimi poartă-n pliscul fioros» / – așa-i! dar nu știai ce poartă-n gușă / «cuprinsu-ntreg părea ca scos din minți / deși nu-l tulburau măcar zefirii» / – stăpâne! nu se cade să te minți: / lăuntru iscă tulburarea firii / «hăițașii-aveau pe chip surâs felin / de câini zeloși care-și confirmă fapta» / – mărite domn! golani simt din plin / când ura de la curte-asmuță haita / «eram atât de mare» – un pigmeu (...).”

Un periplu prin comentariile critice ale textului *Vânătoare cu șoim* evidențiază pluritatea și, din nou, eterogenitatea interpretărilor și atestă, totodată, complexitatea operei: „baladă cinegetică”, balada „răscumpărării prin scris”, „expresie a dualității ființei”, variantă modernă a mitului lui Narcis, artă poetică având semnificația „unei recuperări a realului”⁴ etc. În ceea ce ne privește, considerăm că *Vânătoare cu șoim* este o pseudobaladă cinegetică, în care dublul referent – real și livresc – deschide cel puțin două căi de receptare, care se susțin reciproc, înspre evidențierea intenției autorului de realizare a unei satire politice și sociale. Ne asociem, din această perspectivă, opiniilor critice aparținând lui Virgil Ierunca și Virgil Nemoianu, valorificându-le.

Virgil Ierunca observă că în acest text – ca, de altfel, în întreg volumul – Doinaș renunță la „hieratismul sensului, distanța de contingent”, poziționându-se mai aproape de realitatea istorică a momentului, pe care o contemplă dezgustat și critic. *Vânătoare cu șoim* ar fi, în această dinamică a creatorului, o „baladă singuratică”, „un prolog al împotrivirii”, „un manifest de conștiință”⁵. Pentru o interpretare asemănătoare optează și Virgil Nemoianu, care avansează, primul, ideea angajării lui Doinaș, prin acest text și prin multe altele, într-o luptă deschisă cu sistemul politic de atunci, pe care alege să-l condamne prin singurele mijloace ce-i erau la îndemână unui scriitor. Astfel, dacă prințul egocentric ar fi imaginea conducătorului aberant, care trăiește o autodivinizare, visând să devină un *centrum mundi* – „Prințul de odinioară, trist, visător, subțire, a ajuns la cârma țării, e țăpân, rumen, vulgar și sigur pe sine...”⁶ –, grămăticul „iute la minte și răzvrătit din fire” este cărturarul, „intelectualul dizident”, care, deși slujitor al idealului prin vocația sa, „se pomenește nevoit să se poarte ca păzitor loial al realităților”⁷ sau „conștiința umanității, partea trează din lume, istoria spusă răspicat și scrisă drept”⁸.

Concluzionând această microanaliză, putem afirma că sublimei utopii din *Mistrețul cu colți de argint*, în care idealul asumat până la capăt topește tragic ființa superioară a prințului, i se opune în *Vânătoare cu șoim* „cacotopia arbitrarului și a realității stălcite”⁹, caricatura grotesc-ironică a unui ins ce doar mimează tragismul.

Note ■ ¹ Al. Cistelean, *Poezie și livresc*, Editura Cartea Românească, București, 1987, p. 172.

² *Ibidem*, p. 176.

³ Ne referim la criticul Ioan Holban, care, în *Istoria literaturii române contemporane*, vol. I, Editura Moldova, Iași, 2006, p. 14, notează: „Regăsim baladescul, nota particulară a liricii lui Ștefan Aug. Doinaș, în texte precum *Interiorul unui poem*, *Cronica de la Osândiți*, *Ipostazele vântului*,

N-ai să mă crezi; baladescul se înrudește cu epopeicul: mai exact, balada e un fragment (un poem) de epopee, partea sa «lirică»”.

⁴ O trecere în revistă a șase interpretări diferite ale textului realizează Ioan Derșidan, în *Primatul textului. Cercetări metodice și literare*, Editura Cogito, Oradea, 1992, p. 145-148.

⁵ Virgil Ierunca, *Ștefan Aug. Doinaș: spovedania sensului, în Subiect și predicat*, Editura Humanitas, București, 1993, p. 107.

⁶ Virgil Nemoianu, *Surâsul abundenței. Cunoaștere lirică și modele ideologice la Ștefan Aug. Doinaș*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Fundația Culturală Secolul 21, București, 2004, p. 194.

⁷ *Ibidem*, p. 197.

⁸ Ioan Derșidan, *Primatul...*, *op. cit.*, p. 147.

⁹ Virgil Nemoianu, *Surâsul...*, *op. cit.*, p. 194.

Bibliografie

Al. Cistelecan, *Poezie și livresc*, Editura Cartea Românească, București, 1987.

Ioan Derșidan, *Primatul textului. Cercetări metodice și literare*, Editura Cogito, Oradea, 1992.

Ștefan Aug. Doinaș, *Vânătoarea cu șoim*, Editura Cartea Românească, București, 1985.

Ioan Holban, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. I, Editura Moldova, Iași, 2006.

Virgil Ierunca, *Ștefan Aug. Doinaș: spovedania sensului, în Subiect și predicat*, Editura Humanitas, București, 1993.

Virgil Nemoianu, *Surâsul abundenței. Cunoaștere lirică și modele ideologice la Ștefan Aug. Doinaș*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Fundația Culturală Secolul 21, București, 2004.

Aurel Pantea, *Simpatii critice*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2004.

Vladimir Streinu, *Pagini de critică literară*, vol. III, Editura Minerva, București, 1974.

Iulian BOLDEA

Mariana Bojan. Fantezism și melancolie

I.B. – prof. univ. dr. la Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș. A colaborat cu mai multe articole la „Kindlers Literatur Lexikon” (Metzler, Stuttgart / Weimar, 2009). Ordinul „Meritul pentru învățământ”, în grad de Ofițer, 2004. Este conducător de doctorat, redactor-șef al revistei „Studia Universitatis «Petru Maior». Philologia”, redactor la revista „Vatra”, membru în colegiul de redacție al mai multor reviste de cultură. Dintre volumele publicate: *Scriitori români contemporani* (2002), *Poezia neomodernistă* (2004), *Vârstele criticii* (2005), *Istoria didactică a poeziei românești* (2005), *Poeți români postmoderni* (2006), *Teme și variațiuni* (2008).

Poetă de cea mai nobilă stirpe echinoxistă, Mariana Bojan scrie o poezie situată, foarte adesea, la confiniile gândului pur cu notația de o apăsătoare referențialitate. Lumea, detaliul mundan de neabătută relevanță întâlnesc o sensibilitate ce-și arogă beneficiile și riscurile trăirii în „interval”, un gând poetic încordat la maximum, ce percepe cu luciditate aporiile unui univers descentrat, cu contururi deplasate neconținut și cu senzuri dezafectate. Semnele unui expresionism caligrafiat în culori pastelate – spre a folosi un oximoron –, unit cu delicatețea percepției propriului destin în grila fantezismului ușor ironic, ar putea caracteriza, cu oarecari sorți de adevăr, un astfel de spațiu liric. Cărțile Mariane Bojan (*Elegie pentru ultimul crâng*, *Judecătorul de păpuși*, *Haina de cânepă*, *Ultima noapte a Șeherezadei*, *Expertul și păsările*) ne pun în fața unei creații de certă disponibilitate stilistică și de inepuizabilă atenție spre detaliile lumii și spre dimensiunile abisale ale ființei.

Poemele Mariane Bojan par să desemneze datele unei poetici a melancoliei fantastice și ale unei retranscrieri în expresia de nu calofilă atunci măcar investind în vers o frumusețe tensionată, o grație ce ascunde devastarea, o revelație a spasmului camuflat dedesubtul amăgitoarelor forme exuberante ale lumii. Revelatoare pentru lirica Mariane Bojan sunt acele glisări ale tectonicii lumii, acele peisaje fluctuante, perpetuu schimbătoare, în care detaliul de acută pregnanță referențială se preschimbă în fior neliniștitor al fantasticului, în

care faptul diurn capătă conotații ale misterului, iar cadrul se preschimbă, pe nesimțite, în loc al unor mutații spațio-temporale ce se sustrag logicii diurne. Astfel e „licorna”, scăpată în „cetatea bălțată”, intruziune a misterii unei suprarrealități pe care lumea contingentului nu o poate înțelege, căreia nu-i poate acorda decât determinațiile proprii, ce amputează înțelesul inefabil și surpă comprehensiunea adâncă a de-neînțelesului: „Cine știe cum / a scăpat licorna în cetatea bălțată. / Căuta pădurea cu gâtul înalt / înfiorată de spaimă / când au năvălit acei gură-cască, / au atins-o, au plesnit-o a mirare, / au împodobit-o cu flori și beteală, / și-au așezat odraslele răzgâiate / și chisnovitele ibovnice / pe crupa ei albă... / A îngenunchiat licorna / în propria-i moarte, / dar ei au văzut aici / un semn de bunăvoință. / Apoi fiecare a luat pentru sine / un mic suvenir... Acel «concret» / fără de care oamenii / nu-și pot împlini visele”. Mariana Bojan nu e o poetă a gestului abrupt ori a rostirii declamate cu patos afectiv, a retoricii abundente; dimpotrivă, versurile sale ne pun în prezența unei anumite discreții a trăirii și rostirii. Cuvântul are o înfiorare de taină, versul încifrează angoasa, linia poemului sugerează doar o durere ascunsă, revelația are ecouri ale străfundului abia ghicit. Lumea, așa cum se străvede ea în poemele Mariane Bojan, are irizări ale necunoscutului și cute de mister niciodată arătate pe deplin. E o lume în care lucrurile au, în exergă, o adevărată splendoare a neștiutului, cuvântul – cu toată încărcătura sa de referențialitate și de esențialitate – căutând să rețină tocmai o astfel de magie a sensului arhetipal, singurul ce va să dea seamă de avatarurile perene ale unui univers halucinant, în care ființa poetei alunecă hieratic: „Mă leagăn cu amintirea ta / în penumbra morții. / Cuvintele au dispărut, / Abia mai pot reține / câteva gânduri esențiale / pentru nunta mea cu tăcerea. / Sunt o vulpe ghemuită în rana sa. / Nici un miracol nu se va întâmpla, / nici un înger nu-mi va lua sufletul, / Doar acest vid pustiitor / decolorând Universul... / Ca o slujnică obosită / trupul meu dispare / în universul minor al casei” (*Vulpe ghemuită*).

N-aș putea spune că fantezismul cu aură livrescă e singura cheie de lectură ce ar putea descifra, cu sorți de adevăr al judecății critice, sensurile unei astfel de poezii. Sunt unele poeme ce-și arogă, în regimul lucidității și al inclemenței, o anume devoțiune față de demnitatea lucrurilor umile; făcând dreaptă parte lucrurilor și ființelor de anvergură redusă, de semnificanță atenuată, poeta recurge la acolada parabolei ori la subtextul eticizant, redând în filigranul pânzei poemului, ca într-o subtilă punere în abis, propriul contur ontic, spasmele unei sensibilități acute la realul opriment. O *Anticapodoperă*, de pildă, pune în ecuație aporiile unui trup și ale unui destin, marasmul zilelor ce trec, gustul revelațiilor surpate într-un univers cu senzori dezactivate, presimțirea destinului ori a apocalipsei de zi cu zi: „Nimic nu ajută sufletului meu să plu-

tească / Nici sacagiii viitorului / Nici cămătăresele vârstei / Nici îngerii decăzuți din sfințenie / cântând în metrou cu gura închisă / ca și cum cuvintele / i-ar putea condamna la moarte. / Ce zi amară / ce prăbușire măreață / Ce dezastru minuțios! / O anticapodoperă a destinului / care îl modelează pe Zeu / din carnea Omului”. Scriitura Mariane Bojan e marcată și de spiritul retractil al autocontemplării, dar și de o neconținută vocație a căutării esenței poeziei. Povara cuvântului încărcat de lirism, suferința atingerii unei zone de mister intens și de decepție a spiritului, reculegerea în fața lumii și retransașarea în abisurile sinelui, resimțirea substratului tragic al verbului, inconstant și robust, fluctuant și bun la toate – aceste aporii ale poeziei le găsim în *Înger bolnav*, poem de accent programatic oarecum, o artă poetică subtilă în care e descifrată condiția creatorului și drama cuvântului – mască și expiere a gândului ultim, revelație a misterior și resemnare în fața unei lumi ce se refuză spunerii fără rest: „Mi-e teamă de tine Poezie / De tinerețea ta nărăvașă / De frumusețea ta vrăjitoare / De patima vulcanică a adâncurilor tale. / Nu ți-am spus niciodată cuvinte de dragoste; / Ca un hamal credincios ți-am purtat poverile / Ca un chelar sârguincios / ți-am pus la adăpost giuvaierurile. / Acum trupul tău / S-a împlinit pentru dragoste... / Cum aș putea să te ating / Cu mâini nevolnice, cu ochi lacrimoși / Cu inima înfricoșată? / Desigur mai există acel înger bolnav / Pe care mi l-ai așezat pe umeri / În tinerețe. / Când va veni vremea / El va acoperi inima mea cu pământ”.

Poemele având ca temă erosul capătă o alură transparentă, își diafanizează contururile, primesc irizările unei suavități netrucate. Iubirea, ca și logosul întemeietor, instituie o stare de beatitudine și de revelație fericită a ființei ce își percepe propriul statut ontologic sub spectrul numinosului, a unei stări ce transcende empiricul și redă gesturilor de zi cu zi o amploare simbolică nebănuită. Neliniștea, angoasa în fața alcătuirilor disparate ale lumii, sentimentul ascuțit al solitudinii – dispar în aceste poeme consacrate erosului, în care, dimpotrivă, trupul și sufletul se înmănunchează într-o singură trăire deplină, necenzurată, neperversă. Plenitudinea viețuirii e transcrisă în imagini caligrafiate parcă în tonuri pastelate, într-o scriitură voluptuoasă ce se deschide și spre gestul de anvergură empirică, și spre dimensiunea sacralității abia bănuite: „Lasă bucuria să vină la mine / iubirea mea, / Nu te preschimba în plasă de fluturi / Mai bine fereastră de aer / prin care soarele să intre dansând / în sufletul meu. / Vreau să înțeleg șoapta / fină a pământului / îngropată de păsări în propriu-mi trup. / Ascultă!... Ar putea fi o rugă / un poem sau chiar un copil / Dă-te la o parte / când mă vizitează ginii și efrifții / grădinilor suspendate în vis / Voi freca podelele mai târziu, / voi coace plăcinte, / poate chiar vom mânca pe ascuns / o bucată de stea reformată / Dar în seara aceasta / nu sunt decât un biet călugăr pribeag... / Dă-i binețe și

un codru de pâine / pentru ca sufletul său să se încredințeze / că drumurile exprimă / puțința oamenilor de a se orienta în sine”. Prozele Mariane Bojan din volumul *Ultima noapte a Șeherezadei* mizează tot pe jocul subtil al contrariilor imaginarului: diurn – nocturn, real – fantastic, empiric – transcendent. Autoarea are o incontestabilă priză la real, cu mențiunea că nu e vorba de un real pur obiectiv, explicit, cu detalii decupate la lumina zilei, ci de un real inconstant, mereu fluctuant și iluzoriu, ce-și arată nenumărate chipuri și imagini, un real polimorf, cu o statură proteică, în structura căruia pot fi bănuite fisurile din care răzbat zvonurile fantasticului, rezonanțele unei lumi misterioase, ce-și expune latura de umbră și de impalpabil. E o proză cu un simț cert al aporiilor trupului și al conștiinței lăuntrului, în care e pusă în scenă, de pildă, relația atât de profundă și de contradictorie dintre prezentul și trecutul ființei, un trecut halucinant, de o irealitate flagrantă, ce nu se dezvăluie decât sub spectrul misterului și al aleatorului. Trăirile trecute, aduse la lumina prezentului de memorie, au irizări ale fabulosului, sunt crâmpie ale unui eden pierdut, fragmente ale unei completitudini ce se lasă abia bănuită. Trecutul și prezentul vin să întregască un autoportret fragmentar, o lume subiectivă ce nu se supune reflecției și lucidității, ci, mai curând, visului și proiecției himerice: „De bună seamă ți s-a întâmplat și ție să capeți despre tine însuși știri noi, ciudate, îngropate în cea mai îndepărtată memorie, aceea a copilăriei. Aceste semnale sunt trimise adesea în momentele de letargie a spiritului, ori de reflecție semiconștientă, când prin minte ți se succed secvențe imprevizibile, recunoscute brusc ori bântuite de-o perfidă insinuare «dintr-o viață anterioară», semnale pe care «eu» tău îmbătrânit și posac le primește ca pe un dar al proniei. Odată recuperate, aceste date vin să-ți întregască «autoportretul» sau ceea ce știai deja despre tine însuși. E mult? E puțin?... Cu cât bătrânețea e mai lungă, cu atât se prelungește copilăria”. Prozele Mariane Bojan au o alură simbolică și fantezistă, în genul prozei lui Borges, cu liniile realului absorbite în arabescuri ale fantasticului și livrescului. Scurte narațiuni cu investitură parabolică, aceste proze pun în scenă situații și caractere figurate în tușe decise, sigure, concentrate, cu adevăruri morale camuflate îndărătul situațiilor existențiale tipice. Lumea trecutului, spațiul mitologiei, fascinația orientului, rețanșarea în zonele subconștientului, restituirea unei realități mai mereu dublată de lumea visului, a orizontului misterului – sunt topoi ai unei astfel de proze încărcată de materialitate, saturată de accente referențiale, dar, în același timp, marcată de inflexiunile oniricului, ori ale fabulosului miniatural și oarecum decorativ.

Lumea Orientului, pestriță, policromă, cu contururi învălmășite și cu sensuri nediferențiate, e plasticizată în tușe sigure și într-o cromatică abundentă, ce sugerează din plin luxurianța, exotismul, devălmășia unui astfel de spațiu. Un

fragment din proza omonimă a volumului, *Ultima noapte a Șeherezadei*, bucată încărcată de pitoresc și de fabulos, în care o tornadă e văzută de un ochi nedepins cu acest spectacol și care acordă fenomenului o dimensiune fantastică, un înțeles fabulos, e cât se poate de revelator pentru disponibilitățile epice și, mai ales, descriptive ale naratoarei, ce privește, fără nicio îndoială, realitatea cu ochiul plasticianului: „La o aruncătură de băț de acel cap, văzui cum iese din pământ, în același chip, un braț uriaș cu o ventuză în vârf, apoi altul și altul și tot astfel, de jur împrejurul capului, închipuind în cele din urmă un soi de caracatiță întru totul înfricoșătoare și hâdă. Brațele se șteau în văzduh adulmecând la întâmplare... Și numai ce văzurăm, mai întâi, o mulțime de lucruri netrebnice zburând prin aer, pentru a se lăsa apoi absorbite de acele ventuze: pahare, butelcuțe de tot felul, talgere goale sau încărcate, podoaabe, unelte, iminei, baloturi de mătase și stofă, hamuri, cuie. Zarzavaturi și cam tot de poți găsi pe tarabele sulului ori prin ogrăzile oamenilor. Încetul cu încetul, înfățișarea obiectelor zburătoare se schimbă. Puteai vedea roți, lectici, păsăret de tot felul, oi, asini, cai, cămile, bușteni și multe altele. Și astfel, peste trupurile noastre umilite la pământ, în care abia se mai ținea un firicel de viață, se ghiftui acea ființă de neînțeles, ore în șir. Ci mai la urmă iată că mi-e dat să zăresc saraiuri și palate și printre ele, părând cu totul neînsemnată, fastuoasa caravană domnească alunecând în stomacul fără sfârșit al jigăniei”. Scriitura Mariane Bojan are o netă alură spirituală și livrescă, cu o sensibilitate acută la avatarurile realității diurne, dar și la universul de taină și mister al visului, al oniricului de extracție fantastică. Rafinamentul, culoarea delicat așternută pe pânza poemului, zvonul esențelor pe care îl bănuim aproape de fiecare dată în aceste versuri, fantasmemele copilăriei colorate afectiv și redat ca într-un joc de oglinzi paralele – sunt pecetea stilistică și de viziune reprezentative pentru creația Mariane Bojan, atât pentru domeniul poeziei, cât și pentru acela al prozei. Simțul culorii și al proporțiilor, arhitectura întregului, clădită cu rafinament, trădează formația plastică a autoarei, capacitatea sa de a prinde în cuvântul evocator o întreagă lume, cu liniile, contururile și cromatică sa inepuizabile.

Nicolae MĂTCAȘ

N.M. – filolog, lingvist, prof. univ., poet, publicist, traducător, om de stat.

Membriu al Uniunii Scriitorilor din România și din Republica Moldova și al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova. Autor și coautor, redactor și coredactor a peste 30 de manuale, elaborări metodice și alte ediții didactice și a peste 250 de articole și studii. Semnează în 2010 volumul *Calvarul limbii române din Basarabia*, 552 p., editat de Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”. Ministru al Științei și Învățământului din Republica Moldova (1990-1994). Fondator al revistei „Limba Română”.

Sunt, ca Manole, un umil zidar

Sunt, ca Manole, un umil zidar
Și-aș vrea și eu, spre-a neamului cinstire,
Să-nalț, în timp, o sfântă mănăstire
Cu vânj de bronz, sclipire de cleștar.

O lamă-n piept mi-i tainica jertfire
Ce-o vom aduce, astăzi, pe altar,
Dar cum, prin ploaie, umbre nu transpar,
Mă trece-un gând, divină limpezire.

N-am jinduit ca alții, rânduri-rânduri,
La stare de nirvána sau kiéf.
Pe mine mă zidiți, rebele gânduri,
Să-ntrecem oratoriul „Saint-Jozeph”!*

Nu-i dar mai mare, care-n veci ne ține,
Decât altarul arderii de sine.

Pe sol străin n-am mas și nici nu mânem

Falși protectori cu mină acvilină
Mi-l sapă, neamul, greu, din temelie.

* Oratoriul „Saint-Joseph” din Montreal este un lăcaș de cult (o bazilică) de mari proporții (construcția a început în 1924, a fost finalizată în 1967). Are o înălțime de 152 m deasupra străzii, din care 60 m înălțime sunt de la podea până în vârful cupolei. E situat în partea de nord-vest a platoului colinei din centrul orașului, numită „muntele Mont-Royal”.

Oriunde sunt, tronează, cum se știe,
Principiul lor: dezbină și domină.

Pe sol străin n-am mas și nici nu mânem.
Acasă – moldoveni, ardăi sau vlahi –,
Să știe ei, modernii padișahi:
Români am fost, români o să rămânem.

Au sârbul și ruteanul nu știu oare
Că altă apă curge azi la moară
Și-s toți egali: slavi, vlahi sau cosovari?

N-a spus-o ieri Gamzatov la avari
Că, dacă mâine limba lui dispăre,
Atunci el astăzi gata e să moară?

O, Pyntia, conjură-l pe Socrate

Îndarn Socrate se jura pe câine
Că adevăru-i mai presus de toate.
Jurații îl trimiseră la moarte
Cât ai întinde șvaițărul pe pâine.

Au pizma azi pigmeu-o nesocoate?
Din trama lui în urmă ce rămâne?
Minciuni și intrigi, bârfe. Azi și mâine.
Iar adevărul tot cu capul spart e.

O, Pyntia, conjură-l pe Socrate,
Doar ți-o ierta verdictul tău inept.
De ce l-ai dat drept cel mai înțelept
Și ai uitat de mediocritate?

Decât să-mi óstoi lacrima durută,
Mai bine-mi beau paharul cu cucută.

În crepuscul, Nevski-și culcă creasta

În crepuscul, Nevski-și culcă creasta.
În bodegă cercurile dantești
Colcăie în patimi pământești,
Strangulându-ți clipa grea, nefasta.

Tot încerci a pune punct. Și basta!
Fumul trage storuri la ferești.
Votca nu te-ntreabă cine ești
Și cu cine ți-a fugit nevasta.

Printre mese unu-și cată țeasta.
Altu-și strânge dinții printre cești.
S-o pornim, Serghei, sfidând năpasta,
Spre Reazan cu troica din povești.

Nimic nou să pleci din lumea asta,
Și nici nou într-însa să trăiești*!

Când te-au momit cu strălucirea toată...

Când te-au momit cu strălucirea toată
A-ntunecimii raiului păgân,
Când te-au călcat, postată cu postată,
Toți șerprii, ce i-ai încălzit la sân,
Când, ca pe Horia, te-au tras pe roată,
Tu, frate, n-ai uitat că ești român.

S-au risipit mărețele imperii?
Și-au ogoit – ai! – pohta de mărire?
Un olm de gaze-aduce-a mântuire.
Un vânt țepos adie a siberii.

Să pomenești imperiul *sine ire*?
Au nu cumva pe moș Martin să-l sperii?
Din rana ta – memoria durerii –
Urează-i net: Eternă adormire!

■ * Ultimele două versuri sunt din poezia lui Serghei Esenin „Eu mă duc, prietene. Adio!”.

Mă-nclin sincerității și-ți sărut

În ochii tăi se-nvolburase cerul,
În ochii mei fierbea-n talazuri marea,
Când, brusc, un tunet junghie candoarea
Unui sărut stângaci și șui, stingherul:

„Nu orice vrabie, Serghei, un pui e,
Ce n-a ciupit din fructul cel oprit.
Deci n-am să-ntin un chip neprihănit
Eu, care sar din pom în pom haihuie”.

Când mă întorc cu gândul înapoi,
Mă-nclin sincerității și-ți sărut
Cel biblic sfat al unui om trecut
De timpuriu prin ciur și prin dârmoi:
Să nu te-atingi de-un măr neînceput,
Un suflet cast nu-l târșai-n noroi.

Când voi simți că scândura îmi sună

Se-ncolăceau balauri pe catarg
Cumplite valuri. (Te treceau fiorii.)
Pe creasta lor încălecau, greu, norii
Când am pornit să-nfrunt furtuna-n larg.

De-atunci speranțe, vise (iluzorii?)
De șlepul vieții se tot sparg și sparg
Ca pumnii crunți de pieptu-mi dur și marg.
Dar macină noi vise roata morii.

Mă ține viața-n ritmu-i saraband.
Suflarea mea cu ritmul ei consună.

Când voi simți că scândura îmi sună,
În rai să fiu, de aur burg sau land,
La vatră vin, avidul de furtună
Și cel din urmă, pașnic, goeland.

Doina CERNICA

Sfășietor și înălțător, august la Sâmbăta de Sus

D.C. – membră a Uniunii Scriitorilor din România, a Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România și a Uniunii Internaționale a Presei Francofone, este autoare a unor cărți de proză și publicistică, traducătoare și realizatoare a paginilor săptămânale de literatură și artă de la cotidianul „Craionou”, Suceava. Distinsă cu premii naționale și internaționale. În anul 2011, orașul Terville (Franța) i-a acordat Marele Premiu „Pentru calitatea scrisului și pentru talentul de povestitoare”.

Pe un limb elansat între munți și cer se află vestitul Complex Monahal de la Sâmbăta de Sus, al cărui potir ocrotește ctitoria lui Constantin Brâncoveanu, cu hramul Adormirii Maicii Domnului, pe 15 august, când venise pe lume și domnitorul. Monument istoric, arhitectural, este mai ales simbol al martiriului și al rezistenței întru apărarea credinței strămoșești. Credință plătită cu viața de Constantin Brâncoveanu, împreună cu cei patru fii ai săi și ginerele Ianache, în chiar ziua în care domnitorul împlinea 60 de ani și în care hramul ar trebui să însemne aici numai și numai bucurie. Prestanța și jertfa lui Constantin Brâncoveanu au continuat să o ocrotească o vreme într-o Transilvanie cu locașurile ortodoxe, circa 150, dărâmate necruțător, până când, asemenea ctitorului, biserica avea la rându-i să fie decapitată în 1785 de tunul unui general habsburg.

Venind din Suceava, drumul până aici este unul dintre cele mai lungi și mai dificile din România, însă, ca și ceilalți delegați la a XIV-a Conferință Națională de Alegeri a Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România, nu am putut să nu mă gândesc cu grațitudine la bunăvoința Mitropoliei Ardealului de a ne desfășura lucrările în acest loc ales. Însă nu în primul rând despre conferință vreau să scriu în rândurile care urmează, deși ea nu poate fi lipsită de interes pentru cititorii revistei, cu atât mai mult cu cât anul trecut, la a XX-a aniversare, „Limba Română” a fost distinsă cu Diploma de Excelență, iar redactorul-șef, Alexandru Bantoș cu Ordinul Zia-

riștilor – Aur, cele mai înalte semne de apreciere ale acestei uniuni profesionale, de creație publicistică, pe care o desparte mai puțin de un deceniu de primul centenar al existenței sale.

După ce am lăsat în urmă Făgărașul, după ce am trecut și de Sâmbăta de Jos, și de Sâmbăta de Sus, mașina a virat la stânga, intrând pe un drum pustiu, care parcă se alcătuiă sub ochii noștri printr-un nesfârșit câmp cu maci. Purpuri, își răsfrângeau văpaia unul asupra celuilalt, incendiind orizontul. Era ca și cum de la Istanbul, din acel tragic 15 august 1714, sângele Brâncovenilor executați călătorise încet

și îndurerat pe sub pământuri și nu se liniștise până ce nu ajunsese la poarta iubitei ctitorii a domnitorului și nu urcase, sevă vie, în petalele macilor, să-i vegheze și să-i ocrotească viața. O viață readusă la trezie, după un somn lung în ruine, începând din 1926, de la inițierea lucrărilor de restaurare de către Mitropolitul Nicolae Bălan, și continuând cu sfințirea ei, douăzeci de ani mai târziu, în 1946, tot într-un 15 august, ziua nașterii și uciderii ctitorului, ziua hramului bisericii, din nou albă ca o mireasă la zenit și în miez de noapte deopotrivă. Considerat cel de-al doilea ctitor al ei, Mitropolitul Bălan i-a pus lumină stilul brâncovenesc, dantela de piatră a ușilor și a pridvorului, frumusețea pilaștrilor sculptați, brâul de cărămidă așezată în zimți, acoperișul de șindrilă, pictura interiorului conceput în formă de cruce.

Oprind în parcare complexului, nu ctitoria, protejată de patruleterul incintei ca o nestemată de un potir, ni s-a înfățișat întâi vederii, ci academia, care avea să ne găzduiască, conferință și participanți din toată țara. Odată cu ea înaintea ochilor numele celui de-al treilea ctitor, Mitropolitul Antonie Plămădeală, a irumput pe ecranul memoriei. Evocat de arhim. Timotei Aioanei în pagini de ziar, în cartea „Portrete în cuvinte” și cu alte prilejuri, acest deosebit ierarh, teolog, filozof și scriitor a fost legat de meleagurile sucevene prin anii petrecuți la mănăstirile Slatina (condusă atunci de vestitul Cleopa Ilie), Râșca și Dragomirna, la ale că-

ror școli monahale a fost profesor, și mai ales printr-o prietenie de decenii cu preotul Petru Ciobanu, de la Parohia Slatina. Născut în Basarabia (în 1926, la Stolnicești, județul Lăpușna) și botezat Leonida, a urmat întâi cursurile Seminarului Teologic Chișinău, după care, refugiat cu întreaga familie în România, și-a desăvârșit studiile și a fost tuns în monahism primind numele de Antonie. Închis la Jilava, alungat din cler și călugărie de un decret de neagră amintire din România anului 1959, șomer, muncitor necalificat, cu o credință și tărie exemplare, a ajuns doctor al Heutrop College de la Oxford și al Institutului Teologic București, mitropolit al Transilvaniei, Crișanei și Maramureșului și membru de onoare al Academiei de Științe a Moldovei și al Academiei Române. Considerat cel mai important autor român de literatură religioasă al secolului XX, Antonie Plămădeală este nu doar ctitorul incintei mănăstirii, ci și al celebrei Academii de la Sâmbăta de Sus. Însă înainte de a-i trece pragul, să menționăm sfințirea din 15 august 1993 a incintei, cu biblioteca și muzeul între altele, și cu biserica cea nouă, având hramul Sfinților Martiri Brâncoveni, sărbătoare înscrisă în calendar pe data de 16 august. Cât despre elegantul edificiu al academiei, pe al cărei frontispiciu stă înscris *Spiritualitate, Cultură, Artă, Știință*, cu porțile întotdeauna deschise primitor începând tot dintr-o zi de august – 15 august 2003 –, ea a fost concepută de mitropolitul-cărturar ca un spațiu destinat conferințelor, cu cele mai moderne dotări, și găzduirii participanților la acestea, precum și a tuturor cercetătorilor interesați de comorile muzeului și bibliotecii. Aici și-a desfășurat lucrările și Conferința Națională a Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România și și-a ales noile organe de conducere, cu Dinu Doru Glăvan – președinte, bucurându-ne la încheierea ei de o întâlnire de neuitat cu Laurențiu Streza, Mitropolitul Ardealului.

Fereastra camerei în care ne-am instalat, la mansardă, cu munții Făgărașului, cerul și turla bisericii lui Constantin Brâncoveanu plutind lent în jurul nostru, pare să planeze asupra unei lumi aparte, în care timpul și spațiul pulsau în ritmul bătăilor de toacă și al sunetelor de clopot. Am coborât ca să urc în Biserica Sfinților Martiri Brâncoveni, apoi am călătorit pe sub arcade,

pentru o întâlnire scrisă de mai demult cu Antonie Plămădeală, însoțită de flori în culorile primare, roșii, galbene, albastre. Pe piatra tombală de marmură, străjuită de o lumină nestinsă, stă gravat un alt august, 29 august 2005, data trecerii la cele veșnice a înaltului ierarh, dată care după calendarul pământului românesc de pe care a venit, iulian, este chiar după cea a Adormirii Maicii Domnului, a hramului Mănăstirii Brâncoveanu de la Sâmbăta de Sus, dată a tragediei uciderii lui Constantin Brâncoveanu în ziua nașterii sale, dar și a atâtor bucurii slăvite aici. Și deodată un foșnet diafan, ca de aripi de îngeri, foșnet de mii de cărți, s-a înstăpănit de-a lungul arcadei mormintelor, a cotit la stânga, trimitând o undă spre piatra de pe care Părintele Arsenie, Sfântul Ardealului, vorbea oamenilor, atingând ușor ușa chiliei marelui duhovnic Teofil Părăian și în care îi trăiește memoria în spirit și în lucrare cel care i-a fost vrednic ucenic, protosinghelul Mihail Bobârnat, pentru ca să se înalțe în muzeu, și în bibliotecă, în care, lamură, se află lăsate prin testament picturile pe sticlă și, în număr de circa 20.000, cărțile și manuscrisele lui Antonie Plămădeală, una din cele mai luminate minți pe care le-a zămislit pământul Basarabiei și al României. Prețioase icoane, manuscrise, cărți de teologie, filozofie, artă, științe exacte, aparținând practic tuturor domeniilor gândirii umane, în multe limbi ale pământului – română, greacă, rusă, germană, engleză, franceză ș.a.

Istoria sa, rugăciunea și studiul, tezaurul de artă și carte, deschiderea spre orizonturile de interes al contemporaneității, existența actuală la care l-a ridicat Antonie Plămădeală, fac din Complexul Monahal de la Sâmbăta de Sus unul dintre marile centre ale spiritualității ortodoxe și o vatră de primă mărime a culturii naționale. În care auguste zile de august se înalță sfâșietor și pline de slavă, maci purpurii nemuritori în grădina munților și a cerului.

Poze de autor.

Ana IURII în dialog cu Daniel MUNTEAN

Cu sau fără mijloace, o provocare estetică te oprește din mers...

D.M. – artist plastic,
Republica Moldova,
absolvent al Universității de
Artă și Design, Cluj-Napoca,
Secția Grafică.

Ei sunt în jur de cinci mii în fiecare an, cei care pleacă dincolo de Prut să facă studii. Unii mai buni, alții mai puțin, unii mai insistenți, alții mai norocoși... Daniel Muntean însă a reușit prin excelență pe parcursul a trei ani de studii la Universitatea de Arte și Design din Cluj-Napoca să intre în aceea rată mică a studențimii afirmate...

– Daniel, ce te-a determinat să optezi pentru o facultate de arte?

– Nu a fost o decizie fermă de la bun început. Trebuia să urmez un semestru de studii în cadrul unei facultăți de economie la Chișinău ca să-mi dau seama că nu mă reprezintă. Dacă nu-ți place ceva, e bine să renunți la timp. Asta n-ar însemna totuși că vreodată e prea târziu să o faci.

Din clasele primare eram primul la desen. Luam cursuri de desen și pictură. Mai apoi participam la nenumărate concursuri... Dintotdeauna m-am considerat o fire creativă, dar cred că aveam abilități, ca să nu zic talente, asupra cărora aș fi putut să „lucrez” mai mult. Îmi lipsea însă încrederea în mine. De orice lucrare m-aș fi apucat, simțeam că n-o fac corect, și dacă nu-mi reușea ceva, mă decepționam și abandonam. Trebuia să treacă ceva timp ca să-mi recapăt încrederea și să reîncep. Abia acum conștientizez că tocmai acele „căderi” m-au și educat. Într-un final, am revenit și eu pe „calea cea dreaptă” și am aplicat la o facultate de artă din Cluj-Napoca, România.

– Două proiecte artistice de excelență te-au marcat până acum. Unul a avut o mare rezonanță în Republica Moldova, altul urmează să fie implementat. Este vorba de „Incursiune în spatele luminii” și „Umbre grăbite”. De unde pasiunea pentru o lume la răscrucea a două universuri – fizic și simbolic – și ce înseamnă pentru tine acest joc de lumină?

– Limita subțire dintre lumină și întuneric tot timpul m-a provocat. E o regiune fină și capricioasă, care cere multă grijă și sensibilitate în reprezentare. Umbra în sine nu e un mister, dar, încadrată în marginile impuse de fotografie, devine misterioasă. În ambele proiecte mi-am propus să captez subiectul ca simbol și să-i ofer o valoare romantică, în ciuda compoziției stricte și a lipsei de culori.

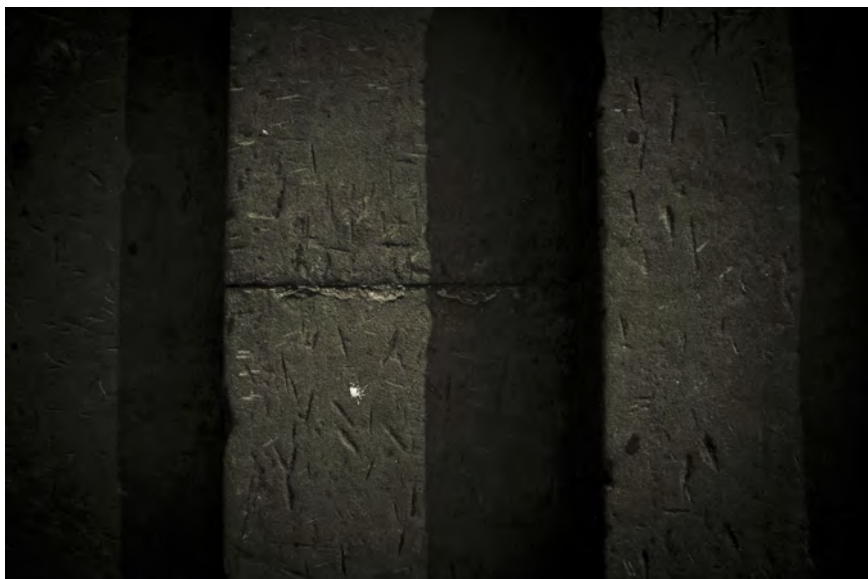
– „Incursiune în spatele luminii” se numără printre provocările expoziției „Monocrom+Roșu” organizată la Chișinău. Care a fost motivația ta în acest demers și cât efort necesită implementarea unei asemenea idei?

– Proiectul „Monocrom+Roșu” a fost unul care a încins spiritele pe parcurs. Preconizam un proiect grandios, până ne-am izbit de obstacole de tot felul și am decis să realizăm ceva mai modest. De la bun început ne-am propus prea multe și, pe măsură ce ne apropiam de data vernisării, tot renunțam la câte o idee valoroasă. Din cauza lipsei de sponsori credeam că totul se spulberă. Până la urmă am găsit suportul necesar și am reușit să ducem proiectul la bun sfârșit. Am vrut să ne afirmăm și să transmitem fascinația artei. Asta a fost motivația cea mare. Efortul a fost și el, la rândul-i, foarte mare. Cred totuși că n-am fi reușit fără încurajarea celor apropiați și dragi. Uneori e foarte important ca cineva să creadă în tine.

– Proiectul „Umbre grăbite” este unul de-a dreptul impresionant: captează graba din viețile oamenilor într-unul din cele mai frumoase orașe ale României. Ar fi aici un contrast între contemporaneitate și vechime definită prin cadru. Care a fost sursa ta de inspirație în acest caz?

– Mesajul acestui grupaj tematic este destul de simplu, deși tinde să răspundă la întrebări complexe. Cunosc foarte multă lume care, fiind tot timpul în grabă, trăiește într-un univers prea personal, lipsit de frumosul din jur. El însă

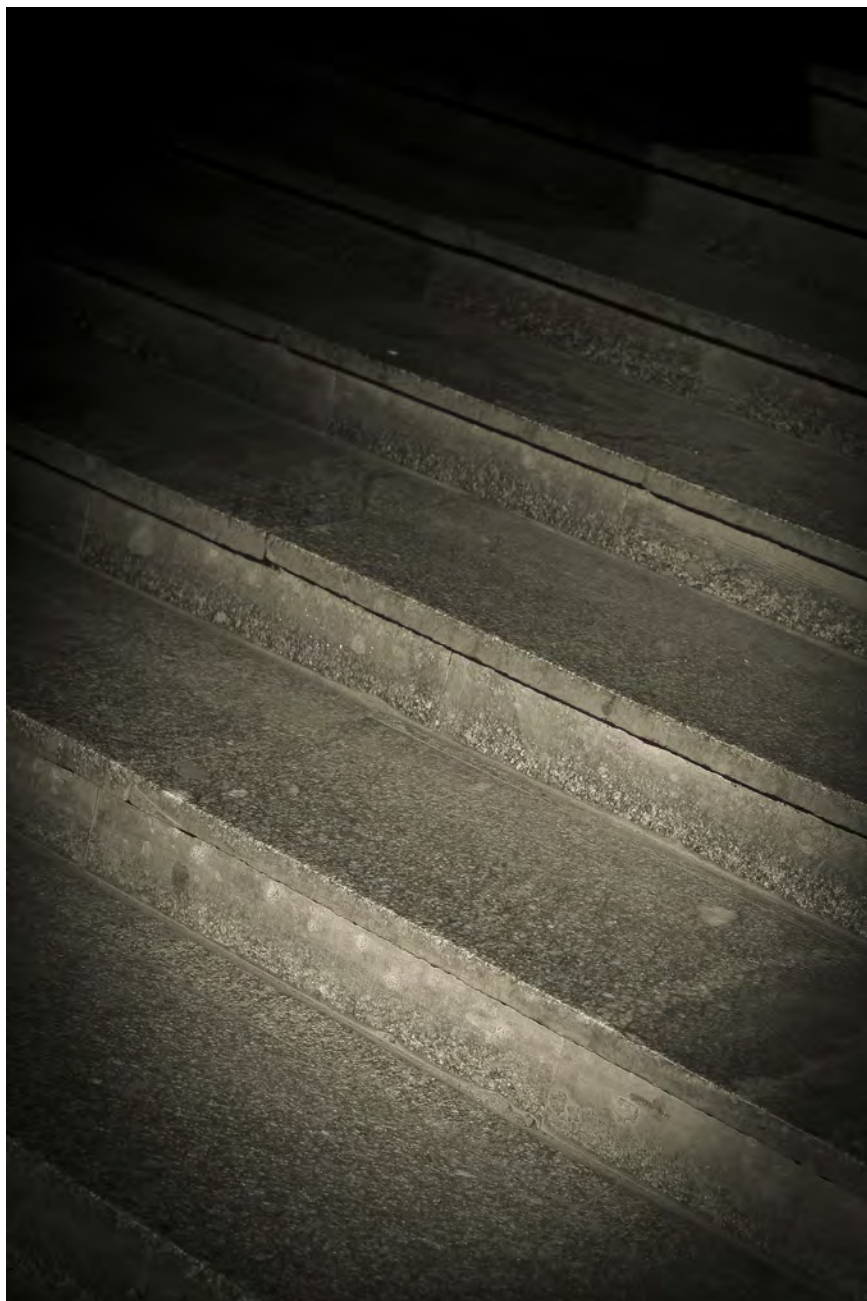
există! Și ne înconjoară peste tot. Grăbiți mereu, uităm să ne oprim din mers și să-l contemplăm. Și ca să demonstrez asta, am ales unul dintre cele mai frumoase orașe din Romania, Cluj-Napoca, unde chiar ai ce contempla. A hoinări pe străzile Clujului cu ochii închiși e o crimă! Cât de des v-ați oprit din mers să contemplați o fereastră, un detaliu de pe un acoperiș de casă, un perete găurit, un porumbel, un zâmbet, o umbră perfectă la un apus de soare, o bucată de cer într-o baltă de apă?... Timpul nu contează decât atunci când se oprește. Și el se oprește numai atunci când ne dorim noi...

– Când preconizezi să faci public acest proiect și unde?

– Ca orice proiect semnificativ pentru afirmarea mea artistică, acesta este publicat pe pagina mea web. A mai fost expus și în cadrul expoziției absolvenților de grafică din anul 2011-2012 a Universității de Artă din Cluj. Fiind unul dintre proiectele mele preferate, intenționez să-l expun și într-o galerie de artă, fie din Moldova, fie din România.

– Deși fiind student la grafică, mediul tău preferat este fotografia. Pentru unii acest tip de mediu se definește prin capacitatea inedită de a capta momentul prezent într-o eternizare a lui. Pentru tine însă ce înseamnă fotografia?

– Fotografia are, într-adevăr, proprietatea surprinzătoare de perpetuare în timp. Asta o face imortală într-un sens simbolic. Pentru mine ea ar fi un mijloc creativ, de personalizare, ce mă ajută să prezint celorlalți subiectul privit prin prisma ochilor mei. Atâta timp cât acel subiect e privit cu o implicație afectivă, rezultatul va fi bun. În caz contrar, vei avea o lucrare mediocră. Provocarea estetică te

oprește din mers și îți pune imaginația în funcțiune. Cu ce mijloace o faci chiar nu contează. Mulți dau vina pe echipament atunci când nu le reușește ceva. Un artist face fotografii bune și cu o camera de unică folosință. Se fac și multe fotografii de proastă calitate folosind camere scumpe. Asta fac oamenii cărora le lipsește pasiunea. În artă nu sunt esențiale cunoștințele tehnice. Ansel Adams spunea: „Nu e nimic mai rău decât o fotografie clară după o idee confuză”. Pictura, spre exemplu, este arta includerii, pe când fotografia este una a excluderii. Obișnuința de a „băga” totul într-o fotografie este o cale sigură și ireversibilă spre eșec. Tot ce nu contribuie la punerea în valoare a subiectului și ideii îndepărtează atenția. Laconismul în fotografie reprezintă pentru mine un principiu și mi-a educat spiritul artistic. Nu e doar o tehnică, e o întrebare filozofie!

– Acum, că ai absolvit o facultate cu profil artistic, arta își are loc în planurile tale de viitor?

– Și da, și nu. Artă și fotografia ca mijloc de exprimare artistică vor rămâne mereu ceva nobil în concepția mea. N-aș realiza însă niciodată lucrări doar din rațiuni comerciale. E un paradox aici, pentru că un artist nu-și poate materializa visurile fără mijloace financiare. Nu văd arta însă ca mijloc de existență sau supraviețuire. Și pentru că trebuie totuși să „exist”, sunt constrâns să o plasez pe un plan secund. Asta n-ar însemna să o și abandonez.

– Ca să încheiem, Daniel, un studiu al Centrului Român de Politici Europene din 2012 susține că doar 56% dintre studenții basarabeni în România finalizează studiile cu o diplomă, altele 44% marchează rata de abandon. Sunt trei ani de când studiezi la Cluj și, bănuiesc, socializezi cu basarabeni tăi, și ei studenți acolo. O părere personală, de ce atât de mulți dintre ei nu-și duc la bun sfârșit „misiunea”?

– Deși sursa pare destul de credibilă, cifrele de mai sus mă surprind și îmi par exagerate. Personal, nu cunosc basarabeni în Cluj care au abandonat facultatea, poate doar câțiva care s-au reprofilat ori transferat. Lucrul acesta mi se pare firesc, dacă ținem cont de faptul că, atunci când aplici pentru o bursă a guvernului român, ai doar o vagă idee unde vei și cum va fi. E un risc pe care trebuie să ți-l asumi, dacă vrei să faci acest pas. Cei care abandonează, probabil, au și ei motivele lor. Sunt mulți însă (nu doar basarabeni) dintre cei care fac facultate doar pentru că studenția reprezintă pentru ei „un stil de viață” și nimic mai mult.

– Ce ar putea, din punctul tău de vedere, să-i motiveze să aibă succes în ceea ce fac, ca și tine?

– Eu nu sunt un student-model, ba chiar am avut și eu o groază de restanțe. Într-un final, am reușit să înving toate dificultățile. Oricine ar putea face la fel. E foarte important să-ți placă ceea ce înveți și ce faci, altfel degeaba îți irosești energia. Dacă nu-ți place – lasă! Important este să-nțelegi care îți este vocația. Dacă ai înțeles, nu ezita!

**Clasic și modern.
Reverberații în cotidianul chișinăuian**

Nicolae Grigorescu, *Ciobănaș cu turma de oi*,
ulei pe pânză, 65x43 cm, 1901

Mihail Greco, *Flori uscate*, ulei pe pânză, 65x55 cm

Nicolae Enea, *Vase la Dubrovnic*, ulei pe carton, 49,5x70 cm, anii '30

Octav Băncilă, *Vas cu maci*, ulei pe pânză, 51,5x35 cm

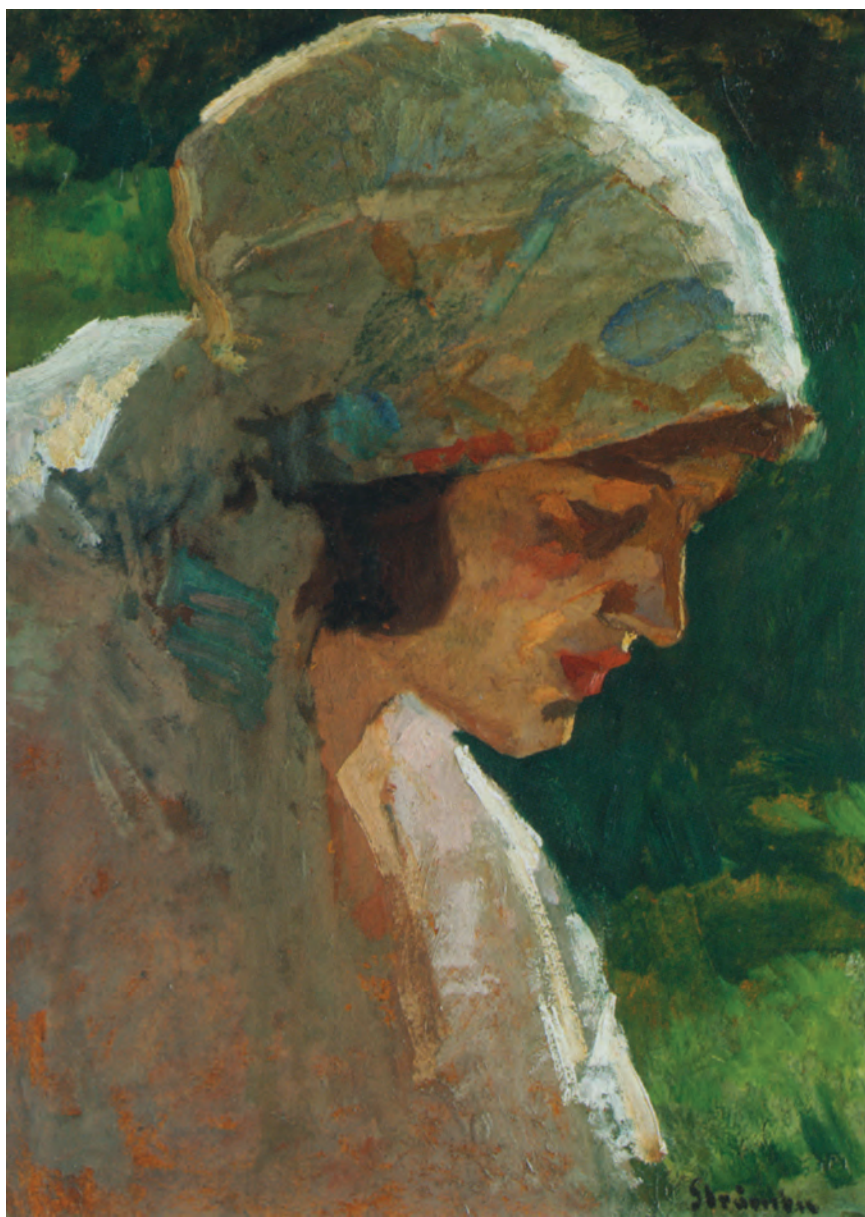
Mihail (Mișu) Teișanu, *Scrisoarea de adio...*, ulei pe carton, 28,5x32,5 cm

Max Arnold, *Pod peste Arno, Florența*, acuarelă pe carton subțire, 40x51 cm, 1925

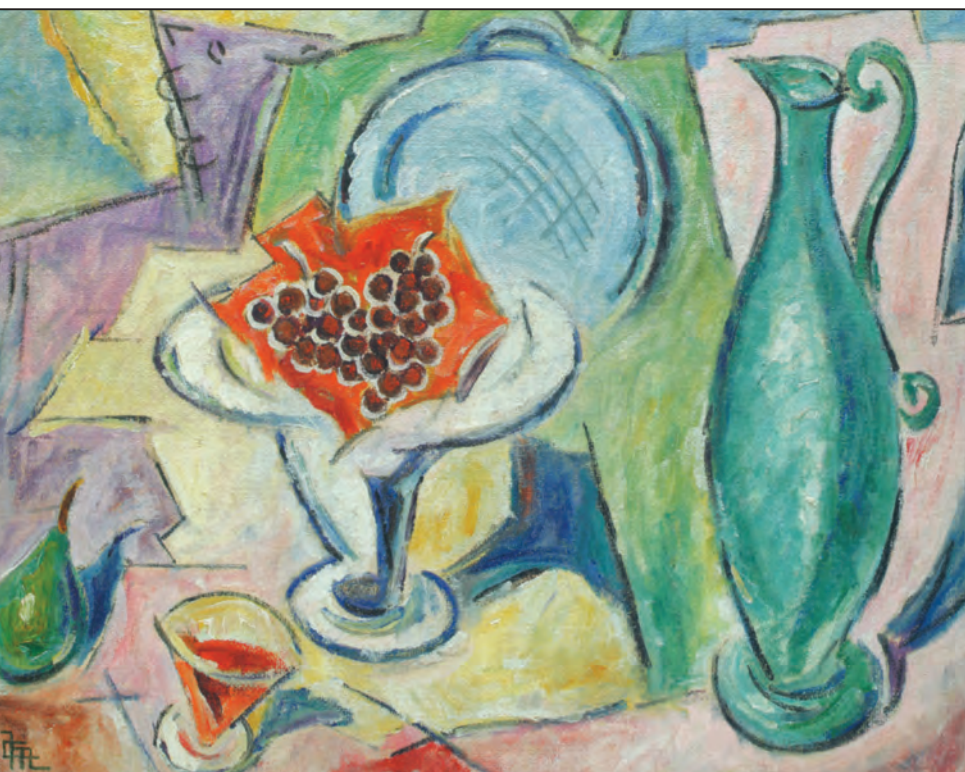
Ștefan Câlția, *Zori de zi*, ulei pe pânză, 81x89 cm

Ipolit Strâmbu, *Pe gânduri*, ulei pe carton, 32,5x24 cm, 1925

Nicolae Vermont, *Așteptare* (ciclul „Refugiații”), ulei pe carton, 39x29 cm, 1930

Corneliu Michăilescu, *Natură statică struguri și carafă*,
ulei pe carton, 50x65 cm

Alexandru Ciucurencu, *Natură statică cu flori, pipă și pere*,
ulei pe carton, 44,5x59,5 cm

Grigore Catargi, *Reverie*, pastel pe hârtie, 61x48 cm

Vasile Varga, *Toamnă în grădina lui Hein*, ulei pe carton, 60x50 cm, 1986

Tudor Zbârnea, *Recurs arhetipal*, ulei pe pânză, 80x100 cm, 2010

Magdalena Rădulescu, *Veliere*, ulei pe pânză, 50x61 cm

Nicolae Grigorescu, *Țărâncuța cu fuior pe cale*, ulei pe pânză, 55,5x88,5 cm

Tudor ZBĂRNEA

Semne de animare a pieței de artă din Republica Moldova

T.Z. – artist plastic, Republica Moldova. Membru al Uniunilor Artiștilor Plastici din Moldova, România și al Asociației Internaționale a Artiștilor Plastici Profesioniști în cadrul UNESCO. Peste 200 de expoziții organizate în țară și în străinătate (inclusiv 25 expoziții personale): Belarus, Belgia, Cipru, Finlanda, Franța, Germania, Italia, Lituania, Moldova, Olanda, România, Rusia, Ucraina. Lucrări în colecții publice în Belarus, Franța, Kirghizstan, Republica Moldova, România, Turcia. Autor și coordonator de proiecte în domeniul artelor vizuale: „Vecinii de la Răsărit”, Utrecht, Olanda, 2006; „Moldova, Artă Contemporană” – Bruxelles, Belgia, 2006. Curatorul Bienalei Internaționale de Pictură, Chișinău-2009, Chișinău-2011. Din 2002 – Directorul Muzeului Național de Artă al Moldovei.

La noi nu a existat niciodată o piață de artă datorită lipsei mai multor componente indispensabile. Sunt artiști, există artă de valoare, însă nu avem galerii de artă bine cotate, funcționează doar două-trei prăvălii care încearcă să comercializeze artă la nivelul consumului de suvenir.

Mediul artistic din Moldova, datorită artei angajate pe care a oferit-o publicului în perioada sovietică, dar și lipsei unei politici adecvate de promovare a valorilor autentice din ultimii ani, nu a putut edifica un public al artelor plastice. Nu a fost cultivat interesul și gustul estetic pentru artă. O spunem cu regret, în Moldova nu există nici colecționari de artă, în sensul adevărat al cuvântului.

Gustul artistic nu poate fi format doar din cărți, este necesar contactul direct cu arta, cu valorile universale, iar comunicarea directă cu opera de artă se poate realiza prin vizitarea marilor muzee din lume, or, spațiul nostru a fost mereu privat de aceste posibilități, în anii trecuți – din cauza unei ideologii stupide, astăzi – din cauza sărăciei. Muzeul Național de Artă, de mai bine de 25 de ani, din lipsa de mijloace financiare pentru restaurarea imobilelor, nu dispune de spații expoziționale suficiente, adecvate fondurilor de artă (circa 40 de mii de piese) acumulate într-o perioadă de peste șaptezeci de ani.

În ultimii ani, datorită unor politici culturale incaleficabile ale factorilor de decizie, nu mai există resurse pentru achiziții de opere pentru colecțiile

publice. Din 1993, sub pretextul prăbușirii economice, statul a adoptat o politică culturală confuză, care a blocat alocarea mijloacelor financiare pentru completarea patrimoniului muzeelor. Iar mai nou, din 2010 în Republica Moldova nu se mai susține nici dezvoltarea artelor plastice prin intermediul achizițiilor anuale. Anterior, chiar dacă la prețuri derizorii, se mai achiziționau câteva opere pe an de la artiștii de mare notorietate. E un fapt trist și care ar trebui să ne pună pe gânduri, aceasta era singura modalitate de a completa colecțiile publice cu opere de arta contemporană.

Cât privește consumatorul nostru de artă, acesta provine din cercul de intelectuali care vizitează periodic expozițiile Galeriilor Uniunii Artiștilor Plastici, „Constantin Brâncuși”, muzee și alte locații în care se organizează expoziții de artă, de regulă, însă neavând posibilități financiare pentru a-și crea o colecție proprie. Cu artiști de valoare, oferta rămâne destul de generoasă, cererea însă lipsește aproape în totalitate. Fără critici de artă, experți și evaluatori care ar putea promova arta ca pe un bun necesar, nu se va putea cultiva gustul colecționarului de artă.

Analiza numeroaselor expoziții de valoare organizate la noi se încheie odată cu „ciocnitul” paharelor din plastic la vernisaje. Nimeni dintre titularii critici de artă nu se mai grăbește să scrie o cronică plastică, cel puțin din orgoliu, dacă nu din interes pentru artă. Mass-media ar fi, cu siguranță, un mijloc de informare și, într-o anumită măsură, de formare a gustului estetic. Criticii de artă ar putea în mod cert influența viziunea publicului asupra valorilor autentice, astfel devenind credibili și pentru potențialii colecționari de artă. Ei sunt cei care ar putea convinge societatea că arta, pe lângă faptul că poate crea confortul estetic și cultural, poate fi și o investiție reușită și de lungă durată. Deocamdată însă nu dispunem de o catedră de istorie și teorie a artei în instituțiile noastre de învățământ superior. Abia în acest an au fost incluse cinci burse de studiu în domeniul istoriei și teoriei artei la Academia de Muzică Teatru și Arte Plastice. Problema rămâne – cine le va preda cursurile viitorilor studenți? Această situație face ca în centrul capitalei noastre, chiar în vecinătatea Primăriei și unei veritabile valori artistice de for public, statuia lui Mihai Eminescu, realizată de regretatul sculptor Tudor Cataraga, să se dezvolte bălciul de suvenire matrioșka și alte realizări de gang de la noi, care promovează kitsch-ul, împingând comunitatea noastră într-o zonă periferică valoric, fără perspectiva promovării artelor vizuale autentice.

Cu regret, deocamdată în Chișinău mai există un anumit segment al pieței de artă obscură ce desfășoară comerțul cu obiecte culturale în condiții mai puțin legale și acesta aparține unor persoane care achiziționează bunuri supunându-le unui circuit închis iar uneori chiar ilicit.

De exemplu, în România, unde se atestă un gust estetic deloc de neglijat, există mulți colecționari de artă. După anii nouăzeci ai secolului trecut au apărut mai multe case de licitații care au creat o piață de artă instituțională, unde tranzacțiile cu valorile culturale se produc public. Această activitate se bucură de un larg interes în mediul colecționarilor de artă din care statul își asigură beneficiul său.

La începutul verii anului curent, cea mai importantă Casă de Licitații „Artmark” din România, cu sprijinul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” la Chișinău, a reușit să impună un proiect foarte curajos în vederea organizării unei licitații de artă duplex, București – Chișinău, la 12 iunie curent. Aproape două sute de opere de artă contemporană și de patrimoniu ale unor artiști de pe ambele maluri ale Prutului s-au reunit în cadrul acestei manifestări culturale de anvergură. Este prima experiență a pieței românești de artă în promovarea și răspândirea valorilor artei naționale peste hotare, dar și primul pas către accesul public pe piața românească a creațiilor artiștilor basarabeni contemporani și de patrimoniu.

Având o echipă de profesioniști în domeniul marketingului de artă, colaborând cu cei mai buni experți și istorici de artă din România, Galerile Casa de Licitații „Artmark” dezvoltă principalele mecanisme de funcționare a pieței de artă. Într-o perioadă de doar patru ani au reușit să sporească tranzacțiile din România de câteva zeci de ori. Pentru lărgirea interesului față de acest domeniu, „Artmark” a creat și Institutul de Management al Artei care organizează periodic cursuri de promovare a tendințelor artistice, de familiarizare cu principalele forme de funcționare a pieței de artă etc. Pe lângă comerțul cu artă, Galerile „Artmark” organizează expoziții naționale și internaționale de anvergură, conservează și restaurează opere de artă din colecții publice.

Duplexul București – Chișinău poate fi considerat un prim pas în crearea unei piețe de artă instituționalizate în Republica Moldova. Succesul obținut în cadrul acestei licitații ar trebui să atragă interesul oamenilor întreprinzători din Moldova asupra acestui domeniu. Nu putem exclude faptul că se vor găsi printre oamenii de afaceri și persoane interesate să dezvolte o piață de artă și la noi.

Licitația organizată cu mare fast la Palatul Republicii din Chișinău, sub patronatul Primului Ministru Vlad Filat, a prilejuit un adevărat spectacol cultural. Organizatorii au știut să atragă prezența unui public foarte numeros: oameni de cultură, artiști, politicieni, oameni de afaceri, reprezentanți mass-media.

Este adevărat că puțini au fost cei care au rezistat până la finalul licitației, desfășurată pe durata a circa șase ore. Unii politicieni, dar și businessmani nu au „riscat” să liciteze, preferând să se retragă la scurt timp după demararea licitației, incredibil, din teama de a nu fi asaltați de presă.

În străinătate achiziția unei opere de artă sau restaurarea unui monument de arhitectură sunt acțiuni de prestigiu, pe când în Republica Moldova cumpărarea unei mașini luxoase sau ridicarea unei case pe locul unui monument demolat, lucruri în altă parte, cel puțin, jenante, se mai consideră, din păcate, acte de bravură.

Până la urmă, trebuie remarcat faptul că, deși nu se aștepta nimeni la o prezență numeroasă a amatorilor de artă la Chișinău, totuși 30% din loturi au fost adjudecate de paletele aflate în sala Palatului Republicii.

Organizatorii consideră că licitația de vară 2012 duplex București – Chișinău a înregistrat un succes răsunător, cu un total de 1,35 milioane Euro și o rată de adjudecare de 96% din numărul loturilor, unde au fost stabilite 20 de recorduri de autor ale artiștilor români și basarabeni de patrimoniu, înregistrând totodată și o performanță de participare. Pentru prima dată operele lui Mihail Grecu, Igor Vieru, Ada Zevin și Leonid Grigorașenco s-au vândut într-o licitație publică. Sperăm ca valoarea operelor acestor distinși artiști să crească de la o licitație la alta. În acest fel va spori interesul față de arta postbelică basarabeană de patrimoniu, dar și, în general, față de potențialul artistic pruto-nistean.

Din câte cunoaștem, urmare a acestui succes, „Artmark” va încerca să penetreze piața de artă europeană într-un nou duplex România – Regatul Monaco. Acesta va asigura accesul la creațiile artiștilor români contemporani și de patrimoniu pe piața internațională.

Un aspect foarte important pentru viața culturală a fost expoziția mult așteptată de capodopere ale școlii românești de artă, deschisă timp de trei zile la hotelul Leogrand din centrul capitalei. În Republica Moldova au ajuns în premieră clasicii picturii românești: Nicolae Grigorescu, Gheorghe Petrașcu, Nicolae Tonitza, Theodor Palade, Dumitru Gheață, Alexandru Ciucurencu ș.a. Alături de aceștia au fost expuși marii artiști basarabeni: Mihail Grecu, Valentina Rusu-Ciobanu, Igor Vieru, Ada Zevin, Leonid Grigorașenco, artiști mai puțin cunoscuți la București. Expoziția s-a bucurat de un număr foarte mare de vizitatori, mulți iubitori de artă au revenit de mai multe ori, stând ore în șir fascinați de valorile artei românești.

Un alt eveniment de mare importanță pentru iubitorii de artă, realizat în cadrul proiectului „Artmark”, cu sprijinul Institutului Cultural Român „Mihai

Eminescu” (Chișinău), este transmiterea în custodia Muzeului Național de Artă al Moldovei din Chișinău a unei capodopere a picturii românești „Țărâncuță cu fuior pe cale” de Nicolae Grigorescu, aflată în proprietatea privată a unui colecționar corporativ român. Opera va fi expusă în cadrul expoziției permanente a muzeului pe parcursul unui an. Salutăm practica frecventă în activitatea Casei de Licitații „Artmark” de a transmite pentru expunere opere de mare valoare unor importante muzee din țară. Sperăm că și lucrarea „Ciobănașul”, de același autor, adjudecată în cadrul licitației de către un colecționar din Chișinău, va putea fi oferită pentru expunere la muzeul nostru.

Dacă licitațiile de artă vor avea o continuitate la Chișinău, acestea vor aduce beneficii în primul rând artiștilor, pe care îi vor situa în scara ierarhică a valorilor reale, dar și colecționarilor care vor putea înțelege că investițiile în opera de artă sunt cele mai avantajoase. Și, nu în ultimul rând, va câștiga și statul, care, în urma instituționalizării pieței de artă, va putea încasa impozitele cunvenite din tranzacțiile publice.

Ion PROCA

Doliu roșu*

I.P. – scriitor și publicist.
 Autor a peste 25 de cărți.
 Decorat cu Ordinul de
 Onoare al Republicii
 Moldova.

Când avea să moară Stalin, la 5 martie 1953, tocmai s-a întâmplat o coincidență nefericită pentru oamenii de partid din colhoz și chiar din raion. Trebuia să se desfășoare adunarea anuală de dare de seamă, numită aiurit GODOVOI. Ceea ce-ar însemna darea de seamă pentru un an. Unii, cu simțul umorului mai dezvoltat, i-au zis godacul cu voi. Godacul este porcul de un an.

Nu știu care a fost interesul lui taică-meu de a mă lua cu dânsul la acea manifestare pseudoculturală, dar știu că am tras o mamă de frig de nu mi-am putut reveni vreo săptămână. Însă ceea ce aveam să văd mi s-a întipărit pentru toată viața. Acum încerc să fac o revizie în tărăcuța mea de altă dată și îmi amintesc de eroii principali ai show-ului colhoznic. În fruntea tuturor era Mefodi Pirev, președintele colhozului „Steagul Roșu”, la a cărei văduvă, Zinaida Pirev, am închiriat peste ani o odăiță în strada Ohotski pereuloc de sub Casa Radio, nelipsiți erau și Ștefan Hreapcă, vicepreședinte de colhoz, Dionis Cârpală, secretarul organizației primare de partid, Traian Nasture, învățător, Anton Ciubarov, instructor de la comitetul raional de partid Vadul lui Vodă, Toader Niță, colhoznic, Luchian Dumnică, fierar, Solomia Dumnică, soția fierarului, mamă eroină, Filea Cușmă, milițian.

Și, desigur, cinstita adunare nu s-ar fi putut urni din loc fără de Anuța Punguță, curva satului, fără de Iacob Stratu, turnătorul satului, fără de lăutari și fără de bieții colhoznici, care așteptau cu sufletul la gură să li se spună cam câte grame

* Fragment din romanul *Cum avea să moară Stalin*.

de grâu și kilograme de ulei le-ar reveni la o zi muncă, numită pe nou trudozi.

Adunarea are loc într-un grajd lung, deșălat. Se deslușește nechezat de cai în cele mai dramatice situații. Fanfara cântă marșuri comuniste. Micii muzicanți par a fi mai mici ca tromboanele. Poartă la gât cravate roșii. Se străduiesc să încropească niște melodii, dar avântul lor nu prea are sorți de izbândă. O instructoare de pionieri tot trece prin fața lor și îi strunește.

Cât ține fațada grajdului se întinde o pancardă cu litere măscate: „Da zdravstvuet 7 noiabrea – prazdnic vsemirnoi revoliuții!” (Trăiască 7 noiembrie – sărbătoarea revoluției mondiale). Un portret mare, îndoliat e prins pe o foaie de cort.

O masă acoperită cu postav verde. Pe masă o garafă pântecoasă și un pahar din cele de pomină. Lumea se adună și se așază pe niște scaune lungi. Vin și șefii care trec în prezidiu. Toată conducerea colhozului e în prezidiu.

Președintele colhozului, Mefodi Pirev, bate cu ștampila în carafă. Vorbește stălcit, ca la Tiraspol.

– Proșu liniștea. Azi la noi godovoi. Eu știu prost moldavschi iazâc și șanti o să vâstupească tovarășul Stipan Greapca.

Dintr-un colț al grajdului se face auzită vocea gravă a lui Toader Niță:

– Măi tovarăș Pirev, tu ai fost Chirău și ai devenit Pirev. Nu ne schimonosi și pe noi. Mă-sa l-o botezat Ștefan Hreapcă.

De după coada unui cal sare ca ars responsabilul de păstrarea ordinii publice, milițianul Filea Cușmă:

– Vezi, bade Toadere, să nu te botez eu amuș cu vreo 15 zile la măturat clozătele din Vad.

Intervine împăciuitor Pirev:

– Nu trebu la noi sfada. Azi la noi traur mari. A murit tovarișci Stalin. Și noi urmam parunca lui. Azi noi dat la voi bani și pâinea. Slovo predstavleatsea tovarișciu Stipanu Sebastianovicu Greapca, moi zamistitel po problemam idealoghii i propagandî.

Ștefan Hreapcă urcă la tribuna improvizată, își drege glasul printr-o tuse de fumător înveterat și începe lent:

– Eu n-am să mă opresc la revoluție, că despre ea a vorbit deja tovarășul Pirev. Cred că v-ați convins că revoluția v-a adus fericire.

Din nou se aude vocea lui Toader Niță:

– Un cacat.

Filea Cușmă nu mai poate răbda și strigă:

– Să-l dăm afară, tovarăși, că-i beat !

– Eu îs cantujnic de la război, da pe tine te-o fi scăpat mă-ta în cap că îți cauți culcuș numai pe la umbră, polițai ce ești!

Se înfoaie în pene și Anton Ciubarov, reprezentantul de la raion:

– Comu ni nraivtsea, proșu pochinut' zal. (Cui nu-i place, fie bun să părăsească sala.)

Niță se preface a nu înțelege vorbele veneticului.

– Ce-ai spus mata?

Pirev încearcă să pună punct.

– Gata! Ascultăm docladu.

Hreapcă își drege din nou glasul:

– Stimate tovarăș Ciubarov, stimați colhoznici și colhoznice de rând, astăzi la noi îi praznic mare, godovoi otciot. Dar și scârbă peste scârbă. A încetat să bată inima luminosului nostru cârmaci. Datorită marelui conducător Iosif Visarionovici Stalin, am dus la bun sfârșit tot ce ne-am pus în plan. Am căpătat grâu bogat, dar nu v-am putut da mai mult de jumătate de kilogram la trudozi, iar leneșii care nu au îndeplinit minimumul de 180 de trudozile nu vor primi nimic și li se va lua terenul de pe lângă casă, iar cu timpul vor fi dați afară din colhoz.

De aceștia noi avem nu mulți, dar nici puțini. Sunt 34 de leneși, tovarăși. Al treizeci și cincilea Paraschiv Ignat a murit de zile bune și nu de boală cum încerca să ne amăgească dugleșa lui de soție, aducând sprăvci de la doctori falși, pe care tovarășul Stalin nu-i poate vedea în ochi. Și bine le-a făcut că i-a pus la dubă.

Solomia Duminică, mama eroină, soția fierarului Luchian, nu mai așteaptă să-și încheie Hreapcă discursul și îl întrebă:

– Da eu cu 10 copchii ce mă fac?

– Să te oprești.

– Cum să mă opresc, tovarăș nacealnic, dacă țiganul meu îi cachiu de cap, cum ajunge sara îmi zice că predsedatele i-o spus să bată fierul cât îi cald. Și el bate budăiul cât încape într-însul.

Pirev intervine din nou:

– Lăsat vorba, ascultat docladu.

Anuța Punguță, cunoscută de tot satul că are purtări ușurate, n-are ce face și intră în vorbă:

– Da eu am o întrebare.

– Întrebat la urmă, o sfătuiește părintește Pirev.

– Eu nu am timp să aștept. Vreau să-mi spună tovarășul de la raion dacă-i drept?

Filea Cușmă vrea s-o ogoiască pe „nevinovata” domnișoară:

– Ce să fie drept, fa? Te mănâncă pe tine într-un loc să nu taci.

– Unde mă mănâncă pe mine, tu n-ai să scarpeni niciodată.

– După ce te-o scărpinat tot satul, să te mângâie necuratul!

– Ți-au dat sovieticii epoleți, da mintea-i ca la rața din coteț.

Matroana Gâscă, șefa clubului din sat, vrea să arate că a făcut cursuri la Școala de luminare culturală din Soroca. Mai știi, poate o avansează pe la centru. Nepoftită de nimeni să ia cuvântul, începe cu Lenin, că așa se cuvine:

– Vladimir Ilici Lenin, în vestita sa lucrare despre femei, ne învață să stimăm partea femeiască. El a spus că bucătăresele o să ajungă în fruntea statului și au să ajungă. O să vedeți voi, cine coace azi pirojoace, mâine o să ne joace cum i-o fi mai drag.

Tot Filea Cușmă o pune la respect:

– Tu caută-ți de clubul tău, că de curve m-oi ocupa eu.

Anuța Punguță sare ca arsă:

– S-o faci pe soră-ta curvă, auzi!

Pirev bate în carafa pântecoasă:

– Nu-i frumos, tovarăși! Terminat odată cu bazaru ista, noi nu sântem la club sau crâcima. Spune, Anuță, ce te doare, că totuna nu împlinit minimum de trudazi.

Dionis Cârpală, secretarul organizației primare de partid, parcă s-ar simți ofensat de comportamentul Anuței și încearcă s-o potolească:

– În viziunea organizației primare de partid și a mea personală și în lumina poruncilor tovarășului Stalin, eu socot că persoane ca Anuța Punguță nu au ce căuta printre noi. Mai ales acum când noi făurim cincinalul cel mai de nădejde și avem de gând să întrecem America la bumbac, la viermi de mătase și la toate cele. Partidul este mișcarea înainte și nu dăm niciun pas înapoi. Cu Anuța noi vom mai discuta.

– Tovarășe siclitar de partid, nu vă supărați, vrea să știe Punguță, pentru că eu am o întrebare care mă frământă de cum au venit tovarășii la putere. Îi drept

că în comunism o să avem o casă și o masă, o să mâncăm din același tacâm și o să ne culcăm cu cine vrem noi.

– La asta întrebare eu nu pot da raspuns, zice Pirev parcă vinovat. Tovariși Ciubarov îi mai învațat. Dar el o să raspundă la Anuța personal după asta sobrania.

Trecem la prenia. La discutat docladu.

Luchian Duminică, fără a-și mai cere voie la cuvânt, se revoltă:

– Ce discuție! Eu m-am săturat de suflat foalele și de înghițit colb din ferărie și amu la sfârșit de an îmi dați câte jumătate de kilogram de grâu la trudozi. La boierul Hitu și plătea mai bine. Ce să fac cu puradeii. Îi duc pe prag la raicom și lasă să-i hrănească tovarășul Ciubarov.

Ciubarov (către Pirev):

– Cito on scazal? (Ce a zis?)

– Nedovolinâi sovetsoi vlasti. (Nu-i place puterea sovietică.)

– Pusti pridiot co mne na priem. (Să vină la mine în audiență.)

Luchian Duminică nu înțelege ce spune șeful de la raion.

– Ce tot balmăjește el acolo?

Pirev îi traduce:

– A zis plecat la el la raion.

– Cu țiganca mea, cu puradei cu tot? Să iau și purceaua?

Filea Cușmă se crede deștept și vrea să-l ia pe țigan la mișto:

– Ai văzut tu la casa ta purcea?

– Da eu pot să mă duc și cu un miliționar, că tare s-au mai plodit, mai rău ca Solomia mea. Și nu ești tu mai breaz ca ai noștri. Puți a fum ca și noi, că nu știi cum se desfundă cahla...

Traian Nasture, învățătorul universal, care e gata să predea toate obiectele, solicită să ia cuvântul. Pirev i-l oferă cu plăcere.

– Eu reprezint la această adunare învățătorimea, cum s-ar zice, intelectualitatea satului. Și nu-mi place atitudinea dezaprobatoare a unor colhoznici, care în loc să se bucure de ceea ce ne-a dat puterea sovietică, ei se arată nemulțumiți. Să nu uităm că lupta de clasă încă nu s-a terminat. Vorbele spuse aici, din sală, nu-s ale lor, prin ei vorbește chiaburimea care nu a fost strangulată până la capăt.

Niță Toader se simte ofensat:

– Și ce vrei să spui mata prin asta?

– Vreau să spun că locul dumitale e în Siberia.

– Nu mai spune! Și mult te-ai gândit până ți-a zburat prostia din târtăcuță?

Traian Nasture (către Filea Cușmă):

– Filimon Andreevici, te rog să faci un pic de ordine și să-l evacuezi pe acest nesimțit dușman de clasă din cadrul onestei noastre ședințe, adunări sau sobrării pe nou. Sunt, uite, alde încurcă-lume sau vântură-lume, ori cum le-am zice, sunt dușmani ai poporului. Ei vin din regimul trecut. Dar noi nu-i vom tolera. Sunt niște imbecili, niște pierde-vară. Tovarășul Stalin în una din ilustrațiile și renumitele sale cuvântări ne atrage atenția să fim vigilenți cu asemenea indivizi de talia retrogradului Niță. Cunoaște el măcar o iotă din ceea ce a spus marele Lenin și urmașul său fidel Iosif Visarionovici Stalin?

Pintilie Croitoru (beat criță, își face loc printre scaune, se apropie de milițian).

– Tu, măi Filea lui Cușmă pe-o ureche, unde iapa mă-ti streche, pe Niță să-l lași în pace. Scoate-l pe învățător, că mi-o scos fata din minți. Îmblă, bre, la fata me, la Zoița, dar se dă și pe la soață-mea Dița. Uite că el și în politică își vără codița, băga-l-aș în hornul babei Chira!

Filea Cușmă nu vrea scandal.

– Bade Pantiușa, ai băut, du-te și te culcă și vezi de-ți păzește fetele!

Anuța Punguță bate din palme:

– Lasă că vine comunismul și o să vă rugați voi la noi.

Traian Nasture o probozește:

– Rușine! Parcă-i adunătură de nebuni!

Da pe dumneata nimeni nu te-o poftit la nebuni, îi zice Niță. Te-ai lins pe bot cu notarul, cu portărelul, cu șeful de post, amu-i puchi într-un loc și pe aiștia cu stea în frunte și cu chistol la șold. Pe mine nu mă ia nici dracul. Și știi dumneata de ce. Dar pe aștia cu dosul în două luntri o să-i înecăm în bulboana de la Stegărescu.

– Am să pun pe urmele matal autoritățile. Nu ai nici pic de educație!

– Oi fi eu un necioplit, dar când m-au mobilizat, nu m-am îmbrăcat în haine muieresti ca tine să mă ascund prin păpușoaie.

– Dă-ți seama ce vorbești și cu cine vorbești. Nu uita că ai mai făcut armata și la români.

– De ce să uit. Eu am făcut armata în două părți, iar mătăluță în niciuna. Eu am ajuns până la Berlin, iar mătăluță până la Zoița în cotruță, îmbătându-l pe

Pintilii ca să te legi de copilele lui. Satul ista, măi Traian Evdochimovici, are ochi de văzut și urechi de auzit. Și nu uita, mârłania nu se iartă!

Cât se ceartă lumea, într-o parte deloc dosită, cei din prezidiu înfulecă copane de pasăre, beau vin și rostesc toasturi întru susținerea și dăinuirea veșnică a puterii sovietice. Se aud sudalme rusești, ieșite din gura lui Ciubarov.

Deodată se aude o voce: „Să se închidă ușile! A venit etuva!”

Pirev, clătinaudu-se, întreabă speriat:

– Cine a chemat etuva?

Iacob Stratu, turnătorul satului se jură:

– Pe crucea mea, tovarășe președinte, eu nu am chemat pe nimeni. Eu ce am de spus, dau în scris. Eu nu umblu cu vorbe goale. De data asta etuva a fost chemată de Traian Evdochimovici.

– Na coi hren? (De-a cui drula calului?)

– Niciun fel de hrean. S-a înciudat pe Niță și a zis că satul ista-i de păduchioși și a chemat etuva să ne ardă hainele de pe noi.

– Și pe urmă cu ce îmbrăcat un sat? Cine la mine ieșit la colhoz? Cu cine arat, cu cine semănat?

– Cu boii.

– Singur tu bou. Boul nu mers fără țaran.

– Eu am o scrisorică pentru tovarășul Ciubarov.

– O ciom reci? (Despre ce-i vorba?)

– Nu-i rece, dar o să-i punem la rece pe Sava Gălușcă.

– Are casa plina de capii. Ce rău facut la tine?

– Când eram flăcău mi-a luat-o pe Sevastia.

– Mare podobă a luat. A ta mai buna. Plăcut de dânsa și lui Ciubarov. Întrebat la mine a cui nevasta.

– Și ce-ai spus?

– Spus că este unu stucaciu la noi.

– Eu nu-s Stucaciu, eu  s Stratu.

– Nu mare raznița. Tot donoscic chemat. Tare multă lume plâns de rău tău. T  de ce dat pe Galușca la spisoc chiaburi, când el nu avut clozet la funda grădinii.

– Păcat că l-a scăpat un măgar.

- Măgara cela eu am fost.
- Mă scuzați, eu n-am știut.
- Eu dat picior la fund de stucaci! Du-te alunga etuva. Păduchi tu ești!
- Da, tovarăș Pirev. Eu sânt ploșniță, purice, păduche, tot ce vrei, dar să te păzești de mine.
- Eu ca tine mai văzut.

Apare grupul de pionieri cu tobe și goarne. În frunte e Traian Nasture. Poartă o pancardă „Sanitarnâi otread” (Detașamentul sanitar). Din urmă vine etuva.

Un bătrânel în halat alb. Se vede că e medic.

– Am venit tocmai de la Vad. Vom face dezinfecție totală. Așa-i ordinul de la raion!

Dinspre grajd apare Niță cu o armă de vânătoare pe umăr.

Niță se adresează medicului:

- Ce s-a întâmplat. Cine v-a poftit?
- A telefonat un cetățean.
- Are nume?
- A zis că-i un binefăcător.
- Tare aș mai vrea să-l văd ca să-i umplu fundul cu drob de sare. Să vezi cum o să-mi joace tananica prin urzici.
- Eu n-am venit din popia mea, am ordin la mână ca în trei zile să despăduchesc satul ista.

Niță scoate arma de pe umăr.

– În satul tău, la mamă-ta acasă poți să faci ce vrei. Satul nostru nu-i fără câini. Te rog să-ți iei tălpășița cu binișorul. Te împușc, nici nu mă uit.

– Tu ești Niță cel contuzionat de care mi-o spus Traian Evdochimovici să mă feresc.

– Nu să te ferești, dar să te păzești.

Niță trage un foc în aer. Doctorul se tupilează și o ia rar spre mașină.

Niță îi strigă din urmă:

- Vezi să nu faci pe tine!

Vine milițianul Filea Cușmă, fluturând din pistol.

– Cine, biscaforia și paraschivenia mă-sii, a împușcat?

– Eu, măi Filișor?

– Cine ți-o permis să tragi focuri de armă în zi de doliu? Gata. O să ne spânzure la raion.

– Mai puțin cu un prost.

– De mine-i vorba?

– Nu. De mâca.

– Care mâcă?

– Cea cu caierul într-un loc.

– Ce fel de caier, ce fel de mâcă?

– Mâca, care-i oale și ulcioare.

– Cine-o ucis-o.

– Un prost de milițian.

– Ești împotriva miliției sovietice?

– Du-te, măi Filimon, și-ți caută de treabă că așa îmi vine să-ți trag un pumn să te pupe mă-ta rece!

– Eu nu te las așa. Vorbim noi în altă parte.

* * *

O ceată de pionieri în frunte cu Traian Nasture. Toboșarul bate toba. Le iese înaintea Niță.

– Pe loc repaos, copii! Unde vă duce măgarul ista?

Un copil își face loc să-i raporteze lui Niță.

– Echipa de timuriști „Pavlic Morozov”, în frunte cu iubitul nostru învățător de muncă și educație fizică, se îndreaptă spre lanurile colhozului pentru a stârpi țistarii.

– Dar ce rău v-au făcut ei, măi copii?

– Ne mănâncă grâul.

– Grâul de mult îi în hambare. În hambarele necuprinsei uniuni.

Nasture, rânjind cu toată gura:

- Văd că prinzi la minte, tovarășe Niță.
- Eu o prind, dar tu o scapi ca pe un nasture de la izmana calcului satului. Am ieșit dintr-un război și tu iarăși le bagi pe gât copiilor cruzimea. Ucizi țistarii și au să piară vulpile. Și tot așa până ne va păli și pe noi vreo ciumă.
- Tovarăș Niță, satul ista s-a săturat de antisovietismul dumitale. Nu-i chip să începi un lucru bun, că dumneata sari ca păduchele în frunte.
- Oi fi eu prost, domnule învățător, dar n-am căpiat ca în luna martie să mă pornesc după țistari.
- Te rog să nu mă boierești că eu nu-s din viță de burghezi.
- Știut lucru că din coadă de câine nu faci sită de mătasă.

Nasture strigă ca un apucat:

- Să vină milițianul, să ridice această pacoste de pe capul nostru!

De ce ne strici sărbătoarea, badei? Ce drac ți-a trecut drumul de te-ai înrăit într-atât?

– Dumitale îți convine puterea asta, că ai intrat în școală cu mâinile în buzunare și ai leafă de avocat. Dar eu am dat tot ce-am agonisit o viață. Și de ce m-aș bucura, când Pirev, la godovoiul lui, îmi dă ce trece printre degete, că nu-mi trebuie nici căruță să car averea asta acasă. Dar când aveam pământul meu se deșăla carul de păpușoi, de struguri, de fânaț. De puterea asta a voastră se bucură numai dugleșii.

- Nu ai dreptate. Mai așteaptă câțiva ani până ne vom întări și ai să vezi că Uniunea Sovietică va întrece America.
- Tare mă tem că nici nepoții mei nu vor ajunge să vadă comunismul cela al vostru.

Din gura unui gârlici de beci care-i lângă grajd, apar clătinându-se și ținându-se de mâini ca într-o horă fără de noimă: trimisul de la raion Ciubarov, secretarul de partid Cârpală, Pirev, Cușmă și Nasture le cântă din armonică.

Ciubarov îl zgâlțâie de piept pe Pirev:

- Gde jenșcini? (Unde-s femeile?)
- Șcias budut. (Acușica vor fi.)

Cușmă, cu tunica murdară de vin, râgâie fâlos:

- Eu am vorbit cu Tudosica. Ne așteaptă. Dar numai pe unul. A zis să-i ducem un sac de făină de grâu, altul de păpușoi și un sac de cartofi.

Secretarul organizației de partid nu-i de acord:

– Nu-i prea mult pentru o curvă care mereu lipsește de la politzaniatii?

Nasture e de altă părere:

– Mult, puțin, dar tovarășul Ciubarov trebuie să se răcorească.

Pirev abia de-și scoate cizmele din noroi.

– Tare greznâi drumul la Tudosâca. El poate să cadă și să răcorească navecino. Așa că miliția dus pe el la prag și la prag așteptat până și-a face treaba.

Cârpală, ca să alunge orice învinuire de mai apoi, își asigură o scuză:

– Din punct de vedere ideologic, nu se admite ca un conducător de partid să fie amoral, să degradeze până la o femeie care se ține numai de cusătorie și nu are minimum de trudozile.

Nasture pune punct la toate.

– Nu te face cheie de biserică. Îți știm noi cărările. Calul tău nechează din grajdul Ulitei lui Colțun.

– Să lăsăm ghionturile. Vladimir Ilici Lenin în una din lucrările sale ne învață să nu ne pârâm unii pe alții, că de altfel se va destrăma partidul.

– Dar tovarășul Stalin, dimpotrivă, zice să nu avem amețeli din cauza succesorilor, rostește triumfător Nasture.

Cârpală, lup bătrân, vine cu o întrebare:

– Ce are iepurele cu prefectura?

– D-apoi încă cum are, i-o retează Nasture.

Pirev le dă de veste:

– Bre, cât voi vorbit, Ciubarov adormit. La cine acasă dus pe el?

Cârpală și de data aceasta găsește ieșire din situație:

– Eu cred că e prea greu să-l cărăm prin glodăraia asta. Să-l mutăm în iesle la cai. Când se trezește îl luăm din nou la cramă și poate că uită de muieri.

Îl apucă de mâini și de picioare și îl duc spre grajd. Se aude sforăit și nechezat de cai.

Pe masa prezidiului apare un patefon și Pirev cu ai săi ascultă Kalinka și se încinge un joc dement.

Mai încolo, pe o buturugă, alt patefon. Niță în pirostrie, cu capul pe buturugă ascultă cântecul lui Zavaidoc „Car frumos cu patru boi”.

Remy de GOURMONT

Plagiat, pastișă și parodie**În contra plagiatului. Notă introductivă*

În zilele noastre, plagiatul a devenit – sau a redevenit – „o manie periculoasă”, vorba lui M. Kogălniceanu. Fenomenul este cu atât mai îngrijorător, cu cât el poate fi constatat în rândul celor cu pretenții de „oameni de cultură”, „oameni de știință”, „universitari de elită” etc. Nu de puține ori ne este dat să aflăm din presă sau din diverse cercuri / medii academice că tratatul unui anume profesor „reputat” este, de fapt, un plagiat ordinar, că articolul ori studiul unui cercetător cu vechime în câmpul științei (ajuns, bunăoară, chiar șef de institut) este o producție de aceeași joasă speță, că teza de doctorat a unui tânăr „promițător” s-a realizat prin mijloace neortodoxe ș.a.m.d. Istoria ne arată că până și unii scriitori de certă valoare au mai „călcat strâmb”¹. Am descoperit eu însumi astfel de „furtișaguri” științifice, pe care le-am și semnalat. Din păcate, măsurile care se iau împotriva unor asemenea „autori” sunt lipsite de fermitate (aceasta presupunând că acțiunile „de pedepsire” se și întreprind, fiindcă, adesea, fraudă intelectuală este trecută sub tăcere, „afacerea” se mușamalizează). Ciudat este că, uneori, tocmai cei plagiați (dintre cei care se mai află în viață) nu reacționează în niciun fel, poate și din dezgust față de vremurile de impostură pe care le trăiesc.

Plagiatul se reduce, prin urmare, la o chestiune de moralitate: la a fi cinstit sau necinstit. De altminteri, în această privință, etimologia este grăitoare: *a plagia* și *plagiat* provin, în ultimă instanță, din lat. *plagiarius* „răpitor de sclavi sau chiar de copii”. Așadar, plagiatul presupune / este un furt intelectual. Eugeniu Coșeriu era categoric atunci

Textul supus traducerii a fost extras din Remy de Gourmont, *Le Problème du Style*, Seizième édition, Mercure de France, Paris, 1938, p. 139-146 (subcapitolul XII, *Plagiat, pastiche et parodie*).

când afirma că o carieră solidă nu se poate clădi pe „escrocherii și potlogării științifice, cum îmi place mie să desemnez speculațiile și plagiatul care, și ele, există, iar, din câte se pare, există pe scară prea extinsă și rafinată, din păcate.”². De aceea, marele savant considera *atitudinea etică* în știință drept cea mai importantă calitate.

Și totuși, unii ajung prin astfel de practici în poziții sus-puse, în foruri academice, de pildă. Câteodată, ei nu sunt descoperiți la vreme. Remy de Gourmont remarcase demult aceasta: „Cu siguranță, plagiatul nu este rar, dar el este rareori descoperit la momentul oportun. Când vine vorba de opere necunoscute, doar întâmplarea te poate pune pe urmele furtului.”³. De regulă, făptașii sunt descoperiți în cele din urmă. Dar, uneori, de la înălțimea funcției ocupate, bucurându-se de protecția colegilor de breaslă (și de un fel de „imunitate”, cum este cea parlamentară), plagiatorii te privesc cu dispreț și-ți dau nepăsători cu tifla...

Cu furatul te înveți de mic. De aceea, profesorii ar trebui să aibă mare grijă la felul în care elevii (mai ales cei de liceu) își scriu compozițiile școlare (eseuri, referate etc.). Exasperată de frecvențele plagate depistate în lucrările pe care studenții trebuiau să le predea la sfârșitul cursului, profesoara și lingvista bucureșteană Rodica Zafiu conchidea: „Un curs anti-plagiat (cu exerciții migăloase de pierdere a obișnuințelor bine înrădăcinate din școală) ar fi mai necesar în universitățile noastre decât multe altele”⁴.

Nu mi-am propus să scriu aici un articol special, dedicat modalităților de evitare a plagiatului. Mă limitez să ofer rapid doar câteva noțiuni, distincții și sfaturi utile celor interesați, pe care le-am preluat, la rândul-mi (cu trimiterile și ghilimelele de rigoare), din cărți anume create pentru cei care vor să învețe cum se elaborează cinstit un text științific. Se cuvine să începem cu definiția. A *plagia* „înseamnă a fura sau a prelua ideile și / sau cuvintele altui autor, fără a indica sursa, și a le prezenta ca idei personale originale”⁵. Cu siguranță, există și informații ori idei considerate un bun al tuturor (cum ar fi datele istorice, definițiile unor fenomene, proverbele etc.); tot așa, se pot întâlni *scurte* (repet: *scurte!*) observații cu caracter general („de bun simț”, cum se zice), în formulări mai mult sau mai puțin identice⁶, tocmai pentru că – dat fiind fondul comun de cunoștințe – pot să treacă mai multor persoane prin minte. Dar trebuie să recunoaștem că există și idei sau texte care poartă marca originalității unor autori; ele reprezintă bunul / proprietatea acestora. Prin urmare, atunci când copiem în textul nostru anumite fragmente din opera altcuiva, trebuie să le plasăm pe acestea între *ghilimelele* („”) convenite și să indicăm sursa. Așa este cinstit! În caz contrar, comitem un plagiat⁷. Practic, avem de-a face cu trei modalități de a prelua informațiile publicate de altcineva. Una necinstită: *plagiatul* (furtul) și două cinstite: *citarea* și *parafraza*(*rea*). *Citarea* presupune reproducerea exactă a fragmentului (citatului) cu ajutorul ghilimelelor (indicând și sursa). *Parafraza* înseamnă redarea, cu propriile cuvinte, a ideilor / informațiilor dintr-un text / fragment de text (menționând, desigur, și de data aceasta, sursa). Evident că, procedând astfel, vom relua unele cuvinte din textul original, dar nu trebuie să ne îngrijorăm prea mult. Ne liniștește Umberto Eco, după care „uneori este inevitabil sau de-a dreptul util ca anumiți termeni să rămână neschimbați. Proba cea mai sigură o veți avea atunci când veți reuși să parafrazați textul fără a-l avea în față. Va însemna nu numai că nu l-ați copiat, ci că l-ați și înțeles”⁸. În același timp, este foarte important deci să utilizăm informațiile culese din diverse surse integrându-le în propriul sistem de gândire.

Aș mai fi putut adăuga și alte recomandări folositoare. Însă, în locul unui material propriu-zis (și, probabil, plictisitor) despre plagiat, am preferat să (re)aduc în atenția cititorilor câteva idei, foarte sănătoase, despre tema cu pricina, idei formulate într-o manieră savuroasă de spiritualul Remy de Gourmont (1858-1915), poet simbolist francez, romancier și critic literar, ce s-a bucurat de o extraordinară notorietate în epoca sa, cărțile-i cunoscând numeroase reeditări. Am extras un fragment dintr-o operă de estetică a acestuia, *Le Problème du Style*, pe care Alice Toma⁹, la solicitarea mea, a avut amabilitatea să îl traducă în românește. Îi mulțumesc și cu această ocazie. Întrucât am reprodus aici numai câteva pagini din volumul menționat, am considerat necesar să însoțesc textul cu unele note și comentarii de-ale mele.

Tot în scopul unei mai bune înțelegeri a respectivului fragment, mă simt obligat să fac, pentru cititori, o scurtă prezentare. Cartea lui Remy de Gourmont, *Le Problème du Style* (publicată, într-o primă ediție, în 1902), aparține – după mărturisirea autorului însuși – unui gen literar demodat, *respingerea* (în fr. *réfutation*). Cea mai mare parte a lucrării este scrisă ca reacție împotriva unui „manual al meseriei de a scrie”, alcătuit de un contemporan, Antoine Albalat¹⁰. Remy de Gourmont nu este de acord cu mai nimic din ceea ce afirmă acolo dl Albalat. Teoria acestuia referitoare la stil i se pare o „închisoare”. În orice caz, este sigur că Albalat nu deține adevărul în această privință, ba chiar, mai mult decât atât, R. de Gourmont este incredințat că adevărul nici nu poate fi găsit. De aceea, el declară că singura cercetare fecundă este cea a neadevărului („la seules recherches fécondes est la recherche du non-vrai”). Convinș că adevărul este tiranic, iar îndoiala eliberatoare („La vérité est tyrannique; le doute est libérateur.”), faimosul om de cultură anunță că va proceda în felul următor: va contrapune afirmațiilor lui Albalat îndoiele¹¹. De altfel, de Gourmont îi este recunoscător lui Albalat, căci, fără operele didactice ale acestuia, n-ar fi ajuns, probabil, niciodată să mediteze la asemenea probleme; ideile autorului de manual i-au servit ca punct de plecare pentru încântătoarele sale analize. În ceea ce privește subcapitolul selectat (intitulat *Plagiat, pastişă și parodie*), trebuie spus că acesta are în vedere, în principal, problema plagiatului. Pastică și parodia sunt tratate succint de învățatul francez, în conexiune cu plagiatul.

Cristinel MUNTEANU

Dl Albalat, în loc să ne prezinte ca fiind „complet diferite” două fragmente de stil, dintre care al doilea este o prescurtare a primului, ar fi putut obține din compararea acestora niște reflecții utile despre plagiat¹². Psihologia plagiatorului se asociază în mod firesc cu cea a hoțului și ambele cu cea a struțului. Plagiatorul este ignorant și crede că toată lumea este ignorantă; sau știe, dar vanitatea îl face să creadă că e singurul care știe. Cine citește astăzi, își zicea dna Michelet, *Păsările* de Buffon? Eu și nimeni altcineva. Cine le va citi vreodată? Nimeni. Și dacă un eventual curios pune mâna pe această carte, va fi având el prezente în memorie cele cincisprezece rânduri pe care tocmai le-am extras eu? E imposibil. De altfel, nu am copiat, ci am rezumat: aceasta-i

activitatea istoricului; ca și dl Michelet, citesc un document și extrag esența sa. Iar dacă pasărea-muscă face *hour, hour* [*ur, ur*]¹³ cu aripile sale, aș putea să scriu altceva? Nimic nu este mai strict decât onomatopeea¹⁴. Aici, plagiatorul se înșela, aproape niciun țipăt sau zgomot al animalelor nefiind perceput, nici redat identic de observatori diferiți și, mai ales, în limbi diferite. Însăși neasemănarea dintre onomatopeele cele mai banale este dovada ingenuității lor. Măgarul rage: *oncat asinus*, ziceau latinii.

În alte privințe, raționamentul nu era rău; căci ignorarea literaturii franceze este imensă și cei care scriu, citind chiar mai puțin decât ceilalți, știu mai puțin decât unii curioși binevoitori. Dar trebuie luat întotdeauna în considerație hazardul și știut că nimic nu este mai obișnuit ca extraordinarul, mai legal, mai legitim: „Plasăm prin intermediul gândirii, zice Laplace¹⁵, toate evenimentele posibile în diverse clase și socotim drept extraordinare acele clase care conțin un număr foarte mic de elemente. Astfel, în jocul de *cap* și *pajură*, dacă apare *cap* de o sută de ori la rând, ni se pare extraordinar pentru că numărul aproape infinit al combinațiilor care pot să apară într-o sută de încercări este împărțit în serii regulate – sau în care vedem că domnește o ordine ușor de sesizat – și în serii neregulate, acestea fiind incomparabil mai numeroase. Extragerea unei bile albe dintr-o urnă care, dintr-un milion de bile, nu conține decât una singură de această culoare, celelalte fiind negre, ni se pare extraordinară; pentru că nu formăm decât două clase de evenimente, în funcție de cele două culori. Dar apariția numărului 79, de exemplu, pe o roată care are un milion de numere, ni se pare un eveniment obișnuit; pentru că, fiind comparate individual numerele unele cu altele, fără să le împărțim în clase, nu avem niciun motiv să credem că unul dintre acestea ar avea șanse mai mari față de celelalte să fie ales”.

Jucătorul la loterie se gândește la o cifră și crede că aceasta va ieși; plagiatorul se gândește la o cifră și crede că nu va ieși. Toate cifrele pot, de fapt, să iasă în egală măsură; de aceea este nerezonabil să jucăm la loterie, să furăm, chiar milioane, și să copiem, chiar și cincisprezece rânduri, dintr-o operă de cincizeci de volume.

Există plagiatori inocenți. Memoria, pe care spiritualiștii continuă să o considere drept una dintre facultățile sufletului, nu este altceva decât o bibliotecă de clișee senzoriale; unele sunt vii, altele sunt alterate sau șterse. Astfel, amintirea unei lecturi poate să se conserve în creier și, în același timp, poate fi abolită orice urmă a circumstanțelor care localizează această lectură, care o situează în realitate; amintirea ia forma inspirației, a creației subconștiente și autorul crede că ar culege din sursa lui apa pură și nouă a unui poem care țâșnește pur și simplu, când, de fapt, nu face altceva decât să transvaseze lichide

antice. Într-un roman recent, care are uneori aerul unei teze de psihologie, dl Louis Dumur a povestit drama ridicolă și tristă care poate să se nască din aceste amnezii parțiale. Acesta explică prin somnambulism uitarea împrejurărilor în care a avut loc lectura, ceea ce dă povestirii o posibilitate imediată; dar studiul maladiilor obișnuite ale memoriei ar fi suficient pentru a justifica gesturile eroului său grotesc. Dl Ribot¹⁶ citează cazuri foarte curioase de amintiri trunchiate, amputate de rădăcinile lor. Linné, spre sfârșitul vieții, își recitea operele, exclamând uneori: „Ce frumos! Ce mult aș vrea să fi scris eu asta!”. Macaulay – și aici este mecanismul însuși al plagiatului inocent – avea, la bătrânețe, o memorie literală foarte vie și o memorie localizatoare foarte slabă; „dacă i se citea ceva seara, se trezea a doua zi dimineața cu spiritul plin de gânduri și de expresii auzite în ajun; le scria cu cea mai bună credință din lume, fără să se îndoiască că acestea nu i-ar aparține”. O formă mai frecventă și mai puțin periculoasă a memoriei trunchiate este cea în care păstrăm amintirea circumstanțelor locale și secundare, însă uităm principalul, chiar scopul și centrul actului, ca și cum am păstra între degete doar plicul unei scrisori. Câte cărți nu am citit rămânându-ne doar certitudinea că le-am citit și nimic altceva! Dar aici ar putea fi o iluzie, conținutul cărții a intrat poate în memoria subconștientă și ajungem din nou la exemplul cu bătrânul Macaulay, afară de cazul în care va fi fost cumva, de fapt, o digestie sănătoasă și normală a lecturilor noastre. Plagiatul inocent este întotdeauna un simptom al unei maladii și întotdeauna legat de o slăbiciune cerebrală, fie trecătoare, fie definitivă, sau de o stare epileptică. Plagiatul voluntar semnalează, de asemenea, o boală, însă de natură morală¹⁷.

Critica literară, care ar trebui să știe tot, va folosi, cu siguranță, într-o bună zi, metoda științifică în aprecierea operelor și a scriitorilor; până atunci, ea se ascunde în spatele unei prudente și puternice ignoranțe. Dl Albalat, introducând în cartea sa un minunat capitol de laudă adusă pastișei, n-a luat în considerare faptul că acest exercițiu, ca și plagiatul, se împarte în două tipuri: *pastișa voluntară* și *pastișa involuntară* [subl. trad.]. Prima este un joc ce poate fi amuzant și care are chiar o anumită valoare critică sau satirică, cu condiția să fie bine mânuită și bine dirijată. Pastișa involuntară este față de plagiat ceea ce locul comun este față de clișeu; este o imitație care se îndepărtează de trăsătura strictă, dar care urmează, de o parte sau de alta, curbura generală a liniilor; care neglijează forma limitată a figurilor, pentru a le păstra expresia specifică. Pierre Bayle, într-un pasaj în care dl Albalat a crezut că vede expus mecanismul pastișei involuntare, arată, de fapt, mecanismul plagiatului inocent: „Mi s-a întâmplat, în tinerețe, atunci când scriam ceva după ce citisem foarte de curând un anumit autor, ca frazele acestui autor să se prezinte sub vârful peniței fără ca să-mi amintesc clar să le fi citit vreodată măcar”. Pastișa

este cu totul altceva; trebuie să conțină cuvintele favorite ale autorului original și chiar anumite începuturi de frază care revin textual într-un stil, dar în niciun caz fraze întregi. Ar fi atunci, dacă imitația este mărturisită, centonul [în orig. fr. *le centon*], exercițiu cu totul diferit și căruia Ausone aproape că a reușit să îi dea o aparență de valoare literară.

Pastișa involuntară, și deci stângace, încărcată de remușcări, tăiată de căință, constituie aproape toată mica literatura curentă. De îndată ce un roman atinge un mare succes, pastișele sale apar cu zecile de peste tot. Falsele *Caractere*, urmând celor ale dlui de La Bruyère, sunt cărți încă obișnuit întâlnite în prostia lor severă; la începutul secolului al XIX-lea, *Telemac* era încă pastișat. Au fost pastișe atât de reușite, încât sunt puține opere complete ale vechilor autori în care să nu trebuiască să se facă loc unor piese îndoielnice, în ciuda luptei filologilor.

Pastișa voluntară nu a fost dintotdeauna inocentă; ea joacă rolul său în piesele îndoielnice. În Evul Mediu, era una dintre șmecheriile literare cele mai comune ale acelor timpuri de șiretenie, atât de bogate în imposturi din care nu conținem încă a descoperi unele noi. Petronius a fost atât de bine pastișat în secolul al XVII-lea, încât o vreme am avut iluzia că posedăm în întregime fragmentarul *Satyricon*¹⁸. Pastișele literare nu înșală pe nimeni; în pictură, reprezintă o tulpină mereu înfloritoare a artei internaționale.

Un fleac, și pastișa se transformă în parodie; există, de asemenea, parodii involuntare. Parodia a fost disprețuită de dl Albalat. Ce gen mărturisește totuși o mai intimă „asimilare a autorilor”? Nu ar trebui să știm pe dinafară *Orientaltele* pentru a scrie *Occidentalele*? „O! Omida rea / Ce se îmbracă / Atât de târziu într-o seară de Operă!”¹⁹. Parodia are un farmec: râsul său. Este un struț beat pentru că a înghițit un in-octavo²⁰, ce dansează giga²¹.

Traducere de Alice TOMA

Note ■ ¹ Desigur, faptul că scriitorii în cauză sunt talentați nu-i scuză deloc, dar astfel de cazuri sunt rare și, de altfel, după cum observa Remy de Gourmont, îți trebuie un dram de geniu ca un astfel de plagiat să și devină o reușită literară. Depinde și de epoca pe care o avem în vedere. De pildă, conceptul de «plagiat» era necunoscut anticilor, care preluau adesea citatele fără să mai precizeze autorul, nefiind preocupați de exactitate. Se bazau de multe ori doar pe memorie și considerau operele clasicilor drept bunuri ale tuturor, pe care (chiar dintr-un spirit de emulație față de modelul celebru) le puteau prelucra în forme

noi, personale; cf. Elisabeta Poghirc, *Problema citatului în antichitate (cu privire specială la Homer)*, în „Analele Universității București”, Limbi clasice și orientale, XX, 1971, p. 90-91.

² Eugeniu Coșeriu [în dialog cu Angela Furtună], „Trebuie să ne cunoaștem toată tradiția și să mergem mai departe de tradiția limitată pe care o poate avea cultura unei țări”, în „Limba Română” (Chișinău), nr. 10, 2006, p. 16.

³ Remy de Gourmont, *op. cit.*, p. 307-308 (în *Notes et commentaires*).

⁴ Rodica Zafiu, *Corectând lucrări...*, în „România literară”, nr. 23/2008 (vezi http://www.romlit.ro/corectnd_lucrri.?caut=plagiat).

⁵ Andra Șerbănescu, *Cum se scrie un text* (ediția a II-a), Editura Polirom, Iași, 2001, p. 57.

⁶ Însăși existența fenomenului poligenezei confirmă acest lucru: de exemplu, cazul proverbelor identice sau similare (în traducere) aparținând unor culturi diferite, proverbe ce au luat naștere din experiențe sau practici asemănătoare.

⁷ Vezi Umberto Eco, *Cum se face o teză de licență*, Editura Polirom, Iași, 2006, p. 232-237.

⁸ *Ibid.*, p. 234.

⁹ Actualmente, după ce și-a luat al doilea doctorat în literă la Geneva, Alice Toma este (din 2010) lector de limba română la Universitatea Liberă din Bruxelles.

¹⁰ Cartea lui A. Albalat, „Le Manuel du métier d'écrire”, a apărut într-o primă formă sub titlul *L'Art d'écrire, enseigné en vingt leçons*. Referirile lui Remy de Gourmont se vor face la o ediție revăzută și adăugită a acesteia, apărută sub un titlu schimbat: *De la Formation du style par l'assimilation des auteurs*.

¹¹ Pentru toate acestea, vezi *Preface*, în *Le Problème du Style*, p. 7-10.

¹² În subcapitolul precedent (XI), Remy de Gourmont îl criticase pe Albalat pentru imprudența de a-l fi ales pe naturalistul Georges-Louis Leclerc de Buffon [1707-1788] (cu a sa operă masivă, *Oiseaux* [Păsările]) ca exemplu pentru stilul amplu, demonstrând că paragrafele alese sunt redactate nu de Buffon, ci de un colaborator al acestuia, abatele Bexon. Acesta din urmă, având veleități literare, obișnuia să amplifice notele precise ale lui Buffon, transformându-le în niște descrieri de-a dreptul poetice.

¹³ Faptul că Bexon transcrisese onomatopeea în forma *hur, hur* pare să indice – crede R. de Gourmont (*op. cit.*,

p. 137) – o sursă primară englezească a descrierii în cauză (provenind, pesemne, de la naturaliști precum Mac Grave, Sloan etc.).

¹⁴ După moartea lui Jules Michelet (1798-1874), soția acestuia, Mme Michelet, și-a asumat libertatea de a insera în manuscrisele marelui istoric, în special în opera literară, paragrafe pe care le-a copiat din diverse surse. Este și cazul scrierii *L'Oiseau* (*Pasărea* – 1856) în care văduva a avut proasta inspirație de a introduce un pasaj din Buffon (de fapt, din descrierea colaboratorului acestuia, Bexon, v. *supra*), pasaj referitor la pasărea-muscă și pe care Albalat (culmea!) îl comparase cu cel al lui Buffon [= Bexon] pentru a arăta că avem de-a face cu descrieri redactate într-un stil complet diferit! Remy de Gourmont (în *op. cit.*, p. 136-139) demonstrează că, dimpotrivă, avem de-a face cu un plagiat în toată regula. În alt loc (*ibid.*, p. 291-305), de Gourmont, utilizând citatele puse în paralel de un oarecare J. Claretie, dovedește că operele postume ale lui Michelet publicate de soția sa pot trece drept scrieri „apocrife”, într-atât de mare a fost intervenția acesteia asupra textelor rămase de la ilustrul defunct.

¹⁵ În *Essai philosophique sur les Probabilités*, 2e édition, p. 19 [nota autorului].

¹⁶ În *Maladie de la Mémoire* [nota autorului].

¹⁷ În *Notes et commentaires*, R. de Gourmont (*op. cit.*, p. 306-309) completează reflecțiile sale asupra plagiatului literar cu o întâmplare reală, anecdotică. La 10 octombrie 1841, unul dintre cele mai mari jurnale ale Parisului, „La Presse”, începea publicarea unui nou foileton, *Le val funeste* (*Valea funestă*), cuprinzând „memoriile inedite ale lui Cagliostro” și avându-l ca autor pe un oarecare Cousen, zis „conte de Courchamps” (de un talent îndoielnic). Imediat, într-un cotidian concurent, „Le National”, apărea o notă în care Cousen era acuzat de plagiat, precizându-se că textul acestuia era o copie fidelă după romanul *Alphonse van Worden* al unui conte polonez, Potocki. Întrucât Cousen a replicat vehement negând acuzațiile, în replică, „Le National” a publicat a doua zi continuarea foiletonului (după Potocki). Parizienii s-au amuzat copios dimineața următoare, când au putut citi, bându-și cafeaua, același text în două jurnale diferite. A fost finalul carierei literare a contelui de Courchamps, titlul *Le val funeste* fiind rostit apoi *Le vol* [„furtul”] *funeste*.

¹⁸ Ediții realizate pe baza unui pretins manuscris găsit la Bellegarde [nota autorului].

¹⁹ Théodore de Banville (1823-1891) este cel care și-a intitulat un volum de versuri *Les Occidentales* (1857), ca replică la volumul *Les Orientales* (1829) al lui Victor Hugo. Versurile citate de R. de Gourmont („Oh! la vilaine chenille / Qui s’habille / Si tard un soir d’Opéra!”) fac parte din poemul *V... le baigneur* al lui Banville și parodiază trei versuri din poezia *Sara la baigneuse* a lui V. Hugo („Oh! la paresseuse fille / Qui s’habille / Si tard un jour de moisson!”).

²⁰ *In-octavo* (sau 8°) este un termen tehnic desemnând formatul unei cărți: coala tipografică inițială se împarte la 3, rezultând astfel 8 file (16 pagini). Se obține o carte cu o înălțime de cca 20 cm.

²¹ Giga (< fr. *gigue*) este un dans baroc, foarte vioi, de origine britanică, adus în Franța pe la mijlocul secolului al XVII-lea. Muzica acestui dans este compusă într-un ritm a cărui metrică este, de obicei, de 3/8 (și cu variante precum 6/8, 9/8 etc.).

Ion CIOCANU

Contribuții la salvarea și dezvoltarea culturii românești în Basarabia (II)

I.C. – prof. univ. dr. hab., colaborator științific principal la Institutul de Filologie al A.Ș.M., critic și istoric literar, lingvist. Autor a 37 de cărți, majoritatea – de critică și istorie literară, de sociolingvistică și de cultivare a limbii. Lucrări apărute recent: *Efortul salvator* (2006), *Salahorind...* (2008), *Darul lui Dumnezeu* (2009), *Noi și cuvintele noastre* (2011), *Cărțile din noi* (2011).

După editarea cărților *Scritori de la „Viața Basarabiei”* (alcătuitori Alexandru Burlacu și Alina Cioceanu) în 1990, *Testament pentru urmași* de Pantelimon Halippa și Anatolie Moraru în același an și *Publicistică* de Pantelimon Halippa în 2001, s-a conturat de-a binelea tabloul luptei și, parțial, al realizărilor elitei culturale românești est-prutene în domeniul salvării și dezvoltării culturii noastre naționale la începutul secolului al XX-lea și, îndeosebi, după Marea Unire din 1918. Ce-i drept, ne-am limitat la prezentarea succintă a contribuției în domeniu a lui Pantelimon Halippa, ceea ce nu umbrește activitatea în aceeași albie a lui Constantin Stere, Ștefan Ciobanu, Alexei Mateevici, Petre Cazacu, Alexandru Boldur, Petre Ștefănuță și a altor oameni de cultură atașați cauzei noastre naționale (românești). Activitatea tuturor acestor fii demni ai poporului nostru a reflectat un nivel nici măcar bănuț până la Marea Unire din 1918 al limbii, literaturii, teatrului, cinematografeii și, în genere, al culturii acestui spațiu. „Lumea în care am nimerit la liceu, apoi la Conservatorul «Unirea», al cărui director era soprana Anastasia Dicescu și prim-regizor Mitru Dumitriu, era o lume cu totul aparte, se destăinuia odinioară Eugeniu Ureche. Ce oameni! Ce cultură! Unul fusese elevul lui Aleksandr Glazunov, altul făcuse studiile sub îndrumările lui Nicolai Rimski-Korsakov, al treilea cântase cu Fiodor Șaleapin... Am cântat și eu câțiva ani buni în corul Catedralei, dirijat

■ * Continuare. Începutul în nr. 5-6, 2012, p. 182-189.

de preotul, compozitorul, pictorul, profesorul Mihail Berezovschi... În anii '20 frecventam circul Kalamandi... Pe scena Naționalului chișinăuian am vizionat «Cadavrul viu» și «Învierea» de Lev Tolstoi, «Frații Karamazov» și «Idiotul» de Fiodor Dostoievski, «Ovidiu», «Fântâna Blanduziei» și «Despot-Vodă» de Vasile Alecsandri, «Răzvan și Vidra» de Bogdan-Petriceicu Hasdeu, «Apus de soare» și «Luceafărul» de Delavrancea, toate piesele lui Ion Luca Caragiale... Teatrul acelor mari actori, cu timp scurt pentru repetiții, cu planuri financiare și repertoriale stricte, era un adevărat far al culturii basarabene” (*Apud*: Pavel Proca, *Și noi eram o ceată tristă...*, Editura Bons Offices, Chișinău, 2012, p. 9, 10).

Dar a venit neagra zi de 28 iunie 1940, care a pus începutul unei politici de denigrare a tot ce se realizase valoros în cei 22 de ani cât Basarabia făcuse parte din România. O primă victimă a acestei politici a fost alfabetul latin, interzis oficial la 10 februarie 1941 și înlocuit peste noapte cu alfabetul rusesc. Limba română însăși, îndată după „eliberare”, a început să fie substituită forțat cu un jargon ruso-român, împeștriat cu elemente ale graiului moldovenesc din stânga Nistrului. După 28 iunie 1940 a început coșmarul răspândirii politicii proruse și antiromânești, dominantă în stânga Nistrului din 1924, când fusese înființată R.A.S.S.M., cu toate ororile, dramele și tragediile ei, și asupra fostei Basarabii. Puterea sovietică, ideologia comunistă au fost „prin definiție” un dușman, declarat, nemilos și perseverent, față de tot ce era românesc. Cu toate că inițial „grupul de inițiativă nu urmărea, prin formarea R.A.S.S.M., crearea unei noi limbi și a unui nou popor, considerând că «limba moldovenească» vorbită în Transnistria nu este decât un «dialect românesc»” (Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în R.S.S. Moldovenească*, Editura Prut Internațional, Chișinău, 2000, p. 15) și chiar M. Serghievski, ideologul limbii moldovenești independente, o considera „un dialect al limbii române” (*Ibidem*, p. 16), pe măsură ce lua proporții teoria (și practica) „luptei de clasă” deveneau tot mai intolerabile ideile despre românitatea „limbii moldovenești” vorbite în Transnistria, s-a purces la o reformă ortografică, scopul căreia era refuzul de a folosi cuvinte românești, declarate „burgheze”, „boierești”. Crearea de cuvinte noi, calchiate din limba rusă, era un principiu dominant în activitatea unui filolog ca Leonid Madan, de exemplu, care recomanda să se scrie *acrariu* și *apariu* (pentru cuvintele rusești кислород și водород, *oxigen* și *hidrogen*). Apar manuale cu titluri deocheate, ca *Învățălnic pi fiziki* (1931). Dar în 1932, în plină ascensiune a noii „limbi moldovenești”, Biroul Comitetului Regional Moldovenesc al P.C.(b) din Ucraina adoptă hotărârea privind trecerea scrisului din R.A.S.S.M. la grafia latină. Însuși figura autoritară a lui Iosif Stalin a apărut curând (1932) în ipostaza „teoreticianului” care susținea că moldoveneasca nu este o limbă ca atare, ci doar unul dintre dialectele moldo-române (cf. Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 19). Dar entuziasmul cu care fusese întâmpinat alfabetul latin în

R.A.S.S.M. a fost curmat neîntârziat, când clasa politică a epocii a conștientizat pericolul molipsirii tineretului de „microbii” naționalismului românesc în urma studierii operelor lui Mihai Eminescu, Ion Creangă, George Coșbuc și ale altor „scriitori români burhezi” și învățării limbii române autentice. De aceea la 27 februarie 1938 scrisul moldovenesc din R.A.S.S.M. a fost trecut din nou la grafia rusă. Drept urmare, a continuat să înflorească, ca și până la 1932, un jargon româno-rusesc incalificabil. Un amănunt tragic în epopeea lingvistică transnistreană este faptul că odată cu alfabetul latin, în 1937-1938, au fost împușcați majoritatea susținătorilor lui – pedagogi, savanți, scriitori și chiar Grigore Starai, primul președinte al Executivului R.A.S.S.M.

În urma acestei terori cine ar mai fi cutezat să se opună teoriei proletcultiste despre cele două limbi (și literaturi) diferite: moldovenească, pe de o parte, și română, pe de altă parte? Or, după 28 iunie 1940 aceasta începuse să fie implementată de zor și în R.S.S.M. Ideologul principal al limbii moldovenești din stânga Prutului, I. D. Ceban, filorus ardent și românofob înrăit, este promovat în fruntea „constructorilor” limbii moldovenești după ce majoritatea învățătorilor din Basarabia ocupată se refugiaseră peste Prut, iar cadrele „noi” din domeniu erau recrutate din rândurile rușilor și transnistrenilor. Acest filolog de papură „nu putea accepta cuvintele utilizate în ziare, manuale, în teatru și la radio: cauză (lucru), forță (putere), mireasmă (miroznă), calapod (calup), externă (străinătate) și multe altele care, în opinia sa, puteau fi foarte ușor înlocuite cu cuvinte moldovenești” (cf. Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 29).

Ieșirea în prim-plan a „specialiștilor” din stirpea lui I. D. Ceban era favorizată de faptul că generația de intelectuali care a reprezentat sufletul mișcării de renaștere națională și a pregătit Unirea din 1918 a fost distrusă aproape în întregime de mașina diabolică a sistemului comunist și nu prea avea cine opune o rezistență activă și perseverentă ideilor și teoriilor lipsite de temei științific, iar puținii intelectuali de marcă, formați până la 1940, din cadrul revistei „Viața Basarabiei”, de exemplu, au fost arestați și deportați în Siberia, ca Nicolai Costenco și Mihail Curecheru, ori trimiși pe front în războiul care începuse în 1941 și și-au pierdut viața, ca Teodor Nencev și Alexandru Robot. Trebuie să adăugăm și faptul că o problemă propriu-zis științifică, după cum e aceea a limbii și literaturii, a fost trecută oficial în categoria problemelor politice, la 10 februarie 1941 fiind publicat un decret oficial despre trecerea limbii populației băștinașe din R.S.S.M. la grafia slavonă (rusă) și conform căruia, începând cu 1 martie 1941, pe teritoriul R.S.S.M. urma să fie folosită în exclusivitate grafia chirilică. La 10 martie (același an), la indicația forurilor de conducere, a fost organizată o consfătuire a intelectualilor care au pus în discuție un șir de probleme lingvistice. „Drept consecință, arată o bună cercetătoare a faptelor și fenomene-

nelor epocii, a început operația de arestare în masă a intelectualilor” (mai detaliat a se vedea: Mariana Țăranu, *Teroarea comunistă din Basarabia în primul an de ocupație sovietică (1940-1941)*, în revista „Destin românesc”, nr. 3-4, 2010, p. 56 ș.a.). Au fost exterminați sau ostracizați savanți de mare prestigiu în plan național, ca Petre Ștefănuță, scriitori și publiciști talentați, ca Vadim Pirogan, Paul Vatamanu ș.a.

În ajutorul pseudosavanților moldovenești au sărit autori ruși ca M. Serghievski și N. Derjavin, care din prea mare zel patriotic rusesc au „fundamentat” teoria limbii moldovenești, deosebită de limba română, cel de-al doilea susținând chiar, într-un articol din 1940, că „limba moldovenească este de proveniență slavă” (a se vedea revista „Советская наука”, nr. 12, 1940, p. 27-28).

Acest punct de vedere era împărtășit de I. D. Ceban și de Andrei Borșci, ajunși, pe rând, la conducerea Institutului de Cercetări Științifice din cadrul Filialei Moldovenești a Academiei de Științe din U.R.S.S. Este adevărat că scriitorii Emilian Bucov și Andrei Lupan, oamenii de litere Vasile Coroban, Gheorghe Bogaci, Victor Comarnițchi își permiteau luxul de a nu-i susține, mai târziu acestora adăugându-li-se Ion Vasilescu, Ion Tofan ș.a.

Au urmat câteva conferințe și simpozioane necesare cu participarea unor mari savanți din Rusia, ca Victor Vinogradov, Vladimir Șişmariov, Samuil Bernștein, Ruben Budagov, Dmitri Mihalci, Rajmund Piotrowski și alții, la 3-7 decembrie 1951, apoi la 17-19 octombrie 1955 și la 19-21 iunie 1961, la care au fost discutate probleme complicate privind originea și evoluția limbii moldovenești, caracterul identic și unitar al limbilor „moldovenească” și română, a fost propusă spre dezbatere problema revenirii la alfabetul latin (inițiativa în această privință revenindu-i lui Ion Vasilescu în 1961, conform informației consemnate de Gheorghe Negru, *op. cit.*, p. 44).

Astfel că problema salvării și creării unor condiții normale de dezvoltare a limbii române la est de Prut are o istorie complicată, îndelungată, cu martiri și înfrângeri, dar și cu unele succese, mai ales în contextul politicii de restructurare și transparență, inițiată de Mihail Gorbaciov în 1985, când se fac auzite și chiar citite luări de atitudine odinioară inimaginabile. La 18 martie 1988 autorul acestor rânduri, pe atunci secretar al Comitetului de Conducere al Uniunii Scriitorilor din Moldova, într-o cuvântare din cadrul comemorării a două centenare de la nașterea lui Gheorghe Asachi, în prezența conducerii de vârf a republicii, atinge problema decretării limbii noastre drept limbă oficială a statului și a revenirii scrisului est-prutean la alfabetul latin (a se vedea: Ion Ciocanu, *Reflecții și atitudini*, Editura Hyperion, Chișinău, 1992, p. 5-9), iar în aprilie (același an) în revista „Basarabia” de sub conducerea lui Dumitru

tru Matcovschi a văzut lumina tiparului excelentul eseu al lui Valentin Mândăcanu *Veșmântul ființei noastre*, lucrare intrată imediat în fondul de lecturi al unei întregi armate de intelectuali basarabeni, bucovineni, transnistreni etc. Ulterior același autor ne-a dat o carte valoroasă: *Spărturi în gheața tăcerii* (Chișinău, 2008; ediția a II-a, 2009).

N-a trecut mult timp și s-a smuls din captivitatea ideologiei comuniste, în care fusese ținut timp îndelungat, academicianul Nicolae Corlăteanu. Și-a dezlănțuit energiile spirituale care zăcuseră decenii în șir în adâncul ființei unui alt distins filolog basarabean, academicianul Silviu Berejan. În rezolvarea unor probleme complicate ale limbii române la est de Prut s-a implicat cu multă dedicație profesorul universitar, membru corespondent al Academiei de Științe din Moldova, Anatol Ciobanu. S-au afirmat prin activitate teoretică și practică autori din generațiile de mai târziu, ca Ion Dumeniuk, Nicolae Mățaș, Vasile Melnic, Teodor Cotelnic, Ion Ețcu, Alexandru Dârul, Anatol Eremia, Maria Cosniceanu, Constantin Tănase, Vlad Pohilă, Irina Condrea, Ion Melniciuc, Vladimir Zagaevschi, Petru Butuc, Vasile Pavel, Lidia Codreanca, Gheorghe Popa, Alexei Palii ș.a., toți – și cei mai în vârstă, și discipolii lor – avându-l drept susținător de nădejde pe marele român, basarabean prin obârșie, Eugeniu Coșeriu.

Deși rezistența celor care se consideră astăzi români, a celor care locuiesc adevărul istoric prin reprezentarea identității și culturii naționale se datorează în mare măsură contribuției elitei intelectuale basarabene, mai sunt necesari pași importanți în vederea aplanării conflictelor sociale, inclusiv interetnice, pe care le intensifică factorii politici prin mijloace fals-legale (limba „moldovenească” figurând ca limbă de stat în Constituția Republicii Moldova etc.). Intelectualitatea noastră ar trebui să se polarizeze în jurul unor instituții de impact social. Revista „Limba Română” ar putea constitui un mijloc al angajării noastre pentru obținerea unor rezultate palpabile, printre care se numără deja întreaga colecție a publicației, îndeosebi volumul *Limba Română este Patria mea. Studii, comunicării, documente*. Antologie de texte publicate în colecția Biblioteca revistei „Limba Română” (ediția I – 1997, ediția a II-a – 2007), cărțile datorate redutabililor lingviști Nicolae Corlăteanu (*Testament. Cred în izbânda limbii române*, 2010), Silviu Berejan (*Itinerar sociolingvistic*, 2007), Anatol Ciobanu (*Reflecții lingvistice*, 2009), Nicolae Mățaș (*Calvarul limbii române din Basarabia. Studii. Articole. Comunicări*, 2011), editate în cadrul unui proiect de anvergură al revistei (autorul proiectului, selecția textelor, coordonatorul și prefațatorul tuturor volumelor – Alexandru Bantoș, redactor-șef al revistei „Limba Română”). Cărțile amintite constituie la ora actuală o culme a realizărilor noastre și un imbold pentru continuarea activității lingviștilor români din Republica Moldova în aceeași albie științifică și... practică.

Leo BUTNARU

Peste bariere (III)**(Jurnal de Crimeea. 4-12 septembrie 2011)*

L.B. – poet, prozator, eseist, traducător, Chișinău. Cele mai recente volume publicate: *Căruțul cu îngeri*, Chișinău, 2004; *În caz de pericol*, antologie, Iași, 2004; *Micșorarea distanței*, Timișoara, 2004, *Sfinxul itinerant*, București, 2004; *Ultima călătorie a lui Ulysse*, București, 2006; *Liberi în orașul interzis* (în colab.), București, 2007; *A opta zi*, București, 2008; *Copil la ruși*, 2008; *Enciclopedia sufletului rus & Gombrowicz*, 2008; *Ruleta românească*, 2010. Traduceri: *Avangarda rusă*, 2006; *100 de poeți ai avangardei ruse*, 2008 etc. Laureat a numeroase premii literare decernate de Uniunile Scriitorilor din Moldova și din România.

7.IX.2011

Încep dimineața cu ceea ce am constatat aseară: îți dai seama o dată în plus (trecută la... minus) că „Valul de creație” deja cam face abstracție de menirea sa, că acest spațiu nu mai este predestinat exclusiv scriitorilor. În cameră nu mai e lampa de birou, nu mai e nicio veioză adecvată care, eventual, să-ți lumineze pagina citită sau pe cea pe care încerci să scrii ceva, să notezi pentru... efemeritatea sau – cine știe? – „eternitatea” literaturii. Blocul 7 e unul nou, construit de cineva care a închiriat arii din domeniul proprietății Uniunii Scriitorilor din Ucraina, hotelul fiind menit tuturor celor ce aleg să se cazeze aici. Spațiul deci nu mai e unul exclusivist, „elitar” – adică cel în care, pe timpuri, venea scriitorul sovietic să caute vibrație pre-creatoare! Da, se întâlneau aici condeieri de la Marea Baltică la Marea Ohotsk (Extremul Orient), de la punctul sudic extrem, Kușka din Tadjikistan, la Murmanskul situat dincolo de Cercul Polar. Koktebelul părea un semi-vis pentru semi-„zeul” scriitor sovietic, „inginer al sufletului uman”, vorba lui Gorki.

...Să închei acest prolog matinal cu vorba cântecului lui Dan Spătaru: „Nicio lacrimă, nicio lacrimă, nicio lacrimă!... / Alergând după soare – alte versuri cânt, / Aripi mari port în suflet – încă nu s-au frânt...”

Specificul acestui gen de simpozion e că, din proprie inițiativă, pe cont propriu, plătindu-și sejurul,

* Continuare. Partea I – nr. 1-2, 2012, p. 146-153, partea II – nr. 3-4, 2012, p. 120-131.

stând cu chirie pe la localnici, la acesta vin și mulți tineri scriitori, în special de pe imensele teritorii ale Rusiei, pentru că aici unora li s-ar putea întâmpla lansarea, fiind remarcați de reprezentanții, chiar de boșii revistelor importante. Rețin și că mai toți invitații sau participanții din proprie inițiativă din Ucraina sunt poeți, prozatori și dramaturgi (neofiți) care scriu în rusește. Iar astăzi începe activitatea atelierelor, zise *master class / classe de maitre*. Vor citi, vor analiza și vor aprecia textele novicilor poetul destul de cunoscut și în Occident (locuiește în SUA) Bahtî Kenjeev – la poezia... obișnuită, să zic, deoarece un alt atelier se va preocupa de poezia avangardistă și de versul liber, unde vor oficia amicii mei Serghei Biriukov, sosit din Halle, Germania (predă la Facultatea de Slavistică de acolo), și Evgheni Stepanov, printre multele sale titlaturi avându-le și pe cea de redactor-șef al revistei „Futurum ART” (unde, de altfel, am publicat și eu), și pe cea de președinte al „Uniunii scriitorilor secolului XXI”, create acum vreo jumătate de an. Alte ateliere – de proză, de dramaturgie (nu știu de ce cu specificarea – *contemporană*); e anunțat și un concurs de piese într-un act cu un generic bine găsit: *Presiunea timpului*.

Eu însă am dorit să aflu ce se discută la masa rotundă despre literatura (din nou, accentuat: contemporană) în țările din ex-spațiul sovietic, în temă fiind pusă interogația: „atracție sau respingere?”. A moderat Irina Barmetova, redactor-șef al revistei „Okteabr”. Participanți din Uzbekistan, Armenia, Rusia, Kazahstan, Belarus, Ucraina... Ideile pe care le-am reținut, pe unele chiar le-am provocat: deja, în spațiile amintite, nu se mai traduce din literatura locului, din literaturile lumii (nu-mi vine să zic: străine) și viceversa prin intermediul limbii ruse. Această constatare o cam miră, o cam derutează pe dna moderatoare, care zice că nu ar crede că chiar așa se întâmplă și în Ucraina, și în Belarus. Replica vine de la un scriitor rus din Ucraina, Iuri Volodarski, care combate, spunând că ucrainenii de ani buni au trecut la relații directe cu țările, cu limbile, cu literaturile lumii, astfel că – asta e! – realitatea e alta decât crede dna Barmetova. Chiar dacă Volodarski se plânge că, iată, pe durata a 20 de ani de când se decernează Premiul Național al Ucrainei pentru Literatură el niciodată nu a fost atribuit și unui scriitor de limba rusă din această țară, chiar dacă respectivul autor ar fi de origine ucrainean. „Din păcate, nici nu se va acorda”, constată cam abătută dna moderator. Iar Iuri Volodarski zice: „Cam asta e viața de catacombă a literaturii ruse în Ucraina”...

La pauza de cafea mă interesez de procesul introducerii alfabetului latin în Uzbekistan, interlocutorul meu fiind Suhab Aflatuni, poet bun din această țară, însă scriind în rusă. El nu e prea entuziasmat de faptul că, în mare, deja câștigă... latinitatea în acel spațiu turco-arabic (arabic mai ales în Samarkand și Buhara). „Ai putea scrie și tu în limba uzbekă?” „Nu cred. Doar traduc din ea.” Intră în discuție și

două doamne din Kazahstan (nu le-am găsit numele în lista celor anunțați pentru masa rotundă), care, cu ceva înflăcărare anti, zic că și în țara lor se vorbește despre adoptarea alfabetului latin, însă ele sunt categoric contra, pentru că, în istorie, au avut ba alfabet arab, ba rus, din nou arab (poate că și latin, nu știu), însă astăzi, când Kazahstanul are cea mai lungă frontieră cu Rusia, chiar dacă ei, kazahii, sunt 62% (eu cred că mai puțini; pe timpul U.R.S.S., se dădea cifra de 40-45%), nu e bine să se introducă alfabetul latin etc. Simt că nu e cazul să mai discutăm și mă repliez, motivând că la Casa-Muzeu Voloșin, la ora 14, e anunțată seara (în plină zi! dar asta e formula) de poezie din Moldova. În program e specificat: „Versurile lui Leo Butnaru în limba rusă vor răsuna (*прозвучат*) în traducerea lui Evgheni Stepanov”. Așa s-a și întâmplat, dar, bineînțeles, și cu intervențiile mele, cu răspunsuri la întrebări. Peste ceva timp după ce-au trecut cele trei sferturi de oră ce ne fuseseră acordate (la casa-muzeu, însă de asemenea în curte, în grădina cu scaune albastre de plastic, multe dintre care chiar fuseseră ocupate...), Stepanov mă întreabă dacă pot ghici care poeme le-au plăcut mai mult ascultătorilor. Prea mult să zici: *ascultătorilor*, la care Jenea îmi spune că a discutat cu câțiva dintre cei prezenți, alții l-au contactat personal... În fine, pe primul loc în top, ar reieși, a ieșit poemul (ce a răsunit în rusește, firește) „Pe marginea poemului”:

poetul

sapă

adâncul

propriului

poem

pe marginea căruia

pe buza căruia

va fi

bineînțeles

m i t r a l i a t

În timp ce Evgheni îmi citea poemele, eu – de ce să ascund? – trăgeam cu ochiul la reacția publicului. Am remarcat tresărirea (de surprindere și aprobare, îndrăznesc să presupun), când Stepanov citi și:

Zi de zi

micile noastre pagube

în favoarea morții

printre ele

până și

sălbaticii maci ofilindu-se de

hipertensiune.

Îi spun lui Stepanov, cu ironia amicală care, uneori, ne cam caracterizează comunicarea, că dânsul și-a simplificat misiunea, alegând o cale lesnicioasă, citind doar poemele laconice. „Da, dar tu mi-ai cerut să citesc și din traducerile lui Chiril Covalgi, și am făcut-o. Parcă *Elegie disco* nu e un poem de proporții?” A-a, nu mai contează decât, cred eu, că seara noastră în plină după-amiază a fost una pe linia de plutire.

În continuare, rămân și la sfertul de oră acordat „serii” lui Șota Iatașvili, poet gruzin, din care, de altfel, am și tradus, am publicat ceva. Ne cunoaștem de acum doi ani, reușind să ne împrietenim.

Iar la încheierea recitalului georgian, se apropie un domn care zice: „Nu vă supărați, poemul pe care l-ați citit la început, în română, îl aveți și în rusă?”. E vorba despre *Cum citește sfântul* și eu scot din geantă cartea, cercetez sumarul – da, este, în traducerea lui Covalgi. Domnul citește, spune că-i place, vrând să-mi întoarcă volumul de poeme. „Dacă doriți, vi-l pot lăsa”. Mulțumiri, complimente, autograf. Auto-graf, domnule conte de Koktebel. Pe 7 zile de simpozion. Graf-conte.

Apoi plec la hotel, pentru că peste trei ore o luăm, un grup de poeți, spre orașul Theodosia, unde vom citi pe scena casei municipale de cultură. E bine aici, în camera 305. Hotel nu prea mare, construit, recent, în plin parcul casei de creație, imens cândva, astăzi – parcelat, re-trasat, parcă... strămtorat totuși.

Deci bloc 7, camera 305. În sutele (cred) mele deplasări-cazări, bineînțeles că de multe ori mi s-o fi întâmplat repartiția în camera 305. Dar, de fapt, cine reține atari amănunte, unul dintre care, iată, acum mi-a venit așa, nitam-nisam, și nu ar fi fost deloc... obligatoriu? Și totuși, 305 ar fi, parcă, numărul care mi-a rămas în conștiință ca unul... primitiv, „binevoitor” sau, cel mai simplu spus, unul neutru, nesupărător. Precum mi se pare și acest 305 din hotelul „Kafa”.

Înainte de a pleca spre Theodosia, fac poze cu dl Marek Wawrzkiwicz, poet, președintele Uniunii Scriitorilor din Polonia. Ieri, la deschiderea oficială a simpozionului, s-a dovedit a fi destul de spiritual, începând cu: „Eu nu am aici un traducător, și vă rog să-mi iertați limbajul confuz care pe-alocuri aduce aminte de limba rusă”, – cu toate că ar fi avut un traducător, de-ar fi dorit, plus că el însuși vorbește destul de coerent rusește. Apoi a citit două texte, în original, date în rusește de traducătorul Evgheni Chigrin (*Deus ex machina!* – translatorul de care spunea că nu-l are...). Unul dedicat papagalului generalului (cutare), cu care poetul a fost prieten, gradatul fiind nu un oarecare, ci cam al doilea om în armia leșilor. Pasărea vorbitoare îi plăcea generalului pentru că, uneori, ea îi ataca soția, o ciupea... Dar s-a întâmplat că a decedat soția generalului, prietenii s-au adunat, l-au compătimit, au băut vodcă.

Peste un timp, s-a stins și generalul. Parastas, regrete, amintiri, vodcă. După care s-a călătorit în raiul păsărilor, întâmplare la care amicii nu s-au mai întâlnit, aflând despre ea cu întârziere, însă, de o făceau, aveau atâtea lucruri să-și amintească și despre general, și despre doamna generăleasă, și despre pasărea care, uneori, ataca partea feminină a armiei polone...

Un alt moment hazliu-memorabil i-a aparținut compozitorului și interpretului Ivanov. Spuse: „Eu i-am făcut poeziei ruse un serviciu imens, pentru că nu scriu versuri”. În special, interpretează, acompaniindu-se la chitară, textele marilor poeți ai veacului de argint rusesc (prima jumătate a sec. XX). La inaugurarea simpozionului a cântat din Maiakovski. (Cel care bubuia: „Dar voi sonate ați putea cânta / la flautul înaltelor burlane?!”) Apoi surprinzătoarea apariție a unei doamne ce a mânuit abil *didgeridoo* – instrument ancestral al aborigenilor australieni. Este confecționat dintr-o bucată din tulpină de eucalipt, iar miezul i-l „evacuează” termitelile. Acest *didgeridoo*, cu sinuozi-tățile și nodurile naturale ale lemnului, e unul autentic, să zic, în comparație cu cel la care cânta, anul trecut, o tânără în piața din fața Centrului „Georges Pompidou” din Paris – *yidaki* (i se mai spune) – la care cânta domnișoara franceză era unul neted, bine șlefuit, de n-aș crede, acum, că ar fi lucrat la el termitelile. Inițial, crezusem că e o mongolă, în general, o asiatică, care făcea minuni la un fel de buciom. Dar nu, nu era mongolă, nici asiatică, iar ceea ce presupuneam că ar fi buciom se numea, ca și în cazul de la Koktebel, *didgeridoo*. Dintre mulți muzicanți de pe acolo, *didgeridoo*-ista avea cei mai mulți euro în față, lăsați de ascultătorii de ocazie, dintre care unii o aplaudau – chiar așa, ca la un spectacol sadea! Se dovedi a fi franțuzoaică *get-beget*, care studiase trompeta, făcuse parte dintr-o orchestră, apoi, autodidact, a învățat partituri neobișnuite, exotice pentru *didgeridoo*-ul ce se dovedise mult mai atrăgător de lume și – de ce nu? – de sume. Mi-am zis că și rusoaica interpretează ar aduna public și nu este exclus să cânte și dansa prin marile piețe ale metropolelor europene unde, se știe, apar și interpreți profesioniști.

Ajungând la Theodosia, nu am putut să nu mă emoționez nițel, revăzând acest spațiu după 35 de ani. S-a modificat ceva, din câte înțeleg la prima vedere, și, probabil, în acest oraș, întins în lungul litoralului Mării Negre, nu mai e doar un singur... semafor, precum se zicea că ar fi atunci, demult; or fi apărut mai multe, pentru că s-au puiețit și mașinile, pentru că o mai fi apărut și alte străzi.

Microbuzul oprește în fața casei municipale de cultură, în piața din fața căreia tronează, pe vechi, monumentul lui Lenin. „Țac, țac!” cu aparatul de fotografiat și, odată ce avem cam o oră până să înceapă seara de poezie, o iau împreună cu Stepanov pe strada principală, foarte aproape fiind gara maritimă.

Litoralul-bulevard sau invers, bulevardul-litoral – plin de lume. E vară încă, e sezon estival; *barhatnâi sezon*, cum zice o expresie consacrată în rusește, absentă în românește, dar care ar suna ca: *sezonul de catifea*. Adică, soarele pre-toamnei e blând, mângâietor. Poze, poze, poze. Cu vapoare în largul mării, cu porumbei dresați pe umerii și brațele turiștilor, fotografiindu-se astfel pentru oarece plată. În scurt timp ajungem la Casa-Muzeu Aleksandr Grin. Clădire în formă de corabie, cu pereții pe care sunt aplicate basoreliefuri mari care sugerează coastele laterale ale punții unei nave maritime.

Trecând pragul muzeului, ajungi în țara lui Grin. Pereții și tavanul sunt, de asemenea, în relief, conturând „realist-topografic” panouri-hărți pe care sunt scrise nume de insule, orașe ce nu se întâlnesc în alte documente geografice, însă cunoscute multora: Poket, Ghel-ghiu, Reno, Liss, Kaperna... Aceasta e *Grinlandia*, țara celebrului prozator romantic, țara atâtor minți și inimi adolescente, a atâtor vise... Scriitorul își cunoștea țara sa de basm pe de rost. „Dacă dorești, îți pot spune neamânat cum să ajungi din Zurbang în... – își amintește B. Arnoldi despre una dintre convorbirile sale cu scriitorul. – Și Grin începu calm, fără grabă să-mi explice... Se referea la intersecții, cotituri, pante...” Spre sfârșitul vieții, însuși prozatorul mărturisea: „Aș vrea să tot colind prin luminoasele țări ale imaginației mele”... După acea vizită aici, acum 35 de ani, când eram însoțit de un ghidaj... optimist, „oficial”, entuziast, solar, în „spiritul vremii”, aveam să aflu totuși adevărul despre drama existențială prin care trecuse autorul *Pânzelor purpurii*.

Născut în 1880, pre numele-i autentic Aleksandr Stepanovici Grinevski, viitorul scriitor era cam predispus la aventuri, dintre care una fusese cea a soldatului-dezertor din armata țaristă. A început să scrie poezii prin 1910, însă în timpul vieții nu le-a publicat. În 1923, editează *Pânzele purpurii*, peste un an – *Lumea strălucitoare*, nuvele romantico-fantastice, care îi aduc o stare materială de invidiat. De o arhitectonică rafinată, ingenioasă, delicat-somptuoasă, ca într-un basm modern (precum era înțeleasă modernitatea prin sec. XIX...), proza sa respiră un aer al poeziei omniprezente, fascinantă și abisal-atrăgătoare pentru juvenilele ființe visătoare, fremătătoare în undele intime ale romantismului parcă ontologic, irezistibil. Cărțile sale sunt, otova, ale unei metafore a iluziei norocitoare, a – până la urmă – fericirii ce nu te va putea ocoli nici pe tine. Acest deziderat, această extrem de generoasă promisiune acaparează în special sensibilitățile genuine, cărora proza lui Grin le înlesnește cât de cât existența pre-adolescentină sau adolescentină, care – se știe – se simte mereu copleșită de necazuri și neînțelegeri ce vin din partea vârstnicilor. Pentru aceste firi delicate, imens și, de cele mai multe ori, inexplicabil vulnerabile, geniul prozatorului construiește cu măiestrie natura paradisiacă, evanescentă a imaginarului

unor tărâmurii feerice, generoase cu hipersensibila fire a junilor *romanticovisători*. V-o mărturisește chiar unul care a încercat pe propria-i tinerețe de cititor căruia, prin anii '60 ai secolului trecut, începuseră să i se deschidă orizonturile literaturii ruse. Și, în cazul mai multora, acea stare psihică, definită de nu mai țin minte cine drept sindrom paradisiac al Vârstei de Aur, nu trece odată cu junețea, ci se întâmplă a te urmări, cu o reverie mai mult sau mai puțin intensă, în alte etape ale vieții, ca un dezacord cu realitatea imediată.

Asta, în ce privește opera lui Grin, pe când „realitatea” sa de om și creator e una cu adevărat dramatică: de la un moment încolo, prozatorul se pomenește prins în mrejele patimii alcoolismului. Face urât de tot, nu se poate controla. La o petrecere în casa unui amic, se dezlănțuie în draci, dărâamă mobila, sparge tacâmuri, sfâșie rochia unei tinere cu care dansa. Soția se gândește să-l salveze cumva. Intră la un medic și, fără a-i spune că e consoarta scriitorului Grin, se interesează cum ar putea să-și izbăvească soțul. Soluția – plecarea din Sankt Petersburg. Pune la cale un plan – că i se face, chipurile, extrem de rău și cere să fie dusă anume la medicul respectiv. Acesta îi spune lui Grin că, dacă mai locuiește în cețurile și răcorile urbei nordice, soția nu va mai putea fi salvată: are nevoie de o climă meridională. Astfel că vând ce au în capitala de nord (în opoziție cu cea „sudică”, Moscova) a Rusiei, pornind spre Crimeea. Ajung la Theodosia, locuiesc într-un hotel, apoi trec în casa unde, actualmente, se află Muzeul Grin. Soacra e mai înțelegătoare, știe că, din vreme în vreme, scriitorul-ginere ar mai vrea să și bea puțin. În tacită complicitate cu fiica, ea îi oferă lui Grin câte o sticlă de vodcă, punându-i însă condiția să nu bea în timpul zilei. Grin niciodată nu a lucrat în stare de euforie alcoolică. Seara târziu, după ce soția adormea, lua din locul „tăinuit” sticla cu tărie și, până spre târiile miezului de noapte, o bea, gustând te miri ce, pentru că, asemeni majorității pătimișilor într-o băutură, nu prea mânca. Dimineața se scula înaintea soției, soacra îi oferea un păhăruț să se dreagă, își sorbea ceaiul și purcedea la scris. În genere, pentru soții Grin cei patru ani petrecuți la Theodosia au fost relativ fericiți. La Sankt Petersburg, afacerile legate de opera sa, de onorarii i le încredințase fostei consoarte. Uimitor și deloc obișnuit, cele două femei – precedentă și prezenta soție – întrețineau relații civilizate, cordiale. Își scriau, se sfătuiau, gândindu-se cum ar putea să-i înlesnească lui Grin situația.

În Theodosia, Grin(ii) nu comunicau mai cu nimeni, fiindu-și suficienți loruși. Însă, curând, trece perioada NEP-ului (noua politică economică), în care scriitorul era și publicat, și remunerat onorabil. Rezervele financiare se tot subție, iar editurile centrale nu mai sunt dispuse să publice lucrările „inactuale” ale romanticului Aleksandr Grin. Din vreme în vreme, pleacă la

Petersburg, încercând să-și promoveze prozele, să mai agonisească ceva bani de pe la contabilitățile editurilor. Cam fără izbândă. Nu trecea ca „actual”. De fapt, nu era colaboraționistul noii ideologii, nu agrea dictatura bolșevicilor. Cu toate că, peste ani, aceștia aveau să scrie prin enciclopedii că opera lui Grin exprimă crezul umanist și înaltele calități morale ale omului. Cam ceea ce se spunea și despre *Așa s-a călit oțelul* de Nikolai Ostrovski cu care, de fapt, *Pânzele purpurii* ale lui Grin nu aveau nimic în comun. Mă rog, bolșevismul a vehiculat formule deformante, etichetări bizare și nicidecum adevăruri...

Uneori, în escapadele sale în capitala Rusiei, prozatorul o făcea lată de tot, dormind, beat, pe unde apuca. La un moment dat, una dintre cunoștințele de pe Neva îl amenință că îi va scrie soției în ce hal se află el. Grin căzu în genunchi, rugând-o să nu se încumete la așa ceva.

Se întoarce în Crimeea abătut, dezolat, fără bani... (Celelalte le-am povestit alaltăieri, după ce am trecut prin orașul Starâi Krâm, unde este înmormântat scriitorul...)

Holul casei de cultură e sufocat de spații comerciale (ce înghit spații culturale, ar veni). Trist aspect de înghesuială și ceva căpătuială.

Pe scenă am urcat al patrulea, după colegul polonez. Principiul meu mai vechi l-am respectat și de astă dată: în fața unei asistențe „străine”, să citesc poeme laconice, din care, câte ceva – o idee, o metaforă (posibilă și rocada metaforă-idee) – să aibă oarece șansă de a fi memorizate. Ne-modest constatând, aud exclamații: „Bravo!... Zameciatel’no!”, ca la un spectacol sadea. (De data aceasta nu am mai apelat la intermediar, citindu-mi eu însumi pomele traduse în rusește.)

Recitalul de la casa de cultură s-a încheiat cu un mic incident. La întrebări și răspunsuri, o mătușică de adâncă vârstă a treia întrebă exact asta: „De ce astăzi poezii nu au citit versuri angajate?... Se mai scrie astăzi poezie publicistică?” – patriotică, mobilizatoare.... După maniera și tonul (categoric, ferm) și după... vivacitatea cu care o făcea (în dezacord cu vârsta-i, parcă) puteai crede că, în tinerețe, a fost o activistă comsomolistă, apoi de partid; cadru vechi, ce mai. Dmitri Kolomeiski, moderatorul serii, zice că sunt și unii poeți ce scriu la zi, ca Bâkov, Irteniev...

În fine, ar fi să constat că dl Marek și cu Cigrin au repetat repriza de la deschiderea oficială, plus ceea ce mi-a spus Stepanov. „Tu știi ce succes au serile de poezie ale lui Bâkov? Dom’le, biletul de intrare poate să ajungă până la 300 de dolari.” Ei bine, eu – să cred sau ba? Jenea repetă chestia cu 300 de dolari pentru un bilet la un recital al unui poet... Să-ți faci cruce, nu altceva... Totuși,

o fi o exagerare. Cu 300. Asta o cred și acum. Probabil, între timp, a mai redus și Stepanov din preț.

Însă m-a surprins cu adevărat o doamnă care s-a apropiat de mine, încredințându-se dacă sunt cu adevărat din România, din Moldova. Și ce problemă credeți că avea? (E din Donețk, se odihnea la Koktebel, însă, aflând de seara de poezia de la Theodosia, venise în mod special să asiste la eveniment.) „Știți, zice, numele soțului meu, și al meu, adică, e Rotundalov. Nu vă spune nimic acest nume? Pentru că soțul meu nu-și mai cunoaște originea. Așa s-a întâmplat că, dislocat de peste o sută de ani, neamul lor și-a uitat rădăcinile”. Chiar așa să fie, mă întreb? Dar nu pot lăsa interlocutoarea fără răspuns, zicând că, probabil, inițial numele ar fi fost Rotundu, pe care, mai apoi, cinovnicii imperiului țarist l-au modificat, eludând litera „u” și plusând sufixul „ov”. Și îi traduc ce înseamnă „rotund” în rusește. „Știți de ce vă întreb și vă rog să mă lămuriti?... Uneori soțul meu zice că tatăl său, bunicul său, spuneau că ar fi volohi”. Păi, dragă doamnă, dacă e așa, sigur că soțul vi s-ar trage din români, pe care rușii îi numeau anume așa, volohi – vlahi! Iar de o fi fost Rotundu, inițial, străbunii lui s-ar fi tras din vreun sat ce se numește și azi – unul chiar lângă Chișinău – Rotunda. Mai mult ce să spun? Mai întrebați-l pe soț sau pe unele rude de ale lui, dacă le are. Eu doar presupun, doamnă Rotund-(alov)...

La întoarcere, Evgh. Stepanov îmi spune că, gata, s-a decis: vrea să-și procure un apartament la Theodosia care, pe lângă Koktebel, i se pare un oraș sadea, modern etc. Măine pleacă din nou la Theodosia, să cerceteze piața imobiliară. O, zic, dragă Evgheni, businessmanul din tine, poetul, nu ațipește! Exclamația având rezon, dat fiind că, în afară de apartamentul și vila din Moscova (moștenită de la părinți), directorul de editură, capul a trei sau poate chiar patru reviste, Jenea Stepanov are în proprietate două apartamente în Berlin. (În cel de Vest, zice, unde sunt mai ieftine.) Iar cel din Theodosia, dacă se va întâmpla să-l procure, ar fi pentru odihnă copiilor săi (de la soția cu care a divorțat acum 20 de ani; nu s-a mai căsătorit, oficial), pentru angajații săi, pentru el, pentru... „Dacă vei dori, vei veni și tu”, zice Stepanov.

De fapt, există și în România un poet sau, poate, câțiva, în firea cărora domină omul de afaceri. De a-faceri și des-faceri în naveta ABA, cum se zice, poet-businessman, businessman-poet. Combi-națiune mai specială...

La hotel, deschid știrile de la ora 22. Tragedie: prăbușirea avionului care avea la bord echipa de hochei din Iaroslavl. Îmi amintesc că, prin 1972, într-o ciocnire în zbor a două avioane a pierit echipa de fotbal „Pahtakor” din Tadjikistan...

Nu e bine să adormi cu atari gânduri în minte...

Constantin SCHIOPU

Memoria ca justiție sau refacerea drumului invers

C.Ș. – conf. univ. dr.,
Facultatea Jurnalism și
Științe ale Comunicării,
Catedra jurnalism, U.S.M.,
profesor-cumulard de
limba și literatura română
la Liceul de Creativitate și
Inventică „Prometeu-Prim”
din Chișinău. Lucrări recente:
*Metodica predării literaturii
române*, Editura Carminis,
Pitești, 2009; *Arghezi, Barbu,
Blaga. Poezii comentate.
Pentru elevi, studenți,
profesori*, Editura ARC,
Chișinău, 2010; *Manuale de
limba și literatura română
pentru clasa a X-a* (coautor
Marcela Vâlcu-Șchiopu),
a XI-a (coautor Marcela
Vâlcu-Șchiopu), a XII-a, liceu
(coautor Mihai Cimpoi), a
IX-a (coautor Vlad Pâslaru).

Trebuie să recunosc faptul că edițiile speciale ale revistei „Limba Română” îmi sunt permanent pe masa de lucru și sper că și pe cea a majorității intelectualilor noștri. Or, de la apariția primei lucrări, *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente* (o antologie de texte publicate în revista „Limba română” în perioada 1991-1996, reeditată în 2007), au urmat *Dumitru Ivănuș. Metodica predării limbii și literaturii române în gimnaziu și liceu* (o lucrare mai mult decât necesară profesorilor de limba și literatura română în perioada de tranziție); *Anatol Ciobanu. Reflecții lingvistice* (o selecție de texte ce demonstrează implicarea, cu „notabilă dexteritate, a lingvistului și profesorului universitar Anatol Ciobanu în procesul de reconstituire și reconstrucție a patrimoniului nostru identitar pe bază de principii obiective și de respectare a adevărului” – Al. Bantofș); *Silviu Berejan. Itinerar sociolingvistic* (volum în care sunt inserate studii, articole, comunicări, alocuțiuni, semnate în ultimii 17 ani de către acad. Silviu Berejan, având ca obiect de studiu identitatea etnolingvistică a populației majoritare din Basarabia); *Nicolae Corlăteanu. Testament* (o culegere de texte scrise și publicate în perioada 1995-2005, în care autorul argumentează romanitatea și românitatea noastră); *In memoriam Grigore Vieru* (o mare carte a noastră despre omul și poetul Grigore Vieru, despre creația sa artistică, un testament, o carte-recviem, una de suflet, al cărei tiraj nici pe departe n-a satisfăcut doleanțele cititorilor). Recentul număr, 5-6, al revistei „Limba Română” este dedicat celor

200 de ani de la răpirea teritoriului care, mai târziu, va fi numit Basarabia și de la alipirea lui la Rusia, „eveniment” „ce trebuie consemnat, mai întâi, fiindcă o asemenea durată în contextul unui dinamism geopolitic atât de febril e în stare să nască alte probleme cu urmări destul de tragice pentru locuitorii teritoriului respectiv, în al doilea rând, fiindcă cele vechi, motivate cronotopic și etnocultural, au căpătat nuanțe insolite, de natură să întrețină confuzia, deruta, lipsa de orizont” (Alexandru Zub). Astfel, această ediție a revistei, care, de fapt, are greutatea unei cărți de istorie privind problema Basarabiei (cred că Ministerul Educației neapărat trebuie să aibă grijă ca în fiecare bibliotecă școlară să ajungă cel puțin câteva numere), include o serie de studii ce aparțin reputaților istorici Alexandru Zub, Dorin Cimpoeșu, Vlad Mischevca, Dinu Poștarencu, Ioan C. Popa, Ioan Scurtu, Anatol Petrencu, Valentin Tomuleț, Maria Danilov, dar și criticilor literari, lingviștilor Theodor Codreanu, Adrian Dinu Rachieru, Dan Mănuță, Ion Ciocanu, Tudor Nedelcea, Anatol Eremia, Ana Bantoș, Andrei Crijanovschi ș.a., care, în articolele lor, abordează problema impactului raptului teritorial asupra culturii și identității noastre, în genere, și, în particular, asupra celei lingvistice și literare. În acest context menționăm că pe 28 mai, 2012, în ziua când s-au împlinit 200 de ani de la anexarea Estului Moldovei la Imperiul Rus, în incinta Bibliotecii Naționale a fost lansat numărul tematic de revistă, eveniment marcat și de expoziția de hărți inedite și fotografii de epocă. La eveniment au participat Excelența Sa Ambasadorul României la Chișinău, Marius Gabriel Lazurca, directorul Institutului Cultural Român „M. Eminescu” la Chișinău Petre Guran, parlamentarul și scriitorul Ion Hadârcă, primarul municipiului Chișinău Dorin Chirtoacă, directorul Bibliotecii Naționale Alexei Rău, istoricii Anatol Petrencu, Gheorghe Paladi, Gheorghe Gonța, actorul Petru Hadârcă, ziariști, cadre didactice universitare și școlare, studenți, liceeni.

În cuvântul său de deschidere, Alexandru Bantoș, redactorul-șef al revistei „Limba Română”, a subliniat că ediția specială a revistei încoronează o activitate de mai mulți ani a redacției, că a fost una mai mult decât necesară, dat fiind faptul că problemele privind istoria, trecutul țării noastre trebuie cunoscute, conștientizate și asumate de fiecare în parte. Or, „în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească trecutul era asemenea unui edificiu cu ferestrele închise cu zece zăvoare, noi neavând dreptul să știm ce se află după obloanele trase”. Aducerea în actualitate, pe paginile unei ediții speciale, a ceea ce nu s-a putut spune până în 1989 a constituit și obiectivul major al redacției.

În continuare, mulțumind Casei Limbii Române, colegiului de redacție al revistei „Limba Română”, Institutului Cultural Român, Ambasadei României la Chișinău pentru implicarea în organizarea evenimentului cultural amintit, dl Dorin Chirtoacă, primarul general al Chișinăului, a menționat că însușirea

Instantanee de la lansarea revistei „Limba Română” de Iurie Foca

adevărului despre ce s-a întâmplat la 16 mai, 1812, și la 28 iunie, 1940, mai ales de către tineret, dar și de către fiecare dintre noi, trebuie să devină normă a societății noastre, că furnizarea unor informații veridice, argumentate științific, este o sarcină primordială, în primul rând, a tuturor specialiștilor în domeniu. Privită din acest punct de vedere, ediția curentă a revistei „Limba Română” acoperă un gol. Mai mult, punând în atenția opiniei publice problema raptului Basarabiei de la 1812, publicația reprezintă un ghid menit să ne ajute în autodefinirea noastră ca națiune, în redobândirea demnității de a fi români.

În viziunea istoricului Anatol Petrencu, doctor habilitat, profesor universitar, anexarea Basarabiei de către Rusia țaristă a fost primul act al imperiului de Nord de a se extinde în Balcani. Astfel, în teritoriul acaparat Rusia a promovat o politică de „uniformizare” a populației băștinașe cu restul popoarelor din imperiu, una de deznaționalizare și de rusificare: au fost rusificate orașele basarabene, a fost adusă populație alogenă în Sudul Basarabiei, ceea ce a determinat modificarea structurii etnice a zonei, iar într-un termen mai îndelungat a fost impusă minciuna că Basarabia ar fi pământ rusc. Evenimentele ce-au succedat raptul de la 1812 – formarea R.A.S.S. Moldovenești, semnarea, la 23 august 1939, a Protocolului adițional secret, atașat Pactului Ribbentrop-Molotov, nota ultimativă adresată României de către Guvernul Sovietic în noaptea de 27 spre 28 iunie 1940, ocuparea Basarabiei, a Nordului Bucovinei, a ținutului Herța, a insulelor de la Gurile Dunării în ziua de 28 iunie 1940, constituirea R.S.S. Moldovenești și delimitarea frontierei de est, scoaterea în afara legii a organelor administrative existente, instaurarea regimului bolșevic, trierea populației după criterii „de clasă” și deportarea băștinașilor în Siberia etc. au demonstrat aceeași politică de constrângere și de agresiune. În finalul alocuțiunii sale, dl Petrencu a adăugat că atât expoziția inaugurată în incinta Bibliotecii Naționale, cât și ediția specială a revistei „Limba Română” contribuie substanțial la completarea cunoștințelor noastre despre destinul tragic al Basarabiei.

Amintind de cuvintele scriitorului și filozofului Lucian Blaga, rostite la 1940, când Basarabia fusese ocupată și anexată la Uniunea Sovietică – „De-aici încolo nu veți mai găsi țara pe hartă, o veți afla în inimă, în suflet” –, doamna Ana Bantoș, doctor habilitat în filologie, cercetătoare la Institutul de Istorie a Literaturii și Teorie Literară „G. Călinescu” din București, a subliniat că memoria noastră, ani în șir, a fost interzisă și manipulată, iar expoziția de hărți inedite, numărul de revistă ne ajută să refacem drumul invers, un drum pe care trebuie să-l cunoască orice trăitor al spațiului românesc, și ne îndeamnă să recâștigăm ceea ce este al nostru, să învingem indiferența. Tocmai din aceste considerente genericul, atât al expoziției de hărți, cât și al numărului

special de revistă, se justifică totalmente în forma „Memoria ca justiție”, a concluzionat doamna Ana Bantoș.

Domnul Gheorghe Paladi, conferențiar universitar, în luarea sa de cuvânt, a precizat că autorii articolelor incluse în acest număr au abordat problema Basarabiei din diverse unghiuri de vedere, raportând-o la diferite perioade istorice, argumentul științific fiind piatra de temelie a exegezelor lor. Astfel, întreg conținutul revistei demonstrează că anexarea Basarabiei la Imperiul Rus a marcat tragic destinul băștinașilor. Totodată, domnul conferențiar universitar și-a exprimat și opinia privind necesitatea predării Istoriei românilor în școală.

Adresându-se celor prezenți la eveniment, parlamentarul și scriitorul Ion Hadârcă a menționat că revista și expoziția sunt un act de triumf împotriva celor care au dorit să ștergă din acest spațiu totul ce este legat de limba și cultura română. În același timp, Domnia Sa și-a exprimat bucuria că a găsit pe paginile revistei articole, studii ale unor istorici și publiciști consacrați de peste Prut, care totdeauna au împărtășit durerile noastre, au demonstrat verticalitate chiar în condițiile regimului ceaușist, suferind pentru adevăr și pentru dreptate. De asemenea, Ion Hadârcă a mulțumit dlui Petre Guran, care, odată cu venirea la Chișinău în calitate de director al Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu”, a adus un suflu nou, a manifestat o atitudine constructivă, impunându-se prin acțiuni concrete, una dintre acestea fiind proiectul de restaurare și valorificare a Casei Zemstvei.

Etalon al serialelor editoriale, conform opiniei directorului Bibliotecii Naționale Alexei Rău, revista „Limba Română” și de data aceasta a reușit să satisfacă orizontul de așteptare al cititorilor, oferindu-le nu numai informații despre raportul de la 1812, dar și punându-i în situația de a reflecta asupra evenimentului și a consecințelor lui. Pe de altă parte, în opinia vorbitorului, un șir de exegeze semnate de Anatol Eremia, Lidia Codreanca, Andrei Crijanovschi, Ion Ciocanu ș.a. ne conving de faptul că ființa noastră națională s-a conservat în limbă. Revista se impune și prin originalitatea lucrărilor pictoriței Natalia Ciornaia.

În completarea celor afirmate de vorbitorii precedenți, Viorica-Ela Caraman, redactor-șef adjunct al revistei „Limba Română”, i-a îndemnat pe cei prezenți la eveniment, dar, în special, pe colegii de generație, să cultive memoria, să reînvețe respectul față de sine și față de apartenența la o cultură nucleică în drumul de integrare europeană a acestei bucăți din românitatea noastră integră, pentru că valorile europene configurate în jurul conceptului de *toleranță* se pot afirma în mod autentic pornind de la acelea care ne definesc identitatea proprie.

În finalul evenimentului cultural, dl Alexandru Bantoș a mulțumit auditoriului pentru prezența la eveniment, invitându-i pe toți să citească următorul număr de revistă, pe paginile căruia vor fi aduse în prim-plan aspecte inedite ale itinerarului nostru identitar și cultural.

Ilie ȘANDRU

A 15-a ediție a „Zilelor Miron Cristea”

I.Ș. – publicist și istoric literar. Președintele Fundației Culturale „Miron Cristea”. Semnează: *Pe urmele lui Octavian C. Tăslăuanu* (1987, 2012), *Un nume pentru istorie: Patriarhul Miron Cristea* (1998, în colaborare), *Oameni și locuri în Călimani* (2000), *Binecuvântată a fost clipa...* (roman, 2002), *Basarabia iarăși și iarăși* (2003), *Patriarhul Miron Cristea* (2008), *Vremuri și destine* (2011) ș.a.

În urmă cu 144 de ani, la 18 iulie 1868, în Toplița Română, pe Valea Superioară a Mureșului, străjuită de Călimani, în familia țărănească George și Domnița Cristea, vedea lumina zilei pruncul Ilie, primul băiat din cei opt copii ai familiei Cristea. Era cel căruia Dumnezeu i-a hărăzit să devină „păstor cu turmă mare, păstorul Neamului”. S-a împlinit astfel dorința nașului său de botez, ciobanul Ioan Herța, din Săliștea Sibiului, care, ducându-l în fața altarului, i-a urat finului său să crească mare, să fie sănătos și popă să se facă! Și popă s-a făcut! Da, încă ce popă! Întâiul Patriarh al României întregite și al Bisericii Ortodoxe Române!

În 1998, cu prilejul împlinirii a 130 de ani de la nașterea acestuia, Primăria orașului (azi, municipiu) împreună cu Mănăstirea Sfântul Ilie și Fundația culturală „Miron Cristea” din Toplița au luat inițiativa de omagiere a celui care a fost întâiul Patriarh al României Mari. Sigur, prin înaltele funcții deținute atât în Biserica Ortodoxă Română, cât și în cele ale statului, ca regent și prim-ministru, Miron Cristea aparține întregii națiuni române, istoriei naționale, fiind o podoabă strălucită în cununa de aur a neamului românesc. Însă el a aparținut, mai întâi, Topliței Române, cum spunea primarul Florea Coman, în 1938, „fiindcă aici a văzut lumina zilei, în țărâna acestui pământ s-a jucat cu părinții noștri și de aici a plecat pentru a ajunge acolo unde până la El nu a ajuns niciun român”.

Așa s-au născut Zilele Miron Cristea, devenite o manifestare cultural-științifică și religioasă, care, an de an, și-a sporit popularitatea, trezind intere-

18 iulie 2012. Toplița. La bustul lui Grigore Vieru

sul oamenilor de știință și de cultură atât al celor din țară, cât și al celor de peste hotare.

Anul acesta, Zilele Miron Cristea au ajuns la cea de-a XV-a ediție – o ediție jubiliară. În program au fost înscrise numeroase activități, între care cea mai importantă a fost Sesiunea de comunicări științifice „Istorie națională, Cultură și Civilizație românească și Credință străbună”. Genericul a cuprins și cele trei secțiuni în cadrul cărora au fost prezentate peste 50 de intervenții. Aș preciza că, de-a lungul celor cincisprezece ediții, în cadrul sesiunilor de comunicări științifice au fost prezentate aproape 1.000 de comunicări, susținute de tot atâtea personalități ale științei și culturii românești. Între acestea s-a înscris și comunicarea doamnei Ana Bantș, conf. univ. dr. la Universitatea de Stat a Moldovei, cu tema „Percepția alterității ca raport între om și Dumnezeu. O perspectivă asupra literaturii basarabene postbelice”. Iată și alte câteva titluri: prof. dr. Vasile Adăscăliței (Dorohoi) „Viața religioasă a Dorohoiului până la începutul sec. XIX”; pr. prof. dr. Florin Bengean (Tg. Mureș) „Vasile Netea și Biserica străbună”; dr. Elena Cobianu (București) „Datoria față de România întregită în discursul parlamentar interbelic”; conf. univ. dr. Gavriil Preda (Ploiești) „1912 în Basarabia”; prof. dr. Dorel Marc (Tg. Mureș) „Folclor identitar intracarpatic”; pr. dr. Nicolae Bucur (Miercurea Ciuc) „Noblețea, vocația și cordialitatea maestrului George Sbârcea” etc.

Pe lângă acestea au fost lansate mai bine de 30 de cărți, reviste și publicații periodice, apărute în intervalul 2011-2012, avându-i ca autori mai ales pe cei care au susținut și comunicări științifice. Între acestea a fost prezentată și revista „Limba Română” nr. 5-6 din 2012, de către domnul Alexandru Bantoș, director al Casei Limbii Române „Nichita Stănescu” din Chișinău, redactor-șef al publicației. Alte câteva titluri: Ioan Morar – „Cuibul vulturului ceresc” (proză); Florin Bengean – „ASTRA – cuvânt, faptă, împlinire”; Ilie Șandru – „Pe urmele lui Octavian C. Tăslăuanu” (istorie literară); Doina Dobrea – „Cântecul obârșiei” (proză); Simion Bui – „Patriciu Barbu – un om, o epocă, o idee” etc.

Tot în prima zi a manifestărilor, miercuri, 18 iulie, cei peste 50 de participanți prezenți la eveniment au onorat programul Zilelor Miron Cristea, vizitând importante monumente istorice și locuri turistice din oraș și împrejurimi; luând parte la vernisajul expoziției de artă plastică „Îngerii cu ochii scoși” a pictorului băcăuan Aurel Stanciu; asistând la parastasul oficiat de preoții din Toplița, în frunte cu protopopul Dumitru Apostol, vizitând bustul Patriarhului Miron Cristea și cel al poetului Grigore Vieru, din parcul central al orașului. Precizăm că Toplița a fost cel dintâi oraș din România care i-a acordat poetului basarabean titlul de Cetățean de Onoare. „Faptul că sunt membru al Academiei Române și Cetățean de Onoare al orașului Toplița pentru mine contează mai mult decât premiul Nobel”. Așa stă scris pe soclul de marmură pe care este așezat bustul artistului.

Activitățile au continuat în cea de-a doua zi, 19 iulie, în comuna Bilbor, aflată la peste 1.000 de metri altitudine, în depresiunea intramontană cu același nume dintre Munții Bistriței, Giurgeului și Călimanilor. Aici s-a continuat sesiunea de comunicări, începută în ziua precedentă la Toplița; a fost lansat volumul *Pe urmele lui Octavian C. Tăslăuanu* de Ilie Șandru, Biborul fiind satul în care, în 1876, s-a născut scriitorul, publicistul, omul politic și de cultură Octavian Codru Tăslăuanu, cel care, între 1903 și 1914, a condus revista „Luceafărul”, la Budapesta și la Sibiu. Doamna Felicia Avram, soția scriitorului Vasile Avram, din Sibiu, a prezentat volumul *Vasile Avram – omul și opera*.

În cea de-a treia zi, oaspeții Topliței au luat parte la Sfânta Liturghie arhierescă, săvârșită de ÎPS Ioan Selejan, arhiepiscopul Covasnei și Harghitei, în fruntea unui numeros sobor de preoți călugări, prilejuită de sărbătoarea hramului sfintei Mănăstiri „Sfântul Prooroc Ilie” din Toplița, ctitoria Patriarhului Miron Cristea, monument istoric.

Citiți revista noastră și în 2012

Și în 2012 revista „Limba Română” apare bimestrial, format carte cu un volum de 192 de pagini, inclusiv 16 color.

În Republica Moldova abonamentele pot fi perfectate la toate oficiile poștale.

Indice de abonament – PM77075.

Prețul unui număr – 30 de lei.

Prețul abonamentului anual – 180 de lei.

În țările din CSI și Europa, inclusiv România: prețul unui număr – 6 EURO, abonament pentru 1 an – 32 EURO.

În alte țări: prețul unui număr – 8 EURO, abonament pentru 1 an – 36 EURO.

Citorii din străinătate se pot abona la revista „Limba Română” astfel:

– la redacție, achitând în valută sau echivalentul în lei moldovenești al abonamentului;

– prin virament la

Revista „Limba Romana” SRL, c/f 1004600045323,

Banca Comercială Română, Chișinău S.A.,

Cod RNCBMD2X, Cont 22240000100172 MDL

Cont 222409100100172 RON

Cont 2224501295 EURO

Redacția revistei „Limba Română” trebuie înștiințată asupra plății efectuate, trimițându-se la adresa pentru corespondență (limbaromanachisinau@gmail.com) o copie după dispoziția de plată bancară, cu indicarea numerelor de revistă abonate și a adresei poștale complete a abonatului.

Împletind activitatea de cercetare cu cea de manager cultural, Ernest Oberländer-Târnoveanu, istoric, expert arheolog și renumit numismat, este promotorul unei mobilități, benefice pentru cultura română, a patrimoniului aflat în Muzeului Național de Istorie a României, fructificând oportunitățile includerii acestuia în circuitul internațional al valorilor.

Andrei NICOLESCU

...având în vedere situația complicată din Basarabia post-sovietică și din România post-comunistă, drumul spre convergență nu va fi nici scurt și nici ușor. Este clar că vom mai avea nevoie de timp până când aceste sechele vor fi eradicate. Eu estimez că va fi nevoie de 20-25 de ani, timp în care educația și moștenirea culturală comună vor juca un rol esențial în păstrarea vie a conștiinței naționale a românilor din Basarabia. Chiar dacă vor mai apărea sincope politice, în mod inerent, contactele dintre românii de pe ambele maluri ale Prutului nu mai pot fi oprite, ele urmând să se dezvolte în viitor, într-o Europă și o lume tot mai integrate.

Deși sunt un om de cultură, nu pot să nu recunosc că reunirea românilor de pe ambele maluri ale Prutului se va face doar atunci când vom tăia ombilicul energetic și dependența economică care leagă Basarabia de Rusia și Ucraina și când sărăcia, înapoierea socială, deficitul de democrație și intoleranța moștenite din era sovietică vor fi lichidate.

*(Din interviul Drumul spre convergență
nu va fi nici scurt și nici ușor
publicat în acest număr de revistă)*

ISSN 0235-9111

12506

9 770235 911105